

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

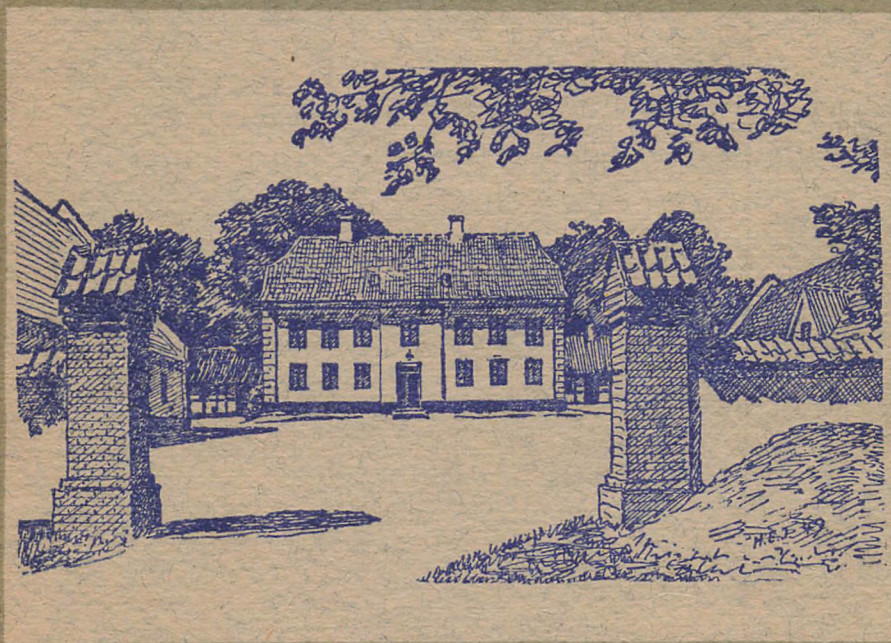
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydske Hjemstavn

1949

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

Andelsbanken

udfører Bankforretninger af enhver Art.

Andelsbanken

betjener Kunder fra alle Erhverv. Enhver — Andelshaver som Ikke-Andelshaver — kan nyde godt af Bankens sunde Forretningsgang.

Andelsbanken

er alene oprettet for at tjene Kundernes Interesser.

Andelsbankens

Andelskapital og Reserver, ialt **38 Millioner Kroner**, tjener til Sikkerhed for Indskyderne.

Andelsbankens

Afdeling i **Skanderborg** har Kontorer i **Hørning, Ry** og **Stilling**.

Spare- og Laanekassen

for Skanderborg By
og Omegn

Byens ældste Pengeinstitut
Stiftet 1856

Telefon 37

Kontortid: 10⁰⁰–12³⁰ og 14–15³⁰

Landbosparekassen i Horsens

Telefon 1112
2 Linier

Postkonto 16890

Kontortid: 9³⁰-12³⁰ og 14³⁰-16³⁰

Kontor i Hovedgaard

Tirsdag og Fredag Kl. 14–16
Telefon 55

ØSTJYDSK HJEMSTAVN
1949

Østjydske Hjemstavn

REDIGERET AF

N. P. ØSTERGAARD

UNDER MEDVIRKNING AF ET UDVALG

14. AARGANG

1949

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

*Al historisk Forskning er et Kapløb med Tiden,
og det gælder særlig den Historie, som udelukkende
beror paa Tradition og mundtlig Overlevering.*

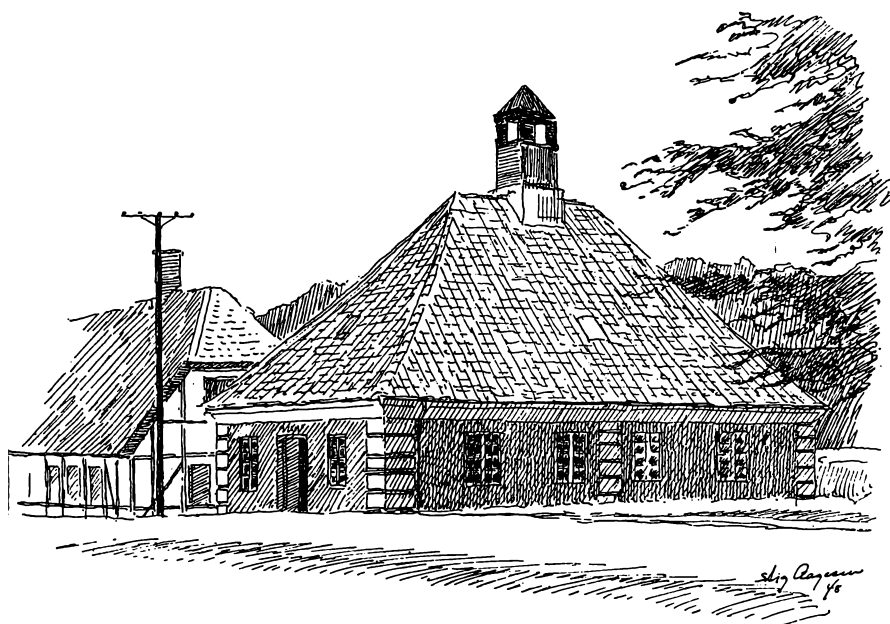
Johan Falkberget.

REDAKTØR: N. P. ØSTERGAARD
REDAKTIONSUDVALG:
RS. NIELSEN, SIGFRED KNUDSEN OG AAGE BREDSTED

Glads Hæred i Stig Aagesens Streg.

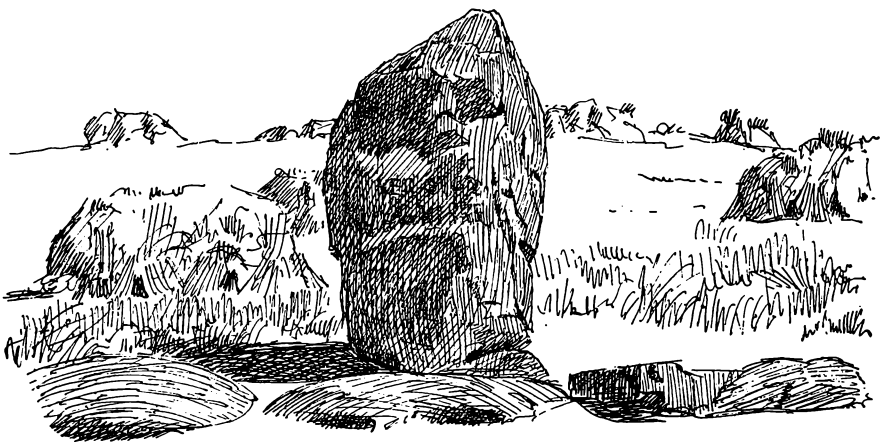
Over-Randlev, set fra Syd.

Smedien ved Rathlousdal.

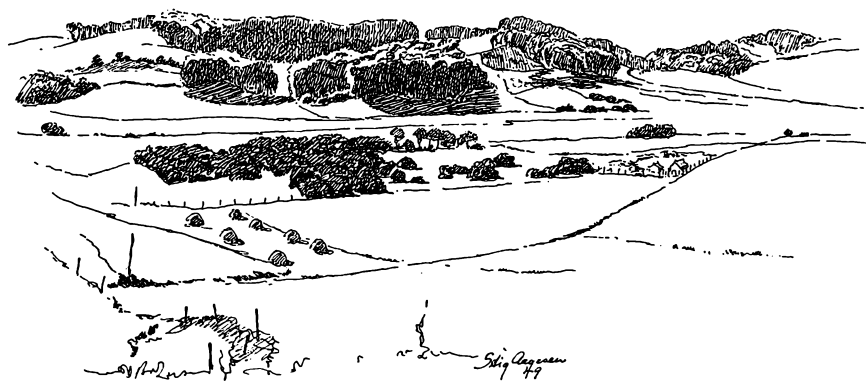

Saxild Strand.

Her stod Ulv Kirke.

Stig Andersen.
1919.

Udsigt mod Uldrup Bakker.

Fra Saxild.

Parti fra Balle med Fredhaven.

Fra Dyngby.

Det gyldne Alter fra Lisbjerg Kirke.

Af Museumsdirektør, Dr. phil. Poul Nørlund.

Der var noget fornemt og aristokratisk over den kirkelige Kunst i de ældste Tider. Naar Kristus fremstilledes tronende i sin Almagt med Livets Bog i sin Haand, omgivet af Helgenskikkelser, var det en Efterligning af Oldtidens Billeder af den romerske Kejser paa sit Tronsæde og med opvartende Hofembedsmænd ved Tronens Fod. Det var det fornemste og mest ophøjede man kunde forestille sig. Og naar man vilde udsmykke Alteret, Kirkens helligste Midtpunkt, beklædte man dets Sider med gyldne Plader besat med brogede Ædelstene.

Naturligvis var det ikke altid der var Raad til at anvende de kostbareste Materialer. Man kunde istedet omhænge Alteret med et smukt, farvestraalende Tæppe, og ogsaa det kunde være guldindvirket. Men der har i adskillige af Europas Katedraler været virkelige Guldaltre, og et Par enkelte, meget gamle er endnu i Behold (i Paris og Milano). De fleste er paa Grund af deres store Metalværdi blevet indsmeltede, efter at de var blevet forældede som Kunstværker. Sansen for Antikviteter er af nyere Dato, Sansen for Guldets Metalværdi, Guldbegæret, har derimod været ret uforanderlig til alle Tider.

I Danmark var der ikke Rigdom nok til at beklæde Altrene med virkelige Guldplader, og ogsaa de fleste andre Steder hjalp man sig paa en billigere Maade ved at udhamre tynde Kobberplader, hvori Ornamenter og hellige Billeder blev drevet op. Disse Plader dækkedes med Lueforgyldning, og saaledes opstod i Danmark de gyldne Altre.

De tilhører udelukkende den ældre Middelalder. I Løbet af 13. Aarh. gik det af Brug at anvende Metal til Beklædning af Altrene. Man efterlignede nu de opdrevne Metalrelieffer ved Udskæringer i Træ, der blev belagt med poleret Forgyltning over et tyndt Lag af Kridering og sikkert har skullet virke som Metal. Heraf udviklede sig i den senere Middelalder de store Fløjaltertavler, hvis udskaarne Figurer stadig fortrinsvis var forgyldte. Først efter Reformationen træder Guldet tilbage som et mere beskedent Led i Udsmykningen.

De gyldne Altre er ikke nogen dansk Opfindelse, men Skæbnen har villet, at de i Danmark er bevaret i større Tal end i noget andet Land; og de er virkelig en kostelig Skat, som vi har Lov at være stolte af. Ikke særlig fordi de glimrer saa gyldent, men mest af alt fordi de lærer os saa meget om vore Forfædre, om deres kunstneriske Formaaen og deres religiøse Forestillingskreds. Der kan nemlig ingen Tvivl være om, at de gyldne Altre er tilvirkede i Danmark, og det fremtræder ganske tydeligt, at der maa have været et Værksted i Aarhus, hvis Virksomhed vi kan følge fra en primitiv, halvt barbarisk Begyndelse i 1000-Aarene frem til en ganske udviklet, afklaret og forfinet Stil i Tiden henimod 1250, altsaa igennem mere end halvandet Aarhundrede.

Dette Værksteds ubestridte Mesterstykke er Lisbjergaltret, et Hovedværk indenfor al dansk Kirkekunst. Vi vovede at fragte det over Havet til den store danske Udstilling i London i Slutningen af 1948, hvor det gjaldt om for én Gangs Skyld at vise Verden det bedste af dansk Kunst gennem alle Aarhundreder, og der var næppe noget enkelt Stykke som vakte mere Interesse og Beundring derovre blandt det forvænte, internationale Publikum end Lisbjergaltret. Saa meget mere har vi Grund til, at elske og beundre det.

Lisbjergaltret maa være blevet forfærdiget senest omkr. 1150. Det bestaar af to Dele. Den ene Del er en Tavle der har dækket Altrets Forside, et saakaldt Frontale (Antemensale). Den anden Del har rejst sig over Altrets Bagkant. Det er forsaavidt den interessanteste og usædvanligste Del, men hertil skal jeg siden komme tilbage.

Frontalet er indenfor en bred Ramme delt i en Mængde Felter med Figurbilleder. Paa Fløjene er Felterne firkantede og har lutter kvindelige Figurer, Helgeninder eller Dyder (der betegnende nok altid er kvindelige). Midtpartiet er af en Rudefigur og to Diagonaler delt i mange uregelmæssige Felter med Engle (Keruber), Profeter og smaa Scener af Jomfru Marias Liv og Død. Men Midtpunktet er en Fremstilling af det himmelske Jerusalem, hvor Maria sidder med Jesusbarnet paa sit Skød. Baade Moder og Barn bærer Krone paa Hovedet, men Maria fungerer i Virkeligheden kun som en Art Tronsæde for sin Søn, der holder Livets Bog i den venstre Haand og løfter den højre for at velsigne Menneskeheden. Hvor forskelligt er dette Madonnabillede ikke fra senere Tidens Fremstillinger af det samme Motiv, hvor Kunstnerne har søgt at skildre det kærlige, menneskelige Forhold mellem Moder og Barn. Her er det Guddommen der er vist, i kongelig eller kejserlig Majestæt.

Figurerne er gennemgaaende stive og ubehjælpsomme, men i Virkeligheden træder de ogsaa tilbage for den aldeles overvældende

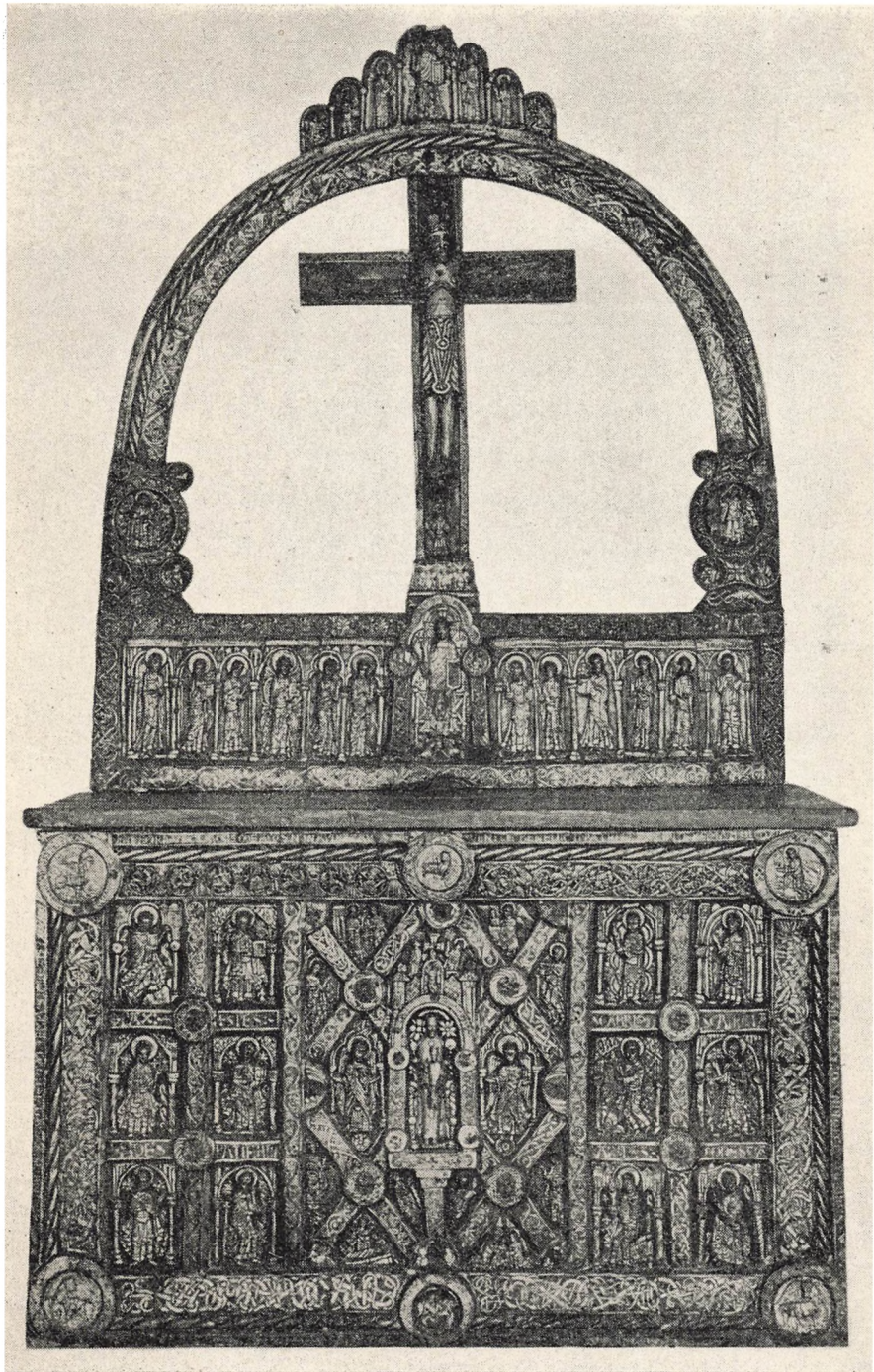

Fig. 1. Lisbjergaltret. Helhedsbillede.

Fig. 2. Midtpartiet af Frontalet.

rige Ornamentik som breder sig over alle Rammelister og næsten helt behersker Indtrykket. Den er udført med virtuost Mesterskab og rummer en Mængde stadig skiftende Motiver, hvorimellem ogsaa Ormeslyng af helt vikingeagtig Karakter, som egentlig tilhører Tiden 1000—1050, og som vel næppe kan have holdt sig altfor langt ned i det følgende Aarhundrede. Ved Siden af denne gammelmodige Ornamentik lægger man især Mærke til de storbladede Ranker, der er stærkt prægede af engelske Forbilleder. I Ramme-

listernes Kryds har der siddet Bjergkrystaller, der har været underlagt farvet Folie og har virket som brogede Ædelstene; de er nu alle gaaet tabt, men man ser Sporene af dem.

Overfor dette mægtigt virkende Frontale har Altrets Overdel, det spinklere og mere tilbagetrukne Retabel, ikke gjort sig saa stærkt gældende. Men det er interessant, fordi det er den ældste Type af Alttertavler, som kendes. Man begyndte i den kristne Kirke med at smykke selve Alterbordets Sider, og først sent, først i Løbet af det 12. Aarh., skyder Alttertavlerne op ved Altrets Bagkant. Den jydsk Type er ganske særpræget og kendes ingen andre Steder fra. Det egentlige Retabel er en forholdsvis lav Tavle med en Fremstilling af Kristus omgivet af de 12 Apostle, hver under en Arkadebue. Men over denne Tavle hvælver sig en Bue, som omfatter et Krucifiks, og paa Toppen af Buen ses endnu engang —

Fig. 3. Jomfru Maria med Jesusbarnet.

altsaa for tredje Gang — en tronende Kristus, dennegang i Dommedags Majestæt, omgivet af Maria og Johannes Døberen, Mennekehedens Forbedere paa den yderste Dag. Udenom dem igen de to arabiske Lægehelgener Cosmas og Damianus, og yderst to knælende Engle. Lægehelgenerne tyder paa, at det er en syg Mand, der har indstiftet dette Alter. Men det er vist haabløst at gisne om, hvem han har været; — der er saa mange, som har været syge inden de døde.

Krucifikset er tydelig nok af grovere og mere primitivt Arbejde end det øvrige Alter. Det er ældre, og det er ogsaa for stort til sin nuværende Plads. Det maa oprindeligt have hørt hjemme paa et andet Alter, maaske i en anden Kirke. Men sikkert er det, at der under Buen fra første Færd har været et Krucifiks, blot mindre end det nuværende og med to Sidefigurer, ganske som vi kender det fra Altret i Sahl Kirke mellem Skive og Holstebro. Taphullerne til Sidefigurerne ses endnu i Retablets Overkant.

Lisbjergaltret er det ældste blandt de gyldne Altre. Det har ikke Sahlaltrets Fuldkommenheder, den faste arkitektoniske Opbygning, den behagelige Harmoni mellem alle Led. Til Gengæld har det mere Urkraft og et mere dansk Præg. Selv om baade byzantinsk og engelsk Kunst har tjent til Forbillede for Ornamenter og Figurer, er der dog et ægte nordisk Temperament i de brusende Klædebon og i Rankernes vilde Slyngninger. Lisbjergaltrets Opbygning er uarkitektonisk, dets Arkitektur har det samme uvirkelige Fantasipræg som den, der forekommer i Pergamentbøgernes malede Miniaturer, og sandsynligvis har Lisbjergmesteren været en alsidig Kunstner, paa engang Maler og Guldsmed, knyttet til en af de gejstlige Stiftelser i Aarhus som Munk eller som Lægbroder.

Lisbjergaltret har gjort Lisbjergs Navn kendt langt udenfor Danmarks Grænser, men det har næppe oprindeligt været bestemt for denne Kirke. Sandsynligheden taler for, at det har prydet Aarhus Domkirkes Højalter, indtil denne Kirke i 1479 fik sin nuværende pragtfulde Altertavle. Det var Biskop Jens Iversen Lange, som bestilte den nye Tavle hos Bernt Notke i Lybæk, en af Tidens navnkundigste Billedskærere. Men samme Biskop havde i 1477 erhvervet Lisbjerg Kirke og henlagt Indtægterne af den til et Kapel, som han indstiftede ved Domkirken. Vi ved ogsaa, at hans Vaaben var malet i Lisbjerg Kirke baade paa selve Tavlen og »flere Steder der hos«. Det ligger da nær, at det er ham, der har ladet det gyldne Alter flytte fra Domkirken til den Landsbykirke, der var kommet i hans Varetægt.

Her stod den saa i næsten 400 Aar, indtil den i 1867 blev afhændet til Nationalmuseet, som lod Jørgen Roed male et nyt Alterbillede til Kirken. Det var Menigheden selv, der ønskede et mere tidssvarende Alter. Senere har der været fremsat Krav om en Tilbagelevering, men de har ikke kunnet imødekommes, og Nationalmuseets Ejendomsret er ogsaa ganske klar og ubestridelig. Men ikke det alene. Det gyldne Alter fra Lisbjerg er en Nationalskat, og Nationalmuseet er Nationens historiske Skatkammer. Der er smuk Harmoni over dette Forhold. I Museet beundres det aarligt af de 200.000 Besøgende. Det opfylder her en Mission, som det ikke vilde kunne opfylde i Kirken.

Fra Them Sogns Skove.

Gustav Hagstrøm.

Ved S. P. Petersen.

GUSTAV PEDERSEN HAGSTRØM var Svensker, og kom sandsynligvis her til Lands med den svenske Hær, der kom Syd fra og indesluttedes i Tønning i 1714. Han kom i Tjeneste hos Overførster J. H. Ritter paa Vengegaard — det nuværende Sophiendal —, hvor han tjente i to Aar. Derfra kom han til Dover Præstegaard og tjente der i tre Aar. Sidstnævnte Sted tjente Anne Johansdatter, og efter at have været der i 9 Aar holdt hun Bryllup med Gustav Hagstrøm i 1719. De flyttede fra Præstegaarden og kom foreløbig til at bo paa Svejstrup Mark, hvor deres første Barn Ellen blev født. Præsten har derom skrevet i Dover Kirkebog, at Barnet for Svagheds Skyld blev hjemmedøbt 2. November 1719.

Kort Tid derefter blev Gustav Hagstrøm ansat som kongelig Skovfoged og fik sit Bo i Lysbro. Det har sikkert været Overførster Ritter, der hjalp ham ind i denne Stilling, som var god efter Tidens Forhold. Et lille Landbrug og Fiskeriet i de tilstødende Søer og i Lysaa tillige med Pengeløn og Sportler kunde nok give Underhold til ham og hans Familie, men det kneb alligevel for ham at klare sig økonomisk, i alt Fald fik han en Del Gæld og maatte optage nogle Laan i de ca. 10 Aar, han levede i Lysbro. Dette fremgaar af Opgørelsen af hans Bo efter hans Død.

En Skovfogeds Gerning var baade vanskelig og farlig at øve. Det, vi i vor Tid kalder Skovtyveri, var dengang den almindelige Maade, hvorpaa Folk forsynede sig med Brænde og Gavntre. I den Henseende var der ofte Virksomhed i Skovene, især i mørke og stormfulde Nætter. Det var almindeligt, Folk søgte at faa Skovfogden med i deres Lag ved paa forskellig Vis at faa ham til at undlade at anholde dem under deres Bjærgning af Træ i Skovene. En Skovfoged, der ikke vilde inklade sig paa sligt, men flittigt færdedes ved Dag og Nat for at opdage og hindre ulovlig Færd, blev hadet, og der er Eksempler paa Drab af Skovfogder, naar de overraskede nogen i Færd med at bjærge Træ i Skovene paa ulovlig Maade. Saa vidt det kan skønnes, var Gustav Hagstrøm tjenstivrig i sin Gerning. Ved en bestemt Lejlighed under et Skovsyn i Løgager Skov kunde han opgive Navnene paa en lille Flok Mænd dér omkring, som var bleven tagne under ulovlig Skovhugst, og det fremgaar af den Sag mod ham, som bliver fremrullet her, at f. Eks. Folk i Virklund havde Nag imod ham paa Grund af hans Indgreb i deres ulovlige Skovdrift.

I en Skovhugstsag fra 1720 var Gustav Hagstrøm med som Vidne. Fru Lime paa Farregaard havde ladet nogle Mænd indstævne for Retten i Skanderborg, hvor hendes Fæstebønder Søren Pedersen og Søren Ander-

sen i Gjessø afgav Vidne angaaende et Skovtyveri, hvorved følgende havde tildraget sig:

Natten mellem 22. og 23. September blev der hugget en stor, frisk Bøg i Gjessø Skov. Bøgens Omfang ved Roden var 4 Alen, og det var naturligvis vanskeligt at faa det store Træ transporteret fra Fældestedet, men det kom de ud over ved at kløve Træet i passende Stykker og derefter bære det bort. Færdselsforholdene var ikke saaledes, at de kunde køre til det fældede Træ. De bar Træet over Mose og Kær og en Bæk, og det maa have været over Jenskærs eller Fugsholms Bæk. Der maa have været et haardt Slid forbundet dermed. Ved den anden Mosebred havde de Vogn og begyndte at køre Læs efter Læs videre. De to Søren'er i Gjessø havde imidlertid opdaget Foretagendet fra Stedet, hvor Træet var fældet, og det var ikke vanskeligt at spore, hvor Færdselen med det var gaaet hen, og nu vidste de, hvor Træet læssedes paa Vogn. De holdt nu Øje med næste Læs' Afhentning, og da der kom Vogn og denne var bleven tillæst, fulgte de usete efter den for at faa opklaret, hvor Træet førtes hen. Dette fik de snart at vide. Læsset kørtes over Funder Aa, ind paa Funder Grund og videre op til Funder By og ind i Peder Pedersens Gaard. Det var det tredie Læs af Træet, som nu ankom, og deraf havde Peder Pedersen faaet de to Læs, og Soldaten Mads Skou skulde have det tredie. Søren Andersen løb nu hen for at hente Vidner til at se det ankomne Træ. Læsset blev fra Peder Pedersens Gaard kørt til Mads Skous Hus. Nu sprang Søren Pedersen til og forlangte, at Læsset skulde holde stille, indtil Søren Andersen kom med Vidnerne. Han havde faaet Hestenes Tømmer fat, men Peder Pedersen søgte at tage Tømmerne fra ham, og de brødes derom. Det lykkedes dog Søren Pedersen at holde fast, men nu kom Peder Pedersens Kone Johanne Nielsdatter og Soldaterkonen Karen Jakobsdatter, og de gav sig i Fællesskab til at bearbejde Søren — »med Hug og Slag med Træ og Svøbekafter, saa han havde baade blaa, brune og blodige Slag paa Hænder og Arme —.«

Da Søren Pedersen og Søren Andersen havde afgivet Beretning herom for Retten, aflagde de med oprakte Fingre Ed paa, at de havde talt Sandhed, og nu maatte Peder Pedersen og Mads Soldat frem for Retsfuldmægtig Moldrup. De forsøgte at knibe udenom, idet de hævdede og paastod, at det Læs Træ, som Søren Pedersen og Søren Andersen havde talt om, var hugget i Kongens Skov og ikke paa Fru Limes Grund, og videre paastod de, at Træet var bestemt til at skulle leveres paa Silkeborg Slot til Kongen. De spurgte nu Søren Andersen og Søren Pedersen, om de vilde aflægge Ed paa, at det Træ, som var hugget i Gjessø Skov, var det samme som det, de havde fundet hos Peder Pedersen i Funder. — Her skal nu indskydes, at Fundermændene med dette Spørgsmaal maaske har tænkt paa den egne Art af Solidaritetsfølelse, som fandtes blandt den Tids Bønder, at de stod hverandre bi, og at de to Gjessø-Mænd vilde redde Fundermændene nu, da det kneb, og svare Nej. — Men, for det første kunde Them Sogns Folk ikke ret vel fordrage, at Fundermændene bjærgede Træ ovre i Them Sogn, og særlig i Løgager og Gjessø Skove. De mente, at Funder Sogns Folk skulde blive paa deres egen Side af Funder Aa og holde sig til Skovene der. For det andet gjorde Pryglene, Søren Pedersen havde faaet, at de undte de paa den anden Side Aa en forsvarlig Afklapsning. Svaret blev: »Ja, det baade kunde og vilde de bekræfte ved Ed«. — Der var stævnet en Del andre Vidner i Sagen, blandt andre Skovfoged Gustav Hagstrøm, men de var ikke mødt. Retten bestemte derfor, at de skulde møde om 14 Dage og afgive Vidne for Retten. Fru Lime lod Fundermændene indstævne paany, ligeledes om 14 Dage for at svare til Skov-

tyveriet og — »uforsvarlig voldsom Medfart imod mine udskikkede, som i deres lovlige Ærinde af eder samtlige skal være overfaldne og med Hug og Slag ilde trakterede«.

Gjessø-Mændene blev ogsaa stævnedes til at møde, men da Tiden kom, mødte ingen af de indstævnede for Retten, og Sagen udsattes igen, denne Gang i 8 Dage, men hermed slutter Sagen i Justitsprotokollen, og Grunden hertil er vel nok den, at Gjessø Skov ikke længere tilhørte Fru Lime, men var i Kronens Eje, som Fundermændene antydede.

I Virklund boede en Mand ved Navn Thomas Jensen, som var Byens Markmand, Hans Bestilling var at vogte Kornagrene for Storvildtets Angreb, især i Høstens Tid, mens Kornet stod paa Marken. Det skete jævnlige, at især Hjortene gik fra Skovene og ud, hvor Kornet stod i Hobe, adsplittede disse og forvoldte stor Skade. En af Markmandens Bestillinger var at jage Vildtet bort, naar det kom og angreb Kornet, og hans Virksomhed hermed var mest Natarbejde, men Skovene, hvor Vildtet kom fra, grænsede til Kornmarkerne, og det laa derfor nær, at Markmanden gav sig af med Skovhugst og Jagt. Det var ulovligt, men var desuagtet en stor Del af hans Virksomhed, og det var hørende til Skovfogdens Bestilling at passe paa, hvad Markmanden og hans Hjælper foretog sig i Skoven. Thomas Jensen drev Jagt paa Maarer, hvad han ikke var ene om, og Fremgangsmaaden dermed var i Almindelighed følgende: Maaren opholder sig almindeligt i hule Træer om Dagen, og Jægerne lagde Mærke til, hvilke Træer Dyret valgte til Opholdssted. Naar der i et Træ var en Aabning ved Roden, brugte Maaren den som Indgang og anbragte sig højere oppe i Træets indre Hulhed. Jægeren antændte Ild i Indgangshullet for neden i Træet, og Røg og Ild kvalte da Maaren. For at den ikke skulde falde i Ilden og derved faa Pelsen ødelagt, anbragte Jægeren nogle Træstykker som en Slags Rist oven over Indgangshullet, for at Dyret kunde falde derpaa, hvorved det blev undgaaet, at det ødelagdes. At sligt foregik, var Skovfogden vidende om, men havde hidtil ikke kunnet gribe Markmanden i Virklund paa fersk Gerning. Thomas Jensen var en ældre Mand paa 60 Aar og velkendt af Gustav Hagstrøm, idet han undertiden var Arbejdsmand hos ham. Derved havde han opdaget, at Thomas var en sledsk Fyr og en upaalidelig Størrelse, der var mere durkdræven end trofast. Han var engang bleven sat til at hjælpe med at røgte et Fiskegarn, men gik sin Vej i Stedet for at passe, hvad han skulde, og blev derved Aarsag til, at Skovfogden led et Tab.

En Dag midt i Sommeren 1731 var Thomas Jensen i travl Virksomhed i Skoven nær Virklund. I et halvtvæltet hult Træ var der en Maar, og Thomas havde Ild paa Stubben under Træets Huling. Samtidig var han i Færd med at bruge sin Økse, rimeligvis til at fælde et Træ, og det lader til, han havde en Medhjælper i en af Gaardfæsterne i Virklund, Jakob Jakobsen, og til Stede var ogsaa en 11 Aars Dreng. Paa Stedet var der fældet flere Træer, men paa Skovbunden var der Kvas, Lyng og Mosklædning.

Netop medens Thomas Jensen var i Færd med at passe sin Ild, blev han overrasket ved at se Skovfogden komme ridende lige imod sig. Denne saa straks det brandfarlige i Markmandens Forehavende og steg af Hesten for at afhandle Sagen med ham. Thomas forstod, at nu var han ilde stillet. Han prøvede ved sledsk Tale om at tage Sadlen af Hesten og sætte den paa Græs at afværge Tiltale, men Gustav Hagstrøm gik løs paa Stymperen og forlangte hans Økse udleveret som Pant og Bevis for hans ulovlige Færd i Skoven. Herpaa svarede Thomas Jensen: »Gid Djævlen partere mig, om I skal faa min Økse, saa længe der er Liv og Blod i mig«. — Han vendte sig med Øk-

sen imod Skovfogden, men denne trak sin Hirtsfenger af Skeden og afværgede dermed Øksehugget, hvilket førte til, at der blev et Skaar i Hirtsfengeren paa det Sted, hvor den ramte Øksen, men Thomas blev slaet til Jorden og fik nogle kraftige Slag paa Ryggen og over den ene Arm af Hirtsfengeren, men et af Slagene ramte ham med Skarpen over Nakken og frembragte et stort gabende Saar. Den førnævnte Dreng havde været Øre- og Øjenvidne til det hele, og Jakob Jakobsen kom nu frem og saa Gustav Hagstrøm staa over Markmanden, der skreg og raabte, alt hvad han kunde. Den saarede blev bragt til sit Hus i Virklund, og Skovfogden sendte sin Vogn afsted efter Feltskær — den Tids Saarlæge — vistnok fra Skanderborg, for at tage Thomas Jensen under Behandling, men efter fire Dages Forløb døde han. Hans Lig blev bragt til Them og hensat i aaben Grav paa Kirkegaarden og henstod saaledes i et Par Maaneder, indtil Jordpaakastelsen endelig fik Lov at foregaa 29. Sept. 1731.

Gustav Hagstrøm blev ført som Fange til Porthuset i Skanderborg, hvor han hensad, medens Sagen blev foretaget paa Skanderborg Rytterdistrikts Ting, i hvis Justitsprotokol den findes indført med to Indlæg af Retsfuldmægtigen Niels Moldrup paa Skanderborg Ladegaard, et Indlæg af Gustav Hagstrøm samt et Par »Attester« til Oplysning i Sagen. Der blev afgivet et større Tingsvidne i Sagen, hvori over 20 Personer fra Virklund afgav Forklaring, og deraf fremgaar tydeligt nok, Gustav Hagstrøm havde Befolkningen imod sig. Der var Had imod ham. Han havde været mere virksom i sit Tilsyn i Skoven, end Folk syntes om. Nu fik han »Tak for sidst«. — Det fremførtes, at Skovfogdens Angreb paa Thomas Jensen kun var en Hævnaakt mod denne, fordi han var løbet fra hans Fiskegarn i Utide. At Thomas Jensen havde Ild paa i Skoven, forklarede som kun sket, for at han kunde varme sig derved! Et mærkeligt Foretagende i Skoven i Juni Maaned. — Det lader forresten ogsaa til, at baade Herredsfogden Johannes Snell i Høver og den førnævnte Hr. Moldrup har været — uvist af hvad Aarsag — indtaget imod Gustav Hagstrøm.

Af Sagens Akter fremføres her Uddrag af Indlægene i Sagen. Først Feltskærens Erklæring, der er saalydende:

Han (nemlig Thomas Jensen) havde en huggen Skade over den bageste Del af Hovedet, saa dens saakaldede begge »Tafter« var igen-nemhuggede, og den Hud der under, som kaldet Dura mater, var blot og læderet.

Præsten Rasmus Lihme i Them har ogsaa leveret et Bidrag til Oplysning af Sagen. Fra ham forelaa følgende »Attest«:

Saasom min sandfærdige Attest er begærendes af Gustavus Peder- sen Skovfoged angaaende salig Thomas Jensens Død, saa vidner jeg, at jeg efter den salig Mand's Begæring den 21. Juni (1731) om Eftermid- dagen betjente ham med det hellige højerværdige Sakramente, da jeg førte trende Dannemænd, nemlig Thomas Byskov, Christen Thomassen og Niels Sørensen deres Nærværelse og nøjagtig paahørte, tilspurgte for Embeds Forretning denne afdøde salig Mand: »Hør, kære Mand, hvorfor ligger I her, og af hvad Aarsag?« Da svarede han mig friskud, at han var slagen af Skovfogden Gustavus med sin Hirtsfenger. — Og spurgte jeg, hvad Blesur og Saar han havde? — Da sagde han: »Der hag paa min Hals og paa min højre Haand«. — Ydermere tilspurgte jeg ham, om han skadede mere, da svarede han mig: »Ja, jeg fik nogle Slag foruden«. — Saa spurgte jeg ham til: »Klager I da noget paa ham eller vil forlade ham det« — saa svarede han: »Jeg af mit Hjerte gerne forlader og tilgiver ham det og klager ikke«. Derpaa begyndte jeg mit Embedes Forretning med ham. — Denne min Attest med Overskriften: 3^d Dannemænd tillige med jeg — I Guds Sandhed bekræfter jeg.

Them Præstegaard, d. 27. Juni 1731.

Rasmus Lihme, Sognepræst.

Niels Moldrups Indlæg i Sagen var følgende:

Kongl. Majestæts Birkedommer ædle Sr. Johannes Snell!
Skønt Sagen om det af Skovfoged Gustav Pedersen forøvede Drab paa Husmanden Thomas Jensen af Virklund, som var Byens Markmand, er ført og bevisliggjort, saa tiltrænges nærmere Oplysning om, hvorledes Omgangen mellem Mændene var, da Drabet forøvedes, og hvad Skovfogden under Sagens Behandling er bleven overbevist om, og dertil fremlægges, hvad der den 2den August sidst fremgaar af udstedt Tingsvidne, som giver Underretning om samme.

Hvad Tale Gustav Pedersen og afdøde Thomas Jensen haver haft med hinanden, da de kom tilsammen ved Drabets Anfang, og Markmanden paa sit gode Tilbud, om Skovfogeden ikke vilde have Sadelen af sin Hest og lade den æde, fik det haarde Svar, han vilde fly (= give) hannem noget andet at bestille. Derpaa Gustav Skovfoged drog sig Hirtsfenger til Markmanden Tomes Jensen, greb ham i Halsen og slog hannem mod Jorden*) uden nogen Modstand, saa han klagede sig og raabte ynkeligt af By.

Hertil kommer og forenes det andet Vidnes Jacob Jacobsens Forklaring, som melder, at han samme Tid var i Marken og hørte og saa, at Thomas Jensen baade gav sig og klagede sig, samt befandt, da Vidnet kom gangende, at han laa næsegrus paa Jorden, samt Gustav Skovfoged staaende over ham med sin dragne Hirtsfenger, sigende: »Her er den Rakker Knægt! — — det er nu først I skal sige, jeg har gjort et Stykke Arbejde færdigt, og dersom han ikke havde — nemlig Thomas Jensen, da han fik det, han skulde have godt af — ikke havde vendt sig i det samme, havde jeg«, sagde Skovfogeden, »hugget hans Hoved af, (saa) det skulde have fløjet i Marken. De skal ingen Skade gøre mig for den Rakker Knægt, nu har han faaet Betaling, fordi han gik fra mit Fiskegarn«.

Tingsvidnet forklarer med flere Vidnesbyrds Udsigende, at da Skovfogden var anholdt for det gjorte Drab paa Thomas Jensen, kom han udi det ene Vidnes Tomes Byeskovs Hus, hvor han tog en der liggende Kaarde i sin Haand at se paa. Da der imidlertid blev talt om den Tomes Jensen tilføjede Ulykke, sagde Gustav Skovfoged: »Havde jeg haft denne Kaarde, kunde jeg have gjort det klart, og om jeg maatte raade for Thomas Jensen, vilde jeg snart courere hannem at tage ved Stykket med den ene Haand og hugget det af med min Hirtsfenger, hvis han ej havde krøbet af Sted, da jeg hug til hannem«, sagde Skovfogden, »havde hans Hoved ligget«.

Af andre Vidneudsagn er at fornemme, det Gustav Skovfoged selv har tilstaaet for tvende af Vidnerne, Thomas Nielsen og Peder Jensen: — Thomas Jensen, Markmanden, var den ringeste i Sognet for Folk at tykkes**) — havde det træffet (truffet) paa en anden og bedre, som kunde agtes for en Karl, havde det dög været noget.

Ilige Maade forklares af tolvte Vidne Kierstine Jensdatters Vidnesbyrd, at Skovfogden samme Aften, Markmanden fik sin Ulykke, havde sagt, at han havde Had til samme, fordi han — nemlig Markmanden — var gaaet fra hans Vaad, saa han havde nu faaet noget for det.

Synsmændene Niels Jacobsen og Thomas Jensen havde besigtiget Markmanden Thomas Jensens Saarsmaal. Deres Vidnesbyrd viser, at de befandt Markmanden hugget bag over Nakken og Hovedskallen, en Skramme længere end et halvt Kvarter, falden saavidt fra hinanden, som to store eller tre smaa Fingre bred. Mere paa det Sted kunde ikke sees for Blod. — Men der foruden fandtes en liden Hug eller Skramme paa hans højre Arm, samt hans Bryst noget opsvulmet. — Desuden forklarede de, at de havde hørt af den bortdøde Thomas Jensen, da Gustav Skovfoged sagde til hannem: »Vilde I ikke have hugget mig med Eders Økse, om I havde faaet Magt dertil«, at han gav til Gensvar: »Nej, Gustavus, nu siger I ikke ret. I opløb mig!«

Tingsvidnet forklarer, at Thomas Jensen var en gammel Mand af 60 Aars Alder og havde altid levet fredeligt med enhver Mand. Adskillige Steder der udi giver Beretning, at den Træstovn, som er befunden

*) Dette var Usandhed.

•) Meningen er, at han var den ringeste, hvad Legemskræfter angik.

med Ild udi og ført til Aarsag imod Markmanden, fordi han skal have søgt Varmer derved, var ej saa nær paa andre Træer i Skoven, at nogen Skade deraf kunde aarsages. — overalt er der ingen, som ved at give Kundskab, hvem der har sat Ild paa samme. — Om Markmandens revne, blodige og gennemhuggede Klæder, som for Retten er forevist, gør Tingsvidnet Forklaring, og endelig berettes det, hvad Trussels og grovsom Udsigelses Ord, Gustav Skovfoged har ladet falde om andre, som Drabssagen er utedkommende.

Da det nu saa klarligen findes bevist, at Gustav Pedersen er den afdøde Thomas Jensens Markmands Drabsmand og paa forsættelig Vis har søgt at beskadige den, som hverken haver gjort eller kunde være mægtig til nogen Modværge, paastaas og formenes det, han derfor bør lide efter Lovens Pag. 886, Artikkel 1: og allernaadigste Forordning af 6. Febr. 1694. — Den afdøde Thomas Jensens Lig, som henstår i aaben Grav paa Them Kirkegaard, maatte endog erindres ved Kendelsens Afgivelse, at Jordpaakastelsen af Præsten derefter kunde blive forrettet. Hvorover ialt en forsvarlig Dom forventes, og er Kongl. Majestæts Dommer ædle Sr. Johannes Snells tjenstgyldige Tjener.

Skanderborg Ladegaard, d. 16. August 1731.

Niels Moldrup.

Gustav Hagstrøm afgav Forklaring for Retten af et meget afvigende Indhold overfor Moldrups Indlæg, og denne fremkom derfor med et Svar derpaa i et nyt Indlæg — saalydende:

Kongelig Majestæts Birkedommer Seign. Johannes Snell.

Ihvorvel Sagen contra Gustav Pedersen, Skovfoged, ved de under Sagens Behandling førte Vidner og Bevisligheder — samt mine i Dag otte Dage udi Retten. projuccerede Indlæg og i Rette Sættelse er saa klar og baar (= bar) oplyst, at afgangne Tommes Jensen Markmand ligesom forsætteligvis af Gustav Pedersen findes at være overfalden, og ved de af hannem forøvede Saarmaal bortedød, saa at enhver rettdommende kan ikke tage udi Tvivlsmaal, at Gustav Pedersen jo er Thomas Jensens Drabsmand — forekommer dette til Replise paa bemeldte Gustav Pedersen d. 16. August sidst i Sagen indgivne Indlæg, hvorpaa formeldis:

1. At det er Retten bedst bekendt, hvorom og klart de i Sagen førte Vidnesbyrd er fremkommen — med saa god Sandhed, at der kunde tages og føles paa. — De gik ej mere til højre end til venstre Side for at spare Sjæl og Samvittighed og ej forspilde baade det timelige og evige Gode, hvorover maa formenes Gustav Pedersen regner dem for sine Hads mænd, som (er) imod al Ret og Billighed — Ellers tvivles meget paa, der skal findes noget stridigt udi Vidnernes Udsigelser, den ene imod den anden, naar Akten, som tilforn i Retten er leveret, med upartiske Øjne bliver efterset. — Thi, fordi den ene ej kan vide og tilstaa alting med den anden — Men naar slikt ved deres aflagte Viden er forefalden, har de separeret sig, er det ej vel gjort de beskyldes; og efter mine Tanker er Vidnerne derfor mere at love end at laste, at de ej har sagt andet, end de var bevidst. Gustav Pedersens Formene at vilde vise Vidners Misligheder af Feltskærerens og Præstens Attester med samme Datis, som er 20. og 21. Juni, fordi de har tilstaaet at være overværende, da den døde af dem begge blev betjent — hvilken Paa stand er uden al Fundamente, thi det er passeret, som de har omvidnet, at de var hos ved dem begge, i hvor vel det ej skete paa een Dag, og fordi der udi ej er givet nogen Separation er Sagen og Vidnesbyrderne lige kraftige, helst, det er nok, at de var hos — — —

2. Saa maa end og forestilles, at det Raad ej var til den mindste Fordel for Gustav Pedersen, at han har fremvist sin Hirtsfenger med et Hug udi, som uden Undseelse beskrives at være kendelig af Thomas Jensens Økse, siden det ej er andet end blot Beskyldning uden Bevis, og foruden er det stridigt imod Gustav Pedersens egne tilforn Udsagn og Akters Tilførsel, at Thomas Jensen var den ringeste i Sognet. —

Hvor kunde han da som en gammel og aldrende Mand gøre sligt, om det skulde forstaaes eller udtydes at være sket af Tomes Jensen, fordi det kan siges at være et Hug af hans Økse — — — da Thomas Jensen af Gustav Pedersen blev atacheret og slagen imod Jorden, hvor han den nu afdøde maatte ligge raabende under Skovfogdens haarde Haand, hvor han fik sit Dødssaar og dermed maatte mere tidlig opleve den Tid, som Himlens Gud hannem havde forsat. — Hvad Gustav Pedersen anfører at have hørt af de jordiske Læger, hvor længe et Menneske kan leve med saadant læderit Saarmaal, som Thomas Jensen haver haft, er ikke derimod at agte paa eller regne for noget. —

3. Naar det betragtes og overvejes, at Thomas Jensen var en gammel og skrøbelig Mand, som udi slet Tilstand blev befunden fra han af Gustav Pedersen blev overfalden til hans Dødstid, da han smertefuld henlaa og synderlig intet talte uden Gensvar, de maatte nøde af hannem ved nogle og mange Ganges Tilspørgelse, kan lettelig sluttes, hvad Samling og Tanke. kan kunde have til sit Gensvar, som Gustav Pedersen sig paaberaaber, og vil besmykke sin Sag med det, Thomas Jensen paa Tilspørgsel haver tilstaaet, at fordi han ej vilde levere sin Økse, fik han Hug, saa og han gjorde Modværge, — der ganske strider mod, hvad Vidnerne har kunnet sige — som alt henstilles til Dommerens eragtende og nærmere Overvejelse.

4. Af de under Sagen og dens Akter bevisliggjorte Omstændigheder, vil Dommeren lettelig erfare, at det af Gustav Pedersen forøvede Mord ej kan henregnes til de af hannem anliggende Controls og Lovforordnings Artikler henhørende. De haver en langt anden Beskaffenhed end som Gerningen af Skovfogden til hans Nidkærheds Tjeneste udtyder. Skovfogden melder, at afdøde Thomas Jensen ej alene den Gang, men og mange Gange tilforn med flere haver sat Ild baade i Gærdet og brændt Træ i Skoven til Aske, hvor en Maar er inden i et hult Træ. — At det ikke er enten bevisliggjort eller Skovfogden bekendt, at den afdøde haver antændt Ild paa den bemeldte Træstub. Og det af Skovfogden gjorde Paaskud, findes paa hans Side langt mere lastværdigt end samme kan tjene hannem. Det er Drabssagen alene, der er det afgørende, og ikke Gustav Pedersens Indvendinger.

5. Saa findes og Gustav Pedersens egen Tilstaaelse i hans eget Indlæg i Sagen — foruden Bevis derfor — at han har givet afdøde Thomas Jensen det Hug, som han havde bag i Hovedet med videre tilføjede Slag. — Derover, og i alt her ved, saa vel som til hvad foran paastaaes, det at Skovfogden efter i Rette Sættelsen af 16. August, hvor til endvidere refereres — som en Drabsmand bør at lide.

Forblivende Kongl. Majestæts Birkedommers tjenstskyldige Tjener.

Skanderborg Ladegaard, den 23. August 1731.

Moldrup.

Gustav Hagstrøm gav derefter følgende Indlæg i Sagen, hvorefter Birkedommer Snell afsagde Dom i Sagen.

Velædle og velvise Kongl. Majestæts Birkedommer!

Jeg haver i Dag 14 Dage med Forundring hørt Mons. Moldrups i Rette Sættelse angaaende den Sag, som er ført mod mig om Markmanden Thomas Jensens Afgang, hvori der paaberaabes en Hob uoverensstemmende Vidnesbyrd med mere. Jeg henholder mig derfor til det Indlæg, som jeg producerede den 16. August. I dette haver jeg agtet det unødvendigt at besvare det, som jeg mener Loven kasserer, men som Mons. Moldrup bruger til at give Retten Oplysning om Sagens rette Beskaffenhed. Først bruger og paaberaaber han sig en uomvidnet Samtale, som skulde have været ført mellem den afdøde og mig, alt i Anledning af et elleve Aars Barns Forklaring, som erklæres for usandfærdig, siden Drengen deri ej haver fulgt den rene Sandhed. — Da jeg kom til Markmanden og den Vindfælde af et afbrudt Bøgetræ og Stovn (= Stub),

hvori han havde tændt Ild, og jeg saa, at samme Sted var en Del Over- og Underskov, Lyng, Mos og des lige, som lettelig kunde antændes af Ilden, begærede jeg paa mit Embeds Vegne en Økse, som han havde i Haanden, hvilken han nægtede at levere fra sig med Ordene: »Gid Dievlen partere mig, om I skal faa min Økse, saa længe der er Liv og Blod i mig!« Dette har Jakob Jakobsen i sit Vidne maattet tilstaa var den afdødes Ord:/ Hvorfor jeg blev beføjet at staa af Hesten for at faa Pantet, som Markmanden blev ved med at nægte at udlevere. Jeg havde fundet ham under kendelig Mishandling af Kongens Skov, og i Anledning af min Instrux af 2^d Januar 1723 tilligemed allernaadigst udgangne Skovforordning af 21. Januar 1710, turde jeg ikke understaa mig i at lade Gerningsmanden fare uden at give Pant til Fremvisning paa rette Steder. Jeg gav ham derfor tre a fire Slag over Skulderen, saaledes som jeg har meddelt i mit Indlæg.

Dernæst har Mons. Moldrup paaberaabt sig Jakob Jakobsens Vidne for Retten, hvori der er en Hob opdigtet, og af hans skriftlige Vidners Sammen-skrift — af ham selv eller en Skriver der i Byen opfundet Tøjeri af Ord, som jeg aldrig har sagt, men som han har ført sig til Gemytte.

Thomas Byskovs aflagte Vidne for Retten er en Forvrængning, thi han tog selv den omvidnede Kaarde i sit eget Hus og brugte Spil (= Løjer) med den mod en velbekendt Person og sagde: »Havde Du, Gustav, haft den Kaarde, kunde Du have gjort det klart.« Dertil gav jeg ham ikke noget Svar.

Mindre er den afdødes Kur bleven omtalt, men jeg erindrer mig meget vel, at mine Heste og Vogn kørte efter Feltskæreren tvende Gange, som med Frem- og Tilbagerejsen var en 15 a 16 Mile.

Hyrdekonen i Virklund afgav Vidne og Forklaring for Retten og udtalte derefter, at hun ej vidste mere til Sagens Oplysning, hvorefter hun blev demitteret fra Retten, men siden kom hun igen og fortalte noget, som hun muligvis efter 3 Ugers Forløb har hørt fortælle, og dette har Mons. Moldrup ogsaa anført, men Hr. Birkedommer ser selv, at hendes Vidne ikke er sandfærdigt, thi hun vil vidne noget, jeg skulde have sagt i hendes Hus, men hverken jeg eller Jakob Jakobsen har hørt eller ved noget deraf. Jeg bekender for Gud og Retten, at jeg aldrig har haft noget Had eller Nag til Thomas Jensen i nogen Maade — videre end den Iver og Nidkærhed, jeg efter allerunderdanigste gjorde Ed og Pligt bør og burde have for Hans Majestæts Skov og for dens Skade og Fordærv at hindre og afværge af yderste Formue /: Om sligt nu skal kaldes Had eller Nag, som jeg dog ikke troer /:

Endelig vil jeg forestille Hr. Birkedommer til behagelig Eftertanke det, at Synsmændene beskriver den afdødes Saar af mere end et halvt Kvarters Længde, som jo ikke kan være muligt, med mindre den 3^{die} Del af Hovedet skulde være gennemhuget, og om sligt var, kunde den døde ikke have levet en Time og endnu mindre i fire Dage. Saa paaberaaber Moldrup sig, at Synsvidnerne har vidnet om hans Bryst, som skulde have været opsvulmet, men Akten viser at det af den er benægtet.

Hvad angaar det, en Del af Vidnerne haver vidnet om den med Ild antændte Bøge-Vindfælde Stovn, at den skulde være saa langt fra nære Træer, at den ej med Ilden kunde gøre nogen Skade, saa kunde jeg dette og mere langt anderledes bevise, om det skulde agtes nødvendigt, og hvis jeg til min Sags Drift havde Kræfter og Forsvar. Jeg tvivler ikke om, at jo de samme Vidner er bevidst Skovens Beskaffenhed, bedre end de den har forklaret, saa som der ved samme Stovn er i to Aar sket nogen Udrisning: den første for to Aar siden, og den sidste i indeværende Aar. Der findes baade Buskads, Lyng, Mos og deslige, som meget vel kunde blevet antænt af Ilden, om Vinden havde rørt sig.

Hvad endelig angaar de Trussels Ord, som en Del Vidner paa en og anden Maade haver sammensanket og vidnet, jeg skulde have udsagt, da — som Gud ske Lov ikke noget barbarisk eller ukristeligt er hørt tilforn om mig, som dog gerne følger slige ubetænksomme Truere, saa skal ingen med Sandhed mig noget i saa Maade paa sige, uden hvis jeg i Hastighed kan have talt til en Skovhadens Frygt og Undseelse.

Sluttelig maa jeg beklagelig fornemme af den mig meddelte Genpart af Akten, at ej den Omstændighed er vedføjet mine Besværinger, som jeg paa tvende Jens Lassens Spørgsmaal gav den 26. Juli sidst, da jeg paa første Spørgsmaal svarede, at efter jeg var kommen til Markmanden og forlangte hans Økse, og den blev mig nægtet, stod jeg af Hesten og bandt den ved en Bøg og Markmanden var ved Stubben, der var Ild udi; og paa andet Spørgs-

maal gav mig Svar, at han ikke vilde flye (= give) mig sin Økse, men bandte og forsvor det, gav jeg ham 3 a 4 Slag med flad Klinge af Hirtsfengeren, og da han endda ikke vilde levere den, men gik bort, gik jeg efter ham for Pantets Skyld, og da han det fornåm, vendte han sig imod mig med Øksen til Værn og hug efter mig med bemeldte Økse. Jeg maatte da til at værge mig, og han fik da et Par Rap og det Hug i Hovedet. — Jeg vil derfor formode, Hr. Birkedommeren betragter alt i sin rette Mening, saa og hvad jeg ikke alene i mit forhen producerede Indlæg, men ved denne enfoldige og sandfærdige Beretning og Paa-stand, samt ved endelig Dom mig kan hæve og beskærme som den, der sig Hans Majestæts allernaadigste Lov og Forordninger har ladet være efterrettelig.

Dette begæres meget tjenstligt for Retten læst, paaskreven og Akten tilført, og jeg forbliver velædle Hr. Birkedommers vemodige og ydmygeste Tjener.

Skanderborg Portstue d. 30. August 1731.

Gustav Pedersen (Hagstrøm).

Birkedommer Johannes Snell fulgte den Indstilling, som Moldrup havde givet, og dømte Gustav Hagstrøm fra Livet. Sagen gik til Højesteret, hvor den kom til Behandling 18. December 1731. — Anklageren, Krigskommissær Claus Hulm, indstævnedes Birkedommer Snells Dom, der gik ud paa, at Gustav Pedersens Hoved med Sværd skal afhugges og hans Legeme kristelig begraves, samt at hans Boeslod til Kongen skal være forbrudt. Denne Dom paastod Anklageren bekræftet. Forsvareren, Prokurator Mundte, paastod Gustav Pedersen aldeles frifunden, »eftordi den afdøde er funden ved en brændende Stub og med en Økse, som han ikke har villet levere fra sig, hvilket han selv skal have tilstaaet at have været Aarsag til hans Ulykke, og derfor efter Skovforordningen af 1710 dens 27 Artikel ved slig ulykkelig Tilfælde maatte have Skade for Hjemgæld«. Højesteretsherrernes Votering er for fleres Vedkommende affattet ret vidtløftigt. To stemte for at frikende Gustav Pedersen, men syv stemte for Bekræftelse af Underretsdommen. Dommen kendes ikke, thi Dombogen brændte under en af Københavns Ildebrande, men Them Kirkebog har under 22. Februar 1732 følgende Tilførsel:

»Gustavid Pedersen begravet, som blev halshugget straks ovenfor Virklund Banke, fordi han havde med sin Hirtsfenger givet Thomas Jensen sit Banesaar«.

Henrettelsen fandt Sted Nord for Voldbygaard paa en lille lav Jordhøjde, som nu er omtrent helt jævnet paa Højde med den omliggende Mark.

Det blev en streng Tid for Gustav Hagstrøms Hustru og Børn. Husvilde blev de dog ikke. Uvist af hvad Grund havde Gustav i 1726 fæstet et Hus i Them, og dertil flyttede hans Kone med deres 6 Børn, hvoraf det ældste var 12 Aar og det yngste nylig født. Dette yngste Barn døde og blev begravet nogle Dage før, og et 5 Aar gammelt Barn døde to Dage efter Faderens Begravelse.

5. November 1731 blev holdt Auktion i Lysbrohuset over Gustav Hagstrøms Gods efter hans og Kones Begæring. Hun kunde ikke føde Kreaturerne eller svare til Godset og hun skulde gøre Skovfogedhuset ryddelig. — Auktionssummen blev ialt 50 Rdl. 6 Skilling. Ved Skiftet efter ham kom det frem, at der var en Gæld paa 132 Rdl. — rundt omkring ad alle Kanter: en bundløs Gæld.

Gustav Skovfogeds Hustru blev gift anden Gang med Niels Brøgger i Them. Hun havde en Søster, der var gift med Fæstebonden Rasmus Nielsen i Lovdal. Hos dem opvoksede to af Gustavs Børn: Ellen Gu-

stavs datter og Johan Gustavsen. Ellen blev gift med Sønnen i Gaarden, Niels Rasmussen, og fra dem nedstammer mange i Them Sogn. Johan blev gift med en Datter i Gaarden og blev Fæstegaardmand i Tømmerby, og efter dem var der en stor Børneflokk. En Datter af Gustav Skovfoged, Anne Gustavsdatter, blev gift med Værtshusholderen Jens Knudsen i Horsens.

I Folkemindet lever endnu som Sagn Historien om Gustav Pedersen Hagstrøm fra Sverige. Her foran er kun opført om ham, hvad de gamle Retsbøger fortæller.

Folkemindet har en Del mere at fortælle om Gustav Skovfoged, og noget deraf er optaget i Svend Grundtvigs »Gamle danske Minder i Folkemunde«. Anden Udgave 1861, optegnet i Aaret 1850 under Overskriften »Det døde Hul«. Flere Beboere i Them Sogn har fortalt derom, og her gengives, hvad en enkelt Fortæller har berettet i 1920.

Gustav Skovfoged, som var en Svensker, var kommen bort fra sin første Kone, medens han var nede i det tyske. Hun drog ud med sine to Børn for at oplede ham, og efter lang Tids Søgen traf hun ham paa en Vej i Skoven. Han var bleven gift og havde Børn paany, og nu kom han i Forlegenhed, fordi hans forrige Kone nu kom til ham med de to Børn. Han førte dem dybere ind i Skoven under Paaskud af, han vilde vise dem en hvid Hjort (Hind?). De kom til et Mosehul omgivet af tæt Skov og Buskads og her dræbte han dem alle tre og nedsænkede Ligene under en væltet Træstamme, der laa hen over Mosehullet, og derefter gik der nogle Aar. En Dag traf Gustav en Markmand, der havde tændt Ild op i et hult Træ for at fange en Maar. Han dræbte Manden med et Hug af sin Hirtsfenger og blev ført i Arrest i Skanderborg. Derfra blev han ført til Virklund for at henrettes, og under Vejs kom de forbi Mosehullet, hvor han havde begravet de tre. Han forlangte, at der skulde standses, og derefter sagde han, at det han havde gjort med Markmanden var ikke noget at regne, men her var gjort noget, som var værd at lide og dø for. Han fortalte, hvad han her havde øvet, og viste Stedet, hvor de døde laa, og de blev fundet frem.

Stedet blev siden kaldt »Det døde Hul«, og betragtes af Befolkningen endnu den Dag i Dag med Forfærdelse og Gru, og der er hørt frygtelige Skrig og Bulder derfra ved Nattetid. Nulevende Folk forsikrer at have hørt sligt derfra.

Saa vidt Folkemindet.

Om Gustav Hagstrøm havde været en af Magnus Stenbocks Krigere, der fra Sverige drog over Østersøen og kæmpede i Nordtyskland, f. Eksempel ved Gadebusch.

Om han under Krigstogtet havde Kone og Børn med, hvilket ikke var ualmindeligt i de Tider, da Soldaterkoner ofte fulgte med Hæren, og om han er bleven skilt fra dem, for Eksempel et Sted i Holsten.

Om han senere i Tiden i Aaret 1714 var med ved Svenskerhærens Overgivelse i Tønning.

Om han paa en eller anden Maade — maaske ved Flugt nordpaa — var kommen til Vengegaard, hvor han fik Tjeneste netop i 1714.

Om der er sket noget med ham af alt dette, kan hverken bevises eller modbevises.

Men af Præstens Indførsel i Dover Sogns Kirkebog fremgaar, at han kom i Tjeneste paa Vengegaard i 1714. Denne Gaard beboedes indtil 1736 af Overførsteren J. H. Ritter, og denne kunde jo nok befordre en Tjener til at være Skovfoged i Lysbro.

Den gamle Købmandsgaard, Nørreport 20, Aarhus.

Spredte Minder fra en gammel Købmandsgaard i Aarhus.

Af H. Wistoft.

FOR DEN, der gennem den sidste Fjerdedel af det nittende Aarhundrede og indtil nu har boet i eller haft nær Tilknytning til Aarhus, er det mærkbart, i hvor høj en Grad den moderne Tid har sat sit Præg paa Byen. Den stærke Tilvækst i Befolkningstallet i Forbindelse med de nye Tidens Krav har bevirket, at mangt og meget af det, der tidligere gav Byen sit Særpræg som en lille hyggelig Provinsby, nu har maattet vige Pladsen for moderne, storstadsprægede Nybygninger. — Vil man nu have et Indtryk af det »gamle Aarhus«, maa man enten søge det ude i »Den gamle By«, der, takket være Museumsinspektør, Dr. phil. P. Holms utrættelige Energi og Forudseenhed, har rejst sig ude i den vestlige Del af Aarhus, og hvor bl. a. den gamle Borgmestergaard, Aarhus Mølle, Markus Bechs Gaard, Købmand S. M. Holst's Gaard o. fl. er flyttet ud, eller ogsaa maa man bevæbne sig med Diogenes-Lygten og søge de enkelte gamle Huse og Gaarde frem, der har trodset Tidens Storme og endnu befinder sig paa deres gamle Plads. Det kræver Tid og Taalmodighed, da det kun er forholdsvis lidt, der endnu er tilbage. Af Bindingsværksbygninger skal her nævnes den prægtige gamle Gaard paa Skolegade Nr. 15—17, der tilhører Aarhus Domkirke, og som efter en heldig og omhyggelig Restaurering fremtræder i sin oprindelige Stilart, endvidere Købmand Brandts Gaard og Hotel Jylland, begge paa Studsgade, samt Ejendommen Dynkarken 41 o. fl. a. De grundmurede Gaarde fra ældre Tid er kun faa; her maa nævnes den statelige Meulengrachtske (Gerdes'ske) Gaard paa Lilletorv, opført 1809, der dog i Tidens Løb er blevet stærkt moderniseret, og Ejendommen Mejlgade 6 (»Borgmestergaarden«), der med sine

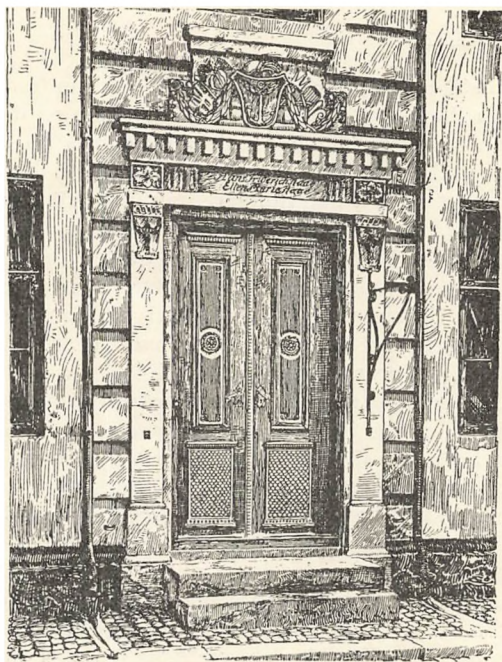
kannellerede Pilastre paa Facaden fremtræder som en smuk Type paa Bygningsstilen omkring Aar 1800. Endelig skal nævnes den gamle Købmandsgaard Studsgade 70 (nu Nørreport 20), den Raae'ske Gaard, hvor jeg er født og opvokset, og som jeg gennem min Familie stadig har Tilknytning til indtil denne Dag.

Om denne gamle Gaard og Livet, som levedes der i min Barndom og første Ungdom, skal der tales i det følgende, idet jeg skal søge at samle de spredte Minder, saa de, der har oplevet disse Tider, kan genopfriske dem i deres Erindring, og de, der ikke har oplevet dem, kan danne sig et Billede af en Tid og af Tidsforhold, der var, men ikke er mere.

Gaarden.

Købmandsgaarden, Studsgade 70, er opført i Aaret 1798 af Købmand Hans Fredr. Raae med Anders Kruse fra Horsens som Arkitekt. Facaden ud mod Gaden fremtræder i nyklassicistisk Stil med rene smukke Linjer. For at bøde paa den maaske noget uforholdsmæssige Længde har Bygmesteren for hver Ende anbragt et Par Pilastre, hvoraf det ene omslutter Porten. Midt paa Facaden har Indgangsdøren sin Plads. Dørfløjene er smukt Træskærerarbejde, nærmest en Overgangsform fra Empire til Klassicisme. Dørpartiet er indfattet af glatte Pilastre med guirlandesmykkede Kapitæler. Ovenover Døren er lagt en Gesims af Tandsnit og øverst et smukt Sandstensrelief med Handelens og Skibsfartens Sindbilleder: Ankeret, Neptunforken, Merkurstaven, Vareballer, Flag m. v. Den indtrædende skal altsaa mindes om, at det er en Købmandsgaard, han kommer ind i. Jeg husker, at Far en Tid brugte Billedet af dette Relief som Cliche paa sine Papirposer i Forretningen.

Mindes man gennem Reliefet om, at det er en Købmandsgaard, man har for sig, bliver dette Indtryk yderligere forstærket, naar man gennem Indkørselsporten kommer ind i Forgaarden. Denne er omsluttet af Bygninger paa alle Sider med Plads til Pakhuse, Oplagsrum, Kornlofter, Markfrøloft, Rum til Hør og Hamp, Petroleumskælder m. m. m. Langs den nordre Sidebygning ind mod Gaarden løber en Svalegang, sædvanlig blot kaldet »Svalen«, med Opgang til Kornlofterne og til Køkkenregionerne i en af Privatlejlighederne paa 1. Sal — sikkert et af de faa Steder i Byen, hvor man endnu har bevaret en af de gamle hyggelige og romantiske Svaleange. — I Forgaarden stod der dengang et Par store, prægtige og rigtbærende Valnøddetræer, som gav Gaardspladsen en

Dørparti fra Raae's Gaard.

Tegning af J. Ølsgaard.

Interiør fra Købmandsgaarden i 1880'erne.

ejendommelig Charme. Desværre har de for en Del Aar siden maattet fjernes, da Alderen gjorde sig gældende. Men endnu et godt Stykke ind i dette Aarhundrede stod de der og bredte deres store Kroner ud over Gaardspladsen, og det var os Drengene en aarlig tilbagevendende Fryd, naar der skulde rystes Valnødder ned. Saa blev der Travlhed med at samle op.

I Forgaarden fandtes tillige det store, gamle Vandtrug, hvori var indhugget: H. R. (Hans Raae) og Aarstallet 1810. »Kjeldtruget«, som det ogsaa kaldtes, var udhugget af en eneste mægtig Granitblok og er senere skænket til »Den gamle By«.

Fra Forgaarden førte en Port gennem Bagbygningen ud til Baggaarden, der begrænsedes mod Nord af den rummelige Staldbygning, der tit paa de store Lørdage og Olufsmarkedsdagene kunde være fyldt, saa det til Tider var nødvendigt at anbringe ekstra Krybber ude paa Gaardspladsen til Hestene. Det halve af Baggaarden var brolagt, den anden Halvdel grusbelagt, og her forlystede Ungdommen sig med det dengang ret nye Kroketspil, ligesom vi Drengene ogsaa der drev gymnastiske Øvelser, som Højde- og Længdespring, hvilket for os var en yndet og gavnlig Sport. Det var jo endnu paa en Tid, da Sporten kun var i sin Vorden, og da ingen drømte om, hvilken Udvikling den siden skulde tage.

Bag ved Baggaarden, i dennes fulde Længde, laa Haven med et grundmuret Lysthus. Der søgte vi ned de lyse Sommeraftener sammen med vore Lejere og deres Børn til et hyggeligt og fornøjeligt Samvær, hvor man drøftede Tidens og Dagens Begivenheder. Far var en meget interesseret Havemand og havde i sine ganske unge Dage lært lidt Gartneri.

Vi vender tilbage til Forhuset og dets Omgivelser. — Omgivelserne har unægtelig i Aarenes Løb forandret Karakter. Uden for Nordenden af For-

huset laa i længst forsvunden Tid »Studsgades Port«, en virkelig Port, hvorigennem Trafikken fra Randers Landevej gik ind i Byen. Her var ogsaa Acciseboden, populært kaldet »Sisseboden«, hvor Bønderne nordfra skulde betale en, formodentlig beskeden, Afgift for de Produkter, de førte med sig ind i Byen. Denne saavel som Porten er selvfølgelig forlængst en »saga blott«, men Navnet »Studsgades Port« — ogsaa som Betegnelse for vor gamle Gaard — har holdt sig endnu til vore Dage, og der havde maaske været en vis Rimelighed i, at man ogsaa officielt bevarede dette Navn som Betegnelse for de Dele af Nørrebrogade og Studsgade samt Tværgade og Havgyde, som nu under eet er betegnet som »Nørreport«, saa meget mere som der, saa vidt mig bekendt, aldrig har eksisteret en Port af dette Navn.

Paa den modsatte Side af Gaden løb Bækken, der kom oppe fra »Venne-lyst« og drejede i en Bue op til den nuværende Købmand Brandts Gaard (tidligere Købmand N. J. Møllers Gaard). Der var en vis Romantik over den gamle Bæk, der til Tider kunde svulme ret stærkt op; et svært Jerngelænder afgrænsede den fra Fortovet, men det kunde ikke hindre, at Bækken øvede en dragende Magt over adskillige af Nabolagets Dreng, der kneb sig ind gennem Jerngelænderet og ned i det vaade Element for at soppe eller søsætte deres primitive Fartøjer. Bag ved Bækken laa et fornemt eetetages Hus. Her boede Herredsfogeden for Hasle m. fl. Herreder, Justitsraad Lunn, hvis Have fulgte Bækkens Løb op til Købmand Møller. Det var et smukt Syn at se Justitsraad Lunns høje Popler hælde sig ud over Havens Stakitværk og spejle sig i Bækken. Men Romantikken og Poesien fik Ende, som det saa ofte gaar, og maatte vige Pladsen for den nye Tid. I Aaret 1885 vedtog Byraadet, at der skulde laves en Kloak og det hele overdækkes og omdannes til en bred og magelig Promenade, der senere blev asfalteret. Og Justitsraad Lunns smukke og stilfulde Hus maatte fjernes, og paa Tomten og i den hyggelige Have blev opført nogle høje moderne 4-Etagers Ejendomme. Det skete omtrent ved Aarhundredskiftet.

I Naboejendommen til os, dengang Studsgade 68, boede i 80'erne Raadmand Liisberg, hvis Spritfabrik stødte op til vor Baggaard og Have. I samme Ejendom residerede efter hverandre flere kommanderende Generaler over Jylland og Fyn; det var endnu længe før Generalboligen ved Randers Landevej var blevet opført. Blandt Generalerne mindes jeg Ankjær, Fog, Schroll og Nickolin. En særlig Glæde var dette Naboskab bl. a. for mig, fordi 8. Regiments Musikkorps under Direktion af Stabshornblæser Jul. Bergmann koncerterede en Gang eller to om Ugen udenfor Generalen, og naar jeg en Gang imellem paa saadanne Dage fik den sidste Time fri fra Skolen, var det min største Fryd at sidde paa en af Afviserstenene udenfor vor Port og med aabne Øren lytte til Musikken. Bergmann vidste, at der i vor Familie var stor Interesse for Musik, og han viste os, hver Gang der blev spillet, det venlige Hensyn at sende et Program ind til os, skrevet med hans faste og smukke Haand.

Øst for vor Have laa Gartner Møllerups store Have afgrænset fra vor ved et langt Plankeværk. Nord for Stalden laa Vognmand Mads Niensens Gaard og Tømmerhandler M. Medens Tømmerplads. Det kunde nok siges at være en noget udsat Beliggenhed med en Tømmerplads paa den ene Side og Spritfabrikken paa den anden, hvis der skulde ske noget. Og det var da heller ikke langt fra, at der opstod en faretruende Situation, da »Mejlborg« brændte i August 1899. Jeg opholdt mig paa det Tidspunkt som Student i København, men blev holdt a jour med Begivenhedernes Gang, der dog fik et for vor gamle Gaard lykkeligt Udfald, idet Vinden vendte sig og blæste ud

over Bugten, hvorved Gaarden blev reddet. Men en Tid lang saa det kritisk nok ud, og mine Forældre og hjemmевærende Søstre havde da ogsaa i Huj og Hast maattet pakke Værdisager og lign. sammen for at være rede til hurtig Flugt.

Efter Fars og Mors Død, henholdsvis i 1908 og 1909, beholdt vi tilbageblevne 5 Søskende Ejendommen, som min Broder, Sagfører W., administrerede. Men da han fraflyttede Byen for at nedsætte sig som Sagfører i Kalundborg, og det under disse Forhold viste sig for besværligt at føre det fornødne Tilsyn og varetage Bestyrelsen af Ejendommen, besluttede vi i Aaret 1916 at sælge denne, og vi var saa heldige at finde en solid Køber i Fabrikant M. Seest, der havde en Maskinfabrik i Kaløgade. Han oprettede nu Aarhus Gal-

**Købmand Anton Wistofts Forældre,
Lærer Lauritz S. Wistoft og Hustru Sophie Dorthea, f. Friis.**

vaniserings-Anstalt i den gamle Gaard og drev denne til sin Død i Marts 1947, hvorefter Anstalten og Ejendommen overgik til hans Søn, Jørgen Seest. Vi er Fabrikant Seest taknemmelige for den levende Interesse og store Pietet, han altid viste overfor den gamle Gaard; intet blev sparet, for at Gaarden kunde vedblive at fremtræde i sin smukke, stilfulde Skikkelse som et værdigt Minde fra en Tid, der nu er fjernet 150 Aar fra vor Tid.

Forretningen.

Min Far, Købmand Anton Wistoft, var født 1831 i Højslev ved Skive som Søn af Lærer og Kirkesanger Lauritz Sørensen Wistoft og Hustru Sophie Dorthea Friis, Datter af Christen Friis til Staarupgaard, Højslev Sogn. Der var 12 Børn i Ægteskabet, hvoraf dog flere døde som smaa. Der var ret beskedne økonomiske Forhold i Hjemmet, saa Børnene blev vænnede til Nøjsomhed og maatte tidlig lære selv at tage fat og dygtiggøre sig til en fremtidig Livsgerning. Far lærte Handelen i Randers hos Agent Bay, en dengang kendt og anset Forretningsmand, og han kunde mindes Blicher, der paa det Tidspunkt endnu var Sognepræst i Spentrup, og formentlig er kørt i Gaarde hos Agent Bay.

I 1860 startede Far sin egen Forretning paa Studsgade 68. 1867 flyttede han ind i Naboejendommen Studsgade 70, den før omtalte Raae'ske Gaard, som han købte i Begyndelsen af 1870'erne. Forretningen blev 1905 afhændet til Købmand M. Vestergaard, mens Far stadig var Ejer af Gaarden til sin

Død. Det var, hvad man plejer at kalde en blandet Forretning. For det første var der Butikken, hvor alle Slags Varer forhandlede som i en almindelig Kolonialhandel; der var noget for enhver Smag, det gjaldt jo om, at Lagrene var saa vel forsynede, at Kunderne ikke behøvede at gaa andre Steder hen for at købe deres Varer. Men dernæst var der ogsaa en ret betydelig Handel med Korn og Smør, idet Bønderne fra den nordlige Omegn kom agende paa de tungt lastede Vogne med disse Produkter og afleverede dem til Købmanden. Endvidere handlede der med Kul, Petroleum, Markfrø og meget andet. En af de betydeligste Brancher var dog Jern og Staal og mange af de Artikler, som Smedene anvender i deres Profession, og Smedene udgjorde — foruden Landboerne — en betydelig Del af det faste Klientel, der søgte til hos os. Og det var ikke blot fra nærmeste Omegn, de kom. Da jeg kort efter Aarhundredskiftet som ung Kapellan kom ud paa Vestkysten, var det noget af en Oplevelse for mig, da jeg erfarede, at et Par af Byens Smede stod i Forretningsforbindelse med Far. Det gav mig ligesom en Følelse af at være Hjemmet nærmere.

Forretningen blev drevet efter de gammeldags hævdvundne Principper og var baseret paa Soliditet og gennemført Redelighed i Forbindelse med Orden og Akkuratesse i alle Forhold og Hensynsfuldhed i Betjeningen af Kunderne. Der herskede imellem Købmand og Kunder et næsten patriarkalsk Forhold, et Forhold, der var grundet paa gensidig Tillidsfuldhed og Trofasthed. Kunderne betragtede Købmanden som deres Ven og fortrolige, som de vidste, de kunde stole paa og frit henvende sig til, enten det drejede sig om Pengesager eller de søgte til ham for at faa et godt Raad med Hensyn til Forretninger eller i rent private Anliggender. Og Købmanden var paa sin Side altid rede til efter bedste Evne at yde Kunderne den Service, han var i Stand til, eller staa dem bi med Raad og Vejledning, hvor det ønskedes. Det var jo i hans egen velforstaede Interesse, navnlig af Hensyn til Forretningens Renomé, at Kunderne altid fik en reel og fair Behandling, saa ingen skulde have Grund til at klage, og jeg mindes da heller ikke, at der nogensinde har været Misfornøjelse eller Utilfredshed fra Kundernes Side over den Behandling, de havde været Genstand for.

Kunderne — særlig det faste Klientel fra Landet — kom væsentlig fra Egnen Nord for Aarhus, omtrent Halvvejen til Randers: Skejby, Lisbjerg, Trige, Pannerup, Vejlbj, Egaa, Hjortshøj, Skæring, Grundfør, Spørring, Søften, Ødum, Elsted, Elev, Todbjerg, Mejlby og fl. andre Sogne og Byer. Og naar jeg nu tænker tilbage paa hine, for os nu snart saa fjerne Tider, dukker Minderne frem om adskillige af disse stoute østjydske Bønder, der Lørdag efter Lørdag kom kørende i Gaarde hos os. Blandt dem, jeg bedst mindes, maa nævnes Morten Blach fra Haarup, hans to Sønner Jens Blach fra Røved og Jørgen Blach (senere Thorsølund) samt Datteren Marie Blach (senere gift med Forpagter Hansen, Hagsholm), endvidere Niels Frandsen sen. fra Egaa og hans Søn Frands Nielsen, Søren Bomholt, ligeledes fra Egaa, Anders P. Bomholt fra Vejlbj, Laurs Sørensen fra Elev, Frands Holm fra Lisbjerg, Søren Prip fra Søften, Søren Abild fra Vejlbj og mange, mange flere. Alle disse faste og stabile Kunder var ikke blot medvirkende til at præge Livet i den gamle Købmandsgaard, men ogsaa, og i høj Grad, til at slaa Bro over Kløften mellem Land og By og befæste Forbindelsen mellem begge disse Omraader.

Men naar jeg har omtalt Kunderne, som i væsentlig Grad gav Gaarden dens særegne Karakter som Købmandsgaard, maa jeg ogsaa dvæle lidt ved de Medhjælpere, som igennem Tiderne stod ved Fars Side og ydede ham

deres gode Støtte. I Løbet af de 45 Aar, Far virkede som Købmand, er det jo ikke saa faa, der har været knyttet til vort Hjem og Forretningen, nogle for et kortere, andre for et ret langt Aaremaal. Blandt dem, der var hos os i længere Tid, mindes jeg fra min tidligste Barndom Thorvald Holm, der siden blev Grosserer i København og drev en større Vinimportforretning paa Gammelholm. Han forsømte sjældent at aflægge os et Besøg, naar han gæstede Aarhus. Ved Siden af sin betydelige Forretningsdygtighed var han i Besiddelse af et uopslideligt Humør og et fornøjeligt Lune, som han ved sit medfødte livlige Konversationstalent ret gav frit Løb, naar han sad i vor Familiekreds og mindedes gamle Dage. En anden af Fars gamle Kommis'er var Ludvig Nielsen, Søn af Lærer Jakob Nielsen i Sjelle (bedst kendt under Forfatternavnet Knud Skytte). Ludvig Nielsen havde Slægtens rige musikalske Evner, og Søndag Eftermiddag, naar Butikken var lukket, kunde man i Sommertiden gennem de aabne Vinduer i Kommisværelset høre Violin- eller Fløjtetoner lyde ud paa Gaardspladsen. Ludvig Nielsen fik senere en Forretning i København, og da jeg en Tid boede i Nærheden, aflagde jeg ham flere Gange et Besøg. Det blev dog ikke Forretningslivet, der tog ham. Musikken sad ham i Blodet, og han var i sine senere Aar Klaverstemmer i København. Carl M. Petersen var gennem mange Aar knyttet til Forretningen, en solid og energisk Arbejdskraft, der navnlig havde gode Evner til at omgaas og tale med Kunderne, ikke mindst naar han paa Forretningens Vegne aflagde disse et Besøg ude paa Landet. Han overtog senere en Købmandsforretning ved Ormslev Station og flyttede siden til Ebeltoft. Endnu maa nævnes blandt Fars Medarbejdere Michael Jensen, der kom til os i 1893 og stod sin Læretid igennem der. Han var en af dem, som Far værdsatte særlig højt, solid og retlinet som han var i al sin Færd, dygtig og samvittighedsfuld og af et venligt og meget tiltalende Væsen. Han fik siden Ansættelse i Winsløvs Støbegodsforretning paa Lille Torv i Aarhus for senere igen at blive Firmaets højt ansete Chef og en meget agtet og afholdt Borger i Byen. I en Række Aar sad han i Bestyrelsen for Aarhus Handelsstandsforening, hvor ogsaa Far havde haft Sæde et Par kortere Perioder (1867—69 og 1870—71). Vi i vor Familie er Michael Jensen meget taknemmelige for den gode Støtte, han ydede Far i hans ældre Alder, og en særlig Tak er vi ham skyldige for hans store Trofasthed mod Mindet om Far og vort Hjem, en Trofasthed, der har givet sig saa smukt et Udtryk deri, at han har skænket et Værelse paa Aarhus Universitet til en Student og opkaldt det efter sine to forhenværende Chefer, Winsløw og Far. Det vidner smukt om trofast Sindelag.

Foruden Kommis'erne maa jeg endnu nævne vor mangleaarige Gaardskarl Søren Christensen. Hans Bestilling var særlig at køre i Byen med Varer paa Trækvognen, bl. a. Jern til Smedene; desuden spændte han fra og for, trak Hestene til Vandtruget og i Stalden og passede dem til Bønderne skulde hjem, og blev i den Anledning honoreret med 35 Øre; det var Taksten dengang! Han var Søn af den gamle Skovfoged i Trige Skov og en smuk og statelig Skikkelse samt en fortræffelig Skytte. Hans Efterfølger var Anton Laursen fra Laastrup, Skals Kommune; han var i Forretningen, indtil Far trak sig tilbage. Saa vidt vides, lever han endnu og er bosiddende i Aarhus.

Paa de almindelige Søgnedage forløb alt i den gamle Købmandsgaard i Reglen uden særlig bemærkelsesværdige Hændelser, men om Lørdagen — Torvedagen — var der Liv og Røre overalt. Da rullede det ene Læs efter det andet ind gennem Porten, og Karlen fik travlt med at sætte Trappen til Vognfadingen for at hjælpe de tilkørende Gæster ned. Det kunde hænde, at han ogsaa paa sine stærke Arme løftede de vel emballerede Koner ned af Vognen

og anbragte dem paa Gaardspladsen. De tunge Sække med Korn, som Bønderne bragte med, bar han paa sine Skuldre op ad Trappen til »Svalen« og ind paa Kornlofterne, hvor deres rige Indhold blev tømt ud. Imens kom Gæsterne ind i Butikken med deres Smørbøtter, og vi Drengene var meget ivrige efter at yde vor Assistance med at faa Lov at bære Smørbøtterne ind.

Det var en gammel Sædvane, at Bønderne ved Højtiderne bragte den saakaldte »Send« med. »Send« eller »Føring« var en Gave til Købmanden og hans Familie i Naturalier saasom en Flaske Fløde eller Sigtekager; de sidste strømmede ofte ind i overvældende Antal, saa jeg tit har undret mig over, hvordan vi egentlig kunde naa at faa dem spist. Men det gik sagtens. Vi var jo mange Munde, der skulde mættes derhjemme, og Sigtekagerne var af fineste Sort og smagte fortræffeligt.

Et uundværligt Tilbehør, som Bønderne ogsaa bragte med, var »Skræppen«, en Ting, der nu vel nærmest er en Museumsgenstand. »Skræppen« var en ovalformet Trækasse med Laag, hvori var anbragt et Haandtag. Den indeholdt »Klemmerne« til Dagens Forsyning. Saa havde man jo iøvrigt Tiden for sig til at gøre de nødvendige Forretninger i Butikken eller gaa Ærinder i Byen.

Ved Siden af Butikken laa »Bønderstuen«. Her residerede »Maren Brødkone«, en ældre Kone med et venligt og rart Ansigt og med en hvid Kappe paa Hovedet. Hun forhandlede Hvedebrød, 5 Øre pr. Stk., fra den store Kurv, mens en mindre indeholdt lækre Sukkerkringler og i Olufs Markedsdagene særlig Hjerter, overtrukne med en Glasur af rødlig Farve — som det passer sig for Hjerter — og forsynede med paaklæbede Sedler med Vers. Et af dem mindes jeg:

»To Hjerter, eet Slag,
det er mit Yndlingslag«.

Det var ikke høj Poesi, men Meningen var jo ikke til at tage fejl af.

Bag ved Butikken laa Fars Kontor. Det var Hjertet i Forretningen. Her arbejdede Far selv ved den ene Side af den store Dobbelt-pult; lige overfor havde Kommiss'erne deres Plads og førte Bøgerne, særlig om Aftenen, naar Ekspeditionen i Butikken og Pakhusene var til Ende. Her kom ogsaa Kunderne og gjorde Afregning med Købmanden, ligesom ogsaa de Handelsrejsende og Agenterne og Mæglerne indfandt sig der til Konference.

I Reglen kom Kunderne om Lørdagen paa Omgang over i vor Spisestue til Frokost med Kaffe; en saadan Frokost kunde for de skiftende Hold vare det meste af Formiddagen, saa der herskede en ikke ringe Travlhed i Køkken og Spisekammer, navnlig for Mor og min ældste Søster. Men vi vilde gerne, at Gæsterne skulde føle, at de var velkomne.

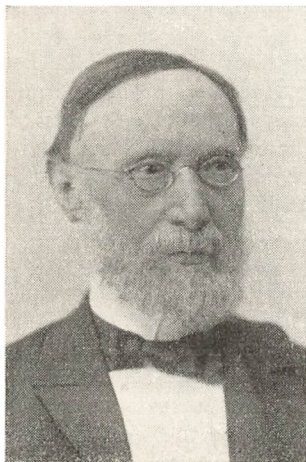
I Olufs Markedsdagene steg Travlheden endnu nogle Grader. Da blev gerne en af vore Stuer i Privatlejligheden ryddet for at give Plads for Korne og Pigerne, naar de skulde klædes om for at gaa til Dans oppe i »Vennelyst«.

Ude paa Gaardspladsen samledes lidt efter lidt en Mængde Vogne, der til Tider dannede en veritabel Vognpark, den ene ved Siden af den anden i to Rækker, næsten i hele Forgaardens Længde, og Karlen havde paa saadanne Dage ekstra meget at bestille. Det kunde jo baade de almindelige Lørdage og de store Lørdage (Paaske- og Pinselørdag og Lørdag i Julen) og ganske særlig Olufs Markedsdagene trække noget ud, før de sidste Vogne rullede ud gennem Porten og hjem, og først saa kunde Pigerne og Skurekone komme i Gang med at skure og skrubbe Gulvene og gøre Butikken og de tilstødende Lokaler rene og ryddelige til Søndag. En saadan Dag var ret anstrengende,

baade for Far, der jo skulde underholde de mange Kunder, og for hans Medhjælpere, der havde været i Selen hele den lange Dag fra Morgen til Aften.

Hjemmet.

Naar man fra Butikken gik gennem Trappegangen og ind i Privatlejligheden i Forhusets Stueetage, var det som man kom ind i en anden Verden. Her var det Hjemmets Verden, man befandt sig i, Hjemmets Atmosfære og Varme, der strømmede een i Møde. Og den, der selv har haft den Lykke at vokse op i et godt Barndomshjem, ved noget om, hvad det Ord »Hjem« be-

Købmand Anton Wistoft (1831—1908) og Hustru Emilie, f. Michelsen (1832—1909).

tyder. Det kan kun ufuldkomment udtrykkes i Ord, det er hele Aanden og og Tonen, der raader indenfor Hjemmets Vægge, Stemningen og Traditionen, Følelsen af, at her er et Fristed med Værn mod alle Storme, Indbegrebet af Tryghed og Fred, af Godhed og Solidaritetsfølelse under Livets skiftende Kaar. Det er noget af det, som Henrik Ibsen saa træffende har udtrykt i de skønne Strofer:

»Et Hjem er der, hvor alle dine tanker
kan lege frit som børn paa faders fang,
hvor ej din røst paa hjertedøren banker,
før svaret lyder i beslægtet sang.

Et Hjem er der, hvor dine haar kan graane,
og ingen mærker, at du ældes dog,
hvor kære minder dæmrer for at blaane,
som aasens rygning blaaner bag om skog«.

Jeg har tit maattet mindes disse Linjer, naar jeg tænkte paa mit eget Hjem. Og som naturligt er, var det fortrinsvis Mor, der satte sit Præg paa Hjemmet og derved paa os Børn. Hun var »Livet i Huset«, den altid omsorgsfulde, den altid flittige og virksomme, der kun tænkte lidt paa sig selv, men desmere paa os andre.

Min Mor, Emilie Wistoft f. Michelsen, var født paa Mindegade i Aarhus i Aaret 1832. Hun var ud af en gammel Sømandsslægt. Baade hendes Far og hendes Brødre, hendes Onkler og yngre Slægtninge var saa godt som alle Søfolk, der pløjede de store Have, sejlede »paa Varmen«, Indien, Kina, Bra-

silien, Californien m. v., for ikke at tale om de hjemlige Farvande. En Farbroder til Mor førte i længst forsvunden Tid »Smakken« mellem Aarhus og Kalundborg.

I Aaret 1842 mistede min Mor sin Far, som forliste med Mand og Mus i en Brandstorm under Hollands Kyst, og samme Aar havde hun den Sorg ogsaa at miste sin Mor. Tabet af og Savnet af hendes Mand har nok været medvirkende til hendes tidlige Død. Tilbage stod fem uforsørgede Børn, nemlig foruden Mor fire Sønner. Men som det saa ofte gaar her i Livet: naar een Dør slaas i, springer en anden op. Et nyt Hjem aabnede sine Døre for hende hos Købmand Henrik Jørgen Gjern og Hustru Ernestine f. Smith. De boede paa Mejlgade i den senere Jasters Gaard, skraas overfor Graven. I dette Hjem, hvor der ingen Børn var, blev Mor optaget og adopteret, saa hun kom til at bære Familienavnet Gjern. Adoptivfaderen har jeg ikke kendt, men »Bedstemoder Gjern«, som vi kaldte hende, blev en meget gammel Dame;

Bedstemor Gjern.

hun døde i Sommeren 1901 i en Alder af næsten 98 Aar. Hun var aandsfrisk til det sidste og havde en beget Hukommelse for alt, hvad der angik Familienforhold og Begivenheder, der laa langt tilbage i Tiden. Det var overmaade interessant at høre hende fortælle fra gamle Dage, f. Eks. kunde hun, der var født i Kolding, endnu erindre, at Spaniolerne under Napoleonskrigene ved Uagtsomhed brændte Koldinghus af i Aaret 1808 —, dengang kun 5 Aar gl., men Begivenheden havde gjort et saa stærkt Indtryk paa Barnesindet, at hun aldrig kunde glemme den. I det Gjern'ske Hjem levede Mor Resten af sin Barndom og sine første Ungdomsaar og blev omgivet med en enestaende Kærlighed og aldrig svigtende Omsorg. Hun var som deres egen Datter, og det trofaste, inderlige Forhold blev ved at bestaa indtil Bedstemors Død.

I en Periode under Krigen 1848—50 opholdt Mor sig en Tid hos en Slægtning af Bedstemoder Gjern, der var Oldfrue paa »Barritskov« ved Indløbet til Vejle Fjord. Da der netop paa det Tidspunkt var Indkvartering paa »Barritskov«, havde Mor Lejlighed til at træffe sammen med vore store Helte fra Krigens Tid, særlig Schleppegrell, Olaf Rye og Helgesen, som hun alle nærede den dybeste Beundring og Veneration for. Og de paa deres Side satte ogsaa stor Pris paa den unge, friske og livsglade »Jfr. Gjern«, hvilket gav sig et smukt Udslag deri, at de ved Afrejsen betænkte hende med forskellige Erindringsgaver, bl. a. forærede Olaf Rye hende en smuk Brosche, som Mor bar hele sit Liv igennem.

Mor havde en lille medfødt poetisk Aare, som hun særlig i de unge Aar lod strømme ved passende Lejligheder. Blandt hendes Efterladenskaber har jeg fundet en Bog i Kvartformat, hvor hun med sin sirlige gammeldanske Skrift har nedskrevet sine beskedne Digte af forskelligt Indhold, snart religiøst prægede, snart smaa muntre Stambogsblade til Slægtninge og Venner. — Ved Efterretningen om Schleppegrells Død (han faldt som bekendt ved Isted i Juli 1850) skrev hun et oprigtigt følt Mindedigt, hvori hun hyldede ham som som »Helten fra Norges gamle Rige, der var her for at fægte for vor Moders Vel«. Naturligvis blev intet af, hvad hun skrev, offentliggjort; det var af rent privat Interesse, hun skrev, og ikke bestemt for videre Kredse. I Forbindelse hermed maa nævnes hendes store Interesse for Læsning. Hun an-

skaffede sig i sine unge Dage for sine Sparepenge adskillige Værker af Guldalderens Forfattere og Digtere, særlig Oehlenschläger, som hun altid skattede meget højt, desuden Ingemann, Paludan-Müller o. fl. Hun havde i sit Barn-domshjem modtaget en god og sund Paavirkning i kristelig Retning, og den kom til at præge hende hele Livet igennem. Jeg er i dyb Taknemmeligheds-gæld til hende for, hvad hun i den som i saa mange andre Retninger kom til at betyde for mig. Det kom særlig smukt frem i de Breve, hun skrev til mig, naar jeg var borte fra Hjemmet. Med en lille Ændring af et af Versene i Grundtvigs herlige Salme »At sige Verden ret Farvel —« udtrykte hun engang paa sine ældre Dage Ønsket om, at jeg maatte komme i hendes sidste Nattevagt og sidde ved hendes Side som »Præst og Søn« og tale med hende. Dette Ønske skulde ikke blive opfyldt. Ret uventet sov hun stille hen i den sidste Nattevagt, førend jeg kunde naa at komme til hendes Sygeleje. Hun døde i Januar 1909 efter at have været svagelig gennem en længere Aarrække.

I Aaret 1860 holdt Far og Mor Bryllup, og nu skulde den unge Sømandsdatter gaa ind til den store, krævende Opgave som Købmandskone. Det har ikke været helt let for hende, men Mor var i Besiddelse af megen praktisk Sans og huslig Dygtighed og et godt Haandelag, og desuden besjælet af en redelig Vilje til at gøre sin bedste Indsats, og Tiden viste, at hun var Stillingen fuldtud voksen. Efterhaanden som Børneflokket voksede op, stillede der større og større Krav til hendes Arbejdsevne, og indtil Alderdommen gjorde sig gældende, stod hun selv midt i det hele som den ledende Aand derhjemme, i de senere Aar med trofast og virksom Bistand af min ældste Søster.

Om Livet i Hjemmet kunde som Motto sættes: »Paa det jævne«. Det var et jævnt og muntert, virksomt Liv, der blev levet indenfor Hjemmets Vægge, i Ordets bedste Forstand borgerligt. Der har aldrig været ført Selskabelighed i større Stil; naturligvis samlede vi af og til Slægtninge og Venner hos os til hyggeligt; hjemligt Samvær. men der laa saa mange Opgaver i Hjemmet baade for Far og Mor, der lagde Beslag paa deres Tid og Tanker, særlig efterhaanden som Børneflokket øgedes. Ialt har vi været 8 Børn. Den ældste var Carl, der var ansat i Generalkonsul Hendrik Pontoppidans store Forretning i Hamburg, men kom syg og dødsmerket hjem, lidende af hvad man dengang kaldte galopperende Svindsot, og døde hjemme i sin første Ungdom 1880. Jeg erindrer endnu, hvilket dybt Indtryk det gjorde paa mig som femaarig, da han tog Afsked med os. Jeg kan nok have Lov at sige, at han var et usædvanligt lovende ungt Menneske, navnlig havde han ret betydelige kunstneriske Evner, særlig paa Tegningens Omraade. Den næste i Rækken er Ernestine, der lever endnu, men er temmelig svækket paa Grund af af den høje Alder. Hun har været en uvurderlig Støtte for Far og Mor og os yngre Søskende som for Hjemmet i det hele. Anna var gennem en lang Aarrække Musiklærerinde i Aarhus. Ved sit milde og muntre Sind og sin Hjertens Godhed spredte hun Lys og Liv over Hjemmet. Hun døde i 1944. Lauritz var uddannet som Forretnings- og Kontormand, men døde i den unge Alder, kun 28 Aar gl., ligesom min ældste Broder af Tuberkulose. — Henrik Jørgen Gjærn W. døde som Barn i 1873. Niels var ligeledes uddannet som Forretningsmand, først hos Konsul Rudolph Wulff i Aarhus, senere havde han Ansættelse ved Otto Mønstedts Fabrik i England og derefter hos Pontoppidan i Hamburg. Han døde i 1924 som Underdirektør i Det Danske Petroleums-Aktieselskab, hvilken Stilling han da havde beklædt gennem en længere Aarrække. Jakob blev Sagfører, først en Række Aar i

Aarhus, derefter — fra 1915 — i Kalundborg, hvor han afgik ved en pludselig Død (Hjertelammelse) i 1941. Endelig som den sidste i Rækken Forf. af disse Mindeblade, Henrik, der blev pers. Kapellan hos Provst Vilstrup i Borris-Faster fra 1901—08, derefter Sognepræst til Røgen-Sporup ved Hammel til min Afgang paa Grund af Alder i 1945, deraf de sidste 30 Aar tillige Provst for Hjlemslev og Gjern Herreders Provsti.

Forholdet mellem os Søskende har altid været det bedst tænkelige. Mor formanede os altid til at holde godt sammen, og det Eksempel, Far og Mor

Dagligstuen i Købmandsgaarden i 1880'erne.

gav os, virkede ogsaa i høj Grad fremmende paa det indbyrdes gode Forhold. Naturligvis kunde det ikke undgaas, at der til Tider mellem os Drengene kunde opstaa mindre Divergenser, men de var altid af forbigaaende Art, og selv om Mor ikke havde betonet Nødvendigheden af at holde sammen, er jeg overbevist om, at vi ikke havde forsømt at gøre det, dertil var Fællesskabsfølelsen hos os for stærk, og vi kunde dele alt med hinanden baade i Glæde og Sorg, baade da vi var sammen i Hjemmet og siden, da vi som voksne fik vort Hjem og vor Gerning, hver i sin Kant af Landet.

De pædagogiske Principper, der fulgtes i Opdragelsen, var de gammel-dags overleverede, som i det hele var gængse i de Tider. Der var Fasthed og Konsekvens i Opdragelsen, men en Fasthed, der altid var forenet med stor Kærlighed og dyb Forstaaelse af, hvad der baadede os bedst i det lange Løb. Ved Siden af Fastheden vistes der en stor Liberalitet, ikke mindst m. H. t. Valg af Livsstilling. Der blev taget Hensyn til enhvers særlige Evner og Interesser, og der blev aldrig lagt Tryk paa os, enhver af os fik Lov til at udvikle sig i Retning af Selvstændighed efter sin særlige Individualitet.

Der herskede i Hjemmet en ubetinget Respekt og en dyb Kærlighed til vore Forældre, og Tonen var paa Baggrund af Alvor munter og fornøjelig.

Far havde ikke saa lidt af det gode jyske Lune og Sans for Humor og kunde more sig over Livets smaa harmløse Pudsigheder. Han var saaledes en stor Ynder af Fritz Jürgensens Tegninger, hvis Billeder og Tekst forlængst er blevet klassiske som Udtryk for ægte dansk Lune, som det udfoldede sig her i Landet ved Midten af sidste Aarhundrede.

Om Søndagen gik vi i Reglen til Højmesse i Domkirken, hvor vi hørte til, og hvor vi sædvanligvis havde vor faste Plads i det nordre Sideskib, lige overfor Prædikestolen. Det var i gamle Stiftsprovst Hans Sørensens Tid.

Ham værdsatte vi højt baade som Præst og Menneske. Han var en rigt begavet Mand, ikke just, hvad man i Almindelighed vil kalde en veltalende Mand; men han »talte vel«, og hans Forkyndelse var altid positiv, fast forankret i det evangelisk-lutherske og præget af den Mynster-Martensenske Tradition. Men forøvrigt var han saa afgjort sig selv. Han var et dybt og alvorligt Følelsesmenneske, hvis personlige Grebethed af Ordet paa en særegen Maade kom til at virke ind paa hans Tilhørere. Haand i Haand dermed gik et jovialt og fornøjeligt Temperament, som ikke mindst udfoldede sig i hans Taler ved de aarlige Skoleballe i Latinskolen. Der var noget velgørende frodigt over hans Naturel, runden som var af den gode sjællandske Bondejord. Jeg gik til

Præst hos ham og blev konfirmeret af ham i Domkirken. I nogle Klasser i Latinskolen havde vi ham til Religionslærer. Ogsaa Pastor Lindhardt, senere Sørensens Efterfølger som Sognepræst ved Domkirken og Stiftsprovst, hørte vi gerne. Han var i visse Henseender af en anden Type end sin Forgænger, en rigt begavet Taler, der ved sin hjertevarme, centrale Forkyndelse formaaede at samle en stor og taknemmelig Menighed om sin Prædikestol gennem de henved 40 Aar, han var Præst ved Domkirken.

Søndag Eftermiddag i Sommertiden tog Familien gerne i Skoven, naar Vejret tillod det. Det var jo, før Aarhus Kommune erhvervede Marselisborg, saa Udflugterne gik i Almindelighed til Risskov, somme Tider til Fods, men som oftest dog pr. Vogn. Udenfor Mejlgedes Port, hvor der nu i Gadens Fortsættelse mod Nord er tæt bebygget med store, høje Huse helt hen til Østbanetorvet, laa der dengang en aaben Plads. Her holdt Hyrevognene, der befordrede Folk ud i Skoven formedelst 1 Kr. Naar Far i Spidsen for Familien kom gaende derud gennem Mejlgedes Port, kom Kuskene ilende, lettede

Søskendeflokken i Købmansgaarden i Midten af 1880'erne.

Bageste Række: Niels — Jakob — Lauritz.
Forreste Række: Anna — Ernestine — Henrik.
De eneste nulevende er Ernestine og Henrik.

paa deres sølvtræssede Kasket og tilbød deres Tjeneste: »Vil De køre i Skoven, Kjøbmand?« Naar Far da havde udvalgt et passende »standsmæssigt« Køretøj, steg Familien til Vogns, jeg paa Bukken ved Siden af Kusken, hvor man havde den Fordel at have det bedste Udblik. Saa snart vi kom op ad Skovvejen til »Trøjborg«, der laa omtrent der, hvor nu »Klintegaarden« ligger, begyndte Landet. Til højre laa den temmelig nyplantede Skovtoft, der nu er vokset op med store Træer og gaar i eet med Skoven, til venstre strakte Slagter Zieglers Mark sig helt over til »Aldersro« paa det Areal, hvor nu Trøjborgkvarteret har rejst sig, og hvor dengang Kreaturerne gik og græssede fredeligt. Snart naaede man Indkørslen til Skoven, og straks, naar man drejede af fra Vejen og kom ind i Skoven, mødte man den ejendommelige ramme Duft af Skovløgene, særlig i Blomstringstiden, der gav og endnu giver Risskov dens særegne Karakter. Naar jeg nu, som tit sker, gaar mig en Tur over gennem Skoven og mærker Skovløgernes Duft, forekommer det mig saa velgørende hjemligt og minder mig om min Barndoms og Ungdoms Udflugter dertil om Søndagen sammen med min Familie. Jeg maa da ofte mindes, hvad Oehlenschläger lader Kongen i »Erik og Abel« sige: »Der maner intet dog saa tryllerisk de svundne Dages Følelser tilbage som Blomsterduft og gamle Melodier«. Der er i alt Fald for mit Vedkommende visse Ideassociationer, der fører Tanken fra Skovløgene tilbage til »de svundne Dage«.

Ved »Pavillonon« var Turens Maal naaet. »Pavillonon«, hvor Restauratør Henriksen dengang havde til Huse, var et af det aarhusianske Borgerskab meget yndet og søgt Udflugtssted. Her kom man for at nyde Kaffen, før at se og ses og promenere omkring den store Plæne, hvor Musiktribunen var rejst, og hvor Bergmanns dygtige Orkester diventerede det taknemmelige Publikum. Den store ottekantede Restaurationsbygning staar endnu den Dag i Dag, men er nu indrettet til Vandrehæder, men iøvrigt er Omgivelserne i Tidens Løb undergaaet betydelige Forandringer. Dengang fandtes der paa den nordre Side af Pladsen i Retning fra Vest til Øst en lang Række Lysthuse, hvor Folk kunde samles til Kaffedrikning eller om de medbragte Madkurve, og der herskede Liv og Munterhed overalt. Bag Lysthusene laa Keglebanen, og det gjorde et ejendommeligt Indtryk at høre Lyden af den rullende Keglekugle, de væltende Kegler og Keglerejserens Raab blande sig med Hornorkestrets Toner. Men ogsaa dette kunde der være en vis Romantik over! Man var jo ude i det fri, under Træernes grønne Bladehang og den klare blaa Himmel. Men baade Keglebanen, Lysthusene og Musiktribunen er nu forlængst fjernet, den store Plæne er pløjet op og beplantet. Helst undgik vi Malstrømmen af de mange promenerende Skovgæster og søgte de mere ensomme Veje og Stier i Skoven. Ofte gik Turen fra »Pavillonon« ned til »Vejlby Krat«, som det kaldtes dengang, nu Risskov Stationsby, hvor een af Fars Brødre, der tidligere havde haft en Købmandsforretning paa Mols, havde slaaet sig ned paa sine ældre Dage og boede i en mindre Ejendom mellem Stationsgade og Jernbanen.

En Gang imellem glædede Far os ved at indbyde os til en Tur paa andre Kanter af Aarhus Omegn. Det kunde være en Tur omkring Brabrand Sø eller til Marselisborg Skov, navnlig Silistria og Moesgaard, hvor Idyllen endnu var ganske uberørt. Vi lærte saaledes vor Bys skønne Omegn bedre at kende, baade Nord og Syd paa, og modtog gennem disse Ture Naturindtryk af blivende og uforglemmelig Betydning.

Man kan tit møde Mennesker, der rynker lidt paa Næsen, naar man taler om »de gode, gamle Dage«. Men med al Respekt for de Kulturfremskridt, der er sket siden da, og som vi ikke kunde tænke os at undvære, fordi vi

alle i større eller mindre Grad nyder godt af dem, saa var der noget i de Tider, som vi savner i vor Tid med dens hæsblæsende Jag. Alt gik mere roligt og sindigt i de Tider end nu til Dags. Der var ikke saa meget, der sled paa Folks Nerver som nu. Og der var i Almindelighed mere Venlighed og Imødekommenhed mellem Mennesker, hvor man mødtes, mere gensidig Tillid end nu, og man fik ligesom mere Tid til at leve. Maaske vil det som oftest gaa saadan, naar man som ældre vender Blikket tilbage til sin Barndoms- eller Ungdomstid, at den staar for een ligesom i en eventyrlig Straaleglans, og mange af dem, der nu er Børn eller unge, vil formodentlig, naar de bliver gamle, se paa ganske samme Maade paa deres Barndom og Ungdom som en gylden Tid, der kun svandt alt for hurtigt som en Drøm, der heden for«. Det er vel paa en Maade godt, at det er saadan, for saa har man dog i det mindste den Skat af lyse og rige Minder i Behold, som det er en af Livets bedste Glæder at kunne vende tilbage til og sænke sig ned i.

»Mindet lader som ingen Ting,
er dog et lønligt Kildespring«.

Af dette Kildespring har jeg søgt at øse i disse Blade, hvad jeg i Korthed har kunnet samle sammen af Minder fra min Barndoms- og Ungdomstid fra den gamle Købmandsgaard, fra Hjemmet og Livet, som det levedes der, og naar jeg i Erindringen genoplever disse Tider, staar Mindet om de to elskelige Mennesker, der skabte og bar Hjemmet for mine Søsken og mig igen- nem lyse og svære Tider, levende for mit Øje.

Dem skylder jeg mere, end det kan siges.

Folketro og overtroiske Meninger.

Optegnet af R. P. Randsløv.

II. Sygdom og Midler derimod.

Sygdomme i Almindelighed fordreves eller forebyggedes ved »Sympatikonste« eller »Sempelfikonste«, som de ogsaa kaldtes. Saavidt jeg har forstaaet, var det en Slags Læsen eller Besværgelse over Sygdomme og Uheld, idet man mente paa denne Maade at kunne faa Bugt med Ulemperne.

Af Husraad var der mange. Et særlig kraftigt Middel mod visse indvortes Sygdomme var en Dram med Peber i. Det var en haard Kur, der kunde drive Sveden ud og, som man sagde, Lusene fra Hjertet.

Syge Lemmer skulde bades med »Lemmekevand«, et Afkog af Tykbladet Ærenpris, Veronica Beccabunga. Denne Plante kaldes i Folkesproget »Lemmeke«. Den ædes med Begærlighed af Kvæget og har en ret tiltalende, men stærk Lugt. Lemmekevand var forhen vist almindelig brugt.

Foregaaende Slægtled, eller dem forud for 1870, brugte meget Aareladning og Kopsætning som et Universalmiddel mod alt, hvad et Menneske kan plages af af Sygdomme. Det fandt i Almindelighed Sted to Gange om Aaret, Foraar og Efteraar, og Hensigten var at fjerne det usunde Blod. Aareladning foretoges dog ogsaa til andre Tider end de reglementerede, naar særlige Forhold gjorde det nødvendigt. Det var gerne Hjemmedoktorer og kloge og nævenyttige Kvinder, der foretog disse Operationer.

Kaal har altid været anset for særlig sundhedsbefordrende. Man sagde, at naar man havde en god Kaalhave, saa behøvede man ingen Læge.

Ældre Kvinder gik ofte med et Ravhjerter i en Snor om Halsen. Man mente, at Ravet havde lægende Egenskaber mod Øjen-, Tand- og Kirtelsygdomme.

Som Middel mod Gigt gaar nogle med en raa Kartoffel i Lommen. Vandet, som Kartofflerne er kogt i, skal dog være mere virksom, naar det drikkes umiddelbart efter Kogningen. Mere almindelig brugt end den raa Kartoffel i Lommen er nok ellers Kastaniekærner.

Det er en almindelig Tro, at Daaben virker helbredende paa syge Børn. Derfor ilder man ofte med at faa Børnene døbt enten i Kirken eller i Hjemmet, hvor i særlige Tilfælde enten Stedets Lærer eller en Nabo maa træde hjælpende til.

En Fontenelle er et kunstigt frembragt aabent Saar til at aflede Betændelse. Kloge Koner, der kunde køpsætte og aarelade, kunde ogsaa sætte en en Fontenelle. Bulne og betændte Steder blev ellers trukket til af hjemmelavede Plastre. Gamle Gjertrud, der levede i Taaning i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, var Mester for at lave et saadant Plaster, og det blev kogt sammen af Rugmel, Terpentin og hele Byggryn. Et saadant Plaster kunde »trække Bullenskaberne til«, som det hed. Tidligere — i Halvfjerdserne — brugtes ogsaa en flækket Frø som Trækplaster paa Saar og bulne Fingre.

Tandpine kan sættes hen i en Klud. Man borer saa et Hul i et Træ, putter Kluden derind og lukker Hullet med en Told. Men det skal ske tiende. En Gang, min Fader fældede et Træ i Skoven, var der en saadan Klud inde i Træet. Baade Kluden, Hullet og Tolden i Hullet var overgroede, saa der var gaaet lang Tid, siden den Klud var puttet ind.

Naar en syg Tand blev trukket ud, skulde den brændes.

Hvis et Barn er tidligt paa Vej med at faa Tænder, vil det snart faa en Søster eller Broder.

Vorter sættes hen ved at gnide dem med Flæskesvær, Vinduesdug og fastende Spyt. Men man skal gnide avet om og gøre det tiende. Man kan ogsaa faa dem væk, hvis man siger til en Mand, man kommer om ved: »Hej Mand! ta mi Wotte mej!« Men naar disse Raad ikke hjælper, og Folk stadig plages af disse ubehagelige Knopper, ja, saa griber man stundom til Midler, som maaske har hjulpet andre, selv om man ellers ikke fæster videre Tro til disse Midler. En ung Pige var for en 3—4 Aar siden plaget meget af Vorter paa sine Hænder. Hun havde søgt Læge for Svagheden, og han havde eksperimenteret med forskellige Midler, men uden Virkning. Saa hørte hun om en anden ung Pige, der havde faaet sine Vorter sat væk ved at søge Raad hos en Kone i Nabolaget, og saa søgte hun samme kloge Kone. Denne var til at begynde med noget tilbageholdende og ikke særlig villig til Eksperimentet, men endelig talte hun Vorterne efter og slog lige saa mange Knuder paa en Uldtraad. Det hele foregik i Tavshed, og Traaden blev sluttelig gravet ned ude i Konens Have. Jeg tror ikke, den unge Pige var særlig stærk i Troen, men et Faktum er det i alle Tilfælde, at Vorterne forsvandt, hvilket jeg selv var Vidne til.

Næseblod kan stilles ved at lægge en vaad Klud i Nakken eller binde en Traad om Lillefingeren. En gammel Fynbo, der boede i Ousted Sogn, skrev engang, han var i mit Hjem, et Raad op mod Næseblod. En Trækile af en Stige eller et andet udendørs Redskab skulde tages og dyppes i Blodet, hvorpaa den skulde drives tilbage i sit oprindelige Leje. Det hele skulde — selvfølgelig — ske stiltiende.

Ringorme kan sættes væk med Saltlage eller ved at gnides med fastende Spyt, Flæskesvær eller Vinduesdug. Der skal gnides avet om og i Tavshed.

Natild eller Helvedesild er en Hudsygdom, der kan opstaa ved at iføre sig Tøj, der er falden Dug paa, og som ikke er bleven tørt forinden Brugen. Tager man saaledes duggede Hoser paa, faar man Natild i Benene, og en dugget Skjorte giver Natild over hele Kroppen. Tøj, der hænger til Tørring, maa i det hele taget ikke gerne hænges ude til Duggen falder.

Tidligere kom man Spindelvæv paa friske Saar for at standse Blodet.

Hvis man spiser Sildens Luftblære, Sildemanden, som den kaldes, faar man »Kolden« eller Koldfeber.

Man maa ikke drikke Vand, som der er kogt Æg i, for saa faar man Sten (Nyregrus).

Økonomiske og kulturelle Forhold i Hads Herred for ca. 300 Aar siden.

*Tingskriveren fortæller
om Livet og Tilstandene i 1657 og 1659.*

Af Poul Rasmussen.

DEN ÆLDSTE TINGBOG for Hads Herred, som er bevaret, blev taget i Brug den 12 Januar 1657. Fra 1. September 1657 til 19. September 1659, da Herredet var besat af svenske og senere af polske Tropper, holdt man ikke Ting; men bortset fra denne Tid blev der hver Mandag i Aarene 1657—1659 afholdt et Retsmøde, som er refereret i Tingbogen. I det følgende vil det Materiale til Skildringen af Herredets Kulturhistorie og økonomiske Historie 1657—1659, som Tingbogen indeholder, og som har mere almen Interesse, blive gengivet i saglig Orden. Da Tingbogens Stof ikke bliver udtømt (de Priser, som opgives i Forbindelse med Skifter og Gældssager, og Skifternes, Arveafkaldenes og Lovbydelsernes personalhistoriske Oplysninger medtages saaledes ikke), har jeg udarbejdet et Register til Tingbogen, som bliver skænket til Landsarkivet i Viborg, hvor Tingbogen opbevares.

Naar Tingbogen citeres, opgives Nummeret paa det Blad, hvor Referatet af den Sag, som indeholder de benyttede Oplysninger, begynder. Kanterne af Tingbogens Blade er slemt medtaget af Fugt, der har gjort mange Ord ulæselige og ganske udslettet de første 50 Blades Foliering. Det, der staar paa disse Blade, bliver derfor citeret ved Angivelse af Retsmødernes Datoer.

Syn paa Kirkernes Brøstfældighed.

Ved et Syn, der blev afholdt i Juli 1657, fandt Synsmændene følgende at udsætte paa Kirkernes Vedligeholdelse: »Hvilsted Kirke, der er den søndre Side af den østre Gavlværdholden, som og Sten er affaldet, . . . og Taget fattes Tagsten, en Snes, som er afblæst, item fattes to Jern paa Kirkegaardsporten . . . Ved Odder Kirke der findes brøstfældig paa Blytaget til Flækkeri, som der regner igennem, Bly, 2 Lispund, item til Brøstfældighed, som findes paa Hvælvingen, paa Taget og i Taarnet, behøves Kalk, 2 Læster (d. v. s. 24 Tønder), Mursten, 100, og $\frac{1}{2}$ Tylvt Dæller (d. v. s. Brædder) til Sugefjæle. Nødlev Kirke er brøstfældig ved Kirkelaagen, som Muren var ganske nedfaldet, . . . item paa Kirken afblæst 10 Tagsten og 2 Lægter . . . Fattes og en Bænk i Vaabenhuset. Saksild Kirke brøstfældig paa Kirkeloftet, som kgl. Majestæts Korn skal ligge, fattes Dæller, $3\frac{1}{2}$ Tylvt, paa Taget $\frac{1}{2}$ Skippund (d. v. s. 10 Lispund) Bly, Tagsten, 50, Mursten, 50, til Vaabenhusgulvet og Kalk, $\frac{1}{2}$ Læst. Bjærgager Kirke fattes paa Taget nogle Tagsten og paa Kirkemuren (d. v. s. Kirkegaardsmuren) tilsammen 50 Sten . . . Derforuden Mursten til Kirken, 50 . . .

Randlev Kirke brøstfædig at skal dynnekes (d. v. s. pudes, kalkes, fuges) ved Gavlen paa begge Sider over Altergulvet, som der regner ned, saa og fattes paa Taget 50 Tagsten . . . Gosmer Kirke er brøstfædig paa Taget nogle Tagsten, og behøves Kalk, 2 Tønder«. (Fol. 120).

Stolestaderne i Odder Kirke. Maren Sørensdat, der var gift med Mølleren i Loverstrup Mølle, havde staaet*) uden for Bolsmand Christen Mortensens Kone i den Kirkestol nærmest neden for Kirkedøren. Da Christen Mortensen svarede Tiende til Kirken, hvad Mølleren ikke gjorde, mente han, at hans Kone »burde at nyde sit Stolestade næst Gaardmandskoner uden for Møllereens Kone«. (1²/₁ og 1²/₂ 1657).

Hans Rasmussen og Laurids Sørensen havde hver Halvparten af en Gaard i Ondrup i Fæste. Da Hans Rasmussen og hans Kone var meget ældre i Alder og Ægteskab end Laurids Sørensen, og Laurids Sørensens halve Gaard tilmed ejede et Kvindestolestade »i Altergulvet«, var det kun ret og rimeligt, at Hans Rasmussen »skulde have den hele Gaards Anpart i den Kvindestol, som de har til fælles med Loverstrupgaard«. (Fol. 127).

Andre offentlige Bygninger. Tingmøderne i Hads Herred blev ikke holdt under aaben Himmel, men i et dertil indrettet Tinghus. (Tingbogen Fol. 48). Da Præsten skulde passere Loverstrup, det nuværende Rathlousdal, paa Vejen til Tinget (Fol. 50), har Tinghuset formodentlig staaet mellem Fillerup og Lundhof, der, hvor Herredstinget holdtes i det 18. Aarhundrede (se Traps Danmark, Bd. VII, S. 255). Tingstedet har altsaa ligget i Nærheden af den nedlagte Ulv Kirke, der sandsynligvis har været Herredskirke.

Et af de Vidner, der blev ført i Anledning af en Skeltrætte i Oldrup, erklærede, »at han kan mindes i 60 Aar, at der har været baade Hyrdehus, Smedehus og Gildehus, brugt til Oldrup og Søderup, ved Hyrdekjælden paa Oldrup Gade og der, som kaldes Gildehusbanken«. (1⁶/₃ 1657). Huse, som ejedes af Grandelavet, og hvori det holdt sine Sammenkomster, kendes ogsaa fra andre Egne af Landet, navnlig fra Sydsjælland og Bornholm (se Aug. F. Schmidts Oldermand og Bystævne, S. 65 ff.).

Gaardenes Bygninger og Haver. De Kontrakter om Aftægt, Deling af Gaarde o. lign., der blev tinglæst, omtaler følgende Rum i de forskellige Gaardes Stuehuse: Storstuen (Fol. 64), Lillestuen (1⁹/₁ 1657), som var paa 2 (2⁸/₃ og Fol. 64) eller 3 Fag (3²/₂ 1657, Fol. 150), »den vestre Lillestue med Skorsten i, er 3 Stoklag« (d. v. s. Fag, Fol. 89), den vestre Stue (2³/₂ 1657), 2 Stoklag i den vestre Ende med et Ildsted (Fol. 140), Sommerstuen (3²/₂ 1657), Salshuset eller Salset (d. v. s. Køkkenet, Bryggeret, 1⁹/₁ 1657, Fol. 64, 140 og 150), »to Kamre ved den søndre Side« (2³/₂ 1657) og »den lille Kælder (d. v. s. et Spisekammer, et Forraadskammer) i den vestre Ende i Stuen, som var et Stoklag« (Fol. 64). Lillestuen laa i Regelen mellem

*) Det hedder altid staa, aldrig sidde, i et Stolestade.

Storstuen og Salset (Fol. 64), og mellem de to Stuer kunde der være et Sengested (d. v. s. en Alkove, $\frac{3}{2}$ 1657). I alt Fald over nogle Stuer laa der Loft ($\frac{3}{2}$ 1657, Fol. 111), og for Enden af Stuehuset var der undertiden et Udskud (d. v. s. en Udbygning uden for Husets Stolper, Fol. 169). Folk, der gik paa Aftægt, fik gerne foruden en Stue nogle Fag Lade og »to Stoklag under Stængerne« til Fæ ($\frac{16}{2}$ 1657), »et Stoklag i Porten« til Fæmon ($\frac{23}{3}$ 1657), »to Stoklag Stænge over Porten« (Fol. 89) el. lign. Søren Madsen, der overtog Halvparten af en Gaard i Torrild, skulde bl. a. have »det Stoklag Herbergshus (d. v. s. Karlekammer, Gæstekammer) mellem Porten og Isterraden« (d. v. s. Stuehuset, Fol. 150), og Mogens Eriksen i Fensten overlod sin Broder »to Stoklag Herberge under Loftet« ($\frac{16}{2}$ 1657). Stuehusene havde altid Længderetning Øst—Vest, medens Laderne laa i Retningen Syd til Nord.

Den 29. Oktober 1659 blev afdøde Rasmus Pedersens Gaard i Spøttrup synet. »Stuehuset, som er 5 Stoklag, befandtes mesten at være øde, saa der er ikke et Vindue, og Loftet med Dørene i den onde Tid er borte, og Salshuset, som er 5 Stoklag, ganske øde; dog synes Gaarden at have været 35 Stoklag, og ikke findes nu uden 5 Stoklag ved Magten af Ladehuset« (Fol. 165). Af Synsforretningen faar man nærmest det Indtryk, at Stuerne og Køkkenet ikke laa i samme Længde, men var to selvstændige Bygninger. Synet paa Rasmus Pedersens Gaard er det eneste egentlige Gaardsyn, der er indført i Tingbogen.

Da Boel Jensdatter i Randlev gik paa Aftægt, betingede hun sig »Frugten af en sød Abild, staar ved den østre Side i Haven« (Fol. 123). I Jens Pedersens Abildhave i Fensholt stod 4 Abildtræer, som forekom Synsmændene at staa hans Nabos Hus for nær, saaledes at deres Top var »ham paa hans Tag og Huse til stor Skade« (Fol. 110). I flere andre Aftægtskontrakter og Synsforretninger omtales Abildhaver, Humlegaarde og Kaalgaarde (f. Eks. Fol. 74, 150, 169 og 170).

Recesserne 1558 og 1643 paabød, at alle Bønder skulde plante Frugttræer, Pil og Humle. Af et Syn, der afholdtes i Juni 1657, fremgaar det, at Bønderne i Hads Herred, saa vidt det var dem muligt, havde efterkommet Recessernes Befalinger (Fol. 100).

Indbo og Klæder. I Tingbogen er (de Registreringsforretninger, de Vurderingsforretninger og) de Skifter indført, som afholdtes (A) den 16. Januar 1657 efter Skuolst Jørgensdatter i Gylling ($\frac{19}{1}$ 1657), (B) den 9. Januar efter Anders Thøgersens Kone i Søby ($\frac{19}{1}$ 1657), (C) den 31. Januar efter Anders Pedersens Kone i Lerdrup ($\frac{3}{2}$ 1657), (D) den 24. Januar efter Erik Rasmussen og hans Kone i Fensten ($\frac{16}{2}$ 1657), (E) den 19. Februar efter Husmand Rasmus Jensens Kone i Randlev ($\frac{9}{3}$ 1657), (F) den 12. Marts efter Søren Andersen i Ondrup (Fol. 52), (G) den 13. Marts efter Jørgen Mikkelsens Kone i Ovdrup (Fol. 54), (H) den 3. April efter Niels Knudsens Kone i Aalstrup (Fol. 58), (I) den 16. April efter Rasmus Lauridsen og hans Kone i Ørting (Fol. 66), (J) den 4. Maj efter Jens Nielsen Smed i Randlev (Fol. 84), (K) den 26. Juni efter Søren Sørensen i Gylling (Fol. 108), (L) den 14. August efter Søren Lauridsens Kone i Sondrup (Fol. 141), (M) den 27. September 1659 efter Espen Jensen i Svinballe (Fol. 155), (N) den 4. Oktober efter Rasmus Mikkelsen i Hylken (Fol. 158), (O) den 19. Oktober efter Husmand Jens Espensen og hans Kone i Hvilsted (Fol. 166), (P) den 28. Oktober efter Søren Mogensens i Randlev (Fol. 168), (Q) den 22. November efter Rasmus Mikkelsens Storms Kone i Skabeling (Fol. 178), (R) den 23. November efter Frands Jensen i Skabeling (Fol. 179), (S) den 8. December efter Anders Rasmussen i Svin-

balle (Fol. 184), (T) den 14. December efter Søren Jensen i Ondrup (Fol. 188), (U) den 13. December efter Peder Sørensen og hans Kone i Gylling (Fol. 189). Endelig indeholder Tingbogen (V) en Fortegnelse over de Ting, Anne Jensdatter havde arvet efter sin Fader, Jens Nielsen Grøn i Glibing Mølle, og sin Moder ($\frac{2}{3}$ 1657). NB: De fleste Skifteforretninger indeholder ikke Registreringer af hele de afdødes Boer, men anfører kun de Ting, der blev udlagt til Kreditorerne, ikke dem, Arvingerne modtog, eller som Enkerne og Enkemændene beholdt.

Bohavet i Stuerne bestod af Senge (F, K), Himmelsenge (Q), Ørker (d. v. s. store jernbundne Kister, J, T), Kister af Egetræ (F, L, M, N, O, P, S, T, U), Halvkister (S), Skrin af Eg eller Fyr (A, K, N, R, V), som kunde være malet sorte (A), Skabe af Eg eller Fyr (F, H, I, J, K, L, N, T, U), som havde op til 5 Laager (Q), Kandeskabe (N), Foldebænke (d. v. s. Slagbænke eller Bænke, hvis Rygstød kunde drejes til begge Sider, J, M, Q), Kringstole (d. v. s. Lænestole, F, H, J, N, P, R, S, T, V), Bagstole (d. v. s. Stole med Ryglæn, J, K, N, Q), som undertiden var svejdede (S), og trebenede Stole (R). Skiverne (d. v. s. Bordene) var af Eg eller Fyr (E, F, I, J, K, M, N, Q, R, S, T, U) og havde krum Fod (Q) eller lukket Fod (R, S). Under nogle af Bordene stod der et Skab (F, L, M).

Af Sengetøj, Hynder og Dækketøj omtaler Skifterne kun en linned Dyne (N), en Bolsterdyne (U), en ulden Dyne (U), et linned Dynevaar (N), et uldent Dynevaar (N), et Lagen (K), et Sengeklæde (U), et rødt Sengeklæde (N), et blaat Sengeklæde (N), et brunt Bænkedynevaar (N), nogle Hynder (N, V), en lang »Høndsuoer« (d. v. s. et Hyndebetræk, N), en Blaargarnsdug (N), en Drejelsdug (V) og et Haandklæde (V).

I et Par Boer fandtes der Skeer og Kovskener (d. v. s. Skaale eller Bægre) af Sølv (G, V). I øvrigt bestod Servicet af hollandske Stenkrus og Stenfade (B), Tinfade (L, M, N, V), Tallerkener af Manggods (d. v. s. en Blanding af flere Metaller, V), Kander (M), Smørbrikker (d. v. s. Asietter til Smørret, N), Salsirkener (d. v. s. smaa Fade, Skaale til Dyppeelse o. lign., N) og Tinpotter (Q, R).

Foruden en Del af Servicet var det Husgeraad og Køkkentøj, der kom i Berøring med Lys og Ild, ofte forarbejdet af Metal. Dette er saaledes Tilfældet med Lystestager af Tin eller Messing (B, L, V), Messingkløve (d. v. s. Bøjler af Messing, der sad paa Fødder, og hvori man fastgjorde Lys, N), Fyrbækkener (F), Messingbækkener (M), Ildskeer (H, K), Skorstenslænker (H), Brændevinskedler (V), Bryggekedler (G, H, I, K, V), de andre Kedler, der var lavet af Kobber eller Messing og kunde være forsynede med Jerngreb (B, E, F, H, K, L, M, N, S, U, V), Kobberpander (K) og Gryder af Jern (E, F, K), Kobber (B) eller Manggods (U).

Paa alle Gaarde havde man forskellige Kar, Trug, Baljer, Bøtter, Fjerdinger, Skæpper, Tønder, Standtønder, Spande, Melbinger (d. v. s. store Kasser til Mel), Løb (d. v. s. Kurve af Vidjer eller Halm), »Saaer« (d. v. s. store tøndeformede Kar med Ører), Sælder (d. v. s. store flade Beholdere, hvorover Mel, Gryn o. lign. sigtedes), Solde, Bismere, Kærner, Hjulrokke, Navere (d. v. s. store Bor), Save og Øksker.

Af Redskaber, der benyttedes i Landbruget, omtaler Skifterne Plove eller Plovredskab, Plovjern, Langjern, Plovskær, en Bagplov med Hjul (M), Harver, Høleer (K, M, N, P, S, U), Vogne, et Aasæt (d. v. s. en Vognfading, Q), en Agtervogn (S), Slæder (L, M, Q, R, S), en Slæbe (d. v. s. en Sluffe, Q) og Skæreknive (B, K, S).

»Skulst« Jørgensdatter i Gylling (A) efterlod sig en Klædelue, 2 Pandelin, et Snipklæde (d. v. s. et trekantet Tøjstykke, baaret i Panden som Sørgetegn, eller et Klæde med spidst udgaende Hjørner), en Pandeskygge, et Øjenklæde (d. v. s. et Solklæde), 2 smaa Linklæder, en sort engelsk Kaabe, 2 Halsklædebuller (d. v. s. Liv med Kraver?), en Barattrøje (Barat eller Borot var en Slags uldent Tøj), en Femskaftetrøje (d. v. s. en Trøje af Tøj, der var vævet med 5 Skafter), 2 Par Oplødsærmer (en Oplød var en Slags Kvindetrøje eller et Livstykke), et linned Forklæde, et grønt Hvergarmsforklæde, et blaat Vadmelskort med Snøreliv og 6 Par Sølvmaljer (d. v. s. Ringe eller Maller), et Baratskørt, en Blaargarnssærk og en anden Særk, 3 Par Handsker, et Par Sko, et Par blaa Strømper og en Barneskjorte med en Hyllike (d. v. s. et Hovedtøj dannet af et Linklæde), Anne Jensdatter fra Glibing Mølle havde efter sin Moder arvet en sort Kaabe, et Halsklæde, et grønt Snøreliv, en grøn Klædetrøje, en sort Klædetrøje, et Hørgarnsforklæde, et grønt Skørt og en gul Taftmuffe (V). De øvrige Skifteforretninger omtaler ikke andre Klæder end en Kaabe (L, O), en Kvindekaabe (E), en sort Klædekaabe (C), en Femskaftetrøje (C), en Kvindetrøje (O), et sort Femskafteskørt (C), et sort Arraskskørt (Arrask er en Slags uldent Tøj, L), et Par Klædebukser og en Klædetrøje til en Mand (N).

Besætningernes, Udsædens og Kornhøstens Størrelse.

I nedenstaaende Tabel er de Oplysninger samlet, som Skifterne giver om Besætningernes, Rugsædens og Kornbeholdningernes Størrelse. Som ovenfor omtalt anfører de fleste Skifteforretninger kun de Husdyr og det Korn, som blev udlagt til Dødsboernes Kreditorer. Da Boerne før den svenske og polske Besættelse alle var solvente, bliver det praktisk talt kun de krigshærgede Gaardes Besætninger og Kornbeholdninger, hvis Størrelse fremgaar af Skifterne.

Skiftets Bogstav	Heste, Gildingier, Hopper og Øg	Foler og Føl	Stude	Keor og Kvier	Kalve	Faar, Ungfaar og Vædre	Lam	Svin og Ungsvin	Grise, Faste grise og Ungsvin grise	Gæs og Gaser	Skæpper Rugsæd	Traver Rug i Laden omregnet til Skæpper	Traver Byg i Laden	omregnet til Skæpper	Traver Havre i Laden	omregnet til Skæpper	Traver Boghvede	omregnet til Skæpper
B											55							
D											40							
E	1			1		5		5		3								
J											25							
K	2			4	1	5		5	5		26							
L	3			1		4		5										
M	1			1		3		4					64					
N	1			4	1	3		4										
O	1	1		4	1	6	2	9				12	30	21	10	40	1,5	6
P	1	1		1	2			2						2	1	2		1
Q	1		1	1		1		2	5	3		2	4	10	1	7		
R	1	3		1	1	3		4			24	5	10	5				
S	4			4	1	4		4	3				8	14	14			
S	4			4	3	7		7			24	7	21	12	5	20		8
U	1	2		1	1			7					8	24	8			

Søren Sørensen i Gylling havde foruden de 26 Skpr. Rug saadet 48 Skpr. Havre og 14 Skpr. Blandkorn. Høstudbyttet af det Korn, der var saadet, blev anslaaet til 52 Skpr. Rug, 96 Skpr. Havre og 32 Skpr. Blandkorn (Skiftet K). Vurderingsmændene regnede altsaa ikke med, at Kornet vilde give mere end 2 Fold i 1657.

I Juli 1657 blev der afholdt Syn paa Misvæksten paa Vaarsæden. Nogle Steder var Bygsæden hentørret, »og hvor som end noget var opkommet af Jorden, er dog slet forvisnet og blevet øde, saa de har moksen (d. v. s. næsten) ingen Byg at høste og ganske lidt Havre«; andre Steder »befindes der ogsaa saa stor Misvækst paa deres Bygsæd i Synderlighed, saa at de ikke kan avle deres Sæd igen og ganske ringe Havre« (Fol. 139).

Gadejord og Forte, Veje og Led.

Flere gamle Mænd fra Egnen kunde bevidne, at Bygmændene i Oldrup altid havde brugt Jorden paa Gildehusbanken »til Smedehus, Gildehus, og hvad de vilde, og med Plantebede« (d. v. s. Bede, hvori Gaardmændene plantede Kaal). Mogens Jørgensen gjorde imidlertid Krav paa dette Stykke Jord, der laa ud for hans Gaard. Gildehusbakken var nemlig det eneste Sted, hvor Gadejorden var mere end 12 Favne bred. (9. og 16. Marts 1657).

Jens Sørensen i Smederup havde aftalt med Søren Thomsen og Oluf Andersen, at de skulde have »en Favn bred Jord af Forten (d. v. s. Gadejorden) ind til deres Toft efter de Pæle, som der blev sat . . ., og Jens Sørensen lod Forten lægge nærmere ind til hans Toft efter den Pil, som staar vesten ved hans Ladeende, og efter tre Egepæle, som blev sat imellem hans Toft, og som Forten skal være, og saa efter de Pile, som staar ret frem paa Diget . . ., saa samme Forte allesteds skal være næsten 7 Alen bred« (Fol. 63).

Synsmænd, som besøgte Forten i Randlev, fandt, at Søndegaardens og flere andre Gaardes Toftægærder var flyttet 2-4 Alen ud paa Forten fra nogle gamle Pæle og fra et Havested, »hvor der staar Ask, Pile og Hyld«. Mændene fra de Gaarde, hvis Gærder skulde være flyttet, gjorde gældende, at deres Gærder stod, hvor de altid havde staaet, og at den særlig brede Forte, der fandtes nogle Steder i Byen, var »ingen Adelforte, men en Magforte«, som de paagældende Gaardmænd havde udlagt af deres egen Jord. (Fol. 74 og 128).

Jens Pedersen i Fensholt havde opkastet en Grøft og sat et Gærde paa Gaden »2 Favne Forten for nær« (Fol. 110), og Husmand Peder Pedersen i Bovlstrup havde sat Gærde ved Byens Vandsted og vilde forbyde Gaardmændene at grave Ler paa Byens Gadejord (Fol. 107).

En Mand i Halling havde pløjet og saet i Vejen, der gik fra gammel Haveled ved Porsborg til Husbyled (Fol. 88). Paa Vejen fra Odder til Aakær var der et Led, »Slepleedett«, mellem Odder og Loverstrup, det nuværende Rathlousdal, og et Led ved Kæret paa den anden Side af Loverstrup (Fol. 50 og 78). Der, hvor Vejen fra Odder til Aarhus passerer Skellet mellem Tvenstrup og Sander Marker, stod der ligeledes et Led (Fol. 68). Endelig omtaler Tingbogen 6 Vangeled, som Mændene i Smederup skulde holde ved lige. De 6 Led var det »sønder Thyeeled«, (formodentlig Ledet ud til den Græsjord, hvor Kreaturerne stod tøjret), Ledet for Forten ud til den vestre Mark, det »norder Thyeeled«, »Dramellbechsleedet«, Ledet for Kirkeforten, der gik gennem Oluf Rasmussens Gaard, og Kirkens(?) Led. (Fol. 63).

Syd for Galgebjergtet laa Aakær Slots Øksnefold, og ved »Biellbech« var der et Led mellem Øksnedriften og Engen, som Øksnene blev drevet igennem ($\frac{28}{1}$, $\frac{3}{2}$ og $\frac{23}{3}$ 1657).

Marker og Agre, Hegn og Skel.

Da der ikke var noget Gærde i Skellet mellem Oldrup Søndermark og Hundslund Engmark, forlangte Oldrup Bymænd, at Mændene i Hundslund, Torup og Elkær skulde holde Hegned og Fællede med dem (d. v. s. de to Byers Vange, som grænsede op til hinanden, skulde være besaaede og udlagte til Græs samtidig) eller gærde Markskelgærde efter Loven. Da Gærderne blev lavet af Ris, som skulde hugges i Kongens Skove, forbød Ridefogeden paa Aakær Bønderne at rejse nye Gærder uden Lensmandens Tilladelse. Paa Tinget den 8 Juni erklærede Synsmænd, som havde besøgt Skellet mellem de to Bymarker, at Oldrup Bymænds Anpart af Markskelgærdet mellem Hundslund Hegned og Oldrup Fællede var »opkastet og oprejst saa fuldfærdigt, som et Gærde . . .

burde at være«, hvorimod Mændene i Hundslund og Torup ikke havde gjort noget ved deres Gærder. (Fol. 56 og 88).

Mellem Trustrup og Skabeling Marker havde der i Begyndelsen af Aarhundredet været et Gærde, der stod paa et Dige, af hvilket der endnu i 1657 var enkelte Stykker tilbage. Siden Kejserkrigens Tid havde Gærdet været sløjft, og de to Byer havde med en kort Afbrydelse 1636—39 fulgt hinanden med Hegned og Fæled. Begge Byer havde brugt deres »Marker til 3 Aars Indtægt (d. v. s. Vangene havde været indtaget til Korn 3 Aar i Træk), uden nu paa nogle faa Aars Tid de har brugt et Aars Indtægt . . ., hvorover de Skabeling Mænd var blevet moksen (d. v. s. næsten) forarmede af den Aarsag, de har ikkun 2 Vangskifter . . ., og Skabeling Mark er med meget Sand blandet og ikke kan bære godt Korn, uden den kan længe blive beliggende«. Skabeling Mændene havde derfor lagt Driften om med det Resultat, at deres nordre Mark i 1657 laa i Fæled »imod Trustrup Mænds Rugmark«, medens deres vestre Mark var Rugmark imod Trustrup Mænds Fæled. Da Mændene i Trustrup protesterede herimod, tilbød Mændene i Skabeling at holde Hegned og Fæled med Trustrup Mændene, hvis de »vilde holde 3 Aars Udlæg med Fæled imod de Skabeling Mænd«. Trustrup Mændene kunde ikke tage mod dette Tilbud, da de ikke kunde lægge deres Marker ud til Fæled i 3 Aar »dem uden største Skade saa og formedelst deres Naboer i andre Byer«. Den oprindelige Driftsform i Skabeling og Trustrup har aabenbart været 3 Aars Brug efterfulgt af 3 Aars Hvile. I saa Fald er det imidlertid ikke let at forstaa, at Overgangen til en Driftsform med et Aars Brug og (formodentlig) et Aars Hvile kunde være til saa stor Skade for Mændene i Skabeling. Antager man, at »et Aars Indtægt« er fejl for »et Aars Fæled«, og at den nye Driftsform var den fra Trevangsbruget velkendte med to Aars Dyrkning og et Aars Hvile, medførte Overgangen til den nye Driftsform derimod, at den daarlige Jord i Skabeling fik for kort Hvile, og at Byen, der kun havde to Vange, hvert tredie Aar ikke havde nogen Fæled. Af de Syn paa Skabeling Mark, der blev afholdt i Forbindelse med Sagen mellem Skabeling Mændene og Mændene i Trustrup, fremgaar det, at der Syd og Øst for Byen laa en Skov og en Del Fædrifts- og Engjord. Her laa desuden nogle Tofter og et Enemærke (»Ordag« kaldes det ogsaa) paa 51 Skæpper Land, der hørte til Jørgen Jørgensens Gaard. Da Agerlandet Syd for Byen var indhegnede Særjorder, og Byen vilde miste sin Højbjergning, hvis Engene blev udlagt til Fæled, kunde man ikke gøre disse Jorder til Byens tredie Vang. Striden mellem Mændene i de to Byer kunde være bilagt, hvis de var blevet enige om at sætte et nyt Gærde mellem deres Marker. Da Trustrup Mændene ikke havde »nogen synderlig Skov at hugge paa«, kunde et saadant Gærde ikke rejses »uden Vildtbanen paa deres Mark skulde slet forødes«. Skulde der sættes et Hegn mellem Markerne, maate det altsaa blive et simpelt Dige med Grøft. (Fol. 71, 82, 95 og 104).

Ifølge et Tingsvidne, som blev æsket den 27. April 1657, har der staaet »Gærde norden paa »Annhøuff« fra Haven og ned til Vejen imellem Tvenstrup

Mark og Sander Jord, og saa har der været Led for Vejen og saa Gærdet paa den østre Side frem ud med Vejen til »Jøngoffuenen« (d. v. s. Jættestuen) og ned i en Agerren til Mosen . . . , og der har saaledes været Gærde altid, naar der har været Fæled i Tvenstrup Mark imod Sander og Odder Mark« (Fol. 68).

Efter at der var sat Skelsten mellem nogle Agre i Snerild, hvorom der havde været Skeltrætte, blev det aftalt, at begge Parter skulde »sætte Jord af til en forsvarlig Klep imellem dem, og hvem som siden befindes at lade samme Klep ærje (d. v. s. pløje) op, han skal bøde Vide efter deres Bylov« (Fol. 67).

Til Præstegaarden i Odder laa der et Stykke Jord i Loverstrup Skov, som kaldtes »Lille Oubierre«. For 40 Aar siden »var der opvokset paa Klepperne imellem Agrene baade unge Risege og Risbøge og anden Underskov, som blev opfredet . . . , som og nu en Del er store Træer«. Desuden havde Skoven bredt sig ind over Agrenes Ender; men endnu kunde man dog af Ryg og Ren se, hvor langt Agrene havde strakt sig. (¹²/₁ 1657).

Til den Selvejgaard i Torrild, som Præsten Hr. Melchior Jensen ejede, hørte et Skovskifte, »Millhugedt« kaldet. Ind i dette Skovskifte strakte sig et Pløjeland, som Jens Pedersen i Fensholt brugte, men som Præsten paastod hørte med til Skovskiftet. Synsmænd, der havde besøgt Skovskiftet, erklærede, at Ryg og Ren i Skoven viste, at der tidligere havde været pløjet længere ind i Skoven, »og paa somme Steder ved baade Siderne for samme »Rodkiers« Balle (Balle betyder en Rydning i en Skov) er opfredet en Andel Underskov, Hassel, El og Torne . . . , og findes ingen Storskov paa samme forskrevne Jord uden en lille Risege, som staar paa en Klep mellem to Agre« (Fol. 81, 109, 111 og 124, sidstnævnte Sted er Præstens Adkomster, bl. a. en Lavhævd fra 1568, indført).

Tidligere havde der ikke været Grøfter eller Gærder i Ulstrup Mose fra Vads Møllehave og ned til Havet, »men Græsset først og sidst om Aaret brugtes i Fællig ned til »Dillbiergidt«, og ingen forment dem af de fællebundne Byer (vistnok Aalstrup, Amstrup og Halkær) at drive dertil sammen med deres Kvæg«. Nylig havde fire Bolsmænd imidlertid indtaget nogle Haver i Mosen og indkastet dem med Grøfter og Diger, der var saa store, at Kvæget ikke uden Livsfare kunde komme over dem og ud paa Fædriften. Bolsmændene gjorde gældende, at Kvæget hidtil var blevet drevet over Aakær Mark. Da dette ikke længere lod sig gøre, skulde det nu drives hen over deres Jord. (¹⁶/₂ 1657).

Peder Andersen i Terp havde indhegnet en Løkke, hvad der var Mændene i Tvenstrup til Skade paa deres Græsgang. Synsmænd havde besøgt Løkken og befundet »200 Favne Gærde, som var . . . nylig opsat imellem Tvenstrup Rugvang og forskrevne Peder Andersens Løkke, og der var sammesteds, som Gærdet var sat, 97 Favne gammelt Dige, som samme Gærde staar paa . . . , og for den østre Ende paa samme Løkke befandtes 69 Favne Gærde, som paa Aasterderne blev berettet at have været Vanggærde tilforn«. Til det nye Gærde og til Reparation af det gamle Gærde var der medgaaet mindst 24 Læs

Gærdsel. I Løkken var der i øvrigt »saa meget Gærdsel og Underskov, som Gærdet kunde holdes ved Magten med«. (Fol. 91).

»Alrø Mark var en rebet Mark, og hver Fuldgaard tog lige meget i Marken baade i Ager og Eng og »Tubed« (d. v. s. Græsgang); den ene Gaard havde nemlig »lige saa meget baade i Længelse og Breddelse som den anden« bortset fra de Steder, »hvor Havet støder af«, saa de ikke kunde »have lige langt paa Landjorden«. Naar de begyndte »ret at maale enten paa Rasmus Mikkelsen eller hos Peder Jensen, saa enhver Mand derimellem kan have sit Maal lige ved hverandre i Byen, hvis der da findes over, det er blevet udlagt til at drive paa med Byens Fæmon til Vandstedet og fra«. Til Vederlag for sit »Damsted, han har udlagt til deres Vanding«, havde man gjort nogle af Rasmus Mikkelsens Agre bredere end de andre Gaardmænds. (Fol. 102 og 113).

Lavhævd paa Loverstrup (Rathlousdal).

I Anledning af en Proces, Præsten i Odder førte med Jens Pedersen Høg i Loverstrup om et Stykke Jord, blev en Lavhævd paa Loverstrup, som var 167 Aar gammel, fremlagt i Retten. Da dette Aktstykke, som er det ældste, der omhandler Loverstrup, det senere Rathlousdal, ikke før har været trykt, skal det nedenfor gengives uforkortet: »Alle Mænd, dette Brev ser eller hører læse, hilser vi Hans Kori, Tinghører (d. v. s. Herredsfoged, se Poul Johs. Jørgensens Retshistorie, S. 362) den Tid paa Hads Herredsting, Jens Andersen i Tvenstrup, Ove Pedersen i Hundslund, Søren Jensen i Lerdrup, Claus Olufsen i Odder, Oluf Smed i Fillerup og Jon Basse i Randlev evindeligt med Gud. Kundgør vi med dette vort aabne Brev: Aar efter Guds Byrd 1490 den Mandag næst for Vor Frue Dag purificationis (d. v. s. Kyndelsmesse, Brevet var altsaa dateret den 1. Februar) da var skikket for os og for mange flere gode Mænd, som da nærværende var og Ting søgte, denne Brevviser, Oluf Storm i Loverstrup (Oluf Storm var Herredsfoged i Hads Herred i 1488, se Repertoriet Nr. 6244), hvilken som lovlig bedes, han fik og hjemlede et fuldt Tingsvidne af 8 gode Dannemænd, som er Søren Pedersen i Hardrup med flere, det de har hørt og set, det Oluf Storm i Loverstrup har været paa Hads Herredsting 3 samfælde Ting og budt Lov og Lavhævd for Loverstrup og Loverstrup Fang, Skov og Mark inden alle fire Markskel fra Hovedstrup (det nuværende Rodstenseje) Mark, og som en Bæk løber, op ad »Segemos Dall«, sønden ved »Raffn Knop« (eller Knap) og saa sønderlig ud i Marken, saasom Renskel løber, ud af Loverstrup Mark og saa ind til »Thøgers« Jord, som de kalder Mariagers Jord (Mariager Kloster havde Jord i Fillerup, se Ældste danske Arkivregistraturer, Bd. 5, S. 735), og saa vesterlig som »Schidenfodzbeck«, som Jens Pedersen gjorde sin Lavhævd oppaa, og saa norderlig, som indtil Markskel ligger, som ligger i »Biskier«, og saa ned ad »Thyubech«. Næste Ting derefter da kom Oluf Storms Lovhøringer (d. v. s. de Mænd, der var udmeldt til at paahøre og æfgive Vidnesbyrd om hans uden for Tinget aflagte Partsed), saasom var Peder Nielsen i Odder og Erik Mikkelsen i Fillerup, og sagde saa, at den Lov og Lavhævd, som Oluf

Storm har budt, den saa de og hørte, det han gav og drev den med Danne-mænd og Dannesvende, gilde Mænd og gæve, og med hans rette Køn (d.v.s. Kønsnævn, Mededsmænd, der tilhørte den sværgendes Slægt) og paa rette Lovdag, som Kongens Foged havde ham forefundet, uden saa meget undtaget i Loven, som er 2 Agre Jord, saasom ligger østen fra Oluf Smeds Mølle-dam, som de kalder Bispens Jord, item og et Stykke Jord, som er givet til Odder Kirke, som ligger oppaa »Oubierre«, saa bredt og saa langt, som Ren og Renskel ligger, og al Skoven ved begge Enderne hun er indtaget i Loven, og Ordags-jorden (d. v. s. Ornum-, Enemærkejorden) gjorde han ingen Lavhævd oppaa, og ej gjorde han Lavhævd oppaa »Sandengj«, den, der Mads Ibsen havde, og ej paa det, Præsten havde i »Sandengj«, og ej paa Thue Tømmermands Eng i »Sandengj« og ej paa »Nudtoft«. Disse foreskrevne Stykker Jord og Eng, de var undtaget i Loven. Alt det andet, Skov og Mark, det gjorde han sin Lov og Lavhævd oppaa baade paa den Del, hans Fader havde købt for hans Penge, og paa den Del, hans Moder havde arvet efter sine Forældre, saa at det er hans og hans Medarvingers, om der er nogen, der bør at arve med ham, om han lever sin Fader og sin Moder over, og mælte de forskrevne Lovhøring hans Lov og Lavhævd stadige, og var der ingen Lovhøring imod, og ingen Mand hørte vi, den Lavhævd »stevffed« (?) oppaa. At saa er gangen og faren, det vidner vi med vore Indsegl hængendes neden for dette Brev. Datum anno, die et loco ut supra (d. v. s. givet Aar, Dag og Sted som ovenfor anført)«. ($\frac{16}{3}$ 1657. I Tingbogen gengives desuden en Del yngre Adkomster paa Præstens Jord i Loverstrup Skov, bl. a. et Tingsvidne fra 1569).

Skovene, deres Træer og Olden.

Paa følgende Steder i Tingbogen refereres Syn paa Skovhugst i Herredets Skove og Sager mod Folk, som havde begaaet Skovhugst: $\frac{26}{1}$ 1657 (3 Sager), $\frac{9}{2}$ (2 Sager), $\frac{2}{3}$ (2 Sager), $\frac{9}{3}$ (2 Sager), Fol. 57, 58, 60, 69, 71, 72, 89 og 166 (2 Sager). Af disse Synsforretninger og Skovhugstsager fremgaar det, at der var hugget ca. 50 Læs Bøgetræ, men kun en enkelt Eg i Kongens »Odderskov«, en Del Hassel i Hovedstrupgaards Skov, 6 Læs Bøg i Langvejlskoven, 4 Læs Eg i Loverstrup Skov, nogle Egegrene i Ulvskov, 3 Læs Torne og noget Bøgetræ i Vesterskoven og Klosterets Enemærke i Snerild, 1 stor Bøg i Kanneskov, 2 Læs Bøg i »Nør Reeffer Schouff«, 24 Læs Bøg i »Sønder Reffer« Skov, 6 Læs Eg i Tornsbjerg Skov, mange Bøge, Risbøge og Bøgegrene samt en Del Eg, El og Hassel i Astrup Lund og »Thyd«mose, 1 Eg i Oldrup Ege, 1 Læs Eg i Slottets Mark i Uldrup, 3 Egegrene og noget Asketræ i Skabeling Kær, 2 Læs Eg og 1 Læs Bøg i Gyllingnæs Skov, 1 Læs Eg i Søby Skov, 3 Læs Asketræ, 6 unge Aske og 2 Læs Asp i Bjørnkær Vold, 2 Egegrene og 1 stor Eg i Hal-ling Skov, $3\frac{1}{2}$ Læs Bøg i Ørtingbjerre, 4 Læs Eg i Bjærgager Skov. Af Skovhugstsagerne faar man det Indtryk, at Bøgen dominerede de store Skove, medens der fandtes mange Ege og nogle Aske og Aspe i de mindre Skove. Det Træ, der blev hugget ulovligt, var sjældent store Bøge og Ege, men som oftest Risege, Risbøge og Grene.

Embedsmænd og Funktionærer. Af Embedsmænd og Funktionærer omtaler Tingbogen Lensmanden Henrik Rantzau, Skovrideren Ernst Perle (Fol. 69), Ridefogederne Anders Lauridsen (f. Eks. $10\frac{1}{2}$ 1657) og Just Henriksen Blichfeldt (Fol. 87 og 171), Peder Pedersen, der havde været Skriver paa Aakær (Fol. 131), Jens Nielsen, der var Portner paa Aakær (Fol. 57), Ladefogeden Rasmus Jensen (Fol. 86), Hans Kori, der var Tinghører (d. v. s. Herredsfoged) i 1490 ($10\frac{1}{3}$ 1657), Just Eriksen i Loverstrup, der var Herredsfoged i 1631 ($10\frac{1}{3}$ 1657), Just Nielsen i Onsted, der var Herredsfoged i 1657 og 1659, Jesper Rasmussen i Fillerup, der var Tingskriver, Rasmus Sørensen i Halling, der var Delefoged ($23\frac{1}{2}$ 1657), Oluf Sørensen i Odder, der var Sognefoged og Beseglingsmand (d. v. s., han havde Herredets Segl i Forvaring; Fol. 60 og 147), mange Præster samt Degnene Christen Nielsen i Odder (Fol. 144) og Lukas Degn i Hundslund (Fol. 171). I Fol. 154 anføres Navnene paa alle Herredets Sognefogeder, og i Forbindelse med de forskellige Skovhugstsager omtales gerne Skovfogederne, der havde Opsigt med de Skove, i hvilke Skovhugsten var begaaet.

Den 10. Marts 1657 havde nogle Mænd fra Oldrup været i Fruerstuen paa Aakær og talt med Lensmanden om en Skeltrætte. Lensmanden sagde til dem, at hvis de ikke kunde forliges, skulde Lov og Ret skille dem ad. ($23\frac{1}{3}$ 1657).

Ifølge et Skudsmaalsvidne, som Tingskriveren, Jesper Rasmussen i Fillerup, æskede den 23. Marts 1657, havde han »saa flittigt, som et Menneske muligt kan være, forrettet sin Bestilling med Ret og Retfærdighed . . . , og han skrev, hvad som stedtes beskrevet, og straks læste det op i alle Parternes og Vidnesbyrdenes Paahørelse, ligesom det gik, foruden Vild eller Venskab«.

I Hads Herred havde Kongen endnu i 1657 en Delefoged. Hans vigtigste Opgave var at inddrive Bøndernes Restancer. ($23\frac{1}{2}$ 1657 og Fol. 76).

Sognefogeden i Odder havde forevist to Hovbønder en Bøg og befalet dem »at hugge den i Ved og føre til Aakær«. (Fol. 60). Sognefogederne udøvede altsaa Ladefogedens Funktioner uden for Hovedgaardens Omraade.

15. Juni 1657 bekendtgjorde Ridefogeden paa Tinge, at »Sognefogederne og andre de skal her for Retten den gode Herre Slotsherrens Fuldmægtige det tilkendegive, naar noget Skifte skal holdes, saa han dermed kan have Indseende, at enhver kan vederfares, hvis Ret er«. Ligeledes »tilsagde han alle Sognefogederne, at de skal være tilfortænkte hver Tingdag at søge Tinget og enhver i sit Sogn og Forbed (d. v. s. Distrikt) flittigt at give Agt paa højbemeldte kongelig Majestæts Sager, alt, hvis som forefalder, der hans Majestæts Sagefald (d. v. s. Bøder, som tilfaldt Kongen) kan afrejse, og det straks her for Retten give Ridefogeden . . . til Kende . . . være sig med Lejermaal, Slagsmaal, ulovlig Skovhugst med alt andet, som utilbørligen begaas«.*) (Fol. 94).

Ifølge den Instruks, Arnoldus Frederiksen fik, da han blev Skovfoged for Astrup Lund og »Thyd«mose, skulde han tage Vare paa »samme Skove, saa deri intet til Upligt skal blive hugget eller forkommes, videre end som lovlig udvises, og der sker med Øvrighedens Samtykke; men dersom noget ulovlig hugges, da skal han tage Pant og Nam fra dem og dermed dem det overbevise eller selv derfor at lide og stande til Rette og intet ulovligt samtykke at hugges eller fordølges under Straf, som der vedbør«. ($10\frac{1}{2}$ 1657).

*) Vedrørende Sognefogederne og deres Pligter, se i øvrigt S. 58 og Østj. Hjemst. 1948, S. 25.

**Fjordingstævner og Sognestævner,
Grandelav og Byfællesskab.**

Den 8. Juni 1657 efterlyste Ting-skriveren Ejeren til en Buk, som han sagde, han forgæves havde efterlyst »til Fjordingstævne«. (Fol. 91). Da Herrederne var inddelt i Fjordinger, kan Fjordingstævne være en Forsamling af de Bønder, der hørte til samme Fjording. Snarere er der dog Tale om et Kirkestævne ved Herredskirken, eller, som den ogsaa kaldtes, Fjordingskirken (se Kirkehistoriske Samlinger, 2. Rk., Bd. 3, S. 829 ff.).

Paa Herredstinget den 1. April 1657 tilsagde Ridefogeden paa Aakær »alle Sognefogederne saavel som menige Herredsmænd . . . , at de skal nu straks overlægge i hvert Sogn, saasom de til Rytterhestene i Sognene har været sammenlagt, hvad enhver Mand kan tilkomme at udgive af 23 Rigsdaler til at betale de udkomne Heste med, som . . . fra nogle fattige Mænd er bortkommet«. (Fol. 53).

Anden Paaskedag 1657 holdt Gaardmændene i Oldrup Grandestævne i et Hus, muligvis Byens Gildehus. (Fol. 64). Søndag den 31. Maj 1657 havde de Rørt Mænd været samlet ved et Vandsted ved Knud Olufsens Gaard. (Fol. 88). Sct. Hansdag 1657 mødtes Rude Bymænd i Jørgen Eskesens Port. (Fol. 116). Endelig fremgaar det af Tingbogen, at Mændene i Odder om Søndagen efter Gudstjenesten holdt Stævne i Kirkens Vaabenhus. (Fol. 144).

I 1613 havde Bymændene i Halling aftalt med Præsten, Hr. Jørgen Mogenssen, at Præsten skulde holde 75 Favne og Bymændene 80 Favne af et Gærde »imellem Halling Præstegaard og Spøttrup By«, som Hr. Jørgen hidtil havde været alene om at holde ved lige. (²³/₂ 1657). Formodentlig er der Tale om et Gærde, som Præsten havde rejst paa egen Haand, men som Gaardmændene havde indset, var til Gavn for Byen.

Dengang »den Jord blev skiftet om i Husby Mark«, blev Mændene i Halling enige om, at enhver skulde sætte Gærde for Enderne af sine Agre. Da Præsten havde faaet et Stykke Jord anvist, der var meget bredere i den Ende, for hvilken der skulde gærdes, end i den anden Ende, lovede Gaardmændene dog, at de vilde hjælpe ham med at rejse og vedligeholde hans Gærde. I 1655 blev Halling Sogn Anneks til Gosmer Sogn, og den hidtidige Præstegaard blev fæstet bort til en Mand ved Navn Jens Jensen. De andre Bymænd vilde ikke indrømme ham de samme Lempelser som Præsten, men forlangte, at han skulde holde hele Gærdet for Enden af sine Agre ved lige. Jens Jensen anlagde derefter Sag mod sine Byfæller og fik dem dømt til at tilrebe enhver Gærde efter hans Gaards Størrelse, »dog enhver at gærde sine Hovedgærder . . . i Byen og for sine Tofter«. (¹⁹/₁ og ²³/₂ 1657).

Da Oldermændene i Hundslund, Anders Pedersen, havde anvist Bymændene det Stykke Gærde, de skulde rejse i Skellet mellem Hundslund og Oldrup Bymarker, klagede Præsten, Hr. Søren Pedersen, over, at han ikke vilde »lade ham bekomme sit Maal hos sin Nabo, som boede næst ved ham i Byen, men vilde skubbe ham hen til en anden Mand i en anden By« (formodentlig Torup, der

laa i Fællesskab med Hundslund). I den Anledning havde Oldermændene og nogle andre Bymænd i Hundslund givet Møde paa Tinge, hvor de erklærede, at de havde »skiftet hver sin Anpart til, ligesom de skifter andre Hovmaal (d. v. s. de enkelte Gaardmænds Andele af Arbejder, der udførtes i Fællesskab i Hovmarken eller andetsteds) i Marken . . . , og Præstens Hovmaal har de og skiftet ham til ligesom de andre Steder i Marken«. (Fol. 101).

Ifølge et Tingsvidne fra 1653 havde Mænd fra Hundslund Sogn bevidnet, »at deres Tallie (d. v. s. Furer skaaret i en Stok, Talliestokken, som angav, hvor store Bøder den paagældende Gaardmand var idømt) af den Gaard i Hundslund, Anders Pedersen og Espen Jørgensen nu ibor, har altid først været opregnet paa Talliestokken og dernæst Jens Jensens i Torup og siden ret omkring iblandt Granderne, og naar de har haft noget Videøl (d. v. s. Øl, der blev købt for de Bøder, Gaardmændene maatte betale) at skifte, da har de begyndt først med Skænken paa Anders Pedersens og Espens Gaard, ligesom Tallien gik om, uforment, og siden er enhver blevet tilskiftet deres Anpart i deres Kander at bruge til deres Nødtørft, hvor dem lystede, og det er dem ogsaa vitterligt, at . . . Espen og Anders Pedersen de tager først i Hovmaal for de andre Grander«. Søren Jensen i Hundslund og Jens Nielsen i Torup vidnede, at »de andre Grander har nu nyligen (altsaa i 1657) samtykket og paalagt, at den Mand, som skriver Viden (d. v. s. Videbrevet eller Furerne i Talliestokken), han skulde være først paa Tallien, dog de ikke alle har villet forsegle det nye Videbrev, som de nu har skrevet«. (Fol. 116).

I 1657 vedtog Bymændene i Smederup »dem at ville forholde efter deres gamle Tingsvidne, at de skal have lige meget til hver Gaard, og de skal gaa med hverandre og maale hvert Fald Jord, hvor paaankes, og skal hver Gaard nøjes med den fjerde Part eller bøde Vide«. Samtidig var man blevet enige om, hvem der skulde vedligeholde de forskellige Led for Byens Marker. (Fol. 63).

Kunde to Naboer ikke enes om, hvor Skellet mellem deres Jorder gik, udmeldte Granderne fire Mænd, der skulde forlige dem. (Fol. 64).

Den 24. April 1657 var der afsluttet en Kontrakt mellem Bymændene i Hundslund »om deres Græsjevning i saa Maade, at enhver . . . skal have til Græs aarlig om Sommeren saa meget, som han kan føde paa sit eget Foder om Vinteren fra St. Mortensdag og til Paaske«. (Fol. 116).

Peder Storm i Halling havde ved Kontrakt med de andre Gaardmænd forpligtet sig til at holde Byens Tyr. Da flere af Bymændene ikke var tilfredse med den Tyr, Peder Storm holdt, nægtede de at betale de Penge, han efter Kontrakten havde Krav paa. (Fol. 118).

Bymændene i Halling havde eftergivet Jens Jensen i Halling de Vider (d. v. s. Bøder), han var skrevet for. Jens Jensen havde derefter lovet at »underskrive deres Bylov og Grandebrev og . . . holde Vide og Vedtægt med dem«. (Fol. 118).

Skatter, Landgilde, Hoveri og Tiende.

Vedrørende Paaligningen af de 23 Rigsdaler, der skulde betales for bortkomne Rytterheste, se ovenfor S. 52. I 1655 var Rasmus Andersen i Morsholt kommet til Jørgen Rasmussen, som havde Opsyn med Brændsvinene i Ondrup Skov, med en Galt, »var nylig tvestyvet (d. v. s. mærket med en Split i Øret?) og brændt til Skoven« (d. v. s. forsynet med Aakær Oldensvins Brændmærke). Svinet havde han »købt i Morsholt og ydet paa Aakær til et Brændsvin (et Svin, der kunde oldenfedes, var en meget almindelig Landgildepræstation), og berettede han da, at Anders Lauridsen (Ridefogeden) havde befalet, samme Svin skulde gaa paa Skoven med de andre Brændsvin«. (Fol. 84).

Gærderne omkring Aakærs Marker blev vedligeholdt af de Bønder, der gjorde Hoveri til Gaarden. Ved et Syn, der afholdtes i Maj 1657, konstateredes det, at flere af Hovbønderne ikke havde gjort de Gærder, der var anvist dem, saa forsvarligt i Stand, at de »kunde holde for Fæmon eller frede for Eng og Korn«. (Fol. 86).

Ved Kyndelsmessetid 1657 »var Slottets Tjenere baade i Ulv Sogn og af Torrild Sogn tilsagte og mødte i »Thyd«mose og der huggede nogle store gamle Ege og kløvede sønder til Slottets Fornødenhed og førte til Aakær efter Ladefogedens Befaling«. (²⁸/₃ 1657).

Naar en Gaard blev delt i to Halvgaarde, skiftedes Fæsterne til at gøre Hoveri. (Fol. 130).

Kongen havde forlenet Dybvad til Major Anders Lauridsen, som forpagtede Gaarden til Hans Enevoldsen. Hans Enevoldsen vilde ikke give Præsten Tiende, men kun Offer og Løn. Da han ikke var adelig, blev han imidlertid dømt til at svare Præstetiende ligesom andre Bønder. (Fol. 69 og 114).

Præsten i Odder anlagde Sag mod en Husmand i Ondrup, der ikke vilde gøre »Høstdagsgerning« for Præsten, og mod nogle Husmænd i Balle, som ikke svarede Tiende til Præsten, men leverede den »til deres Husherrer«. (⁹/₂ 1657).

Kontrakter, afsluttede mellem enkelte Bønder.

Husmand Peder Pedersen havde taget Tjeneste hos Peder Nielsen i Bovlstrup fra Paaske til Mikkelsdag. I Løn skulde han have 3 Skæpper Bygsæd, 4 Skæpper Havresæd, 1 Rigsdaler, 6 Alen Hørgarnslærred og 4 Alen Vadmél. (Fol. 106).

Peder Mikkelsen Hyrde havde fæstet sin Søn til Jacob Jensen i Kanne for Blaargarnslærred til en Skjorte, 4 Alen Vadmél, 1 Par Sko og 1 Sletdaler (Fol. 118). Sønnen skulde tjene Jac. Jensen fra Paaske til Mikkelsdag.

Jens Nielsen havde fæstet et Gadehus af Peder Lassen i Oldrup. Han skulde betale 3 Mark hver Mikkelsdag og 3 Mark hver Paaske og gøre 3 Dages Høstgerning aarlig. »Paa Stedsmaal« (d. v. s. Indfæstning) havde han betalt 4¹/₂ Sletdaler, og han havde lovet at tage Tjeneste hos Peder Lassen fra Paaske til Mikkelsdag. (Fol. 112 og 117).

Peder Jensen havde lejet et Hus i Oldrup i fem Aar. I Husleje skulde han betale 7 Rigsdaler aarlig. (Fol. 128).

Det vilde blive alt for omstændeligt at referere Indholdet af de talrige Opladelskontrakter, Aftægtskontrakter, Lovbydelser, Skøder, Pantebreve, Obligationer og Arveafkald, der er indført i Tingbogen. Interesserede henvises til det S. 41 omtalte Register til Tingbogen.

Trusler og Fornærmelser, Slagsmaal og Overfald.

En Dag Præsten i Odder, Hr. Christen Hansen, var paa Vej til Tinget, hvor en Sag, han havde anlagt mod Jens Pedersen Høg i Loverstrup, skulde behandles, mødte han sin Modpart uden for hans Gaard. Efter hvad Præsten paastod, var Jens Pedersen fulgt efter ham og havde overfaldet ham »med adskillig Skælden for Skælm og deslige med Banden tillige . . ., indtil vi kom mod det Led ved Kæret, som var lukket, han da havde tænkt at klemme mig og med det samme tog en Økse af sin Arm i Haanden og sagde, Djævelen — Gud velsigne os alle — skulde besætte mig, hvilket der jeg fornåm, at ondt havde besat ham, kastede jeg Hesten ud paa Ageren fra ham af Vejen«. Præsten, som derefter ikke mere kunde færdes med Tryghed i sit Embede, forlangte, at Jens Pedersen skulde stille Borgen for, at han ikke vilde tilføje ham noget ondt. »Jeg vil bede Gud for ham, han vil omvende ham og give ham et bedre Sind, hvis der er Omvendelse at formode, eller og . . . tage Forbandelsen fra Sjælen og lægge den paa Legemet til et Eftersyn for alle, som Gud og hans Tjenere uden billig given Sag forhaaner og eftersætter«. (Fol. 78). En Dag et Stykke Tid senere, da Jens Pedersen, som havde en Fork i Haanden, stod ved Ledet uden for sin Port og talte med sin Kone og en Mand fra Rude, kom Hr. Christen Hansen og hans Fader, Hr. Hans Lauridsen, kørende ad Vejen forbi Loverstrup. Da Jens Pedersens Kone fik Øje paa Vognen, sagde hun: »Hisset kommer begge Præsterne kørende . . ., gid Fanden havde nu den Fork«. (Fol. 78).

En Mand fra Spøttrup havde været i Halling Vaabenhus Søndag den 9. Oktober og set, at Jørgen Pedersen slog Jens Hansen »under hans Øre med sin Haand, at han faldt omkuld til Jorden, og saa føg . . . Jørgen Pedersen og Jens Hansens Søn, Jens Jensen, sammen paa Vaabenhusgulvet og tog hverandre i Haaret og slog hverandre, det Blodet gik af dem begge«. (Fol. 158).

Hans Pedersen i Svorbæk havde overfaldet Mikkil Sørensens Kone og hans lille Dreng, »som de gik ad Marken og vilde hente nogle Køer hjem«, med en Økse. Han havde hugget Konen over Haanden og i Benet og slaet Drengen over »hans Korslænd, saa han var blaa, og han laa paa sin Bug og ikke kunde vende sig selv«. (Fol. 121).

Krigene 1657—59.

Ud paa Sommeren 1657, da Svenskerne rykkede op gennem Jylland, fik mange Adelsmænd og andre velhavende Folk travlt med at bringe en Del af deres Ejendele i Sikkerhed paa Øerne. Da Kongens og Lensmandens Gods skulde transporteres fra Aakær, blev Mænd fra Dyngby tilsagt til at age det til Gyllingnæs. Der blev det sammen med en Kiste og nogle Tønder Pakgods, der tilhørte Herredsfogeden

og hans Søn, bragt om Bord i en Baad, som ejedes og førtes af Oluf Pedersen fra Endelave. (Fol. 142).

De Skatter, de polske Tropper udskrev, blev opkrævet paa samme Maade som de sædvanlige Ekstraskatter, idet Bønderne var inddelt i Lægd, hvis Medlemmer i Fællesskab maatte udrede de Skatter, Lægdet skulde betale. Jørgen Pedersen og Rasmus Jensen i Ondrup, der laa i Lægd sammen, naar der skulde ydes Kontributioner til Polakkerne, havde engang i Sommeren 1659 faaet Ordre til at levere et Slagtenød til den Kornet, der laa i Kiellergaard i Odder. Da ingen af dem »havde saa forsvarlig et Nød, at de kunde yde (det), undtagen deres Køer, som var dem for stor en Skade«, gik de »ud paa Ondrup Mark til Ondrup Fæ ved Skovsiden og der tog en rødbrøget Okse, som var sl. Jørgen Rasmussens . . ., og da lovede at ville give ham for samme Okse hver en liden Stud«. (Fol. 182 f.). Jørgen Pedersen paastod, at han aldrig havde lovet Jørgen Rasmussen sin Stud, og var i det hele taget meget utilfreds med, at han, der kun var en fattig Husmand, havde maattet »give halvt baade Smør, Brændevin og anden Proviant imod en af Gaardmændene«. (Fol. 177).

Var der nogen, som ikke kunde svare det, de fremmede Tropper krævede, maatte deres velhavende Landsmænd mere eller mindre frivilligt komme dem til Hjælp. Jens Andersen i Svinballe havde saaledes paa Jens Espensens Vegne givet en Polak 1 Sletmark om Dagen i 14 Dage (Fol. 170), og Oluf Sørensen i Odder havde kautioneret for Korn, en Del Mænd i Sognet skulde yde. (Fol. 163).

Svenskerne og Polakkerne nøjedes ikke med at udskrive Skatter af Bønderne, de lagde deres Tropper i Indkvartering i Landsbyerne, og de plyndrede og hærgede Gaarde og Huse. Den 10. Oktober 1659 vidnede Mænd fra Nabo-byerne, »at alle de fattige Mænd og Folk i Assendrup har længe været forjaget fra Huse og Hjem først af Svensken og siden af Polakkerne, og er nu næsten paa to Aars Tid, de har moksen (d. v. s. næsten) ingen Sæd haft der paa Marken . . . uden en ringe Del Rugsæd, og hvis der end var saæt lidt forleden Aar, det blev af Polakkerne forødt i Grunde, saa de er ganske ynkelig forarmet i samme By. Ydermere vidnede de, at næste forleden Sommer i Polakkernes Tid, da blev . . . Rasmus Jensens tvende Huse, baade hans Stuehus og det østre Hus i Gaarden, afbrændt og forødt«. (Fol. 155).

»De svenske, som havde Kvarter ved Skanderborg Aar 1658, de straks efter Kyndelsmesse lod et Parti af deres Folk ride herind i Herredet, og blandt andet da satte de Ild paa salig Søren Mogensens Gaard i Randlev, og de to Huse ganske afbrændte og Overet (d. v. s. Loftet og Taget) udaf Stuehuset, saa de fattige Folk derover uforvarende mistede Korn, Foder, Boskab og al deres Middel og Formue«. De samme Svenskere havde ogsaa sat Ild paa den Gaard i Randlev, som Niels Sørensen beboede, »og alt Isterradhuset (d. v. s. Stuehuset) afbrændte, og de fattige Folks Korn, Fetalje, Klæder, Boskab og bedste Formue blev hastelig og uformodentlig opbrændt og forødt«. (Fol. 169).

»Den Tid salig Niels Justesen var i Gylling (det var fra St. Hans til Jul 1658), var der stor Indkvartering af Svensken i den Gaard, han iboede, af en

Ritmester, (hans) Frue, Kvinder og Knægte, og bemeldte Ritmester med sine Knægte raadede baade for Korn, Hø og Proviant baade inde og ude, paa Lofter og Kamre, ligervis som dem selv lystede«. Fra Gaarden blev der desuden »kørt til Frederiksodde (d. v. s. Fredericia) med Proviant, Korn og andet hvad som de svenske begærede . . ., som var 2 Tdr. Havre, 1 Td Rug, ½ Td. Øl, Brød og anden Fetalje«. Efter at Svenskerne havde forladt Herredet, var der Indkvartering paa Gaarden af en Mønsterskriver, en Korporal og nogle Knægte. Engang i Sommeren 1659 var der »saa stor og uformodende Plyndring i Gylling og i den Gaard«, Niels Justesen havde haft i Fæste, »i 9 Dage af de Polakker, som laa her i Landet . . ., at de røvede og med Magt hentog baade Korn, Klæder, Madvarer og anden Fetalje, som de kunde finde inde og ude, og Folkene ganske forjagede fra Hus og Gaard«. (Fol. 181 f.).

Jens Knudsen i Odder havde »nu i nærværende Aar (d. v. s. 1659) af det polske Krigsfolk været ganske forjaget fra sit Hus, og de samme Hus slet spolerede, saa han aldeles intet beholdt . . . af hvis Formue, han havde . . ., ej heller fik han noget saet eller saa meget som en Plante sat forleden Sommer«. (Fol. 191).

Paa det Ting, der afholdtes den 19. December 1659, stod Rasmus Sørensen i Halling frem og »gav til Kende, hvorledes der er nogle utilbørlige Landsknægte kommet i hans Hus og Gaard paa Tirsdag sidst forleden i hans Fraværelse, røvede og borttog, hvis de i Huset kunde finde, vel for 60 Sletdaler i adskilligt Gods, Penge og Varer, og med Gevalt bortførte det paa deres Heste«. (Fol. 191).

I 1659 og 1660 førte Herredsfogeden, Just Nielsen, Proces mod Hans Sørensen, der havde hans afdøde Søn, Niels Justesens, Gaard i Gylling i Fæste. Herredsfogeden paastod, at hans Søn havde gemt nogle Ting af Guld og Sølv for Svenskerne og Polakkerne, og at Hans Sørensen vidste, hvor de laa.

Nogle Mænd fra Falling og Nabobyerne bevidnede, at »Maren Pedersdatter, barnefødt i Falling, hun næst forgangne Aar, 1658, om Sommeren, efter at hun havde ladet sig trolove med Peder Rasmussen i Falling, begav sig i Løsgtighed med de svenske Ryttere, som laa der i Byen paa Salvegarde (d. v. s. en betalt Vagt, der skulde hindre Plyndringer), og aabenbarlig gav sig til den sidste, som havde Kvarter til hendes Stedfaders, Morten Jensens«. Peder Rasmussen havde nogle Gange, »førend det blev saa aabenbarligt for alle, at hun laa i et ondt Levned med Rytteren«, tilbudt hende Ægteskab, og Sognepræsten havde sendt to Mænd til hende, som skulde spørge, om hun havde nogen Grund til at forlade sin Fæstemand. Maren Pedersdatter havde svaret de to Mænd, at Peder Rasmussen »havde ingen Aarsag givet hende, hun kunde intet beskyldte ham; hun vilde dog aldrig komme til ham, før skulde hun lade sig partere; men hun vilde blive hos de svenske Krigsfolk og følge med den Rytter, som hun da var hos«. Da Svenskerne en 14 Dages Tid før Mikkelsdag drog bort til Frederiksodde, tvang Rytteren Laurids Madsen i Brendbygge til at køre hende dertil. I Frederiksodde havde Laurids Simonsen fra Falling

hørt, at »samme Rytter bad sig Forlov af sin Ritmester, at han maatte gaa hen og lade sig vi til hende, og han samtykte det, og siden var han nogle Gange i Frederiksdal med Proviant, og . . . hun bekendte for ham, at hun var ægtegift med samme Rytter«. (Fol. 147 og Fol. 191).

11. December 1658 overdrog Kongen Oberst Laurids Pogwisch til Skrumager »at oprette et Regiment til Fods samt nogle Kompagnier Dragoner af det dygtigste unge Mandkøn, som i forskrevne vort Land (d. v. s. Nørrejylland) forefindes kan«. 9. August 1659 gav Lensmanden Ridefogeden paa Aakær Ordre til at skaffe Oberst Pogwisch saa mange som muligt af de gamle Soldater og de unge Karle, og Dagen efter sendte Obersten Kaptajn Jonas Jonassen til Silkeborg og Aakær for at holde Udskrivning. Kaptajn Jonassen bestemte, at der skulde holdes Session paa Aakær den 15. August, og lod Sognefogederne indkalde de værnepligtige paa Grundlag af de Lister, Præsterne for længst havde affattet over de unge Karle i deres Sogne. (Disse Lister er indført i Tingbogen Fol. 173 ff.). Den 15. August stillede Officererne, Sognefogederne og »en stor Andel af Herredsmændene«, hvorimod »alt det unge Mandkøn og de gamle Soldater« holdt sig tilbage og ikke vilde møde. Efter den mislykkede Session den 15. August lod man hele fem Gange nye Sessioner afholde og tilsagde de unge Karle baade gennem Sognefogederne og fra Prædikestolene. Dette til Trods, og uagtet »der blev . . . gjort saa mange Poletter (d. v. s. Kvarterbilletter), som der skulde udskrives Soldater her af Herredet, og blev gjort Blanketter paa de øvrige, og saa taget og blevet efter Lykken Soldater anskrevet, dog ligevel er fleste Parten bortrømt og sig fordulgt, saa Officererne ikke bekom uden ved en 30 Mand af dette ganske Len«. (Fol. 156 og Fol. 171).

En af de Tjenestekarle, der havde været tilsagt til Sessionerne, Jørgen Mikkelsen i Snerild, skaffede sig Tingsvidne paa, at han ikke kunde gøre Militærtjeneste, da han var »vanfør, syg og elendig, . . . og der befindes endnu, at nogle af de Kugler, han er blevet skudt med i Skansen, sidder i hans Krop«. (Fol. 158). *)

Spredte Træk. Efter Gudstjenesten underviste Præsten i Odder Ungdommen inde i Kirken, mens Bymændene holdt Grandestævne i Kirkens Vaabenhus. (Fol. 144).

Af Tingbogen Fol. 121 og af flere Skifter fremgaar det, at der holdtes Skole i mange af Herredets Byer.

Peder Jørgensen, der boede i København, men var født i Odder »Kiellergaard«, havde i 1642 forlovet sig med Maren Andersdatter fra Hvejsel. I de følgende Aar havde han givet hende flere kostbare Gaver og betalt hendes Underhold under hendes langvarige Sygdom. Dette til Trods, og uagtet de den 8. Juli 1655 var blevet trolovet af Præsten i Odder, havde Maren Andersdatter trolovet sig med en Mand fra Horsens. (Fol. 133).

*) Referater af en Række Tingvidner fra 1660 og 1661, som skildrer Svenskernes og Polakernes Plyndringer i Hads Herred, er givet i Tyge J. Søgaards Afhandling om Tilstandene i Jylland under og efter Krigen 1657—59 i Historisk Tidsskrift, 8. Rk., Bd. 3, S. 136 f. (optrykt i Thorvald Madsens Skildringer af Hads Herreds Historie, I, S. 55 ff.).

Thyra Knudsdatter i Odder, som opgav at nyde Aftægt i sin afdøde Søns Gaard, fik til Vederlag bl. a. to Sider Flæsk, »saa gode, at hver Side kan veje fire Kors« (Fol. 61). Kors er en Vægtenhed, hvis nøjagtige Størrelse ikke kendes.

En Dag i Marts Maaned stod Rasmus Jørgensen i Skægsmølle »og huggede paa noget Træ, da ved Middagstid saa han, at Jens Pedersen i Loverstrup han gennede op i Loverstrup Made med nogle Svin til Vejen . . ., og saa kom Hr. Christen Hansen (Præsten i Odder) ridende straks op ad Vejen bagefter ham«. (Fol. 50). En Maaned Tid senere, da Jørgen Knudsen i »Thuis« Mølle (d. v. s. Sandager Mølle) kom gaaende paa sin Hjemvej fra Aakær, »da stod Jens Pedersens Hustru i Loverstrup ved Ledet uden for Porten med en Kurv i hendes Haand, og Jens Pedersen gik og gennede et Nød op mod Skoven« med en Fork. Jens Pedersens Folk var ude i Marken og gravede Dige. (Fol 78).

Medens Jens Andersen i Bovlstrup stod og gravede Ler paa Byens Gadejord, »kom Rasmus Mogensen ridende til Vand med nogle Heste«. (Fol. 107).

En Mand, der skulde køre gennem et Morads, huggede nogle Ris, som han lagde under Vognen. ($\frac{2}{3}$ 1657).

En Mand fra Bjærg Herred fanød et Øg, der var stjaalet fra ham, staaende i en »Fjeder« (d. v. s. en Lænke) paa Torup Mark. (Fol. 151).

I 1655 havde Jørgen Rasmussen Opsyn med Brændsvinene fra Aakær, der gik paa Olden i Ondrup Skov. Efter at Oldenen var opædt, blev Svinene genet til Aakær. (Fol. 84).

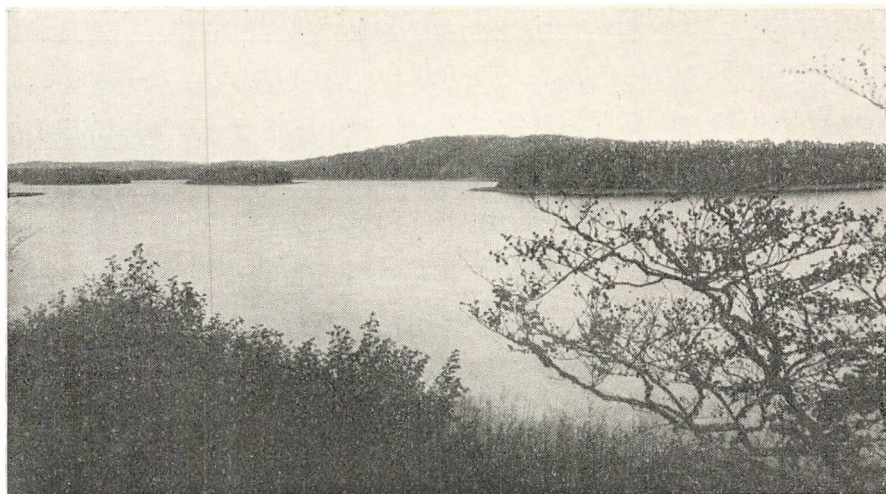
26. Januar 1657 blev der rejst Sag mod nogle Mænd fra Oldrup, som »havde lagt deres Svin ind i Slottets Mark og Skove og gjort Svinehuse . . . (ulæseligt paa Grund af Fugt) kongelig Majestæts Skove«.

Søren Eriksen paa Alrø havde overladt Frands Nielsen et Øg, som han maatte bruge for sin Plov mod at føde det Vinteren over. Frands Nielsen havde imidlertid sultet Øget, saaledes at det ikke var ham til nogen Gavn om Foraaret. Han havde derfor taget en anden af Søren Eriksens Heste, som han spændte for sin Plov og »drev saa ubilligen, at den døde og omkom«. (Fol. 86).

Nogle Hovbønder, som efter Ladefogedens Befaling skulde fælde en Del store Egetræer i »Thyd«mose, havde »hugget en Andel Risbøge . . . baade til Løftestænger, til »Veegier« (d. v. s. Kiler) og Vognkæppe, som de trængte til at bruge til samme Arbejde«. ($\frac{23}{3}$ 1657).

Lensmanden havde bevilget en Mand fra Halling 2 Egegrene »at færde (d. v. s. reparere) en Baad med«. (Fol. 69).

I Halling og Hundslund var Bymarkerne guldvurderede ($\frac{23}{2}$ 1657 og Fol. 101). Guldvurderingen var en Slags Hartkornstaksation, der blev foretaget i Middelalderen.

Paradisøerne i Borresø.

Lidt om Floraen paa Paradisøerne.

Af H. Jørgensen.

NAAR man paa Sejlturen fra Silkeborg til Himmelbjerget er kommet et Stykke ud i Borresø, kan man se en Række skovbevoksede Smaaøer midt ned gennem den Bugt, der fra Borresø skyder sig ud mod Vest. Disse Øer, Paradisøerne, bidrager i høj Grad til at gøre denne Del af Borresø tiltrækkende. Øerne er ubeboede og hos nogle kan de nok faa Tanker om Robinson eller Indianerliv til at dukke op i Bevidstheden, hvis Nutidens civiliserede Mennesker da overhovedet er i Stand til at huse denslags Tanker.

Paa Afstand kan man se, at der vokser Bøg og Gran paa Øerne. Sejler man nærmere, ser man, at der langs Bredderne vokser Røn, vilde Roser, Pil og andre Planter. Gaar man i Land paa Øerne og undersøger Plantevæksten nærmere, finder man eller rettere — ved en Undersøgelse foretaget i 1944 — fandt den, der skriver dette, at der voksede 60 Arter af Blomsterplanter paa Øerne. Ved denne Opgørelse er der set bort fra Vandplanter. Endvidere er Gran ikke medtaget i Opgørelsen, da denne er plantet paa den største af Øerne. Gran findes ogsaa paa de tre andre Øer. Paa Borres, den østligste og største af Øerne, fandtes 41 Arter, paa Langø den næste i Rækken 32 Arter, paa Bredø 39 Arter og paa Annø den vestligste og mindste af Øerne 44 Arter.

Et af de Spørgsmaal der rejser sig, naar man betragter Øernes Flora er: Hvorledes er Planterne kommet over til Øerne? Der kan ikke være Tvivl om, at de er vandret over Vandet, enten det saa er sket ved Vandets eller Vindens Hjælp eller paa anden Maade. Øerne er lave, og i Stenalderen var Vandstanden i Havene omkring Danmark højere end nu og Klimaet var fugtigere, saa at Vandet i Søerne maa have staaet højere. Øerne maa have ligget under Søens Overflade i Stenalderen.

Øernes Plantevækst er ikke simpelthen en Fortsættelse af de omgivende Skoves Plantevækst, det fremgaar tydeligt af Artstallet. I Rostrups Flora opgives Antallet af Skovplanter til 245, det er altsaa kun et beskedent Udvalg af de omgivende Skoves Planter, der findes paa Øerne. Vandets Tilstedeværelse har gjort sig gældende. For at belyse dette kan vi tage en Plante, som er meget almindelig i Skovene lige overfor Øerne, Skovmærke. En af denne Plantes Ejendommeligheder er, at dens Frugter er forsynet med smaa Kroghaar, der bevirker, at Frugterne sætter sig fast i Dyrs Pels eller i Menneskers Tøj, hvorved Frugterne spredes. Denne Plante fandtes slet ikke paa Øerne. En anden Plante med samme Frugttype som Skovmærke, Steffensurt, fandtes kun paa en af Øerne, og der fandtes kun et Eksemplar af den. Man har jo Lov til at fantasere lidt om, hvordan den Frugt, hvoraf Planten er vokset op, er kommet over til Øen. En Ræv er maaske vandret over Isen til Øen og har bragt Frugten med i sin Pels. Et Menneske eller en Fugl kan naturligvis ogsaa have medført Frugten.

Af Planter med den nævnte Frugttype fandtes der paa Øerne kun det ene Eksemplar af Steffensurt, skønt vi i vor Skovflora har en Del af denslags Planter, Skovburre, Nellikerod o. a. Det kan altsaa med Sikkerhed siges, at Planter, der spredes ved at deres Frugter eller Frugtstande hænger fast i Dyrs Pels, ikke har haft let ved at komme over til Øerne.

Hvilke Planter har da haft let ved at overvinde den Hindring, som Vandfladen danner? Først og fremmest Planter med saftige Frugter eller saftige Frugtgemmer. 22 Planter var fælles for alle 4 Øer og af disse var 7, altsaa ca. 31 % Planter af den Art. De 7 Planter er: Alm, Røn, Hunderose, alm. Gedeblad (*Caprifolium*), Majblomst, Lilliekonval, Brombær og Hindbær. Tager vi Øerne under eet som et samlet Omraade, bliver den procentiske Del af Planterne af den Art ogsaa ca. 31 %. Af de 245 Planter, som Rostrup benævner Skovplanter, har 36 Planter Frugter af den nævnte Art altsaa ca. 16 %. Denslags Planter maa altsaa siges at være rigt repræsenteret paa Øerne. Saadanne Planters Frø kan transporteres af Fugle, idet Fuglene æder Frugterne eller Frugtgemmerne og afleverer Frøene sammen med Gødningen. Det er paavist, at Frø af saadanne Planter kan passere gennem Fuglenes Fordøjelseskanaal uden at miste Spireevnen, ja, Passagen gennem Fuglene skal endog kunne forbedre Spireevnen.

Visse Forekomster paa Øerne af Planter med saftige Frugter kan naturligt forklares ved stedlige Forhold. Saaledes fandtes Kvalkved paa to af Øerne, og i Skoven Syd for disse Øer fandtes denne Plante. Paa Borres og kun paa den voksede: Ribs, Kirsebær, Stikkelsbær og Hyld. Forklaringen paa dette Forhold er antagelig, at Borres ligger i Nærheden af Sejs. Det er rimeligvis Frugthaverne i Sejs, der har leveret Udsæden til de nævnte Planter. Om Aftenen kan man se Kragerne trække fra Sejs over til Borres og slaa sig til Ro i Trætoppene paa Øen. Ved saadanne Fugletræk vil der være store Muligheder for at faa Frø af de nævnte Planter ført over til Øen.

Eg og Bøg fandtes paa alle Øerne. Ogsaa Eg og Bøg kan spredes ved Fugles Hjælp, men de kan naturligvis være plantet paa Øerne.

Som man maatte vente, fandtes der mellem de 22 særlig vandre- dygtige Planter en Del, hvis Frø eller Frugter spredes ved Vindens Hjælp, idet deres Frø eller Frugter er forsynet med Flyvehaar eller Vinger. 5 af de 22 Planter har denslags Frø eller Frugter, og disse 5 er: Bævreasp, Seljepil, El, Gyldenris og Hjortetrøst. Alle disse Planter forekommer meget almindeligt paa Egnen. Men der er Planter med Vindspredning, f. Ex. Skovhøgeurt og Skovsalat, som er almindelige i Skovene omkring Søen, og som kun findes paa en enkelt af Øerne. Birk fandtes paa 3 af Øerne, og Birk skulde endda have særlig let ved at komme over til Øerne, da den er meget almindelig paa Egnen, har Massefrembringelse af Frugter, og disse ogsaa kan spredes ved Vandets Hjælp. Frugterne holder sig længe flydende, og Frøene kan endog spire i Vand. Det er aabenbart ikke saa ligetil for flyvende Frø eller Frugter at naa over til Øerne.

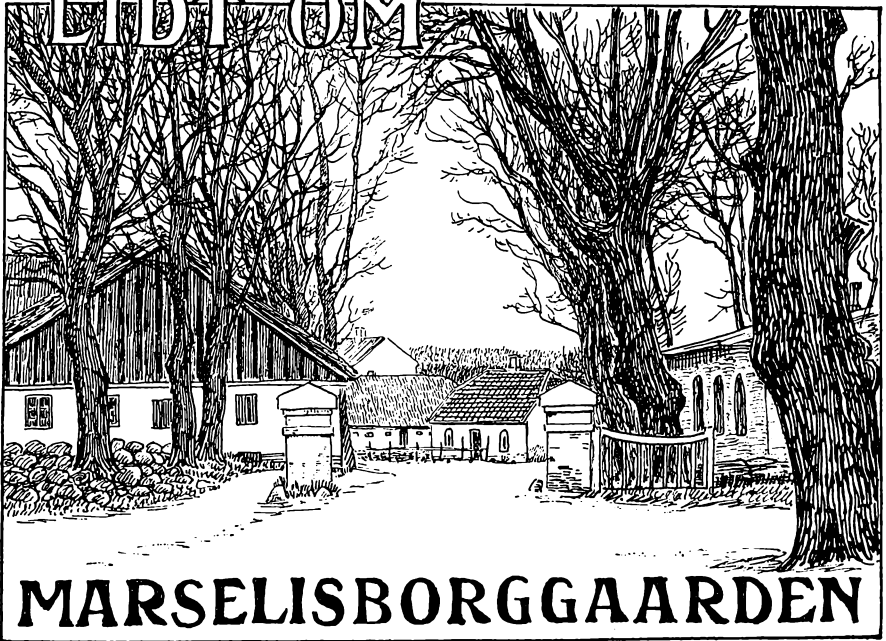
Af de 22 Planter har 2 Vandspredning, nemlig Kær-Snerre og alm. Mjødur.

Tilbage er der 6 Planter, og det volder nogen Vanskelighed at forklare disses Indvandring til Øerne. De 6 Planter er: Skovstjerne, Kohvede, Skjolddrager, Lund-Rapgræs og bølget Bunke. Enkelte af disse har muligvis Vandspredning, men der er iøvrigt en anden Mulighed for deres Overførsel til Øerne. En svensk Forsker har paavist, at Frø eller Frugter kan transporteres ved at glide hen over Is. Nogle af Planterne kan være kommet over til Øerne ved en saadan Frø- eller Frugttransport. Men hvad skal man stille op med en Plante som alm. Kohvede. Planten er almindelig i Skovene overfor Øerne, men den er ikke som f. Ex. Skjolddrager knyttet til Søens Bredder. Ved Vandets Hjælp kan Kohvedes Frø ikke transporteres, da Frøene straks synker til Bunds, naar de lægges i Vand. I Floraen staar der, at Frugterne spredes ved Myrers Hjælp, men dette give jo ingen Hjælp til Forstaaelse af dens Forekomst paa Øerne. Denne Plantes Optræden paa Øerne viser, at der i en Undersøgelse som den foreliggende er et Drag af Usikkerhed. Planten kan være indslæbt af Mennesker, men saa tæller den ikke med i de 22.

Sammenfattende kan det siges, at Fugle og Vinden har spillet en afgørende Rolle ved Overførsel af Planter til Paradisøerne. Karakteristisk er det, at den mindste af Øerne besidder de fleste Arter. Det er maaske dens Beliggenhed inderst i Bugten, der har begunstiget Indvandringen af Planter til Øen.

Naar man betænker, at det smalle Vand, der adskiller Paradisøerne fra det omgivende Land virkelig udgør en Hindring for Plantevækstens Fremtrængen til Øerne, kan man maaske undres over, at de store danske Øer har saa rig en Flora, som de har. Det blev tidligere nævnt, at Havet omkring Danmark stod højere i Stenalderen end nutildags. Men før Havet steg i Stenalderen ligger en Tid, hvori Danmarks Omrids var helt forskelligt fra det nuværende Danmarks, det er Fastlandstiden. Da var Øerne landfast med Jylland og med Nordtyskland, og det er almindelig Opfattelse, at netop disse geografiske Forhold i høj Grad har begunstiget Indvandringen af Planter og Dyr til Danmark. Den i det foregaaende meddelte Skildring af Plantevæksten paa Paradisøerne kan tages som Støtte for den nævnte Opfattelse.

LIDT OM

MARSELISBORGGAARDEN

Indkørslen til Gaarden omkring Aar 1900. Til højre Mejeriet.

DER er sikkert mange Aarhusianere, som ikke længere husker, hvordan Marselisborggaarden saa ud omkring Aarhundredskiftet. — Gaar man i Dag rundt i Skovbrynets Villakvarter med de københavnske Forstadsnavne og søger i Erindringen at genskabe Beliggenheden af Gaarden, er der kun eet fast Holdepunkt at gaa ud fra, nemlig Marselisborg Skole.

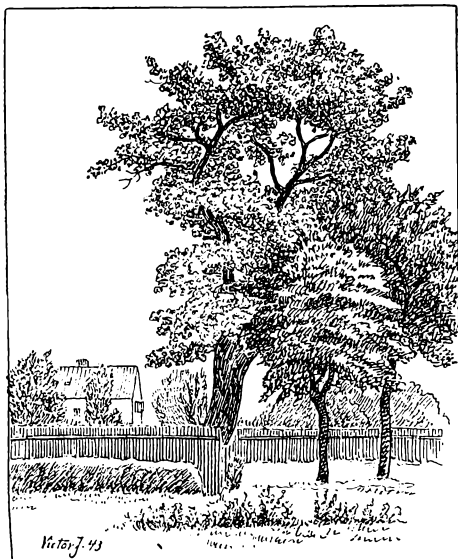
Birketinget hedder Vejen nu, som gik bag om Gaarden, der laa, hvor nu Marselis Tværvej er.

I gamle Dage har der været to Veje fra Byen til Gaarden. Læser man Knud Skyttes historiske Roman »Den onde Lensmand«, som for en Del foregaar i Aarhus i det 17. Aarhundrede og omhandler Lensmanden Erik Grubbe paa Havreballegaard (Marselisborggaard), der bortførte Datteren af den Aarhus Bisp paa hendes Bryllupsaften, saa faar man at vide, at han og hans Bande af Svirebrødre fra Bispegaarden red over Immervad, op ad Brobjerg (Frederiksgade) ud ad Landevejen og drejede til venstre ned ad en Markvej til Gaarden.

Denne Vej fandtes endnu i min Barndom. (Vejtræerne ses over Kostalden paa Billedet fra Gaardspladsen). Den førte fra Indkørselen ved Gaarden og løb til Skanderborgvej omtrent ved Magdalenemøllen. Mangen Sommersøndag, naar jeg med mine Forældre havde været ved »Friheden«, stod jeg her i Skumringen og drømte mig tilbage til Tiden da. Og saa jeg da en Stovskey rejse sig langt ude paa Vejen, naar Røgteren drev Kreaturerne hjem fra Marken, blev det i min Fantasi »Den onde Lensmand« og hans Kumpaner, der i vild Flugt bortførte Aarhus Bispens skønne Datter.

Men Hovedvejen til Gaarden, en dejlig Poppelallé, gik fra Hads Herredsvejen (Strandvejen) omtrent hvor nu Kildegaarden er. En enlig Poppel fra denne Alle staar endnu i Schrøns Villahave ved Adolph Meyersvej. Resten af Alleen blev sløjfet ved Anlæggelsen af Landsudstillingen 1909.

Ad denne Vej kørte den velbyrdige Lensmand, naar han skulde ind paa Aarhusgaard, der laa Nord for Domkirken og havde været Bispesæde før Reformationen. (Nu ligger her det gamle Raadhus og Nationalbankens Filial). Som Barn har jeg ofte trasket ad denne opkørte, støvede Vej, naar vi skulde paa Skovtur. Ved den gamle Skovfogedbolig fik man skænket »Vand paa Kande« hos Skovfoged Andersen og spiste den medbragte Mad ved lange Borde.

Det eneste Træ af Poppelalleen, der endnu findes, staar i en Villahave over for Amtmandsboligen.

Ved Indkørselen til Marselisborgsgaarden stod 2 hvide Murstenspiller. Engang havde der været store Laager for, — Hængelskrogene sad endnu i Muren — men i min Barndom var selve Laagerne fjernet. Kom man indenfor laa til højre en gammel Kampestensbygning. Det var Mejeriet. Synderlig »moderne« har det sikkert ikke været.

Lidt længere bag den laa en mægtig Staklade, der var Tilholdssted for »Landevejens Børn« og en Mængde Rotter. Denne Lade brændte en Aften i 1909 under Landsudstillingen, og det pragtfulde Baal tog helt Luven fra Udstillingens Fyrværkeri, dernetop blev afbrændt. Paa faa Minutter var hele Udstillingspladsen affolket.

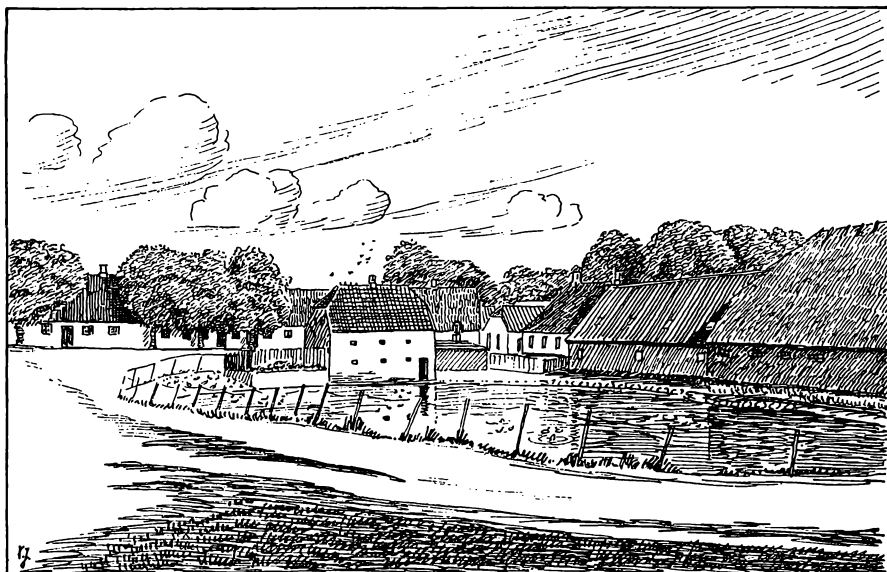
Til venstre for Indkørselen laa en meget lang Bindingsværklænge med høje, bredkronede Lindetræer foran. Her boede Underforvalter, Mejerist, Smed og en Del af Folkene paa Gaarden. For Enden af den Længe laa Smedien. Hele dette Komplex brændte i 1906 og blev ikke genopført, fordi Gaardens Jordtilliggende skrumpede ind ved Udstykning til Byggegrunde.

Men det mest interessante for en Dreng var dog Fjerkræhuset, der laa lige for Indkørselen. Her myldrede det af mange forskellige Slags Høns, Duer, Kalkuner og et Par Paafugle, der svingede og svansede med den skønne, udspilede Halevifte. Det var første Gang, jeg saa disse mærkelige Fugle, som jeg kun kendte fra Glansbilleder. Og sikken et Liv og Røre, der var i den lange Dam bag Huset. Her tumlede og pjaskede Mængder af Ænder og Gæs. Kom en løsgaaende Hund herved, for de alle skræppende ud i Dammen, saa der stod høje Vandsprøjt om dem.

For Enden af Dammen laa en stor Lade, og langs den ud til Vejen stod nogle store Kastanier, hvis Frugter i Efteraarstiden havde en stor Tillokkelse for os. Med Kæppe søgte vi at faa de smukke mahognibrune Nødder ned. Det er altsaa ikke nogen ny Opfindelse af Drengene i Nutiden.

Paa den anden Side af Vejen laa et stort Vandhul, ja, maaske endda to, med grøn Andemad, kranset af Siv og Dunhammer og fyldt med kvækkende Frøer. Jeg har tit tænkt paa, om disse Damme skulde være Rester af en Borggrav fra Havreballegaardens Tid.

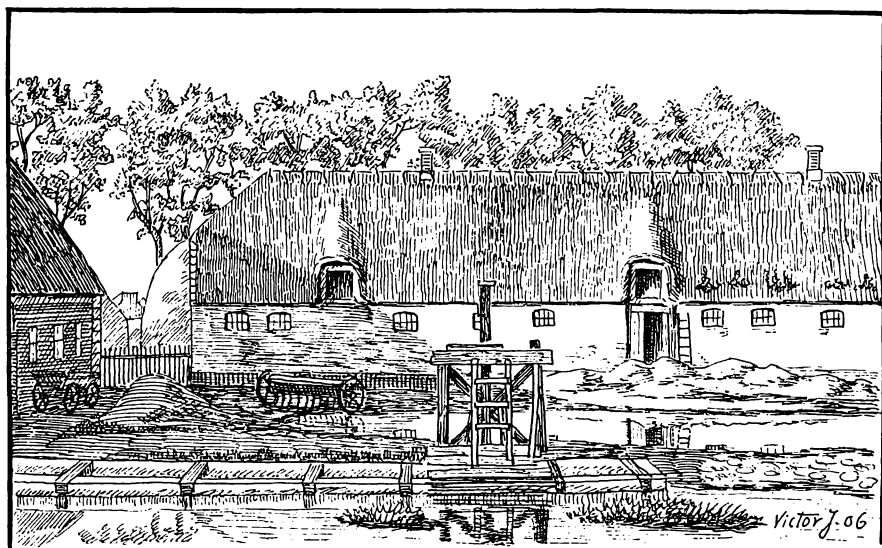
Ind i selve Avlsgaarden kom jeg først i 1906, da jeg malede en Del Billede af de gulkalkede, straatækte Længer. Midt paa Gaardspladsen laa Mød-

Langs Dammen gik Vejen til »Friheden«. I Baggrunden ligger Folkeløngen.

ding og Ajlebeholder, men da Tilløbet næsten altid var i Uorden, var hele Gaardspladsen en stor Ajlesø; ikke særlig hygiejnisk, men meget malerisk.

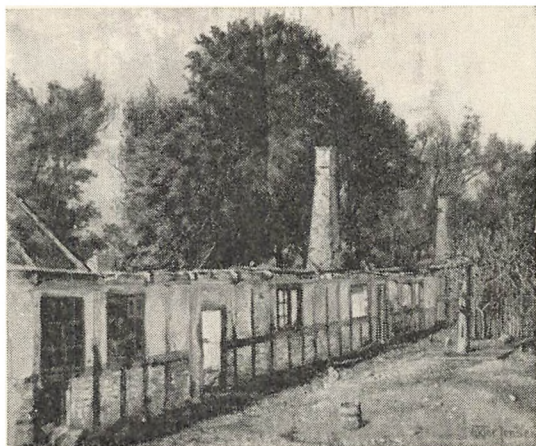
Ved Brande skrumpede Gaarden ind; Agerlandet ind mod Byen blev afgravet sammen med Wallensteins Skanse og fyldt ned i Sydhavnen, og Bygningerne blev overflødige og forsvandt lidt efter lidt. Forpagterboligen og noget af Haven er nu det eneste, der er tilbage af den gamle Marselisborggaard.

Gaardspladsen paa Marselisborggaarden var efter Regn et malerisk Ælte.
Her gaar nu Marselis Tværvej.

Lidt Historie.

Den gamle Bispegaard nord for Domkirken gik efter Reformationen over til Kronen. Den kaldtes nu Aarhusgaard og blev Lensmandens Sæde. Havreballegaard, der var Ladegaard til Aarhusgaard, hed ogsaa en Tid Aarhusgaard. Mange kendte Adelsmænd har været Lensmænd her, men den mest kendte er

Folkelængen efter Branden i 1906. (Efter Maleri af Forf.)

dog Erik Grubbe, (Marie Grubbes Fader) som havde Lenet under Christian IV.

Fr. III overdrog Aarhusgaards Len til en hollandsk Købmand, Gabriel Marselis, for et Pengelaan, som denne havde forstrakt Kongen med under Svenskekrigen. Gabriel Marselis Søn Constantin oprettede et Baroni deraf, men da han døde barnløs, gik det tilbage til Kronen 1699. Chr. V skænkede Godset til sin uægte Søn Grev Ulrik Christian Gyldenløve, efter hvis Død det gik over til Brodersønnen Grev Danneskjold-Samsø. Ogsaa han døde barnløs, og Baroniet tilfaldt igen Kronen. Det var nu i Familien Gersdorff Besiddelse, men solgtes i 1831 til General Rothe og

Justitsraad Ingerslev, hvis Søn Minister H. P. Ingerslev overdrog Godset til Aarhus Kommune for godt 1 Mill. Kr. Dette var en Handel, som mange mente var et voveligt Skridt for Kommunen, men Tiden har vist, at det var et endog meget fordelagtigt Køb, idet Byen har faaet Købesummen mangedobbelt ind ved Salg af Byggegrunde, og desuden har Borgerne i Skoven faaet et herligt Sommerudflugtssted.

Victor Jensen.

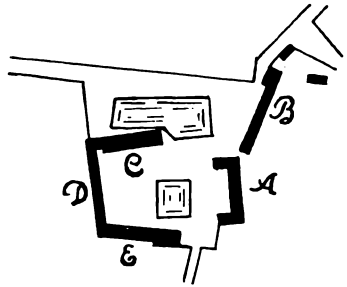
Syn paa Marselisborg 1770.

Af Poul Rasmussen.

Den 11. September 1770 blev der afholdt Syn paa Marselisborg. Ifølge Synsforretningen, som blev læst paa Marselisborg Birketing den 18. September og er indført i Birkets Tingbog (Aarhus Byraads Arkiv, Dc 12), bestod Gaardens Bygninger af en enetages Hovedbygning paa 24 Fag med 4 Fag Kvist til Gaarden og til Haven og Kælder under de 9 Fag, et Hus paa 19 Fag, der laa Nord for Hovedbygningen og var indrettet til Borgestue, Folkeværelser og Mælkehus, Damstalden, der var paa 9 Fag og rummede Stald, Herberge (d. v. s. Karlekammer, Gæstekammer) og Indkørselsport til Ladegaarden, Laden, der var paa 30 Fag »vid og stor Bygning«, det vestre Øksnehus paa 40 Fag foruden 3 Fag, der var indrettet til Vognremisse og laa mellem Øksnehus og Laden, det søndre Øksnehus, der var paa 37 Fag og tillige rummede Stald og Faarehus, samt Tørve- og Høhus, der laa i Baggaarden og var paa 9 Fag. Nord for Gaarden laa Tinghuset, som var paa 6 Fag, og mellem Baggaarden og Haven stod der et Plankeværk paa

4 Fag. Hovedbygningen var teglhængt, medens Gaardens øvrige Bygninger var tækket med Halm. Bortset fra Tørvehuset, der havde Lervægge, var alle Huse opført af Bindingsværk og Mur. Hovedbygningen, der rummede Værelser, Køkken, Bryggers »som til en Forpagter«, var saa brøstfædig, at den ikke kunde repareres, »uden det alt til og fra Grunden vil nedrives og igen opbygges«. Ogsaa Huset Nord for Hovedbygningen var meget forfaldent.

Paa Beliggenhedsplanen er Huset A den Hovedbygning, som Baron Gersdorff opførte i Stedet for den gamle forfaldne Bygning, efter at han i 1772 havde overtaget Baroniet. B er antagelig den stærkt udvidede Borgestuefløj, C er Laden, D det vestre Øksnehus og E det søndre Øksnehus. Af nogle ældre Synsforretninger fremgaar det, at Damstalden havde Længderetning Nord—Syd. Den har altsaa ligget parallelt med det vestre Øksnehus for den anden Ende af Laden.

Beliggenhedsplan 1806—07.
(Efter Danske Herregaarde og Slotte
Bd. IV S. 387).

I Tiden fra 1660 og til den nye Hovedbygningens Opførelse efter 1772 boede der ikke adeligt Herskab paa Marselisborg. Den Hovedbygning, som er beskrevet i Synet fra 1770, var kun bestemt til Bolig for Forvaltere og Forpagtere. Lensmændene for Aarhusgaard Len, som før 1660 residerede paa Marselisborg, eller, som Gaarden dengang hed, Havreballegaard, boede derimod i en stor og standsmæssig indrettet Bygning, der antagelig blev ødelagt under Svenskekrigene. De Damme, der laa nord for Laden og mellem Lade-gaarden og Hovedbygningen, maa være Rester af de Voldgrave, hvormed Havreballegaard havde været omgivet.

Hyrdedrengens Tidsfordriv.

Af M. Sørensen.

I »gamle Dage« — altsaa for 70—75 Aar siden — hørte der til en Hyrde-drengs Udstyr, hvor tarveligt det end kunde være: en Lommekniv, en god Pisk og — om muligt — en Solring. Enhver Dreng med lidt Forstaaelse af sin egen Værdighed og Anstand, maatte have en Pisk — en, der kunde slaa Skrald, saa det gibbede i hver af Koblets Køer, og som kunde vække Beundring og Misundelse blandt de andre Hyrder. Det var nu ikke saa lige en Sag; thi den maatte man selv tilvejebringe, og det var ikke alle Drenge givet at kunne flette, knytte eller slynge en god Piskesnært. For det første var det ikke altid lige nemt at anskaffe sig det nødvendige Materiale. Det bedste var stridt, heglet Hør, men kunde dette ikke skaffes, maatte man hjælpe sig med, hvad man kunde faa fat paa. Jeg husker, at jeg en Tid maatte samle paa løse Sækkebaand, optrevlet Reb og andet Materiale, før jeg fik nok til en Piskesnært.

Der var Snærter i alle Nuancer. Vi regnede den med saa mange Totter — Streng — og derefter blev ogsaa Arbejdsmaade, alt efter »Formue og Omstændigheder«. En Snert med 2 Totter snoedes kun, med 3 Totter flettedes den, ligesom Kvinderne flettede deres Haar, men en slynget Snert med fire Totter var Topmaalet. Først skulde Totterne snoes, hver af 2 Streng, tykkest foroven og mindskendes nedad til en fin Spids. Længden maatte heregnes, thi Knytningen optog meget af Længden.

Naar Totterne var snoede, kunde man begynde paa Knytningen. Totterne fæstnedes til en Hanke eller Øgle — vi kaldte den Stødhank — og med denne fæstnedes senere Snærten til Skaftet. Der knyttedes da med to og to Totter vekselvis, indtil Snærten var færdig. I nederste Ende skulde der gøres en lille Øgle til at fæstne Skraldet i. Dette skulde nemlig fornyes nu og da, thi det sledes bort ved at slaa for mange Skrald.

Kunde man saa faa Snærten tjæret, saa meget desto bedre, thi derved blev den mere holdbar. Piskeskaflet var en passende Hasselkæp, vi skar i Skoven.

Naar vi havde Køerne i Udmarken eller Engen, var det noget af det kedeligste ikke at vide, hvorledes Tiden gik. Ved at se paa Solen, kunde vi danne os et nogenlunde Skøn over, hvad Tid det var, men om Klokken var 3 eller 4, var ikke saa nemt at afgøre.

Hvor vi Hyrdedrenge havde faaet Idéen fra, ved jeg ikke, men foruden Solringen, som det ikke var hver Drengs Evne at anskaffe sig, kunde man paa solklare Dage tegne en Solskive paa et bart Sted paa Marken. Der tegnedes en Rundkreds paa Jorden, en ret Pind blev stukket i Midten, og der, hvor Pindens Skygge faldt, naar vi skønnede det var Middag, mærkedes som Kl. 12. De øvrige Tal indridsedes i Kredsen, og vi havde et brugbart Ur — omend ikke helt korrekt, gav det os dog nogenlunde bestemt Tid.

Det er muligt, at Idéen stammede fra Søren Basses Have, thi der stod en Solskive paa en Pæl — maaske en Relik fra Præstegaardshaven — men ingen af os havde vist set, hvorledes den virkede,

En anden Hyrdedreng og jeg legede Indianere. Vi fik lavet Flitsbuer og Pil, og gik paa Jagt efter Krager, men skød naturligvis aldrig nogen. En Dag øvede vi os i Skydning ved at staa paa hver sin Side af et smalt Engstykke og skyde efter hinanden. Mens jeg stod og sigtede paa ham, ramte hans Pil mig i Haanden og Pilen blev siddende der, da den havde et Søm i Enden. Saa fandt vi, at den Leg var for farlig. En anden Gang lettede vi en Hare. Vi skød paa den, men Haren løb sin Vej. Dette foregik udenfor Jagttiden, men Jagtlovens Bestemmelser kendte vi intet til.

Enhver Dreng maatte selvsagt have en Kniv, og i Fritiden kunde man øve sin Kunst i at lave Fløjter af Hyld eller Pil. Disse sidste var nemmest at haandtere først paa Sommeren, naar Saften flød mellem Bark og Træ. Barken bankedes løs med Knivskaftet og kunde da skydes af, saa Grenen kunde tilskæres til Fløjte, og Barken atter sættes paa. Af Hyldegrene udhuledes Marven, men da denne maatte skydes ud for at faa Hul i Pinden, maatte der bagefter sættes en Told i den yderste Ende og en anden i Mundstykket, som blev tilskaaret paa sædvanlig Vis.

Saa kunde vi lave Skalmeyer, som vi kaldte Skrémej. Denne lavedes bedst af Rønnemark, som var sejgt og kunde taale at haandteres, men Pilebark kunde ogsaa bruges, hvis man kunde finde en Gren uden Knaster, der var stor og lang nok. Først skar vi Barken i Spiralform, bredere og bredere efterhaanden som man kom frem paa Grenen, thi den skulde nemlig tages af i et helt Stykke. Saa bankede vi den med Knivskaftet for at faa den løs fra Grenen og rullede den sammen i Tragform ud ad. Der sattes et Mundstykke i, og den yderste Ende fæstnedes.

»Jeg slænger Skalmeyen til Munden og drager saa langt dens Lyd«, synger Jeppe Aakjær, og han tilføjer, at »Bukkene skal bræge af Fryd«. Han tegner her et korrekt Billede baade af Instrumentets Klangfarve og af dets Anvendelse. Skalmeyen er et ældgammelt Hyrdehorn, der har været brugt, naar Hjorden skulde kaldes sammen. Den har en dyb, langtrækkende Tone, og den blev lavet paa samme primitive Maade som ovenfor beskrevet.

Hvorfra har dette Instrument sit mærkelige Navn? Det kommer af det tyske Schalmeggen (geschalte Majen), hvilket betyder skrælledede Foraars-Majgrene. I Tyskland kaldes Skalmeyer ogsaa Kohorn eller Gallerhorn, hvilket sidste kunde tyde paa, at de gamle Germaner oprindeligt har lært Kunsten at lave Barkhorn af Gallerne.

Kom to eller tre Drenge sammen, kunde der leges paa forskellig Vis, f. Eks. kunde man springe Buk, bus Bakkaarre eller spille Top — slaa Kuldbøtter og spille om Knapper.

Naar jeg nu tænker tilbage, staar Hyrdeperioden ingenlunde for mig som en Trældom. Alle Bryderier er glemte, alle de onde Dage med kold Regn eller Bissevejr. Helst mindes jeg de Dage, da Solen skinnede, og der var Græs nok til Kreaturerne.

Dagligliv i Hads Herred i Slutningen af det forrige Aarhundrede.

Af Ejnar Jørgensen.

FESTER og Festsikke har deres Traditioner, der ofte holdes i Hævd fra Slægt til Slægt, inden de helt forsvinder, forandres eller afløses af nye. Ligesaa med Dagliglivets Skik og Brug. Kun synes det mig, at her foregaar Forandringen i et endnu hurtigere Tempo, over saa korte Aaremaal, at det ved nærmere Eftertanke maa virke forbavsende. Aarsagerne er iøjnefaldende og let paaviselige. Maskinerne og Industrialiseringen af Hjemmenes Arbejder har i Løbet af et halvt Aarhundrede forandret Billedet af Liv og Virke i danske Hjem.

Dette skal vises i denne Artikel. Vi beder den 74-aarige Fru Magdalene Hansen, »Elballegaard« i Balle ved Odder, fortælle nogle Træk af Dagliglivet i Hads Herred o. 1890.

Nytaaer var — siger Fru Hansen — noget stort for os; da var der Fest og Glæde. Nytaarsaften kom »Nytaarsskyderne« og slog Potter paa Dørene eller rumlede løs med Rumlepottes uden for Vinduerne. Mange af dem var udklædt. Damerne i Herretøj og Herrerne i Dametøj, og de blev modtaget med Glæde. Vi bød dem indenfor og traktede dem med Æbleskiver og Godter.

Nytaarsmorgen bestod Maaltidet altid af Flæskesylte med stuvet Hvidkaal, Kaffe og Kage. Efter Helligtrekonger kom saa de daglige Dage og deres Arbejde.

Inden Morgenmaden skulde der malkes. Det var Pigernes og kun Pigerne Arbejde dengang. Karlene ordnede Hestene og Hestestalden, og naar Malkningen var forbi, moglede (rensed) de i Nødset (Kostalden).

Morgenmaden bestod af kogt Mælk med Brødterninger i. Den blev serveret i et stort fælles Fad midt paa Bordet; saa kunde man værsgo' lange til. Karlene spiste gerne 1—2 Skiver Rugbrød med Smør paa dertil. Derefter gik enhver til Dagens egentlige Gerning.

Paa middelstore Gaarde havde man gerne to Piger, Lillepigen og en mere voksen, men alligevel var der arbejde nok til Husmoderen ogsaa. Lillepigen fyrede op under Grubekedlen, thi der skulde bruges meget kogt Vand til Rengøring af de mange Mælkefade, Ostekar, Kærne m. v. — Min Mor skummede Fløden af Mælken fra den foregaaende Dag med en Skumske; den kom i en Stampekerne og blev tilsat Løbe, og nu var det Pigernes Arbejde at trække Kærnestaven op og ned, indtil Fløden efter en god halv Times Tid var blevet til Smør. Vi havde fint Smør paa Elballegaard; Mor fik Præmie for det. Hun forstod at salte og farve det, saa det blev ensartet, og det hørte der Kendskab til. I Aarhus vilde de gerne købe hendes Smør. Det blev slaet i en Drittel, og naar den var fuld, kørte min Far, Jens Sørensen, med Hestevogn til Aarhus og solgte det til Kyster.

Man lavede ogsaa Ost paa Gaardene. Vi havde et stort Ostekammer, hvor de færdige Oste laa til Lagring paa Hylder. De skulde vendes mange Gange, inden de var lagrede nok. Min Mor, der var født 1846, havde lært baade Ker-

ning og Ostelavning paa en større Gaard, inden hun blev gift. Andelsmejeriet »Aaholm« i Odder blev bygget 1884; det blev oprettet af 21 interesserede Mænd i Odder og Omegn den 4. Marts 1884, men flere meldte sig hurtigt til. Allerede 15. Marts s. A., hvor man vedtog Love og Vedtægter, blev disse underskrevet af 31 Interessenter. Chr. Mortensen, Egholm forpligtede sig imod en Betaling af 900 Kr. aarlig paa to Vogne at transportere Mælken til Mejeriet. Mejeriet anskaffede Vognene, men Mortensen var til Gengæld forpligtet til at holde dem i Orden med Smørelse og Rengøring. Med Mælkevognen fulgte en justeret Bismær, og hver Leverandørs Mælk blev vejlet paa Bismær ved Stalddør og Vægten indført i hans Mælkebog, ligesom ogsaa Kusken indførte det i sin Bog til Efterretning for Mejeristen. I de første seks Aar vejede man Mælken paa denne Maade. Andelshaverne forpligtede sig til for et Tidsrum af 10 Aar at levere al den Mælk, deres Køer gav, til Mejeriet, dog med Undtagelse af, hvad der brugtes i enhver Husholdning, og hvad der blev givet bort til fattige eller solgt til Brug for smaa Børn, syge Folk o. desl. — Sødsmælksprisen ansattes 1886 til 20 Øre pr. Kande (1 Kande = 1,93 l). Ostepriserne svingede mellem 14 og 18 Øre Pundet.

Adskillige, deriblandt min Far, stillede sig dog ret skeptisk til Andelstanken. Endnu 8 Aar efter at Mejeriet var kommet i Drift, vedblev vi paa Elballegaard selv at kærne Smør og lave Ost. Det var min Far, der vilde have det saadan; Mor var ked af det, det var jo hende det stod paa, hun udførte Arbejdet. Da vi senere kom i Mejeriet, kunde vi spare en Pige; det var jo en stor Lettelse at slippe fri for Mælakens Behandling i Hjemmet.

Ølbrygning hørte med til enhver Husmoders Færdigheder. Navnlig var Gammeltølet en Drik, som Befolkningen satte Pris paa i Slæt og Høst. Det blev brygget sidst i Februar eller først i Marts og blev saa lagret i store Ankere til Høstens varme Tid. Det var en lækende Drik, der nok kunde svale en svedig Høstkarls tørre Hals.

Gammeltølsbimpen husker Forfatteren Anton Berntsen da ogsaa i sin Høstvisse, hvor det hedder:

Vi haa slet, vi haa swet, de var hjæt i æ Høst,
o æ Gammelølsbimpel maat slok wos wo Tøst.

Men vi bryggede jo ogsaa Dagligøl. Der stod altid en stor Kovs Øl paa Dragkisten i Folkestuen, og der kunde alle, baade Mand, Kone, Karle, Piger og Børn, gaa hen og slukke deres Tørst efter Behag. Kom der en Gæst, blev der gerne sagt: Er du tørstig, saa værsgo' gaa hen til Kovsen!

Den til Øllets Fremstilling fornødne Malt blev enten købt eller tilbyttet paa Møllen. Nogle fremstillede dog selv deres Malt. Det var bl. a. Tilfældet i Løjenkjær ved Odder, hvor nogle Gaarde i Fællesskab havde en Maltkølle i Løjenkjær Skov. Humlen dyrkede vi selv.

Naar Maltet var malet, blev det mæmmet og kogt og ophængt i Tapkarret, hvori der var et Hul i Bunden med Tapstok i. I Bunden af Karret var der bredt rent Rugholm. Derpaa drejede man Tapstokken, og nu begyndte »Urten« at løbe ned i en Spand, der tømtes over i Ølkarret efterhaanden. Ølkarret blev derefter tildækket, efter at der var tilsat Gær, og Morgenen efter var Urten omsat til Øl med et Lag Gær over. Denne skummedes af. En Del blev gemt til næste Bryggedag, Resten anvendt til Bagning. Øllet blev hældt paa Tønder.

Vi bagte i den store Ovn ca. 1 Gang om Maanedes og hver Gang ca. 15 store Rugbrød samt en Del Franskbrød. Bagningen krævede visse Forberedelser. Nogle Skpr. Rug blev sendt til Møllen for at males, den store Dejtrug blev taget frem og Ovnen fyldt med Pinde og Træ. Det var et strængt Arbejde at ælte Brøddejen, det krævede baade Haandelag og gode Kræfter. Æltningen

foregik i det store Dejgtrug, Rugbrødet blev lagt i den ene Ende og Franskbrødet i den anden. Dejgen blev lagt Aftenen før Bagningen, og Rugbrødsdejgen blev tilsat Salt og Surdejg, en Klump raa Dejg, der var taget fra ved sidste Bagning, og som nu skulde gennemsyrne denne Bægt.

Næste Morgen blev Ovnen hedet, Brødene blev formet, »slaaet op«, som det hed, og sat paa Rad paa Bordet; det blev overstrøget med Øl og stukket i Ovnen med en Skødsel, efter at Asken var raget ud med Ildrageren. Naar de nogen Tid efter igen blev taget ud og sat paa Bordet, ja, da fyldtes Bryggers og Køkken med den herligste Duft af friskbagt Brød.

Den daglige Kost bestod foruden Morgenmaden gerne af Risengrød eller Vælling, sjældnere Havre- eller Byggrød, serveret naturligvis i fælles Fad. Paa hver Side af Fadet stod en Tallerken med Øl; saa kunde man efter Behag tage hveranden Skefuld Øl og Grød. Bagefter fik man Flæsk og Brød, sjældent Sovs og Kartofler. Mærkeligt var det, at mens Karlene altid sad ned og spiste, stod Pigerne altid op. Om Søndagen vankede der kun een Ret til Middag, f. Eks. Rismelsgrød; det var maaske, fordi man først skulde i Kirke og derfor have det lettere med Maden. Ved 4½ Tiden fik Karle og Piger om Hverdagen to store Skiver Rugbrød med Faarekød eller Faarerullepølse og 1 med Ost, samt 1 Skive Franskbrød, hvis man havde det. Senere, Kl. 8½ fik man kogt Mælk og Grød — Grøden, der var levnet fra Middagen. Mælken blev slaaet over paa Grøden, naturligvis i et fælles Fad! Dette, Dagens sidste Maaltid, kaldte man Nætover, thi saa skulde man jo klare sig Natten over.

Tilvirkning af Beklædningsgenstande, Linned, Lagener, Strømper m. v. var ogsaa Hjemmets Sag. Om Vinteren satte Mor sig fra Middag til Nætover til Spinderokken og spandt Hørgarn, Blaagarn og Uldgarn. En Del af Uldgarnet kom hen til en Væver, der vævede det til Tøj, som saa siden blev stampet og farvet. Det var baade pænt og solidt Tøj, der kunde bruges til Fest og Hverdag. Pigerne kartede og strikkede alt det, der skulde bruges paa Gaarden, men det var min Mor, der spandt det hele.

Pigelønnen var paa Elballegaard omkr. 1870 12 Rigsdaler, en Hvergarmskjole, et Stykke Linned og et Par Træsko, og Pigerne var gerne flere Aar i samme Plads.

Vinterens Arbejde foregik for Mændenes Vedkommende i Laden, hvor alt Kornet blev tærsket med Plejl. Tærskemaskine var jo en ukendt Ting. Ofte havde man en Daglejer til Hjælp. Han fik 75 Øre—1 Kr. pr. Dag + Kosten; det var ikke meget, men til Gengæld betænkte man ham og hans Familie, naar man slagtede eller havde bagt i den store Ovn.

Ja, saadan formede Livet sig dengang. Man levede for en stor Del af Gaardens Produkter, tilvirkede dem selv, og klædte sig i hjemmespundet Tøj. Dagen gjordes lang, og Redskaberne var efter vore Begreber yderst primitive. Arbejdet krævede derfor længere Tid, flere Hænder og større Taalmodighed.

Sammenlignet med nu er hine Tidens Hjemliv, Sæd og Skik undergaaet en mægtig Forandring. Den store Ovn staar nu kold til Stadighed, fyldt med alskens Ragelse, hvis den da ikke helt er fjernet. Kærnen er sat hen i en Krog paa Loftet i Selskab med Spinderokken. Børnene morer sig maaske med begge Dele, hvis de en Regnvejrsdag leger paa Loftet. En ny Æra oplevede nok en og anden Spinderok under Krigen 1940—45; da det kneb med Uldgarn. De gamle Spindersker maatte paany vise deres Kunst. Og det store Dejgtrug? Ja, det bruges endnu enkelte Steder til Lystsejlad af Børnene paa Gaardens Dam. De aner næppe, at deres Oldemor har anvendt det til noget ganske andet gennem lange Aar.

*Røvere i Rye Skov.**Af Chr. Heilskov.*

AMTSFORVALTER Just Hansen i Skanderborg havde den 16. Marts 1685 været i Rye, og der blev ham da paa en Del Steder i og omkring Rye berettet, at Landevejen paa nogen Tid var bleven usikker omkring Rye, saa at fremmede rejsende ikke turde rejse gennem Byen, medmindre de havde Folk med, som kunde følge dem gennem Skoven. »Og var da overalt spargeret (rygtedes), hvorledes en rejsende Soldat nogen Tid tilforn paa hans Rejse fra Ry til Them udi Skoven var blevet udplyndret. Samme Soldat hed Niels Lauritsen Faberg, opholdt sig udi Velling Sogn og By ved Ringkiøbing; efter samme spargement havde Amtsskriver Just Hansen paa Amtmand højædle og velh. Hr. Generalmajor Schacks Vegne sendt et Bud fra Rye til forne Velling Sogn at erkyndige sig hos Præsten ibm. og Amtsskriver Villads Andersen, som bor i Ringkiøbing, om forne afskedigede Soldat. Da hans Bud fandt hannem og kom til Skanderborg, lod Just Hansen nogle Dage senere paa Amtmandens Vegne Peder Hansen af Rye arrestere, eftersom det var udi Rygte og Ry, al han skulde have været med til at plyndre bemeldte Soldat Niels Lauritsen«.

Soldaten, som var kommen tilstede, beretter nu paa Forespørgsel følgende om Begivenhederne: Han vilde paa sin Hjemrejse gaa gennem Rye Skov (det maa have været Sønderskoven), »og der mødte han 3 Karle i graa Vadmelskjortler udi en Hole (Hulvej) først (?) udi Rye Skov, og den ene med en Økse under Armhulen og Skaftet nedadvendt i Haanden; og ydermere beklagede formeldte Niels Lauritsen, at da han kom i nederste ende i forbemeldte hole, angreb forbm. Personer hannem, efter at han havde hilset, hvorpaa de intet svarede. Den ene greb ham i Ansigtet og satte hans to Fingre for hvert Øje og med den anden Haand bag paa hans Hoved, og slog hannem saa... ned til Jorden alle tre; og den, som havde Haanden i Ansigtet... (ulæselig), mens han laa paa Jorden, satte sit Knæ bag paa hans Hals. De andre laa tværs over hans Ryg og holdt begge hans Hænder, den tredje sonderrev hans (bukser?) og rykkede begge Lommer af med hvis (hvad) der fandtes, som var 17 β i Penge, 2 Knive og.... Messingknapper; tog samme Person hans Randsel, hvori var en Skjorte, et Par røde Strømper og noget Skomagerredskab o. desl. Da dette var sket, gav den, som tog samme Tøj, en Knyst (?) fra sig, hvorpaa de alle forlod ham og sprang deres Vej henad Skoven, og rejste han sig op, og Blodet løb ham i Ansigtet og ikke kunde han i nogle Dage derefter se med det venstre Øje, og findes paa adskillige Steder (Huden?) i Ansigtet afreven, hvilket adskillige Godtfolk i Salten saa og noksom er bevist; og gik forne Niels Lauritsen sin Vej hjem.« Til dette Vidnedsbyrd svarede den arresterede Peder Hansen, som var tilstede, og »benægtede (!), at han var uskyldig«.

Næste Tingdag var der yderligere Vidneførsel: Jens Sørensen, Hyrde i Salten, vidnede, at Soldaten kom til ham, som han gik og vogtede Kvæg i Skoven, og beklagede sig over de 3 Karle, som berøvede ham hans Randsel, rev hans Lommer af hans Bukser og fik afreven Huden ved hans ene Øje.

Peder Hansen, som var mistænkt, var bortrømt. Han blev senere paagrebet og dømt til at arbejde paa Bremerholm sin Livstid. To andre Ryemænd var ogsaa anklaget, men de havde sørget for at slippe bort i Tide.

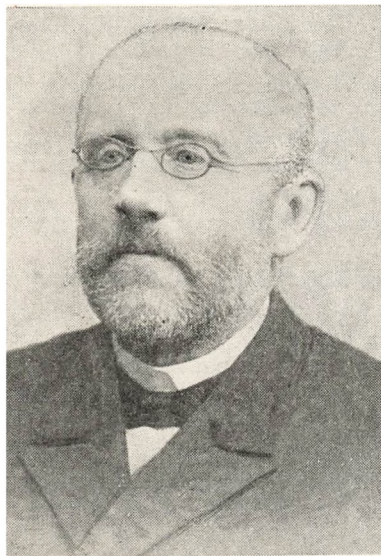
(Ry Birks Tingb. ²³/₄ 1685).*Et galsindet Kvindfolk i Gammelstrup.*

FOR RETTEN fremstod Marcus Nielsen i Gammelstrup (Tønning Sogn), Tor-kil Madsen ibid. (sammesteds) o. s. v., som efter recessen vandt (vidnede) og kundgjorde, at de den XI Decembris haver synet hvis Saar og Skade som Kirsten Jensdatter i Gammelstrup da nyligen haver faaet; da befandtes fem blaa Slag ovenover hendes Øjne, og al hendes Ansigt var blodigt, et Blaaslag paa hendes venstre (Arm?) Som hun haardeligen klagede over Christen Jensens Hustru Maren Lauritsdatter i Gammelstrup for, at hun samme Dag udi forne Christen Jensens Hus havde gjort hende samme Saar og Skade, og berettede ydermere med grædende Taare, at hun havde rykket hende »møgit ilde« udi hendes Haar, slæbt hende over Gulvet og holdt for hendes mund og handlet meget ilde med hende.

(Tyrsting Herreds Tingbog ²⁰/₁ 1661).

Forstander Jens Kristensen og Ask Højskole

Af J. Christensen Maarssø.

Jens Pinvig Kristensen,
(1838—1894)

Forstander for Ask Højskole 1869—1894. Modsætninger hængte nøje sammen med det geografiske Udgangspunkt for disse to Mænd: Hovedstaden og Ørkenlandet i Vestjylland.

For dem, der ikke kendte dem paa nærmere Hold, ja, for de to Mænd selv, der trods Nærheden levede paa Afstand af hinanden, skjulte disse ydre Modsætninger de indre Ligheder og Overensstemmelser, som i Virkeligheden var langt større og gik langt dybere, end de fleste troede og vel endnu tror. Det ligger mig paa Sinde at fremhæve dette.

Hvem af de to Mænd, der var størst og satte de dybeste Spor, er der ingen, der er i Tvivl om, men Nørregaard fik jo dertil ogsaa omtrent dobbelt saa lang en Virketid som Kristensen.

Men blandt den danske Højskoles første mange Gennembrudsmænd var Kristensen i Ask ingenlunde en Undermaaler — derom vidner ogsaa det store Elevtal, han hurtigt og til sin tidlige Død samlede paa sin Skole. Hans Vinterskole for Karle havde i de 25 Aar, han virkede, paa det allernærmeste et lige saa stort samlet Elevtal som Testrup i samme Tidsrum, men Sommerskolen var større i Testrup.

Kristensen har ikke manifesteret sin Modsætning til Testrup, det kom i alt Fald aldrig frem, hverken offentligt eller privat, i hans Tale i de to Aar, jeg levede og virkede sammen med ham, de to sidste Aar han levede. Men det er en kendt Ting for dem, der har kendt det første Kuld af Højskolens Arbejdere, at det var meget særprægede Personligheder — saaledes som det altid er Tilfældet med dem, der bryder nyt Land — de var indbyrdes meget forskellige, ofte store Modsætninger i deres Fremtræden,

Leveform og Virkeform, og alligevel var der en Aandens Enhed imellem dem, der virkede for det samme Maal og skabte Fællesskab og Samling i vort Folk om og udfra de største Livsværdier: det kristelige, det danske, det folkelige. Og her gik Kristensen fuldt ud ind i Fællesskabet med de andre Højskolefolk — men ligesom de: paa sin selvstændige Maade.

Naar der alligevel var en almindelig Opfattelse af et Modsætningsforhold mellem Ask og de andre Højskoler, en Modsætning, der dengang udtryktes med Ordene: bjørnbaksk — grundtvigsk, saa var dette for en ikke ringe Del en direkte Overførelse paa Ask af de Modsætninger, der kom saa stærkt offentligt frem mellem Nørregaard og Bjørnbak, Testrup og Viby, der tørnede sammen i de drabeligste Slag, der udkæmpedes her i Aarhuseggen mellem disse to Mænd. Her var en Modsætning i Skolesyn og Livssyn, men der var Politik i denne Modsætning, og der var en social og intellektuel Forskel, den der i vort politiske Liv betegnedes med Bondevenner og Nationalliberale, de kom fra hver sit Folkelag, og i deres stejle Selvhævdelse fastholdt de begge Grundpræget fra deres Udgangspunkt.

I det politiske og i social Indstilling stod Kristensen Bjørnbak nær, og han deltog ligesom Bjørnbak aktivt i det politiske Liv her i Aarhuseggen, og hans Indflydelse var saa stærk, at det, i hvert Fald i hans senere Aar, var ham, der bestemte eller havde Hovedindflydelsen paa, hvem der blev valgt til Folketingsmand i Odderkredsen, hvor han forøvrigt selv blev opfordret til at lade sig opstille til Valg. Saa fremtrædende var hans politiske Indflydelse, at hans Skole en Tid mistede sin Statsunderstøttelse under den haarde politiske Kamp mellem Højre og Venstre. Da han dertil som Skolemand, ligesom Bjørnbak, lagde megen Vægt paa Kundskabs-tilegnelsen, de praktiske Færdighedsfag, selv om han meget vel var klar over, at det dengang meget brugte Slagord: »Kundskab er Magt, Uvidenhed Trældom«, krævede et personligt Supplement — saa er det forstaaeligt, at hans Skole udefra fik Stemplet: bjørnbaksk.

Og der var en Forskel, en Brydning i hans Forhold til den Tids grundtvigske Højskoler.

Kristensen havde sine Tvivl og en Ængstelse overfor adskilligt i det grundtvigske Lyssyn og Frihedssyn paa Mennesket og Menneskelivet, og dette indvirkede naturligt igen paa hans Virkeform i Skolearbejdet. Han var bange for — mer end godt var, mener jeg — at Synerne, Henførelserne skulde miste Forbindelsen med Virkeligheden, komme for langt forud for Personen, uden at denne var klar derover, saa de unge senere i Manddomslivet, naar de stod i Livskampen med den ofte haarde og brutale Virkelighed, skulde kaste Synerne overbord som kun Ungdomsfantasier fra Drømmealderen og den skønne Højskolealder, da Livet tegnede sig med Poesiens Guldskeer over sig — skønt Kristensen, naturligvis kan jeg sige, selv var en Drømmer, ret forstaaet, der hentede sin Styrke og sin Beaandelse fra sine Aandesyner.

Unægtelig, her er en Klippe, paa hvilken mangan ungs Livsskib er strandet, og uhyggelig stor er den Strandingshistorie bleven for det nuværende Slægtled, hvor saa mange mistede Troen paa Aandesynernes Virkelighed, eller tabte Sansen derfor og derfor strandede paa Materialismens Klippekyster. — Derfor er alt Skolearbejde og alt Aandsarbejde nu inde i en alvorlig Selvprøvelse. — Men trods det store Skibbrud eller Farerne derfor, der utvivlsomt er langt større nu end blandt det første Slægtleds Højskoleelever, saa maa det fastholdes: vi maa begynde vor Livssejlad ud mod Vidundersynerne fra de favre Rigers

uendelige Horisonter og derfra hente Styrken og Klarsynet til at stride vor Strid med Sejr. Vil vi, billedlig talt, blive paa Landjorden, saa ender vi næsegrus i Støvet. Det er Formidlingen, Rodfæstetheden, der er Op-gaven, og dette var ogsaa Kristensen sig bevidst og stiledede derimod paa sin Maade.

Og skulde hans Arbejdsmaade kendetegnes med faa Ord, saa maatte det blive med Ordene: »paa det jævne«. Det svarede til hele hans Personlighed. Jeg forstod paa ham, af Udtalelser fra ham, at den af hans Arbejdsfæller, han værdsatte højst, var Kristen Kold, og det var utvivl-somt ud fra en umiddelbar Følelse af denne Mands jævne Livsførelse og realistiske Idealitet og Virkemaade.

En Mands Personlighed og Livssyn finder ofte Udtryk i de Sange, han ynder at bruge. Det var for Kristensen: Udrundne er de gamle Dage — Paa det jævne, paa det jævne — Jeg saa kun tilbage (Haabets Sang) — I alle de Riger og Lande (den aabne, mandige Kamp for hvad jeg for Alvor tror). — Kristensen var ingen Sangbegavelse, selv om han godt kunde synge, og han var ogsaa Kirkesanger, men han elskede Sang og sørgede for at have en Sanglærer, der skulde have 2 ugentlige Sangtimer paa Timeplanen, og saa lyttede han til Sangen, lukkede et Vindue op og kom ofte ind i Skolen og hørte paa Sangen, og han glædede sig, naar Sanglæreren lavede Sangforening med Eleverne til flerstemmig Sang om Aftenen efter Skoletid.

Han lagde som nævnt Vægt paa positiv Kundskabstilegnelse hos Eleverne i de egentlige Kundskabs- og Færdighedsfag — ikke i Historie, som han selv havde — men hans egen Undervisning var i alt Fald ikke tør og skematisk.

Han var en udmærket Dansk lærer, derom har alle hans Elever vidnet. Han havde selv hele Danskundervisningen med Eleverne delt efter Dyg-tighed i 2 Klasser, hver paa 30—40 Elever, og han var utrættelig i at arbej-de med dem og bruge Modersmaalet rigtigt.

Han havde ligeledes hele Historieundervisningen, som bestod i et Mid-dagsforedrag hver Dag, væsentlig over Danmarkshistorien, fra Kl. 11 til 12, men det blev altid langt over Tiden, og det var strengt forbudt at ringe med Middagsklokken, før han slap Eleverne. Han var en god Hi-storiefortæller, der nok skulde holde Elevernes Opmærksomhed fangen, fordi han selv var saa varmt grebet af vort Folks Liv og historiske Udvikling. Han vandrede gennem hele Danmarkshistorien, fra Oldtiden til hans egen Tid, med sine Elever og søgte at gøre den historiske Ud-vikling og de store historiske Skikkelser levende for Eleverne som et Kald og en Forpligtelse for dem. Ikke mindst Sønderjyllands Historie laa ham varmt paa Sinde, og de unge oplevede Danskhedens Gennem-brud dernede og den haarde Kamp mellem Dansk og Tysk i Grænse-landet.

Det var lidt om Kristensen som Ungdomslærer.

Men der var andre Sider af Højskolelivet i Ask, hvori jeg baade dengang og ikke mindst senere ved at tænke tilbage derpaa og sammenligne fandt væsentlige og karakteristiske Overensstemmelser, vel nok de mest frem-trædende endda, mellem Ask og Testrup, og som jeg maa værdsætte højt hos disse to Skolemænd.

Det var det direkte opdragende i det daglige Liv, fordi man var klar over, at der er en Forbindelse, en lige Vej fra den ydre Færd til den indre Personlighed. Derfor undervurderede man ikke den Side af Høj-skolelivet. Der vaagedes over god Tone, over Orden og Renlighed, ikke

mindst Mundens Renlighed. Højskolens Ungdom skulde være et Mønster for andre. Det forpligtede at være paa Højskole og at have været paa Højskole. Det skulde være Foregangsungdom paa alle Omraader. Derfor kaldtes der paa Villien, paa Ansvars- og Pligtfølelsen. Der krævedes Samlethed om Højskolelivet, og der taaltes intet, som kunde forstyrre denne Samlethed.

Højskolelivet skulde være noget andet end Livet udenfor, noget i Retning af Klosterlivets Samlethed og Stilhed til Eftertanke — den Sammenligning brugte man meget dengang.

Højskolen skulde ikke være en Underholdnings- og Forlystelsesanstalt, hvor det gjaldt om at gøre Opholdet saa morsomt og behageligt og afvekslende for Eleverne som muligt, med Udflugter og Leg og Dilettantkomedie og hvad der kunde udpønskes — det kan der altid faas nok af udenfor Højskoletiden, og det drager Tankerne bort fra Højskolens Maal.

Nej, man maatte give Afkald paa noget i den korte Tid, man var paa Højskole.

Det gjaldt om at give Eleverne et levende Indtryk af, hvad aandeligt Liv og aandsbaaret Menneskeliv var, og derfor talte man ogsaa til dem om, hvor vigtigt det var for dem, naar de kom fra Højskolen, at de kom i gode Hjem, hvor Livet fra Højskolen kunde fortsættes, det var vigtigere end en stor Løn, ellers kunde Højskolens Paavirkning hurtigt forflygtiges.

Det væsentlige var og er fremdeles, at Ungdommen bliver klar over Værdiernes Rangfølge, at der er noget, der er større og skønnere og værdifuldere for det enkelte Menneske som for hele Samfundet end — lad mig bruge et moderne Løsen — den høje Levestandard, for deri er der ingen virkelig Vækst og Kraftkilde for et Folk til Fremgang og Folkelukke, og det viser sig da ogsaa tydeligt nok for Tiden, at det er de personlige Livsværdier, det skorter paa, Nutiden overvurderer det udvendige, Kropskulturen, og undervurderer Aandskulturen, de bærende Livsværdier.

I Ask gennemførtes denne Højskoletone og disse Krav under Samværet stilfærdigt og i Regel uden Vanskeligheder. Det skulde være grovt, hvis det fremkaldte Eksplosioner. Kristensen var myndig, men han hævdede sine Krav til Eleverne paa en rolig og pædagogisk klog Maade, saa Eleverne nok skulde godkende og efterleve dem.

I vor Tid er alle Forhold, ogsaa Slægten, meget forskellige fra Tiden efter 64, og Højskolen maa nu finde sin Stilling til de Krav, der nu stilles, og til de Forhold, der nu foreligger, men det første Slægtled af Højskolens Arbejdere skal vurderes ud fra deres egen Tid, ellers gør vi dem Uret. Og da synes det mig, at Kristensen og hans Højskole øvede en god Gerning til Folkegavn, centralt vækkende og tilskyndende i det væsentlige, og slidsomt og hjælpsomt uddannende til det praktiske Liv, saaledes som Tiden efter 64 krævede begge disse Sider af dansk Folkeliv fremmet og styrket.

Kristensens Virke faldt inden for hans Skole, han kunde ikke faa Tid til at deltage i det folkelige Vækkelsesarbejde ude omkring, hvor man ellers gerne vilde have gjort Brug af ham, men han var samtidig Lærer i den offentlige Børneskole i Ask og derfor hele Aaret stærkt bundet af et meget krævende Arbejde hjemme, og han var altfor samvittighedsfuld en Mand til, at han kunde forsømme eller svække det hele Aaret meget krævende hjemlige Arbejde, han var forpligtet overfor.

Kun faa Gange om Aaret var han ude til Foredrag, men han kunde

da altid samle en stor Tilhørerkreds om sin Talerstol og kom hjem med mange Indmeldelser til sin Skole. Han beklagede flere Gange til mig, at han ikke kunde virke mere ude, og sagde, at det vilde være en Nødvendighed for Skolen i Fremtiden. Men saa meget mere taler dette om hans Virke hjemme, at han alene derved kunde samle fuldt Hus paa sin Skole og maatte udvide denne flere Gange, sidste Gang i det Aar, han døde.

Og dette Højskolearbejde i Ask brugte lige saa lidt som Nørregaards Reklamen til Springbrædt. Jeg nævner dette Forhold til Slut, fordi det i Virkeligheden siger saa meget om disse Mænd og er saa betegnende — for dem — sammenlign Nutiden, hvor vi allesammen er omgivet af Berømtheder, store Mænd og Kvinder, hvis man da kan tro Avisens Beretninger fra hver Landsby i Læsekredsen — saa langt i Selvfølgeligelse var man ikke naaet dengang, da var Maalestokken en anden —. Disse Mænd afskyede ligefrem al Reklame som nedværdigende for dem. Kunde deres Gerning ikke tale for dem, saa vilde det være usandt og falsk at afstive sig ved nogen Art af Trækplastre, hvad enten det var hjemme paa Skolen eller udadtil i Pressen. — Nørregaard og Redaktøren — det samme passede paa Kristensen.

Dette Karaktertræk vidner saa smukt og saa stærkt om det ægte og sande i disse Mænds Gerning og deres Personligheder. Deres Skoler var i dobbelt Betydning: Personlighedens Skole. Derfor blev deres Virke saa betydningsfuldt i deres Slægtled, og derfor har vi Grund til at minde dem.

Jydske Ordsprog om Kneb og Begærlighed.

Ved R. P. Randsløv.

Al Knev gjelle, aa som tou Gong.

*

Enhvæ æ sæ sjel nærest.

*

Begjærlighed æ saa møj i Veeden.

*

Di foe nued, dæ hæ væ dem om et.

*

De spøe saa gjænn, dæ gie saa nøje.

*

Møj vel mie hæ

*

En maa helle tau en Daale, end læ
Flannelen sto stel.

*

En ska aa søtce for den Daw, en it løuwe.

I Mangel av Nomme jæn, taæ vi
Nomme tou.

*

De møj ska aali te de møj.

*

En hæ sajt skjæc en bæ Rem av en
annes Flud.

*

„Føst sæ sjel, aa saa sæ sjel, aa saa si
Næste, aa saa sæ sjel“, sæ Kjællingen.

*

De æ godt aa hæ nued te gue.

*

En ska slaa po di Kille, dæ vel træc.

*

De æ bejer aa nyg end yy.

Gravene i Borum Æshøj.

Af Museumsinspektør, Dr. phil. H. C. Broholm.

I den vestlige Del af Borum Sogn fandtes fordums en stor Høj, Borum Æshøj, 6 m høj, 38 m i Tværmaal, som man begyndte at bortgrave omkring Midten af forrige Aarhundrede. I 1871 blottedes i Højens Østside en Egebul, der stod i Retning Øst—Vest, og som blev meget beskadiget ved at Vogne kørte hen over den. Da den i April Maaned maatte borttages, viste det sig, at det var en Stammekiste, der indeholdt et overordentlig velbevaret Kvindeligt; men desværre gik Finderne frem med en enestaaende Raahed, Kisten gennemrodedes, og dens Indhold væltedes ud. Ikke alene har den skammelige Medfart skadet Fundet, af hvilket flere

Dele gik tabt; men lige saa beklageligt er, at man derved gik Glip af paalidelige Fundoplysninger; og kun de Meddelelser kan tros, som bekræftes af de fundne Sager selv og ved Sammenligning med Skrydstrupgraven, der synes at ligne Borum Æshøj-Graven meget. Vi kan derfor ikke give nogen sammenhængende Skildring af Graven og dens Indretning, men maa nøjes med en Beskrivelse af selve Fundet.

At det maatte være en Kvinde, hvis Grav man havde truffet, fremgik tydeligt baade af Dragten og af de Smykker, hun havde baaret. Knoglerne var velbevarede, og paa Grundlag af de fundne Skeletdele kan man danne sig en Forestilling om den gravlagte. Borum Æshøj-Kvinden var en ældre Kone, ca. 50—60 Aar gammel, ret lille af Statur; hun maalte kun 156—157 cm i Højden, og da hendes Taille kun laa 90 cm over Fodsaalen, maa hun have været ret lavstammet. Armknoglernes Muskelspor tyder paa, at hun har foretaget strengt Arbejde. Hovedet var langskallet, Ansigtet lavt, Næsen dybtliggende og Øjenhulerne lave og rektangulære. Haaret, hvoraf en Fletning er bevaret, var lysblondt.

De fundne *T e x t i l e r*, der alle er udført af mørk Faareuld og for de egentlige Dragtstykkers Vedkommende i toskaftet Vævning, var meget velbevarede, men har faaet slemme Beskadigelser ved Udgravningen.

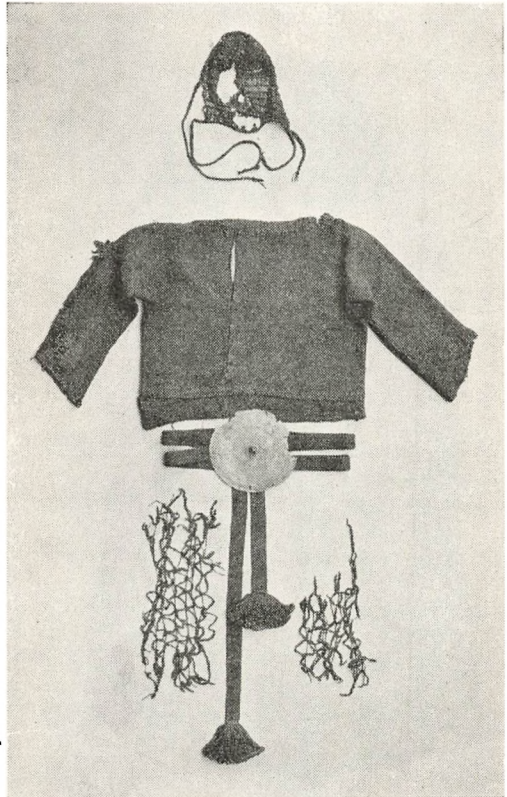
Egekiste fra Borum Æshøj, indeholdende Liget af en ung Mand paa ca. 20 Aar. Ved Liget fandtes en Dolk og Sværdskede samt en Kam m. m. Det var tildels dækket med en Kappe af Uldtøj.

At Trøjen har dækket den dødes Overkrop er ganske sikkert, og den er syet af eet Tøjstykke, i hvilket der fra hver Side er gjort et Indsnit, saa langt som man ønskede Ærmerne. De to Flige nedenfor Snittet foldedes ind mod Midten og syedes sammen, medens Partiet oven over Snittet bøjedes vandret om sin Midte og dannede Ærmer og Bærestykke. Sømmen kommer da til at ligge paa Ærmernes Underside, og Bærestykket heftes til Understykket med en vandret Søm. Udførelsen er her ikke særlig omhyggelig; paa det ene Ærme ligger saaledes Sømmene forpaa, paa det andet bagpaa, medens de burde falde paa Ærmernes Underside. En skævt skaaren Slide paa Forsiden viser sig allerede ved sin Mangel paa Kantning som sekundær, og den maa rimeligvis være skaaret, for at man bekvemmere kunde klæde Liget. Efter Findernes Udsagn, som synes troværdigt, var den lukket med en Bøjlenaal af Bronze. Nedadtil er Trøjen forlænget ved tilsyede Lapper. Dette Træk findes paa alle de tre bevarede Trøjer fra Bronzealderen, der er af ganske ensartet Type (Poncho).

Underkroppen var efter Sigende indhyllet i et sammensyeth Tøjstykke, der var ordnet i Folder om den døde. Baade efter de Folder, der endnu kan iagttages paa Stykket, og efter Analogien med den i 1935 fremdragne Skrydstrupgrav maa ogsaa denne Oplysning staa til troende. Dette Stykke er dannet af et ca. 330 cm langt, indtil 122 cm højt Tøjstykke med 3 oprindelige Vævekanter og en afskaaren Grænse.

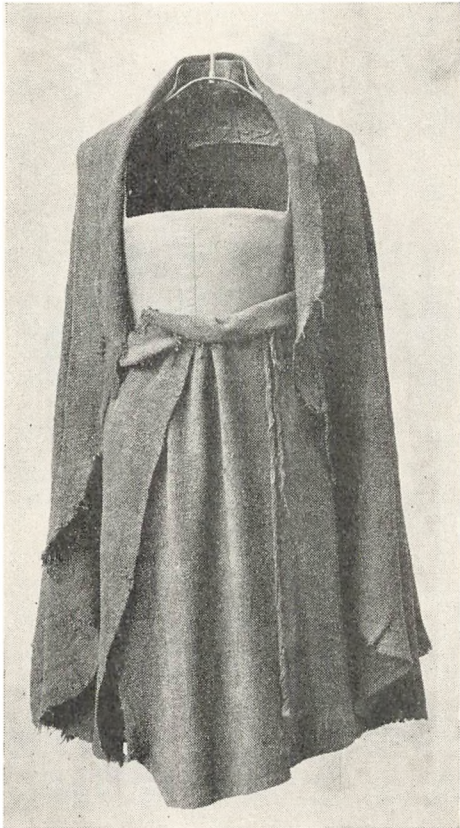
Det er meget uregelmæssigt vævet, og Bredden varierer en Del; Sammensyningen er foretaget med en af 6 sammenlagte Traade dannet Snor. Eggene er af forskellig Længde, den ene er 306 cm, den anden 341 cm, og da der i Nærheden af denne sidste findes et rundt Mærke af grøn Bronzeoxyd, aabenbart fra Bæltepladen, maa denne Eg have vendt op mod den dødes Bryst. Bæltepladen har, saaledes som det fremgaar af Oxydmærker, været bundet paa Bæltet. Det Bælte, hvorpaa Oxydmærket findes, er 246 cm langt, 3 cm bredt og maa betegnes som et Pragtstykke af Tekstilkunst; det afsluttes med to store Kvaster, hvis Frynser er udført paa samme Maade som Frynserne paa Egtvedskørtet. Teknikken er bestemt som Brikvævning, hvilket tør være det sandsynligste.

Kvindedragt fra Borum Æshøj.

Der fandtes endnu et Bælte, en 204 cm lang Kantstrimmel af en Vævning, men om dets Plads i Graven haves ingen Oplysning.

Af særlig Interesse er to Fragmenter af et Textilarbejde, det største 40 cm højt, dannet af totvundne Traade, som bærer Snoninger af Uld, der er viklet om fine Pinde af Løvtræ; Uldsoningerne har været anbragt saaledes, at de, naar Textilarbejdet hængtes op, dannede Zigzaglinier. Der foreligger desværre ingen Oplysninger om, hvor dette ejendommelige Stykke fandtes, og da baade den øverste og den nederste Grænse mangler, er Bestemmelsen ikke sikker. At det har hørt til Drag-

Fra Borum Æshøj,
Den ældre Mands Kappe og Lændeklæde.

ten, forekommer mig dog troligt. Beregnet til praktisk Brug, f. Eks. Bære-Net, kan det efter sin Konstruktion ikke have været, hertil er de løse Snoninger ganske uskikkede, og iøvrigt optræder Brugsgenstande aldrig i Grave fra den ældre Bronzealder. Snarest vil jeg antage, at det er en Rest af Kvindens Snoreskørt, man her har bevaret.

Det smukke og ejendommelige Net, der er udført i Sprangteknik, og som er det første Arbejde fra Oldtiden af denne Art, der blev bekendt, maa have været et Haarnet eller en Hue.

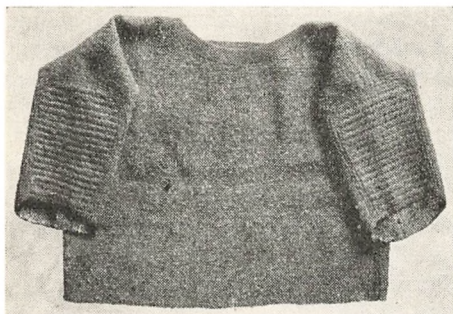
Endelig fandtes større og mindre Stykker af Uldtøj, Rester af Tæpper, der havde været bredt over Liget, og dette maa have været anbragt paa en Kohud, som har dækket Kistens Bund.

Borum Æshøj Konen var ualmindelig velforsynet med Sager af Bronze, der giver en sikker Datering af Graven til Bronzealderens 2. Periode; særlig vigtig er her den rundhovedede Bøjlemaal, hvormed

Vidnesbyrd bekræftes ganske af de andre Sager, først og fremmest af den store Bælteplade og af to mindre Tutuli, der maa have siddet paa det brede Bælte; ogsaa en Dolk maa, saaledes som flere Fund viser det, have siddet i Bæltet.

Af andre Smykkesager fandtes en Halsring af en vreden Bronzestang, 2 Haandleddsringer samt Brudstykker af en Spiralfingerring. En Hornkam angaves at være fundet ved Hovedet; men denne Oplysning er næppe paalidelig. En Spaanæske gik fuldstændig til Grunde; derimod er der bevaret et smukt, sortbrændt Lerkar, der vel maa antages at have indeholdt en Drik af samme Beskaffenhed som den, man f. Eks. kender fra Egtvedgraven.

Trods den haarde Medfart, der blev Borum Æshøj-Graven til Del, er Fundet, i Forbindelse med Fundene fra Kvindegravene i Egtved og Skrydstrup, af stor Værdi for Studiet af Dragten, men som selvstændig Kilde maa det benyttes med yderste Forsigtighed. Skrydstrupgraven udgør den nærmeste Parrallel, idet Liget ogsaa her var iført en Trøje og indhyllet i et langt, sammensyet Tøjstykke. At dette har været et Klædningsstykke er dog lidet sandsynligt; snarest forekommer det mig at maatte tydes som en

Fra Borum Æshøj.

Det sammensyede Tøjstykke, kaldet »Skørtet«.

Ligdragt, kun beregnet til Gravbrug. Derimod viser Egtvedgraven med sin Trøje og sit korte, fikske Snoreskørt Bronzealderens Kvinde dragt, hvoraf Rester kendes fra flere Grave og fra 3 smaa Statuetter fra den yngre Bronzealder.

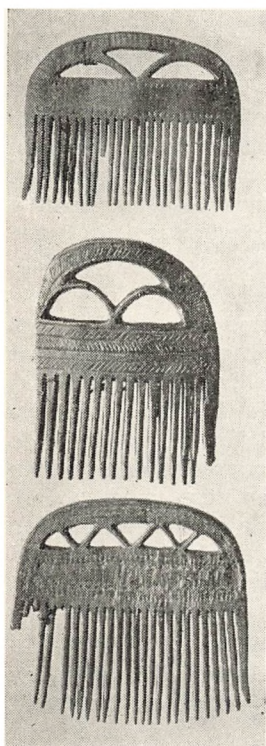
I Aaret 1875 foretog Professor C. Engelhardt en Undersøgelse af den tilbagestaaende Rest af Borum Æshøj; og herved fremdroges endnu 2 Grave, begge rummende Ligene af Mænd, en gammel og en ung.

Den gamle Mands Grav. Midt i Højen stod paa dennes Bund en 3 m lang Egekiste i Retning Øst-Vest, og heri laa, med Hovedet i Vestenden af Kisten, et velbevaret Mandslig. Efter Dr. K. Fischer-Møllers

Undersøgelse er den gravlagte en Mand paa 50-60 Aar. Ikke alene Skelettet, men ogsaa andre Dele af den døde er bevaret, idet Bløddeler og Muskler delvis er mumificerede. Paa mange Steder holder Muskler og Ligamenter endnu Knoglerne sammen, og paa Baghovedet sidder Dele af det oprindelig lysblonde Haar; derimod spores Skæghaar ikke. Den døde har været ca. 170—171 cm høj, 40—41 cm bred over Skuldrene; Bækkenbredden er ca. 30 cm. Legemsproportionerne er gode; kun er Laarbenene noget korte i Forhold til de øvrige Lemmeknogler. Hovedet er kort og bredt og med en Længde-Breddeindex paa nær 80. Ansigtet er ret lavt og har runde Øjenhuler, Tænderne er slidte. Hænder og Fødder har været fint byggede, lange og smalle; Neglene, hvoraf flere er bevarede, er velplejede og smukt afrundede.

Liget var lagt paa Ryggen oven paa en Kohud og tildækket med en K a p p e. Den maaler 195 cm i Længden, er 103 cm bred og har nærmest oval Form.

Om Underlivet var viklet et L æ n d e k l æ d e, som naaede fra Knæet til under det nederste Ribben og var fastbundet med en Snor. De tre Rander er lukkede, de to ved Vævekanter, den tredje med en simpel Søm, medens den fjerde er afskaaren; man kan derfor ikke være sikker paa, at Stykket er bevaret i sin oprindelige Form. Det

Kamme af Horn

fra Egekisterne i Borum Æshøj.

maaler 123 cm i Længden og er 78 cm bredt. H u e n, der sad paa Ligets Hoved, er halvkugleformet, dannet af flere Lag sammensyet Tøj og overtrukket med et Floslag, der bevirker, at den ligner en Skindhue. S n o r e n, der holdt Lændeklædet, er ganske simpel, udført af 6—7 Traade, som er snoede sammen og bundet op i en Sløjfe. Der fandtes ikke Spor af Lædersko, men et Par aflange Tøjlapper maa rimeligvis opfattes som »Strømper«.

Da der ved Udgravningen af de to Borum Æshøj Grave var en omhyggelig Tegner til Stede, lader det sig gøre med Sikkerhed at fastslaa, hvorledes Dragten har været baaret. Lændeklædet har fra venstre været slaaet om den døde og trukket frem under højre Arm; Kanten er derefter lagt skraat ind over den til venstre. Herved bliver de to Kanter lidt adskilte forneden, saa at højre Knæ blottes, naar de to Hjørner synker ned. Foroven er der endnu en gammel Fold, der falder ned over Snoren, som har været bundet om Livet og slaaet i Knude under venstre Bryst.

Ved den ene Langside har Kappen en gammel Fold, der hidrører fra, at Kanten her var bøjet tilbage som en Sjalskrave, hvori der var stukket en simpel Trænaal. Naar man bøjer Kraven om i den gamle Fold og anbringer Kappen paa en Figur, falder to Slidmærker, der tør formodes at stamme fra Brugen, paa Skuldrenes Plads. Da der ikke fandtes andre Sager end den simple Trænaal, der var anbragt i Kraven, maa Spørgsmaalet om Gravens Datering opsættes, til den følgende Grav er beskrevet.

D e n u n g e M a n d s G r a v. Denne Egekiste, som stod ca. 7 m Øst for den gamle Mands og i Retning Nord til Syd, maalte 2,50 m. Den døde laa med Hovedet mod Syd, Fødderne mod Nord; højre Arm var udstrakt langs Siden, medens den venstre var bøjet over Brystet. Om den døde meddeler Dr. K. Fischer-Møller følgende: Den gravlagte var en ung Mand, ca. 20 Aar gammel. Paa Kraniet findes indtørrede Dele af Huden med noget af Haaret, særlig i Nakken, samt Rester af Øjenbrynene. Alle Kraniets Sømme er aabne. Den højre Visdoms-Tand i Undermunden er endnu ikke brudt helt frem, og de andre Visdoms-Tænder er ikke helt fremme i Slidlinie. Kraniet er kortskallet (Længde-Breddeindex 80,3), af samme Type som den gamle Mands. Knoglerne er slanke og velformede, uden særlige Muskelspor. Den dødes Legemshøjde har været ca. 165—166 cm; Skulderbredden var ca. 37 cm og Bækkenbredden ca. 27 cm.

Den unge Mand var ligesom den gamle dækket med en oval K a p p e, der maaler 191 cm i Længden og er 108 cm bred. Ligets Overkrop var nøgen, og om Lænderne var svøbt et simpelt, f i r s i d e t T ø j s t y k k e, holdt paa Plads ved en L æ d e r r e m, hvori der sad en D o b b e l t k n a p a f T r æ. I venstre Arm laa en smuk, lang S v æ r d s k e d e udført af to Træskinner; den har været baaret i en bred Rem over Skulderen; men Sværdet havde man taget op og i dets Sted stukket en kort, tarvelig Dolk i Skeden. Under den højre Skulder laa en H o r n k a m, ved højre Side af Hovedet stod en lille B a r k æ s k e, og i Kappen var stukket en N a a l a f T r æ. Ved begge Fødder fandtes Rester af Lædersko.

De i Kisten fundne Sager stammer alle fra Bronzealderens 2. Periode, og da den gamle Mands Kiste er nedsat i Højen før den unge Mands, kan den ikke være yngre end ca. 1400—1200 f. Kr. Der er efter al Sandsynlighed ikke hengaaet lang Tid mellem Anbringelsen af de to Grave, og den store Lighed, de to Mænds Kranier udviser, tyder paa, at de har været nærbeslægtede, snarest Fader og Søn. Den ældre Kvinde, hvis Grav først fremdroges i Højen, tør vel antages at have været den gamle

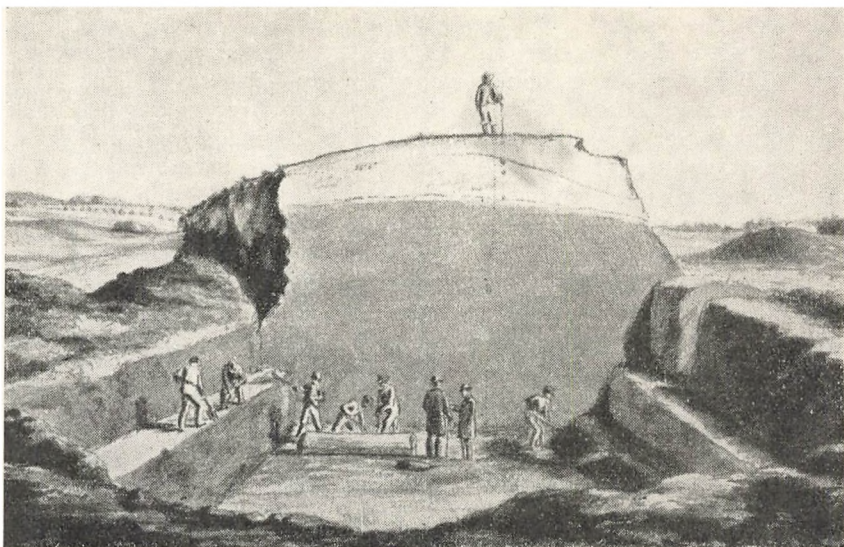
Mands Hustru. Hun laa yderst i Højens østre Side og er den sidste af disse tre Personer, der er bleven stedt til Hvile i den store Høj.

Det maa meget beklages, at vi fra den ældre Bronzealder endnu ikke kender Bopladser eller Hustomter af den Art, den ældre Jernalder har skænket os; det Materiale, vi maa bygge paa, naar vi vil søge at danne os en Forestilling om Bronzealderens Kultur og sociale Forhold, er i første Række Gravfundene, hvortil slutter sig et ikke særlig stort Antal Fund fra Mark og Mose (Depotfund), der enten maa være hengemte Værdigenstande eller omrejsende Købmænds Vareforraad. Trods Materialets Ensartethed lader visse Træk sig dog fastslaa. Hvad der falder stærkt i Øjnene, naar man gennemgaar hele Materialet fra ældre Bronzealder, er den Ensartethed, der præger Gravfundene. Sværd, Dolk, Smaasager som Dragtnaale og Knapper af Bronze er det for Manden almindelige Udstyr; Kvinden faar en Halsring, en Bælteplade og et Par Armringe med i Kisten; men Guldsager er ret sjældne og indskrænker sig gerne til et Par Ringe af Guldtraad eller til en vreden Armring, der vist har været Høvdingens Værdighedstegn. Intet tyder paa store sociale Forskelle, men alt paa, at Bronzealderens Folk har været jævnt velstillede Bønder og Kvægavlere, der ved Siden af deres Jordbrug ogsaa har drevet Handel, endda i betydeligt Omfang. Hvert Gram Bronze og Guld har jo maattet indføres hertil; og der er ikke Tvivl om, at Ravet, som tidligere Forskere har fremhævet, var en af de Værdier, der skaffede fremmede Metaller her til Landet. Ved Siden heraf kan Slaver og kostbare Skind have været vigtige Handelsvarer.

Materialet fra den ældre Bronzealder vidner om, at denne har været en fredelig Tid, en Periode, hvor Handel og Agerbrug florerede. Ingen større Brud i Kulturudviklingen lader sig konstatere, men Fundene vidner om rolige og fredelige Forhold. At der i denne Tid ogsaa har været Forskel paa rige og fattige, behøver næppe at fremhæves, og jeg er ikke i Tvivl om, at de Personer, der er gravlagt i Borum Æshøj, afgjort har hørt til Bronzealderens Overklasse. Men hvorledes den sociale Struktur i Samfundet iøvrigt har været, derom er vi for bestandigt afskaarne fra at faa noget at vide; og det maa ikke glemmes, at den ældre Bronzealders Kultur har været af en hel anden Art end vor. Vi bygger (ligesom vore Forfædre i Vikingetiden) paa Grækernes via Rom formidlede Kultur tilsat med kristne Elementer. Bronzealderens Kultur kendte intet hertil, og Fundene fra Borum Æshøj tilhører en Tid, der rundt regnet ligger 1000 Aar før Perserkrigene. Det aabner, forekommer det mig, visse Perspektiver og burde give Nutidens Danskere noget at spekulere paa, naar de ser vore prægtige Gravhøje, hvoraf desværre alt for mange er bleven sløjfede.

Broncering fra Borum Æshøj.

Udgravningen af Kisten i Borum Æshøjs Midte,
d. 17. Septbr. 1875.

(Efter »Illustr. Tid.«)

Palle Hansen og hans Kamp for Bevarelsen af Borum Æshøj.

Af Rs. Nielsen.

Sjette Maj 1849 blev Palle Hansen, Snaastrup, viet til Ane Nielsdatter i Borum Kirke. Bruden var Datter af Gmd. Niels Nielsen, »Bækgaarden«, samme Sted, og her fik de to Unge deres fremtidige Hjem og Virke.

Palle Hansen maa have været en usædvanlig initiativrig og dygtig Mand, der ikke veg tilbage for at vove nye Opgaver.

Med stor Dygtighed ledede han Driften af den anselige Bondegaard, op mod 200 Tdr. Land, men dette var ikke nok for den virksomme unge Mand. Han byggede et Teglværk, hvortil han indkaldte Arbejdere fra Tyskland, og han lod opføre en Vindmølle, ligesom han drev en betydelig Handel paa Tyskland, idet han opkøbte Heste, Kreaturer og Svin, som han videresolgte derned.

For Hesteavl fik Palle Hansens Initiativ meget stor Betydning, idet han for 1600 Rdl. i Aaret 1871 indkøbte den værdifulde Hingst »Elkjær«, der i Kraft af sine fremragende Egenskaber kom til at præge Østjyllands Hesteavl i meget høj Grad.

Ved Folketingsvalget, der afholdtes den 22. September 1872, anmeldte han sin Kandidatur til Valget i Skjoldedelev, men trak den dog tilbage, inden Kaaringen fandt Sted. (Jfr. Østj. Hj. 1948).

Ved Ægteparrets Sølvsbryllup paa »Bækgaarden« 6. Maj 1874 blev der givet stærkt Udtryk for den Agtelse og Tillid, som Palle Hansen og hans Hustru nød mellem Byens og Egnens Beboere.

Af Festens Talere bør nævnes Skoleforstander Lars Bjørnbak fra Viby, der bragte Palle Hansen en hjertelig Tak for det personlige Ven-skab, han og hans Hus i ca. 20 Aar havde vist Taleren, samt især for den varme og trofaste Interesse, han stedse havde vist og endnu viser den

folkelige Sag, som han — skønt »Storborger« i Følge ydre Forhold — saa inderlig som nogen holder fast paa.

Paa de tilstedeværendes Vegne bragte Bjørnbak paa Anmodning Palle Hansen en inderlig Tak for den Tjenstvillighed, Hjælpsomhed og fredselkende Færd, han i sin By og i sit Sogn altid havde vist mod enhver, fattig som rig.

Det var dog ikke alene denne Side af Ægteparrets Livsværk, der i denne Forbindelse bør fremdrages, men Palle Hansen og Ane Nielsdatter bør mindes for deres efter hine Tiders Forhold enestaaende Indsats og Opofrelse for at frede og værne om Egnens Oldtidsminder.

Vest-Nordvest for Borum havde »Bækgaarden« en betydelig Udmark, kaldet Højballe. Her laa en Gruppe af Oldtidshøje, og som nærmest Nabo til disse lod Palle Hansen omkr. 1850 opføre Udflyttergaarden »Højballegaard«.

Et Par Hundrede Alen Vest for denne tonede i et meget højtliggende Terræn Egnens Vartegn Borum Æshøj frem. Den beskrives som værende af samme Beskaffenhed som andre Høje, men højere og mere an-

Grd. Palle Hansen og Hustru Ane, f. Nielsdatter.

seelig. Ligeledes fremgaar det af de gamle Beretninger, at den inden Mishandlingen maalte sine 350 Fod i Omkreds.

Fra dens Top maa have været et storslaaet Udsyn over det smukke, rigt afvekslende østjydske Terræn — med Dale og Bakker fagre, med et Utal af Smaaskove, med Landsby ved Landsby, med Aarhus Bugten op til Kaløvig mod Øst og Himmelbjergegnens pragtfulde skov- og søklædte Landskab mod Vest.

Intet Under, at denne mægtige Fremtoning blev spundet ind i Folketroens dunkle Spind.

— Her residerede Borum Æshøj Trolden, men paa den anden Side Aarhusdalen i Jelshøj sad denne Højs Herre. Disse to Gubber vogtede paa hinanden, som kun Trolde kan gøre det, og det endte med, at de kom i en forrygende Strid.

Paa dette Tidspunkt griber Sagnhelten Svend Felding med sin 12 Mands Styrke og sit mægtige Slagsværd ind i Kampens Hede.

Med sit vældige Væрге havde han, der kun stred for Sandhed og Ret, flere Gange med Held slaaet afgørende Slag mod de overmodige og hovne Saksere ved vort Lands Sydgrænse.

I Striden mellem Troldgubberne stiller Svend Felding sig paa Jels-højens Side, og det bliver derfor Borum Æshøj Trolden, der maa bide i Græsset, og nu sker det forunderlige, at Sagnhelten inde i Borum Æshøjs dunkle Gange møder Troldens vidunderskønne Datter, som han nu befrier.

Hun kristnes, de bliver gift, og i mange Aar bor de paa Sjelle Skov-

gaard (Vedelslund), hvor Svend Feldings store Slagsværd og hans mægtige Øllebrødspotte var at se paa Historikeren Anders Sørensen Vedels Tid, ligesom den ved Sjelle Kirke fundne Runesten efter hans Sigende skal være Svend Feldings Gravsten!

Højballegaard blev umiddelbart efter dens Opførelse bortforpagtet til Christian Thomsen, men dette forhindrer ikke Palle Hansen i at føre en maalbevidst Kamp mod en oversmart Vejentreprenør, der havde fundet ud af, at de mægtige Stenpartier i og omkring Æshøjens Fod, var udmærket Vejmateriale. Men da man ikke vil respektere hans Protest, beslutter han at rejse til København for om muligt at faa Foretræde for Kong Frederik den Syvende.

Det, han tilsigtede, var at faa udstedt Forbud mod Vejvæsenets Mishandling af Højen og endelig faa Kongens Tilsagn om total Fredning af Borum Æshøj. Af et senere indsendt Andragende fremgaar det, at Palle Hansen som Gave til Kongen har medbragt og afleveret to Broncesværd, der ved Stenbrydning var fundet i Højen. Disse Broncesværd blev indlemmet i Kongens private arkæologiske Samling.

Det er værd at mærke sig den jævne og stiltfærdige Bondemand fra Borum, der efter en haabløs Kamp mod det højofficielle Vejvæsen for at redde sin kære Æshøj, nu maa ty til Landets højeste Myndighed.

Ordskiftet mellem Kongen og Bonden kender vi ikke, men der er ikke Tvivl om, at Palle Hansen taler sin Sag varmt og djærvt. Rejsen var da heller ikke resultatløs.

I de guldene Papirer i Nationalmuseets Arkiv findes det før nævnte Andragende til Kong Fr. d. VII af 4. Januar 1853 fra Palle Hansen og Forpagteren af Højballegaard, Christian Thomsen. Skrivelsen, der indeholder mange interessante Enkeltheder, maa være afsendt fra Borum efter Hjemkomsten fra København. Det hedder bl. a. i Andragendet: »Det vil allernaadigst være i D. M. gunstige Erindring, at vi tillod os at overlevere D. M. nogle af os i en paa vores Jorder værende Gravhøj fundne Oldsager (de to Broncesværd), som vi tillod os for D. M. at ytre, var det ved at søge Sten som Byggemateriale i denne Høj, at vi stødte paa de fundne Oldsager, og det Ønske opstod hos os at se denne Høj conserveret for Fremtiden, og vi have til Hensigt alle fornødne Opofrelser.«

Der peges derefter i Andragendet paa Vejvæsenets Angreb paa Højens Stensætninger og fortsættes: »Da det er vort særdeles Ønske, at Gravhøjen kan bevares for Fremtiden, og da vi vide, at D. M. ved særdeles Interesse har søgt at bevare Høje og Fortidsminder for Undergang, er det, at vi herved tillidsfuldt fremkommer med dette Andragende udbedende, at Deres Majestæt allernaadigst vil foranledige, at dette vort billige Ønske kunde gaa i Opfyldelse.«

Palle Hansens Ønske om at faa Vejvæsenets Angreb paa Æshøjen stoppet blev ret hurtigt imødekommet, idet der, som de gamle Papirer udviser, fra Indenrigsministeriet gennem Amtet udgaar Ordre til, at Højen skal skaanet af Vejvæsenet.

Sogneforstanderskabet for Borum afæskes 4. Oktober 1853 en Udtalelse om Borum Æshøj. Denne Erklæring er forøvrigt ikke meget oplysende, idet Forstanderskabet henholder sig til det gamle Sagn om Prins Buris, der levede paa Valdemar den Stores Tid, og som skulde være begravet i Æshøjen, hvorfor denne ogsaa kaldes Buris Høj, medens den dog almindeligvis af Almuen og andre i daglig Tale benævnes Borum Æshøj forkortet til Bormæs Høj.

Endelig 1. November 1854 bliver Højens Fredlysning tinglæst i Hasle

Herreds Ret. Samtidig tinglæstes en Deklaration fra Palle Hansen, hvori han fastsætter visse Regler for sig og senere Ejere af Højballegaard i Forholdet til den fredlyste Høj.

Ordvalget i denne Deklaration viser Bondemandens rørende Omhu for at bevare et af Danmarks anseeligste Oldtidsminder, og man faar den dybeste Respekt og Ærbødighed for Palle Hansens enestaaende Indsats for at naa det af ham saa eftertragtede Maal, en total Fredning af Højen. Deklarationen gengives her med hans egne Ord:

»Ejeren af en Udflyttergaard, Højballegaard kaldet, paa Borum Mark, Palle Hansen, erklærer for sig og tilkommende Ejere af den tæt Vest for Gaarden meget højt liggende Gravhøj, Borum Æshøj kaldet, for Fremtiden bestandig skal blive fredet i det Offentliges Interesse og henlagt under det Offentliges Tilsyn.

Den skal derfor ingensinde blive beskadiget ved Gravning eller Pløjning eller paa anden Maade, men bestandig blive fredet i sin nuværende Stand.

Ejeren forbeholder sig og efterkommende Ejere et saadant Tilsyn med Højen, at enhver, som ønsker at bese eller bestige Højen, henvender sig til ham og efterkommende Ejere for at faa Samtykke dertil.«

Nu var Fredlysningen en Kendsgerning, men Palle Hansen føler det som sin Opgave at bøde paa Vejvæsenets Ødelæggelsesværk. Vi maa formode, at han er gaaet i Gang med at rette Højen op, i alt Fald modtog han 3. August 1857 et Gratiale paa 24 Rdl. fra Inspektionen for de antikvariske Mindesmærker for Instandsættelse af Højen.

Faa Aar efter Fredlysningen er der Ejerskifte paa Højballegaard. Der sker da det yderst beklagelige, at Herredskontoret ved det nye Skødes Udstedelse glemmer at paaføre dette Fredningsbestemmelse og Deklaration. Derved bliver senere Ejere i Stand til at skalte og valte med Æshøjen, som de lyster. Haardest og mest hensynsløst farer Søren Ovesen frem.

Han, der er bleven Ejer af Højballegaard og dermed af Æshøjen, har fundet ud af, at den sorte Muld, som Højen for Størstedelen bestod af, virkede paa Agerjorden som Gødning, og for at faa størst mulig Nytte deraf, udkørte han i 1871 store Dele af Højen paa de omliggende Agre.

Under dette Arbejde stødte man paa den første af de tre Bulkister, som Borum Æshøj i mere end 3000 Aar havde dækket over.

Søren Ovesens Ødelæggelsesværk maa have været et haardt Slag for Palle Hansen. Han oplever ikke Professor Engelhardts systematiske Udgravning i August og September 1875, idet han døde ret pludselig 14. Juli 1874, 53 Aar gl., efter et Besøg hos sine 2 Sønner, der begge laa som Soldater i Lejren ved Hald.

Det ser ud til, at Søren Ovesen nu føler sig ovenpaa, idet han umiddelbart efter Palle Hansens Død truer Enken med Proces i Anledning af det Offentliges Fredlysning af Borum Æshøj.

Ane Hansen skriver derfor 21. December 1874 til Direktionen for de antikvariske Mindesmærker og gør Rede for den Trudsel om Proces, der hænger over Hovedet paa hende, hvorfor hun beder om, at Fredsbestemmelsen maa blive hævet. Samtidig tilbyder hun at indbetale indtil 300 Kr. til Højens Undersøgelse af en Arkæolog.

Inspireret af dette Tilbud vedtager Nationalmuseet at yde et lignende Beløb til samme Formaal.

Der kommer nu Forhandling i Gang mellem Nationalmuseet og Søren

Ovesen, og man enes om, at Udgravningen skal foregaa i sidste Halvdel af August 1875, naar det kan forudsættes, at Høsten er i Hus.

Endelig bliver der truffen bindende Aftale om, at Professor Engelhardt, der skal forestaa Udgravningen, kan bo paa Højballegaard og faa Kosten dér — alt som Huset formaar. —

Efter at de store Udgravninger i Efteraaret 1875 var afsluttet, holdt Nationalmuseet paa, at den udgravede Jord skulde kastes tilbage igen, saaledes at Højen atter kunde faa sit naturlige Udseende, men dette modsætter Søren Ovesen sig paa det skarpeste. Han vil benytte den sorte Muld som Gødning til sin Mark.

Ovesen forlanger Erstatning for Metalværdien af 4 Bronzeegenstande, som Professor Engehardt har fundet ved Arbejdet. Endelig har han faaet afholdt en Taksationsforretning, og efter dens Skøn mener han sig berettiget til en Erstatning paa 585 Kr. 50 Øre.

Han stiller dette Krav 5. Februar 1876, men da han ikke har modtaget Pengene 8. November, forlanger han 30 Kr. i Rente samt yderligere 54 Kr. for Tab af Korn, ialt 669 Kr. 50 Øre.

Brevet til Nationalmuseet slutter med de ikke helt blide Ord »... der-som de ikke betaler mig mine Penge senest 1. December dette Aar, bliver de sagsøgt, da enhver Jurist tilstaar, at de ikke kan undgaa at betale mig mine Penge.«

Ærbødigst

Søren Ovesen.

Højballegaard i Borum, 8. November 1876.

Det tør maaske forudsættes, at det er baade første og sidste Gang, at Hr. Etatsraad Worsaae i sin Egenskab af Nationalmuseets Leder modtager en Skrivelse med en saadan Slutningssalut som ovenstaaende.

Nu maa Professor Engelhardt til Borum igen, og det lykkes ham at faa et Forlig i Stand, saaledes at Søren Ovesen mod Kvittring udbetales 200 Kr. og samtidig frafalder yderligere Krav om Erstatning. Dette afholder ham dog ikke fra senere at kræve yderligere 35 Kr.

Ved en Bekendtgørelse fra Kirkeministeriet 15. Januar 1877 blev Borum Æshøj udtaget af de fredede Højjes Tal og Fredningsbestemmelsen dermed ophævet.

Atter er Borum Æshøj gaaet ind i de fredede Højjes Tal, men tilbage af Fortids Storhed og Skønhed er nu en forpjudet og mishandlet Høj, som venter paa en behjertet Mand af Palle Hansens Støbning.

Borum Æshøj har i 3—4000 Aar dækket over og bevarer nogle af de rigeste og værdifuldeste Oldtidslevn, vi som Nation ejer.

Den har været omfattet med en levende Interesse og Opofrelse af Ægteparret fra »Bækgaarden« i Borum, men den har ogsaa været udsat for Enkeltmands utrolige Kynisme, der afslører en fuldstændig Mangel paa Forstaaelse af Fortidsminders Værd og Betydning for den enkelte og for Folket som Helhed.

Dette bør sones nu ved en passende Restaurering af Højens Ydre.

Nationalmuseet har Villien, men mangler Midlerne til dette Arbejdes Udførelse. Men hvad siger Egnens Befolkning? Det vilde være en værdig og smuk Opgave, om vi i Fællesskab løste dette Spørgsmaal.

Skjoldelevkredsen.

Af Kjeld Jensen.

II. 1879—1893.

Baggrunden for Folketingsvalget i 1879 er, som kortelig nævnt i Om-talen af Jensen-Dyngby, den oprivende indbyrdes Splid i Venstre, som fandt Sted i de foregaaende Aar.

Den 11. Juni 1875 havde Estrup dannet sit Kampministerium, hvis Hovedformaal bl. a. var at hindre, at Venstre kom til Magten. Svaret herpaa fik han, da han opløste Folketinget. Ved Valget i April 1876 fik det forenede Venstre saa stor Tilslutning, at det i Forening med Bjørn-bakkerne opnaaede 74 Mandater af Tingets 102. Venstre vandt 15 nye Kredse.

Der er Grund til at tro, at det vilde være lykkedes at fortrænge Mi-nisteriet i en ikke fjern Fremtid, dersom Venstre var optraadt besindigt og enigt; men saaledes gik det ikke. De følgende Aar hører til de mørke-ste Blade i Venstres Historie.

I første Linie var det Besindigheden, det skortede paa. Man undervur-derede Estrups Kraft som politisk Fører. Navnlig følte Venstre sig over-bevist om, at Estrup ikke vilde lægge Navn til en provisorisk Finanslov. Det blev fremhævet Gang paa Gang ved Møderne, ikke mindst af Grev Holstein-Ledreborg, der med stor Sikkerhed udtalte, at der ikke gaves syv Mænd i Danmark, der havde Mod til at sætte deres Navne under en saadan Lov. I Sommersamlingen efter Valget skete intet opsigtsvækkende, men ved dens Slutning udsendte Venstre en Udtalelse, hvori det hed: »Den i de sidst forløbne Rigsdagssamlinger indvundne Erfaring stadfæster den Anskuelse, at en Regering, der udelukkende er Udtryk for Lands-tinget, men ikke søger sin Styrke i et Tillidsforhold til Folketinget, er ude af Stand til at lede Løsningen af de Opgaver, der er af størst og mest ind-gribende Betydning for Samfundet«.

Hermed var der lagt ud til Kamp, og den udeblev ikke. I Rigsdags-samlingen 1876—77 tørnede Partierne sammen. Den skarpeste Konflikt fremstod ved Behandlingen af Finansloven, hvor Folketinget foretog store Beskæringer. Forslaget gik gennem alle Stadier til Fællesudvalg. Estrup krævede 5 Stridspunkter gennemført i Loven, og Landstinget fulgte ham lydigt. Venstre forlangte forgæves Ministeriets Afgang, men gik dog saa vidt i Eftergivenhed, at det kun fastholdt de to ubetydeligste af de fem Punkter. Landstinget var dog ubøjeligt, og Fællesudvalget afgav to Indstillinger. Den 31. Marts vedtoges Venstres Indstilling i Folketinget og Højres i Landstinget, hvorved Lovforslaget bortfaldt. Endnu var der Tid til at forsøge en Overenskomst, da der var vedtaget en midlertidig Fi-nanslov til den 15. April; men da Tingene efter at have holdt Paaske-ferie atter samledes den 4. April, sluttedes Rigsdagssamlingen straks, og

den 12. April 1877 udstedtes en provisorisk Finanslov, underskrevet af de seks daværende Ministre. Venstreførernes stærke Ord om, at »det sorte Spøgelse«, som man kaldte Provisoriet, ikke vovede at vise sig, var dermed faldet til Jorden.

Højre jublede over Udfaldet, og Estrup modtog Tillidserklæringer fra 70.000 Vælgere fra Landets forskellige Egne.

I Venstre skabte den provisoriske Finanslov en Del Forvirring, men foreløbig bevarede dog Enigheden. Allerede den 6. April havde 70 Folketingsmænd udstedt et Manifest til Vælgerne. Heri betegnede man den provisoriske Finanslov som grundlovsstridig, og man lagde Skylden paa Landstinget. Manifestet endte med at sige: »Vi fraraader ethvert Skridt, der kan faa en voldsom Karakter. Den utvivlsomme Ret er paa vor Side, og Sejren vil følge Retten«.

I Sommerens Løb udfoldede Venstre en energisk Agitation og fik stor Tilslutning paa Møderne. I Maj holdtes i Middelfart et Møde af Udsendinge fra næsten alle Landets Valgkredse, og her dannedes Grundlovsværneforeningen, der omfattede hele Landet og skulde være Venstres Støtte i Kampen mod Ministeriet. P. Bojsen, Gedved, blev Formand.

Paa forskellig Maade havde Venstre dog Sol og Vind imod sig. Der blev indledet kriminel Undersøgelse mod den gamle Venstrefører J. A. Hansen, og det viste sig, at han gennem 20 Aar havde besveget to Forsikringsselskaber for omtrent 200.000 Kr. Han døde 1. Juni, inden Undersøgelsen var afsluttet.

Medens Forhandlingen om Finansloven stod paa, anlagde Venstre to Rigsretssager mod fem tidligere Ministre. Det drejede sig især om de nationalliberale Førere Krieger og Hall. Den første anklagedes for at have solgt Marmorkirkens Ruiner til Tietgen, og Hall havde godkendt store Overskridelser ved Ombygningen af det kongelige Teater uden at have søgt Bevilling dertil hos Rigsdagen. Rigsretten frifandt alle de anklagede, og det viste sig at være et mindre besindigt Skridt af Venstre; thi skønt de nationalliberale ikke billigede Estrups Politik, bidrog Rigsretssagen dog til at drive dem over mod Højre, og Afstanden mellem dem og Venstre forøgedes.

Om Sommeren udstedte 9 Medlemmer af det forenede Venstres Bestyrelse et Opraab: »Til vore Meningsfæller«. De udtalte bl. a., at Udstedelsen af den provisoriske Finanslov var »et klart og utvetydigt Grundlovsbrud«, at Ministeriet havde udvist »grov Forsømmelighed«, og at Ministeriet i en allerunderdanigst Forestilling af 10. April 77 havde »fortiet« adskilligt for Kongen. Ministeriet anlagde straks Sag mod Udstederne, men det trak mærkværdigt længe ud med Paadømmelsen, over tre Aar. Hof- og Stadsretten dømte de 9 til at hensættes i simpelt Fængsel 3 Maaneder hver. Men den 26. Oktober 1880 frikendte Højesteret dem for de to første Punkters Vedkommende og idømte dem kun en Bøde paa 300 Kr. hver for Udtalelsen om »Fortielsen«.

Da Rigsdagen samledes i Oktober 1877, viste Uenigheden i Venstre sig. Meningerne var delt om, hvorledes man skulde stille sig overfor Provisoriet. Et Flertal med Holstein-Ledreborg, Bojsen og Høgsbro i Spidsen ønskede regelmæssige Tilstande indført. Der førtes lange og trange Forhandlinger derom, hvor særlig Holstein-Ledreborg og den nationalliberale Klein var i Forgrunden. Resultatet blev, at der den 8. November vedtoges en midlertidig Finanslov, hvorved den provisoriske Lov bortfaldt.

Mindretallet med Berg og Hørup som Førere billigede ikke Overenskomsten, skønt der dog ikke gjordes stærk Modstand derimod, medens Forhandlingerne stod paa; men hen paa Vinteren uddybedes Kløften mellem de to Venstregrupper saa stærkt, at Berg den 8. Marts 1878 med 27 Mand udmeldte sig af det forenede Venstre og dannede et nyt Parti: *Folketingets Venstre*. Dette Parti blev som Regel kaldt de Radikale, medens Flertallet blev benævnt de Moderate.

Om Finansloven opnaaedes Enighed mellem de Moderate og Højre, men de Radikale stemte imod. Loven udkom den 29. Marts, og samme Dag udgik to Fællesudtalelser til Vælgerne. De Moderates var underskrevet af 36 og de Radikales af 28. Begge Udtalelser søgte at bringe Underskrivernes Færd i Overensstemmelse med det forenede Venstres Program.

Fællesudtalelsen blev Indledning til en hidsig Kamp, som førtes i Bladene og paa Sommerens mange Vælgermøder. Sjældnen har de politiske Bølger gaaet saa højt som i Sommeren 1878. Kun Højre havde Fred og rolige Dage, og Partiet saa skadefro paa, hvorledes dets Modstandere arbejdede paa at ødelægge hinanden.

De Radikale stræbte energisk efter at udrydde de Moderate. Et Utal af Møder holdtes, og selv om de Moderate forsvarede sig godt, saa var Berg og Hørup dog absolut overlegne i Agitationen og vandt stor Tilslutning. De ventede sig en kæmpemæssig Sejr ved det Valg, som maatte komme senest i April 1879. Her bestyrkedes de ved at erobre Grundlovsværneforeningen. Denne Forening holdt Generalforsamling i Aarhus 18. September. Ogsaa her var der Uenighed. Af Bestyrelsens Medlemmer sluttede 5 sig til de Moderate, 6 til de Radikale. Generalforsamlingen forkastede med 102 St. mod 27 et af Formanden P. Bojsen stillet Forslag, der nærmest udtrykte Tillid til de Moderate, og i Stedet for blev en Erklæring til Gunst for de Radikale vedtaget. Saa traadte de Moderate ud af Bestyrelsen, og Jens Lund, Vejstrup, blev Formand.

Valget kom hurtigere end ventet, og hvor mærkeligt det end lyder, saa havde Negrene paa St. Croix nogen Skyld deri. Den 1. Oktober 1878 udbrød en Negeropstand, hvorved Halvdelen af Byen Frederikssted afbrændtes, og mangfoldige Sukkerplantager gik op i Luer. Plantageejerne led megen Skade. Politiet stod magtesløst, men en lille Troppstyrke fra St. Thomas gjorde dog Ende paa Oprøret. Herhjemme blev udkommanderet et Skib for at tugte Oprørerne. Det naaede dog ikke længere end til Cadix i Spanien, hvor der laa Kontraordre til det. Oprøret blev straffet strengt. Højsteret idømte 1881 39 Negere Dødsstraf, men de blev dog benaadet med Strafarbejde.

I Folketinget forelagde Estrup et Forslag om at komme de skadelidte til Hjælp ved at yde dem et Laan paa 1½ Mill. Kr. Dette Forslag blev forkastet, og Dagen efter, 10. Decbr., opløstes Tinget. Nyt Valg skulde afholdes 3. Januar 1879.

Begge Venstregrupper udstedte Valgopraab til Vælgerne. De Moderates var underskrevet af 36 samt Søren Kjær, tre var fraværende og fik ikke underskrevet. De radikales havde 30 Underskrifter, til Partiet hørte 32. Grundlovsværneforeningen udsendte et Opraab til Støtte for de Radikale. Det blev en politisk travl Juletid med Møder og Kandidatopstillinger.

Valget i Skjoldelev 3. Januar 1879.

Der var næppe mange, der lige straks tænkte paa, at Jensen-Dyngby

skulde have en Modkandidat; thi indenfor Bjørnbakkernes Kreds var der nærmest Forvirring. Af de Folketingsmænd, som kunde henregnes til Partiet, stod 2 i den radikale Lejr og 3 i den moderate, som ogsaa Gert Winther og Søren Kjær stod nær. En saa anset Bjørnbakker som Amtsradsmedlem Mikkel Jensen i Krogstrup i Odderkredsen havde som Bestyrelsesmedlem i Grundlovsværneforeningen staaet Side om Side med P. Bojsen. Lars Bjørnbak, der maaske kunde have virket samlende, var død for et Aar siden. »Aarhus Amtstidende« var gaaet over til hans unge Sønner Alfred og Viggo, som ledede det i radikal Retning. Bladet har sagtens paavirket mange Vælgere i Skjoldelevkredsen.

Jensen-Dyngby var Medunderskriver paa de Moderates Valgpraab. Han holdt bla. a. Vælgermøder i Hinnerup, Hadsten, Borum og Høver, og Stemningen syntes at være gunstig for hans Genvalg. Gaardejer Hummeluhr, Søften, udtalte sig dog stærkt imod ham, og allerede før Jul var der Meddelelse fremme om, at han vilde stille sig mod Jensen-Dyngby. Hummeluhr svarede straks, at han ikke vilde være Kandidat, men han vilde af al Magt modarbejde Jensens Genvalg. Jensen-Dyngby har sandsynligvis haft den Opfattelse, at han let kunde beherske Valget. I saa Fald tog han fejl; thi paa Valgdagen viste Kredsen sig at være aldeles overvejende radikal.

To Dage før Nytaar udsendte Hummeluhr en Opfordring til Vælgerne om, at de endelig maatte møde paa Valgdagen trods den ugunstige Aars-tid og det daarlige Vintervejr. Han ender saaledes: »Fordi der nemlig kun stiller sig een Kandidat her i Kredsen, bør ingen Magelighed i Opfyldelsen af sin Vælgerpligt give sig til Kende«. Dagen efter, kun tre Dage før Valget, har han taget sin Beslutning. Da bekendtgør han, at han har ombestemt sig og alligevel stiller sig paa Valgdagen. Efter mange Opfordringer har han ladet sig overtale.

Hvorledes Valgdagen forløb i Skjoldelev i sine Enkeltheder, er det ikke lykkedes at finde ret meget om. Det er, som om »Aarhus Amtstidende« ikke har noget videre med Kredsen at gøre. Der er Referater af Valghandlinger i en Række andre Kredse, men ikke om Skjoldelev. Derimod har »Jyllandsposten« lidt. Bladet skriver, at Hummeluhr paa en Række Omraader udtalte sig paa Linie med Højre og finder det rimeligt, at han slutter sig til dette Parti. En Artikel af Baron Juel, Mundelstrupgaard, gaar i samme Retning. Han mener, at Hummeluhr ved hele sin Optræden viste, at han ønskede, Højre vilde stemme paa ham. Hvordan Hummeluhr har udtalte sig paa Valgdagen, bliver vel aldrig opklaret. Efter Valget protesterede han ivrigt i Amtstidende mod Jyllandspostens Referat.

Hummeluhr valgtes ved Kaaringen med en aldeles overvældende Majoritet. Jensen-Dyngby følte Slaget tabt saa grundigt, at han ikke ønskede skriftlig Afstemning. Selv giver han senere den Forklaring, at han ikke ønskede at vælges ved Højres Stemmer. Man maa synes, at der forelaa en mere nærliggende Grund; thi Baron Juel oplyser, at der var omtrent 700 Vælgere til Stede, og ved Haandsoprækningen fik Jensen-Dyngby efter Valgbestyrelsens Skøn kun ca. 20 Stemmer.

Valgets Hovedresultat.

Som det var at vente, gik Valget de Moderate imod, dog langtfra saa katastrofalt, som de Radikale havde ventet. De tabte 13 Kredse. Men heller ikke for de Radikale var der meget at prale af. Vel vandt de 6 Kredse fra de Moderate, 1 fra en Løsgænger og 1 fra Højre, men til Gen-

gæld tabte de 5 Kredse til Højre, saa deres Nettogevinst blev kun 3. Efter Valget var Højre det største Parti med 37 Mandater. De Radikale blev 35 og de Moderate 26, der dog steg til 28, da to Højrevalg paa Fyn blev kasseret, og de to faldne moderate Folketingsmænd atter genvalgtes ved Omvalgene. 4 Medlemmer stod udenfor Partierne.

Deltagelsen i Valget var ikke stor. Det daarlige Vejr kan have haft nogen Skyld deri. Den dybeste Aarsag har dog sikkert været, at de Radikale ofte undlod at stemme, hvor Striden stod mellem Højre og de Moderate, ligesom de Moderate andre Steder holdt sig noget tilbage, hvor de ikke selv havde nogen Kandidat. Paa den Maade udleverede de Radikale Frederikshavn, Aalborg og Fredericia til Højre, medens de Moderate overlod Højre Aarhuskredsen. Paa Øerne gik det paa samme Maade. Typisk er Valget i Aarhus. Her havde den radikale H. P. Hansen fra Viby 1876 besejret Ingerslev. Nu trak han sig tilbage, og de Radikale opstillede en af Bjørnbakkernes betydeligste Mænd, senere Landstingsmand Andreas Dam. Han naaede ikke engang Stemmetallet fra 1876, og Ingerslev blev valgt med en Majoritet paa over 600 Stemmer.

De Radikale opstillede, hvor de mente at kunne komme de Moderate til Livs, selv Gert Winther og Søren Kjær fik radikale Modkandidater, imod den sidste stillede Alfred Bjørnbak sig. Mange af disse Kandidater fik forbavsende smaa Stemmetal. En af Skjoldlevkredsens unge Bjørnbakkere, senere Aamtsraadsmedlem Jens Bech i Trige, drog saaledes til Ebeltoft for at fælde den moderate Thomas Christensen. Efter een Opførelse fik han 7 St., efter en anden 88, det første er vistnok det rigtige. I hvert Fald tog Thomas Christensen ingen Skade af det.

Stort set havde de Radikale kun Valgene i Skjoldlev og Skanderborg at glædes over.

Hummeluhr og Valgene i Firserne.

J. Kr. Hummeluhr.

Jens Kristiansen Hummeluhr var født i Søften 24. September 1826 og Søn af Gaardejer Kr. Sørensen. 1843—52 bestyrede han Fødegaarden for Moderen, og 1852 blev han Ejer af den. 1857—60 var han Sogneraadsmedlem og 1868—74 Sogneraadsformand. Sammen med Lars Bjørnbak valgtes han 1877 til Medlem af Aarhus Aamtsraad, men ved Valgperiodens Udløb 1883 blev han ikke genvalgt. Navnet Hummeluhr fik han Bevilling til 1872.

Et Par Aar efter Hummeluhrs Indtræden i Tinget skrev Højremanden Wulff sin Bog »Den danske Rigsdag«, hvor han ofrer 2—3 Sider paa Hummeluhr og Skjoldlevkredsen. Wulff har næsten kun Kritik tilovers for Hummeluhr og søger at gøre ham saa ubetydelig som muligt. Men han er dog langt fra den eneste, der er i Unaade hos Wulff, det gælder især alle de Tingmænd, som holder stærkt igen overfor Forsvarsudgifterne, og til dem hørte Bjørnbakkeren Hummeluhr ubetinget. Wulff skriver, at Hummeluhr er en meget tyndt begavet Mand og hører til Tingets svageste Medlemmer, samt at han er »opfundet« af Lars Bjørnbak, der havde en afgjort Tilbøjelighed for aandelige Smaamænd. — Dog slutter Wulff med at omtale Hummeluhr som en brav og agtværdig Personlighed, en uegennyttig og retsindig

Karakter. Efter alt foreliggende at dømme er dette sidste rigtigt, medens den politiske Karakteristik dog nok er for ensidig.

Hummeluhr slutter sig straks til Berg, men det varede kun kort. For at hindre de Moderate i at faa nogen Indflydelse besluttede Berg sig til at samarbejde med Højre, og han gik med til paa Finansloven at støtte en Bevilling til 6 store Kruppske Kanoner. De Moderate stemte imod denne Kanonbevilling og fik Følgeskab af nogle Radikale. 9 Medlemmer udmeldte sig i Juni 1879 af det radikale Parti og dannede en ny Venstregruppe, som kaldte sig »De Udtraadte«, saa Venstre stod i nogle Aar delt i 3 Grupper. Gamle Alberti regnedes for De Udtraadtes Fører, Rasmus Clausen og Tauber var blandt dem, og Hummeluhr gik straks med De Udtraadte, sikkert for de store Kanoners Skyld. Gruppen fik nogen Tilgang og talte en Tid ca. 15 Medlemmer, men den opløstes dog efterhaanden. Hummeluhr og nogle andre meldte sig 1882 atter hos de Radikale, mere for at følge Hørup end Berg.

I de første Aar talte Hummeluhr af og til i Tinget, senere var det en Sjældenhed at høre ham. En Tid var han en af Folketingets Sekretærer. Ved Bruddet mellem Berg og Hørup 1884 fulgte Hummeluhr den sidste (»Europæerne«), og efter at Forhandlingspolitiken var indledet 1886, fulgte han den Hørupske Fløj af det forhandlende Venstre. I Kampen om Margarinen 1887—88 optraadte han som en ivrig Bekæmper af Margarinen paa Linie med Hørup. Ved Forhandlingerne om Paaskeforliget 1888 var han fraværende ved den afgørende Partiafstemning.

Af det efterfølgende vil det ses, at han faldt 1890. Vel blev han ikke nogen betydelig Politiker, men hans hele Færd baade paa Hjemegnen og i Rigsdagen var i en sjælden Grad retliniet, og det vil være uretfærdigt at betragte ham som en Undermaaler. Han ansaas for en dygtig Kommunalmand, der havde ubetinget Tillid i sin Kommune. Det hed sig, at hvad han vilde i Kommunen, det blev altid gennemført, og det var altid godt. Hjælpsom som faa var han, naar Folk søgte Raad hos ham, og han lod sig aldrig betale derfor.

Han tog sig Nederlaget 1890 meget nær og var vel ogsaa noget bitter med dem, som bidrog dertil. Den politiske Interesse tabte han ikke, enkelte Gange talte han paa Vælgermøderne, og han billigede Forliget 1894.

Han levede 7 Aar efter Faldet 1890. Store Sorger havde han i den Tid, da flere af hans voksne Børn døde, og det tyngede ham haardt. Selv døde han 17. Juni 1897 i Søften, ikke i Aarhus, som det flere Steder er anført.

Det var gaaet let for Hummeluhr at komme ind i Folketinget, og med samme Lethed holdt han Stillingen ved de fire Valg i 1880'erne, saa let, at disse Valg ikke giver Anledning til indgaaende Omtale. I Maj 1881 opløstes Folketinget, og Valg afholdtes 2 4. i s a m m e M a a n e d. Tre Dage før Valget meddelte Højremanden, fhv. Gaardejer Erik Christensen i Kvottrup, at han stillede sig mod Hummeluhr, men to Dage senere trak han sig tilbage for en ny Højrekandidat, som var ankommet fra København. Det var cand. jur. Johan Frederik Utke Damm, en Broder til den kendte Bankmand P. N. Damm, der først var Direktør i Privatbanken og senere i Københavns Handelsbank. Maaske har det været Baron Juel, som har haft Bud efter ham, men Fornøjelsen blev ikke stor. Hummeluhr valgtes ved Kaaring, og der blev ikke skriftlig Afstemning. Amtstidende mener, at Damm ikke havde sine Papirer i Orden, men det lyder ikke meget troligt. Utke Damm blev samme Aar Protokolfører i Kriminal- og Politiretten. 1884 stillede han sig mod Kammerherre Rosen

i Lyngby, men blev ikke valgt, og dermed forsvinder han af de politiske Annaler.

Den 26. Juli 1881 var der atter Opløsningsvalg, og man havde da det Særsyn, at tre Bjørnbakkere mødte som Kandidater i Skjoldelev. De var velkendte i Kredsen, alle tre havde tidligere staaet paa Valgtribunen. Det var Boelsmand Rasmus Andersen af Tinning, Hummeluhr og Jensen-Dyngby. »Jyllandsposten« meddeler, at de alle udtalte sig i samme Aand om den politiske Situation og fremstillede sig som Mænd, der vilde værne om det betrængte Folketings Bevillingsmyndighed. Jensen-Dyngby var mest krigersk i sine Udtalelser, hvorimod Hummeluhr var mere moderat, og han fik derfor næsten hele Højres Stemmer. »Aarhus Amtstidende« har stillet sig kølig overfor Jensen-Dyngbys Kandidatur, men Viggo Bjørnbak har underhaanden agiteret stærkt for ham. »Jyllandsposten« slutter: I Skjoldelevkredsen er Jensen-Dyngby færdig.

Hos Vælgerne var Stemningen aldeles overvejende for Hummeluhr. Han genvalgtes med 1279 St. Jensen-Dyngby fik kun 241 og Andersen 67. Jensen-Dyngby havde smaa Mindretal i næsten alle Kommuner, flest Stemmer fik han i Vithen-Haldum-Hadsten, hvor han havde 70. Andersen fik 47 St. i Søften-Foldby, hans egen og Hummeluhrs Kommune, men Hummeluhr fik 162.

Paa den næste Valgdag, 25. Juni 1884, mødte Grundtvigianerne med en Kandidat. Det var en ung Mand paa 33 Aar, Gaardejer Søren Kristensen fra Vitten. Hans politiske Standpunkt var noget anderledes end Hummeluhrs. Han var nærmest Bergs Mand, medens Hummeluhr var Hørups. Valget gav som Resultat, at Hummeluhr blev valgt med 1645 St., Søren Kristensen fik 468. Sidstnævnte havde Flertal i Elev, Vitten, Lyngaa og Borum Kommuner.

»Aarhus Folkeblad«, som Redaktør N. Joh. Laursen havde oprettet 1882, og som var Grundtvigianernes Blad, holdt sig mærkelig neutral overfor de to Kandidater. Det skrev før Valget: »For at vælge den gamle Rigsdagsmand taler, at han er den prøvede. Imod ham taler, at han ikke er kommet frem ved sin egen Dygtighed, men ved sin Forgænger Jensen-Dyngbys moderate Synder. Selv hans nærmeste Venner indrømmer, at det er Stillingen. Søren Kristensen er utvivlsomt i Besiddelse af større Dygtighed og er vistnok ogsaa en paalidelig Venstremand. Men dette Valg hører ikke til de vigtigste, saaledes som Sagerne staar«.

Søren Kristensen blev aldrig Rigsdagsmand og gjorde sig ikke store Anstrengelser for at blive det. Kun en Gang senere optraadte han som Folketingskandidat, idet han 1890 stillede sig i Odder mod Viggo Bjørnbak med et lignende Resultat, som han havde opnaaet i Skjoldelev. Baade ved et Amtsraadsvalg og et Landstingsvalg fik han Stemmer, men kun smaa Mindretal. Som Grundtvigianer kunde han ikke vente at blive valgt, hvor Bjørnbakkerne havde nogen Indflydelse. Da han i sin Tid var en af Skjoldelevkredsens betydeligste Mænd, skal her anføres følgende om ham: Han var født i Vitten Bundgaard 10. Juli 1851, tog Lærereksamen fra Skaarup Seminarium 1878, men overtog derefter sin Fødegård, hvor han i nogle Aar holdt en Slags Fortsættelsesskole, som han dog maatte opgive, da offentlige Tillidshverv lagde Beslag paa hans Kræfter. Han tog stærkt og livligt Del i Ledelsen af Firsernes mange aandelige, politiske og økonomiske Foretagender og var en Tid en søgt Foredragsholder. I en Del Aar var han Sogneraadsformand. 1889 var han med ved Oprettelsen af Randers Andels-Svineslagteri og blev straks Medlem af Bestyrelsen. 1896 blev han Formand for det store Slagteri;

men allerede Aaret efter, 30. Septbr. 1897, døde han i sine bedste Manddomsaar.

Sidste Gang, Hummeluhr valgtes i Skjoldelev, var den 28. Januar 1887. Som Modkandidat havde han da Gaardejer Hans P. Pedersen af Lading, der sluttede sig til Højre. Han fik kun 180 St., medens 1597 Vælgere stemte paa Hummeluhr, det højeste Stemmetal, som er afgivet paa en enkelt Kandidat i Kredsen før 1913.

Valgene 1890 og 1892.

Man skulde nu tro, at Hummeluhrs Stilling var urokkelig. Men han maatte dele Skæbne med saa mange andre, naar der bliver Omslag i Vælgernes Holdning. Sidst i Firserne ændredes de politiske Forhold i Skjoldelevkredsen betydeligt. Socialdemokratiet blev en stærk Magtfaktor. Det var særlig Redaktør Harald Jensen i Aarhus, som bidrog dertil. Han havde nylig stiftet »Demokraten«, han agiterede ufortrødent i Kredsen, og han blev opstillet mod Hummeluhr.

Indenfor Venstre var der ogsaa nogen Opposition mod Hummeluhr. Blandt hans Modstandere nævnes H. P. Rasmussen af Herskind, L. C. Larsen af Haldum og Jensen-Lyngaa. Det var især Agrarerne, som begyndte at rejse Hovedet. Ganske vist blev den officielle Agrarforening, der spillede en betydelig Rolle i Halvfemserne, først stiftet i November 1893, men flere Aar før havde der været Tendenser dertil fremme, især i Aarhuseggen, hvor Gaardejer Chr. Leth Espensen, Vibygaard, var denne Sags ivrigste Fortaler. En af de første, som slog til Lyd for Agrarbevægelsen, var Redaktør Hans Frederik Riegels fra København. Han havde oprindeligt været Landmand, men begyndte 1879 at udgive Bladet »Landbovennen«, som han redigerede til 1917, da han døde som Landets ældste aktive Pressemand, næsten 88 Aar gl. Han skildres som en brav og jovial, almindelig afholdt Mand. En Del af Vælgernes opfordrede ham til at stille sig mod Hummeluhr, hvad han gjorde med Glæde, og saaledes blev der 3 Kandidater i Skjoldelev ved Valget d. 21. Jan. 1890.

Det er vel nok den Valgdag i Skjoldelev, som har vakt mest Opsigt. Den gav Anledning til Omtale i hele Landet; thi da valgtes for første Gang en Socialdemokrat i en Landkreds. Som sædvanlig gav de to Venstreblade i Aarhus lidet fyldestgørende Oplysninger om Valget. Men Harald Jensen har i Svend Martins Bog »Hvorledes jeg blev Politiker« (1912) givet en interessant Fremstilling af Valgforberedelserne og Valgdagen. Det var hans første Fremtræden som Folketingskandidat. Overfor et og andet maa man dog vist tage Forbehold i denne Skildring.

Allerede den 6. Januar indbød Hummeluhr til 8 Vælgermøder, og kort efter meddelte Harald Jensen og Riegels, at de vilde deltage i disse Møder. Der var bl. a. Møder i Taastrup, Høver, Sjelle, Sabro, Tilst og Hinnerup. I Følge Amtstidende var der ikke saa lidt Stemning for Riegels paa flere af Møderne, maaske fordi Chr. Leth Espensen anbefalede ham og fulgte ham fra Møde til Møde. Harald Jensen kalder da ogsaa Riegels for Leth Espensens Kandidat, skønt Leth Espensen boede i Aarhuskredsen. Kun faa af Vælgernes udtalte sig paa Møderne, og de mere fremtrædende Mænd holdt sig forsigtigt tilbage. Dog anbefalede Niels Eskildsen, Aarslev, Redaktør Riegels i Taastrup.

Harald Jensen fortæller, at hans Opgave var stadig at faa sine Modkandidater sat op imod hinanden. Naar Riegels udviklede et eller andet, sagde Harald Jensen, at Hummeluhr var af en anden Mening, og saa sloges de efter alle Kunstens Regler. Det er ikke just opmuntrende for

Venstremænd at læse om, hvorledes Harald Jensen som den klogeste af de tre kørte i Ring med de to andre, der var aldrende Mænd, begge over 60. Hummeluhr kunde han dog ikke saa let bluffe, dertil kendte denne Vælgerne for godt. Men overfor Riegels, der synes at have lidt af en god Portion Naivitet, lykkedes det over al Forventning.

Harald Jensen skriver, at ved et Møde i Herskind sluttede de to Venstrekandidater Akkord om, at den af dem, som fik færrest Stemmer ved Kaaringen, skulde trække sig tilbage. Heri husker han dog fejl; thi i Følge Aviserne blev der slet ikke holdt Møde i Herskind. Det maa være Mødet i Sjelle, han sigter til. Her var H. P. Rasmussen, Herskind, Ordstyrer, og Møller Mikkel Jensen fra Herskind Mølle spurgte Riegels og Hummeluhr, om de vilde trække sig tilbage for hinanden efter Kaaringen. Riegels sagde ja dertil, men Hummeluhr gav et uklart Svar.

Nu gjaldt det for Harald Jensen om at mage det saaledes, at ingen af dem trak sig tilbage. Han var klar over, at Hummeluhr stod stærkest blandt Vælgerne, og derfor gjaldt det om at fastholde Riegels. Han lod da sine Vælgere ledsage Riegels' Taler med Hør! og Bravo!, saa denne følte sig næsten sejrssikker. Ogsaa i Dirigentvalget har de formentlig deltaget til Fordel for Riegels; thi baade i Sabro og Hinnerup var Riegels' Meningsfælle Rasmus Andersen, Tinning, Ordstyrer. Rosinen i Pølseenden blev dog, at ved Kaaringen stemte Socialdemokraterne paa Riegels, saa denne blev valgt. Venstrebladene har intet om Kaaringen, men saadan meddeler Harald Jensen.

Paa Valgdagen var Gaardejer Hans P. Pedersen, Lading, Formand for Valgbestyrelsen. Jens Nielsen fra Taastrup anbefalede Hummeluhr, Snedker S. Pedersen, Brabrand, talte for Harald Jensens Valg, og Rasmus Andersen, Tinning, var ordførende Stiller for Riegels.

Hummeluhr vilde ikke bøje sig for Udfaldet af Kaaringen, fordi han var klar over, at han havde langt flere Venstrevælgere end Riegels. Resultatet af den skriftlige Afstemning blev, at Harald Jensen blev valgt med 713 St. Hummeluhr havde 632 og Riegels kun 229, skønt han havde flest ved Kaaringen. — I Kommunerne faldt Afstemningen saaledes ud:

	Harald Jensen	Hummeluhr	Riegels
Aaby	16	1	10
Brabrand-Aarslev	78	30	15
Tilst-Kasted	47	18	15
Elsted	3	15	0
Elev	10	5	0
Trige-Ølsted	52	23	29
Grundfør-Spørring	33	48	24
Søften-Foldby	81	129	5
Vitten-Haldum-Hadsten ...	97	27	39
Lyngaa	21	2	20
Lading	24	63	6
Sabro-Faarup	16	51	8
Borum-Lyngby	44	8	28
Harlev-Framlev	47	55	0
Storring-Stjær-Galten	65	75	2
Skivholme-Skovby	36	57	19
Sjelle-Skørring	43	25	9

I en Artikel før Valget skrev Aarhus Folkeblad: »Venstres Stilling i Skjoldlevkredsen er uforstaaelig. Vi kender ingen Forskel paa Hum-

meluhrs og Riegels' Politik. De er begge Smørmænd, begge Agrarer og har de samme Venner.«

Efter at have meddelt, at Harald Jensen valgtes, afleverer Bladet følgende Salut: »Det var det Udbytte, Fremskridtsforeningen fik af sit Valgarbejde, og det var fortjent. Fremskridtsforeningens Formand Niels Eskildsen, Aarslev, proklamerede Standspolitikken som Foreningens Program, og Leth Espensen, Viby, sekunderede. Det gjaldt om at faa en Landbopolitik frem, uanset om det gik ud over andre af Landets Borgere.«

Det er dog tvivlsomt, om disse Citater stammer fra Redaktør Laursens Pen; thi han var optaget som Kandidat i Lemvig. Men det er ikke utænkeligt, at nogle af Folkebladets Venner har stemt paa Harald Jensen eller undladt at stemme. Ved de nærmest følgende Valg gik Socialdemokratiets Stemmer tilbage, og Venstres samlede Stemmetal var meget lille i 1890. Ogsaa Stemmeprocenten var lille, kun 54,4 pCt.

Harald Jensen var nu Kredens Folketingsmand i godt 2 Aar. De sidste to Valg havde været afholdt i Januar, midt i Rigsdagssamlingen, og hen mod Samlingens Slutning i Marts var man spændt paa, om der atter skulde være Vintervalg. N. Neergaard mener i sine Erindringer, at det var Hensynet til Forhandlingspolitikken, der fik Ministeriet til at udskrive nyt Valg til Afholdelse kort efter Samlingens Slutning. Flere af Ministeriets Medlemmer ønskede nemlig denne Politik fortsat.

Valgdagen blev bestemt til d. 20. April 1892.

Harald Jensen.

Harald Jensen stillede sig selvfølgelig igen. Belært af Fiaskoen fra 1890 ønskede Venstre at gaa enigt til Valg for at besejre ham. Allerede i Februar var der indbudt til et Møde paa Forsamlingsbygningen i Aarhus for at udpege en Kandidat. Men paa

Grund af daarligt Vejr var der mødt altfor faa. Man bestemte sig da til at holde nyt Møde den 12 Marts, og paa denne Dag enedes man om at opstille fhv. Folketingsmand Søren Kjær, der var faldet i Søndervinge 1890. Ogsaa Højre mødte med en Kandidat, Godsejer Johannes Friis, Lyngbygaard, som dog trak sig tilbage paa Valgdagen til Fordel for Søren Kjær.

Man maa vistnok sige, at Venstre havde været heldig i Valget af Kandidat. Han var ikke fra Kredsen og havde ikke deltaget i Splittelsen ved sidste Valg. Dertil var han en Mand, som Harald Jensen ikke kunde køre i Ring med. Søren Kjær var et ualmindelig lyst Hoved, havde udmærkede Talegaver og havde mangfoldige Gange baade i og udenfor Rigsdagen vist, at han kunde tage Kampen op med hvemsomhelst. Det kom Harald Jensen til at erkende. Paa et Vælgermøde i Hinnerup 2. April lagde Harald Jensen for med at oprulle Søren Kjærs Synderegister gennem 28 Aars Virksomhed i Folketinget, og det var efter Harald Jensens Mening meget langt. Bl. a. hæftede han sig ved, at Kjær vilde haft Forlig med Højre i Paasken 1888. Det er rigtigt nok, at Søren Kjærs Optræden havde ændret sig meget fra de unge Aar, da hans Udtalelser hørte til de mest krasse i Folketinget. Efterhaanden var de skarpe Kanter bleven slebet noget af ham, og han indtog mere moderate Standpunkter. Men hans Hovedsynspunkt var dog stadig uforandret, han fulgte oprindelig Tscherning og senere i det væsentlige Lars Bjørnbak og Gert Win-

ther. Han kunde give Harald Jensen Svar paa Tiltale, og det gjorde han. Han kunde ogsaa gaa angrebsvis til Værks, hvad hans Modstandere ofte havde faaet at føle. Det har sikkert gaaet livligt til i Valgkampen, den sidste, Kjær førte.

Det nævnte Møde i Hinnerup var besøgt af 600 Tilhørere, hvoraf $\frac{3}{4}$ var paa Søren Kjærs Side. Hummeluhr anbefalede Kjær.

I Høver tilraadede Redaktør Laursen ligeledes at vælge Søren Kjær, saa denne fik Støtte fra alle Afskygninger af Venstre.

Om selve Valget foreligger næppe ret meget. J. C. Elgaard i Søften var Formand for Valgbestyrelsen, og Tilslutningen til Valget var større end nogensinde tidligere, idet 65,7 pCt. af Vælgerne afgav deres Stemmer.

Søren Kjær blev valgt med 1313 St., Harald Jensen fik 676, altsaa lidt mindre end sidst.

Harald Jensen og Søren Kjær.

I den lange Række af Folketingsmænd for Skjoldelev er de to Navne formentlig dem, som er bedst kendt i videre Kredse. Begge var de født af fattige Forældre, og begge havde de fortrinlige Evner, der førte dem op paa fremtrædende Pladser. Ellers var de hinanden ulige i Tankegang og politisk Opfattelse. Deres Tilknytning til Skjoldelevkredsen var dog kun en kort Episode, for Harald Jensens Vedkommende Indledning til en politisk Virksomhed, der varede i over 30 Aar, for Søren Kjær derimod Afslutningen paa et næsten lige saa langt Medlemskab af Folketinget. Harald Jensens politiske Liv hører Aarhus søndre Kreds og Landstinget til, medens Søren Kjærs Historie falder sammen med Søndervinge. Derfor bliver de ikke omtalt videre udførligt her.

Harald Otto Jensen var født 13. Oktober 1851 i København, hvor Faderen var Høker, senere Arbejdsmand. Han blev udlært som Typograf 1871 og kom samme Aar til Lars Bjørnbaks Trykkeri i Aarhus. 1872—75 arbejdede han i København, men kom saa atter tilbage til Aarhus Amtstidende, hvor han blev, til han 1884 stiftede »Demokraten«, hvis Redaktør han var til 1918, Efter at have stillet sig tre Gange i Skjoldelev og en Gang i Odder valgtes han 1895 i Aarhus søndre Kreds, hvor han genvalgtes, indtil han 1906 blev Landstingsmand. Han havde Sæde i Landstinget til sin Død, fra 1920 som tingvalgt. Han var Byraadsmedlem i Aarhus i 22 Aar, og baade som Rigsdagsmand og Aarhusborger nød han stor Anseelse som en af Socialdemokratiets bedste Kræfter og Partiets Førstemand i Jylland.

Harald Jensen døde 18. Oktober 1925. Landstingets Formand Ole Hansen udtalte i sin Mindetale bl. a.: »Harald Jensen nærede en meget stor Interesse for Arbejdet her i Rigsdagen. Med sine gode Evner og i Besiddelse af en stor Arbejdskraft vandt han hurtig frem til at indtage en fremskudt Stilling. Som mangeaarigt Medlem af Finansudvalget og som Medlem af mange vigtige Udvalg og Kommissioner har han øvet en Indflydelse af stor og omfattende Betydning. . . Harald Jensen kunde vel til Tider, navnlig i sine yngre Dage, benytte skarpe Udtalelser, men det var aldrig hans Formaal eller Opgave dermed at ville saare eller krænke sine Modstandere. Jeg tør ogsaa derfor udtale, at der her i Landstinget kun er gode Minder om Harald Jensen fra de mange Aar, han har været Medlem af Tinget.«

Søren Nielsen Kjær var født 7. Januar 1827 i Vinterslev Sogn ved Kjellerup, hvor Faderen var Husmand. Han deltog i Krigen 1848—50.

Fra 1851—64 boede han i Ilsø, en lille Landsby, der ligger i Skjern Sogn nord for Ulstrup, ikke langt fra Valgstedet Søndervinge. Han var Lejehusmand, Ejendommen tilhørte hans Moder, og Kaarene var beskedne. Den nære Adgang til Søndervinge har nok skærpet hans politiske Interesse, thi 1852—54 var der Folketingsvalg 4 Gange. Den 5. Gang, 1855, mødte han selv op som Kandidat. Herredsfoged Kampmann blev valgt med 245 St., men Kjær fik dog 194. Fra da af var Søren Kjær Kandidat ved alle Valg i Kredsen i 35 Aar, og ved et Suppleringsvalg 1856 valgtes han med 90 St. Tre andre Kandidater fik 71, 63 og 47 St.

Efterhaanden bedredes hans økonomiske Forhold, og 1864 købte han en lille Gaard i Helstrup mellem Langaa og Randers, hvor han stadig senere havde sit Hjem. Han genvalgtes til Juli 1881, da han faldt for Menighedsforstander A. Holck, den kendte Redaktør af Bladet »Ugens Nyheder«, iøvrigt en respektabel Folketingsmand. Holck trak sig tilbage 1887, og saa valgtes Kjær igen, men faldt atter 1890.

Det var et haardt Slag for ham at skulle undvære Rigsdagen, og hver Gang, der var Lejlighed, prøvede han, om det kunde lykkes at opnaa Valg. Det har derfor været ham i sjælden Grad kærkommen, at der kom Bud efter ham fra Skjoldelev. Han fik derved Lejlighed til at dø paa sin Post som Folketingsmand. Kun i godt 1½ Aar holdt han ud som Skjoldelevkredsens Folketingsmand. Den 11. December 1893 døde han. Hans Hustru Christine Marie Nielsen var en Skovfogeddatter fra Hjermind.

Kun 29 Aar gammel kom Søren Kjær paa Rigsdagen. Hurtig blev hans Navn bekendt, og man skal have vanskeligt ved at nævne nogen Rigsdagsbonde, hvis Navn var mere omdisputeret. Hans Modstandere maatte indrømme, at han var en af Rigsdagens bedst begavede Bønder. Hans første Virksomhed faldt i Nationalliberalismens gyldne Periode, og dette Parti, der følte sig højt hævet over Bønderne, stod Kjær saa fjernt som mulig med Redaktør Bille. Han blev tilrakkert efter Noder, men han gav aldrig Pardon. Den Lethed, han havde ved at tale, kom ham udmærket til Hjælp. Han talte meget i Tinget. I de første 25 Aar havde han Ordet 572 Gange i Folketinget. Naar hertil kommer hans Taler i de sidste Aar og i Rigsraadets Folketing, som han ogsaa var Medlem af, løber Tallet sandsynligvis op til omkring 700.

Han kæmpede tappert for Junigrundlovens Bevarelse i 1866, var en dygtig Agitator for sin Politik og stod paa Lars Bjørnbaks Side i Striden med Grundtvigianerne. En af hans særlige Interesser var Lønnings-spørgsmaalet, hvor han vilde nedsætte Udgifterne til Embedsstanden, ligesom han ogsaa vilde bevilge det mindst mulige til Forsvarsvæsenet.

Søren Kjær var en selvstændig Natur, der ikke kunde døje Partidiktaturet. En kort Tid var han Medlem af det forenede Venstre, men meldte sig snart ud. Sidst i Halvfjerserne er det, som om der foregik en Forandring i hans Holdning. Han, der i sine tidligere Aar havde tordnet mod Militærvæsen, Præster og Overklasse, blev med Tiden mildere og stemte endogsaa for Hærloven 1880. Som Skjoldelevkredsens Folketingsmand hørte han til det forhandlende Venstre.

Dommen over ham ændredes lidt efter lidt. I sine unge Aar betegnedes han som en aandløs Materialist. Senere blev han anset for at være en interesseret, livlig og medgørlig Mand, der ingenlunde savnede Aand.

Hans lange Virksomhed paa Rigsdagen har dog ikke haft den Betydning, som hans Evner svarede til. Men Mindet om den slagfærdige, robuste Bonde lever endnu.

Kirkelige Tilstande i Østjylland omkring Aar 1800.

Af F. Elle Jensen.

II.

I *Hasle Herred* var det Stiftsprovst *Rasmus Jansen*, Aarhus, (1793—1806, derefter Biskop over Aalborg Stift), som førte Tilsynet. Han udtaler sig rosende om sine Præster og deres Arbejde, selv om det store Antal af unge mellem 6 og 19 Aar i Vejlbj og Pastor Henrik Møller i Hasles Tunghørighed nok kunde virke lidt generende. Men Skoleholderen i Bra-brand har han givet saadan en Irettesættelse, »at det maa bero derved«, og Resultatet skal nok blive indberettet; Degnen i Hasle har ligeledes faaet en Paamindelse om at gøre sin Pligt. I *Lisbjerg* befandtes Skolevæsenet ogsaa kun at være nogenlunde. — Biskop Janson havde 1802 i det store og hele heller intet at indvende mod Forholdene; kun bemærker han, at *Vejlbj Kirke*, der ejedes af en *Faurskou* i Aarhus, var udsat af Synet og nu ventedes istandsat. Naar han ikke har sagt noget om Kirken i *Kasted*, som ligeledes trængte til Reparation, skyldes det maaske, at *Sognemændene* netop samme Aar havde lovet Provsten at tage sig af den.

Hvad *Øster-Lisbjerg Herred* angaar, erklærer Provst *Byberg* i *Hornslet* (1792—1835) summarisk, at »samtlige kristelige Præster, Degne og Skolemestre forholder sig anstændigt og sømmeligt baade i og udenfor deres Embede« (1801), og samme *Skudsmaal* giver han dem de to følgende Aar, saa det bliver man jo ikke videre klog af. Saa siger dog Biskoppens Optegnelser fra 1803 lidt, om end ikke meget, mere. Heller ikke han har noget at klage over nogen, kun bemærker han, at Degnen i *Todbjerg*, skønt i og for sig brav og duelig, maa have en *Medhjælper*, da han er syg paa *Sjæl* og *Legeme*, og at nogle af de unge ved *Visitatsen* i *Mørke* talte for sagte. Under *Omtalen* af *Skødstrup Pastorat* fremhæver han stærkt *Kammerherre Gersdorff*, *Vosnæsgaard*,¹⁾ som en Mand, der altid har støttet Præsten i hans Arbejde og gjort sit til, at *Ungdommen* blev tilholdt at søge *Skolen* og møde ved *Katekisationerne*. Sin *Kirke* har han skænket et *Orgel*. *Todbjerg* og *Mejlby Kirker*, der ejedes af *Proprietærerne Secher*, *Skaarupgaard*, og *Wiid*, *Kannestrupgaard*, skal repareres og ventes forbedret.

Fra sine *Rejser* i *Sabro* og *Vester Lisbjerg Herreder* 1804 fremhæver Provst *Høxbroe*, *Lyngaa*, (1797—1809) 4 *Piger* og 3 *Drenge* i *Ladding* for deres »lyse og bestemte Svar«, og der var upaaklagelig *Tilslutning* til *Visitatsen*. I *Søften* derimod var der kun mødt nogle faa fra *Hovedsognet*, flere derimod fra *Annekset*; de konfirmerede unge svarede bedst, de andre nogenlunde. *Janson* havde været i *Herredet* 1802, og ogsaa her er det af ham, vi faar mest at vide. Han synes i det hele, at alt staar vel til; dog har han et *Par Antegninger* at gøre med *Hensyn* til *Skolen*. Saaledes i *Vitten*, hvor han paataler, at der er alt for megen *Udenadslæren*, og erindrer *Læreren* om ved den »rette Metode« at lede *Børnene* til den rette *Kundskab*. *Skolehuset* i *Grundfør* er brøstfældigt, men *Ejer-*

ne har lovet at gøre det i Stand; til Gengæld er der bygget et nyt i Ladding og et i Søften, det sidstnævnte bekostet af Grevinden paa Frijsenborg²) og de andre Lodsejere som Følge af Pastor Sechers³) nidkære Bestræbelser.

Men naar Biskoppen mener, at Kirkerne — undtagen Spørring, som var under Reparation — er i Orden, faar han ikke Tilslutning af en Synsforretning fra samme Aar. Om Haldum Kirke siger den saaledes bl. a., at baade Taarn og Langhus er i daarlig Tilstand; indvendig er der mørkegrønt (af Fugt), som om der var malet, og Vinduerne er mørke. I Søften er Altertavle, Vinduer og Vaabenhusdør »ganske forfaldne«, Prædikestolen faldefærdig, Kirkestolene brøstfældige, Muren i Koret revnet, og Klokken frygtes at ville falde ned; alt ryster, naar der ringes. Heller ikke i Foldby har der været hyggeligt. Korets Gavl og Hvælvinger er faldefærdige, og det regner ned; indvendig Kalkning mangler og i Vinduerne baade Bly og Glas. Loftet er revnet, nogle Stole brøstfældige, ligesaa Trappen til Prædikestolen (Kirkesynet 1800 beretter, at da et Vindue ved Prædikestolen er i Stykker, regner det paa Præsten). Der er slet ingen Trappe til Taarnet, Vaabenhuset er brøstfældigt. 1803 kunde dog meldes, at Kirken var under Reparation. Den ejedes ligesom Søften af Frijsenborg.

Provst *Winding*, Tved, (1772—1818), der mener, at man i disse let-sindige Tider maa være glad, om Tilstanden i Almindelighed kan være antagelig, melder 1800 fra *Mols*, at han har fundet alt til Fornøjelse, og han er glad for at kunne konstatere, at Ungdommens Kundskaber i Skolerne kendeligt forbedredes. I Helgenæs hos Lærer Svane er der 56 Børn, men de læste godt baade udenad og indenad og kunde svare klart, hvor meget man end drejede Spørgsmaalene, ligesom de var i Stand til at anføre de rigtige »Sprog« (Skriftsteder). Ogsaa i Ebeltoft og Knebel staar det godt til, ligesaa i Vistoft, men i Holme influerer det paa Undervisningen, at Skoleholderen, skønt han egentlig er flink, som en uøvet Bonde ikke har faaet den rette Læremaade tillagt, fordi Præsten maa leje Hest og Vogn og derfor kun kommer paa Visitats et Par Gange om Aaret. I Egens er Skolegangen vel nogenlunde, men Læreren doven, saa Præsten kun høster liden Frugt af hans Arbejde. Ærgerligt er det, at en Mand i Esby ikke til Stadighed vil sende sine tungnemme Børn til Undervisning; Præstens Overtalelser har intet hjulpet, og Amtmanden vil ikke lade ham udpante for Skolemulkterne, saalænge ikke alle Midler er prøvet, hvad de imidlertid er med Undtgelse af det offentlige Skriftemaal.

Fra en senere Visitats, 1802, fremhæver Provst *Winding* navnlig Skoleholderen Svensk i Strands, fordi han skønt en enfoldig Mand udfører sin Gerning med utrættelig Iver uden at kræve Forflyttelse; han besøger ham med Sjælefyrd. Skolebygningerne er gennemgaaende i god Stand, nogle endogsaa nye, elendigt er kun »det usle, lille, lave, fugtige, mørke og uforsvarligt ringe Hul« i Boeslum under Skærsø; der hører 27 Gaarde og lige saa mange Huse til Distriktet, men Præsten frygter for at tabe noget af Oberstens⁴) Naade ved at klage, ligesom han ej heller tænker paa at faa Skoler rejst i Elsegaarde og Skovgaarde, der ligeledes hører under Skærsø. Derfor er Ungdommen paa disse Steder yderst slet; den kunde vel søge ind til Ebeltoft, men det sker ikke.

I Modsætning til disse hvasse Ord om Ebeltoftpræsten synes Biskop *Janson* (1803), at der ikke kan siges andet end godt, hverken om ham eller hans Kapellan, og han er i det hele ved tilfreds med Forholdene

i Herredet; dog ønsker han i Helgenæs en Skole mere af Hensyn til de fjernere boende Børn. Og Draaby Kirke, der ejes af Skærø, har nogle Mangler, men de ventes afhjulpet inden næste Syn.

»Mangler« er nu imidlertid et temmelig mildt Udtryk, for Provsten forlanger samme Aar det utætte Tag eftersat og omlagt, Tømmeret istandsat og Murene eftergaaet og repareret. Vinduerne er ikke gode, og en Masse Ruder mangler. Der findes intet Knæfald. Buen over Kirkeporten er revnet, Træporten brøstfældig, Stendige og Laage defekte. Endvidere ankes der over Storke- og Svalerederne paa Taget, som er uanstændige og til Vansir for Kirken, da Fuglene nedkaster deres Urenheder over den; de kræves derfor fjernet.

Som et Modstykke til denne Vanrøgt kan anføres, at Kirkesynet 1800 beretter, at Helgenæs Kirke er blevet grundigt istandsat for 588 Rdl. af den gamle Fru Sommerfeldt paa Kongsgaard, der tidligere havde ofret 800 og 600 Rdl. paa den.

Provst Worsøe, Aalsø, (1776—1820), indberetter fra sin Rundrejse i *Sønder Herred* 1800, at der ingen Steder har været nogen Klage over Kirkens og Skolens Mænd undtagen i Fuglsø, hvor en enkelt besværede sig over Degnens Tunghørighed, men da denne lovede at antage en Medhjælper til at læse med de yngste, og Pastor Rørdam vil føre Tilsyn med Forholdene, mener han, at det nok skal gaa. De følgende Aar staar alt ogsaa vel til, og 1804 resumerer han sine Indtryk i, at han ikke kan nægte Kirkens og Skolens Lærere det Vidnesbyrd, at de »uforsømmelig« efterkommer deres Embedspligter og har vist sig ustraffelige i al deres Færd. Om Kirkernes Tilstand skriver han 1802, at ifølge Præsternes Indberetninger er der ingen Grund til Klage. Med Hensyn til de Mangler, der er paapeget, er der sket Henvendelse til de respektive Ejere om at have dem afhjulpet inden næste Syns Afholdelse.

Biskoppen visiterede 1803. Mod de kirkelige Forhold har han intet at indvende, og de unges Kundskaber synes ham ogsaa tilfredsstillende; i Tirstrup noterer han, at adskillige udmærkede sig ved forstandige Svar. Her havde hvert Sogn faaet sin Kirkesanger og Skoleholder, men Degnens Søn fik betydet, at om han ikke tog sig sammen og viste mere Flid, kunde han ikke, som man havde lovet ham, vente at blive sin Faders Eftermand. I Feldballe ønskede Bispen Skolevæsen og Degnekald adskilt; Indtægterne fra det sidste burde anvendes til Oprettelse af en Skole mere. I Aalsø Sogn roser han Degnen Blache i høje Toner, fordi han som Organist er en fuldkommen Musiker; ogsaa med de unge gør han sig Flid.

Fra *Houlbjerg Herred* beretter Provst *Sundorpf*, Houlbjerg, (1792—1840), at han har overhørt Skolebørnene i sit Distrikt i Lærebog og Bibelhistorie, desuden i Skrivning og Regning, hvor dette blev lært, og at baade Lærere og Børn i Almindelighed opfylder deres Pligter, nogle endog i udmærket Grad (1800). Der er nye Skoler i Thorsø og Aidt, og Grevinde Friis vil bygge en i Gerning; i Sahl er der udlagt Jord til en. Han er ligeledes velfornøjet med sine Visitatser i Kirkerne, og baade deres og Skolehusenes Tilstand forbedres hvert Aar ved Reparationer.

Biskoppen, der berejste Herredet 1802, havde imidlertid og med god Grund nogle meget væsentlige Anker mod Forholdene i Haurum-Søby,⁶⁾ thi her havde der siden 1790 været ikke mindre end 8 Præster. Skylden herfor havde ganske vist været, at Embedet var saa slet aflagt, at ingen kunde leve af det, men paa den anden Side var det ogsaa at ønske, at det ikke maatte være de kaldende Kirkeejere tilladt at gøre, hvad

Kongen aldrig gør, nemlig at faa en Mand udnævnt og saa straks forflytte ham et andet Sted hen, da det er til stor Skade for Menigheden. En Præst bør blive i sit Kald mindst 4 Aar; ellers kan man heller ikke danne sig nogen Mening om hans Duelighed, og det har navnlig Betydning, naar han søger Befordring. Som Følge af den idelige Skiften er Præstegaarden ikke holdt i nogen god Stand. Kirken derimod »meldes« i Orden. — Et Modstykke til dette forsømte Sted var de »som altid« gode Menigheder og Lærere i Vejerslev-Aidt-Thorsø. Befolkningen her elsker og ærer sin Præst, hvorpaa den vel oplyste Ungdom er det skønneste Bevis; den kunde gøre Rede for alt, hvad man forlangte af den. — Om Kirkerne noteres, at nogle af dem er under Reparation, og Provsten indberetter Aaret efter, at de i Reglen er i god og brugbar Stand, om end med nogle Mangler.

Provst *Schmidt* i *Nørre Galten* (1785—1823) klager 1800 over, at der paa hans Visitats i Galten Herred kun mødte nogle faa Skolebørn i Haslund Kirke, skønt Vejret var godt, og der ikke var noget presserende Markarbejde at forrette. Af voksne var bare 5 Mænd til Stede, hvoraf de to skulde syne Præstegaarden, og ingen Kvinder. Baade Præst og Lærer ankede særlig over Folks Ligegyldighed i Hovedsognet og de unges Udeblivelse fra Katekisationerne. Derimod var der god Tilslutning til Visitatsen i de øvrige Pastorater.

Biskop *Janson* synes dog ikke 1801 at have haft noget at udsætte paa hans Visitats i Galten Herred kun mødte nogle faa Skolebørn i Has-Tilladelse til at bo paa sin egen Gaard, Carlslund, mod at vedligeholde Præstegaarden. Dette gjorde han da ogsaa, og den var beboet af ordentlige Folk. Men i Værum kritiserer Biskoppen den Prædiken, han hørte af Pastor *Borchsenius*, der ellers kaldes en »ganske duelig og god Mand«; den betegnes som for vidtløftig med Indblanding af mange Ting, som ikke vedkom Sagen eller »Dagens Forretning«. Som et Plaster paa Saaret tilføjes, at han iøvrigt talte og katekiserede godt. Degnen, som gerne vilde lade en anden læse med Børnene i sit Sted, fik en Formaning.

Af Kirkerne er Bispnen ikke fornøjet med den i Lerbjerg og bemærker, at der ofte har været klaget over dens Tilstand, men at man nu vel kan vente en Forbedring. Den tilhørte *Frijsenborg*. Kirkesynet fra samme Aar siger om den, at Tømmerværket vel er passabelt, men der behøves Kalkning og Udspækning og Reparation paa Vinduer og Loft — hvoraf der intet er i Vaabenhuset. Murene revner, og Kirkegaardsdiget er ikke godt. Heller ikke Galten Kirke har været i Orden; ogsaa den trænger til Kalkning og Udspækning, Hvælvinger, Gulv og Vinduer er daarlige, Bjælker er i Stykker, og der er Huller i Blytaget. Der mangler Trappe til Loftet.

Om Forholdene i *Hids Herred* melder Provst *Thomas Aaboe*, Serup, (1784—1801), at han overalt har fundet en talrig og i Reglen vel oplyst Ungdom, samt at Børnene flittigt besøger Skolen. Hans Eftermand, Provst *Peter Aaboe*, Kragelund, (1778—1817), finder ogsaa, at Ungdommen er til Fornøjelse, man han er ikke enig i, at Skolegangen er tilfredsstillende; han siger, at Præsterne beklager sig over, at dette ikke er Tilfældet. Kirkerne, skriver han yderligere 1804, har delvis nogle, dog ikke særlig betydelige Mangler, hvilket straks er givet Ejerne til Kende, og de har ogsaa enten allerede afhjulpet dem eller gjort Anstalter dertil; i Sinding er der dog kun taget fat indvendigt.

Biskop *Jansons* Optegnelser fra 1802 siger intet særligt.

Det er som allerede nævnt Myndighedernes Opfattelse af de kirke-

lige Forhold i Østjylland, der ligger til Grund for ovennævnte Skildring; det kan nu have sin Interesse at knytte et Par Bemærkninger til den.

Hvad Biskop Jansons Visitatsoptegnelser angaar, maa man sige, at de i det hele og store er meget lidt oplysende, og at den, der i dem vententer at finde en rolig og klar Redegørelse for, hvorledes det aandeligt stod til i Stiftet, vil blive skuffet. Mest faar man det Indtryk af dem, at han selv har været en mild og venlig Tilsynsførende, som helst for med Lempe og altid, saa vidt det paa nogen Maade lod sig gøre, bestræbte sig for at se det bedste hos sine undergivne og kun nødtigt udtalte sig dadlende om dem. Man kan vistnok derfor ogsaa gaa ud fra, at naar han kalder den Prædiken, han i Nærum hørte af Pastor Borchsenius, baade lang og løs, maa den have været ualmindelig daarlig. Betegnende for hans godmodige Sind er det imidlertid, at han samtidig udglattende bemærker, at Præsten baade havde Ordet i sin Magt og forstod at katekisere.

Men denne stadig Ros gør, at det bliver vanskeligt paa Grundlag af hans Notater at danne sig et sandt Billede af, hvordan Gejstligheden i Virkeligheden var, og da heller ikke Provsternes Indberetninger i saa Henseende er oplysende, bliver Resultatet kun, at det ser ud til, at den, som man kunde vente, har bestaaet af brave og hæderlige Mænd, der har passet deres Embeder til deres foresattes Tilfredshed, og at de stort set er kommet godt ud af det med deres Sognefolk. Om deres aandelige Indstilling faar vi intet at vide. Nogle af dem har faaet deres Menigheder til at indføre den evangelisk-kristlige Salmebog; maaske det dog siger et eller andet om, hvorledes de selv stod. Ej heller gives der nogen Besked om Befolkningens kirkelige Sans udover enkelte Klager fra Provsterne om svigtende Tilslutning til Gudstjenester og Visitatser; det er som om det kun er kommet de visiterende an paa at undersøge, om de ydre Former har været i Orden, og at konstatere Ungdommens Færdighed i at svare efter eller i Overensstemmelse med Lærebogen. Det sidste har nærmest været den Maalestok, man anlagde, naar man vilde bedømme Almuens Modenhed.

Mest Varme er der i Provst Bechmanns Udtalelser, f. Eks. naar han fremhæver Landbymenighederne paa Købstædernes Bekostning, eller naar han roser den Tænksomhed, som Bønderne paa hans Visitatser nogle Steder lagde for Dagen. Han synes i det hele taget at have været en baade enerigsk og velmenende Mand, og det er utvivlsomt med Rette, at Biskoppen har givet ham et godt Skudsmaal. En lignende interesseret og gejstlig finder vi i Provst Winding i Tved. Hans Tilnavn »Paven fra Mols«⁷), fortæller lidt om hans Karakter; han skildres da ogsaa som en ualmindelig dygtig, streng, gudfrygtig, akkurat og myndig Embedsmand, og man forstaar, at han ikke gerne saa gennem Fingre med noget Sløseri; hans haanlige Omtale af Præsten i Ebeltoft, der var ræd for Herremanden paa Skærsø og derfor ikke turde paatale de usle Skoleforhold i sit Pastorat, viser indirekte, hvad han personlig vilde have gjort, og hvordan han ønskede, at enhver skulde føle Ansvar i sin Gerning. Paa den anden Side ser man af de venlige og stærkt anerkendende Ord, hvormed han omtaler nogle af Provstiets Skoleholdere, at han har haft et varmt Hjerte overfor dem og Forstaaelse af de ikke altid lette Kaar, de arbejdede under.

Hvad Kirkebygningerne angaar, har de vist i Reglen kun været daarligt vedligeholdt, i alt Fald maalt med Nutidens Maalestok; men Klagerne over deres Tilstand var forøvrigt hverken af ny Dato eller indskrænket til Østjylland alene. De fleste sorterede under en eller anden Herremand,

der som Ejer af Tienden samtidig havde Vedligholdelsespligten, men det er en Kendsgerning, at kun alt for mange tog sig den Side af Sagen meget let; i det foregaaende er anført adskillige Eksempler paa, hvordan de lod fem være lige, saa alting fik Lov til at forfalde. Det Kirkesyn, som Loven⁸⁾ foreskrev, betød i Praksis ikke stort overfor vrangvillige Godsejere; først i 1802 blev der givet bestemte Regler bl. a. om, hvilke Fordringer man kunde stille. Til en Slags Undskyldning for Kirkeejerne tjener, at Myndighederne selv undertiden viste stor Ligegyldighed og uden Skrupler kunde imødekomme højst uheldige Andragender fra dem; saaledes fik Grevinden paa Frijsenborg 1801 Tilladelse til at nedbryde Udbygningerne ved Koret i Skivholme samt at ombytte Bly med Sten paa Taget af de mest brøstfældige af sine Kirker⁹⁾.

Den samme Ligegyldighed kendetegner Biskop Jansons Eftersyn, der mildest talt har været meget overfladisk — betegnende er hans Bemærkning fra Visitatsen i Haurum, at Kirken »meldes« at være i forsvarlig Stand — men ubegribeligt er det alligevel, at han har kunnet overse groft Forfald eller blot omtaler det som nogle »Mangler«. I det hele taget kan man sige, at Tiden ikke havde nogen Sans for Kirkehusens Skønhed — modsat den Forstaaelse, som adelige Ejer 200 Aar tidligere viste herfor, naar de satte en Ære i at give dem en værdig Udsmykning.

Men langt mere end om de egentlig kirkelige Forhold samlede saavel Biskoppens som Provsternes Interesse sig om Skolevæsenet. Heri var der dog imidlertid intet paafaldende. Smittet som ogsaa Gejstligheden var af Tidens naive Tro paa Oplysningen og dens Evne til at forbedre Menneskene, blot de fik de rette Kundskaber, maatte den nemlig betragte det som en overmaade vigtig, ja ligefrem kirkelig Opgave at virke til dette Formaal, og derfor er det, at man rundt omkring ser den saa ivrigt optaget af alt, hvad der har med Almuens Oplæring og Undervisning at gøre, at det ofte kom til at gaa ud over den kristlige Forkyndelse. Af Jansons og Provsternes Udtalelser fremgaar det, at de var enige i disse Bestræbelser, og den førstnævntes Ønsker om at overføre Midler fra de kirkelige Degneembeder til Skolevæsenet viser klart, hvor flydende Grænsen mellem de to Institutioner syntes ham at være. Iøvrigt er det ogsaa her mest den ydre Side af Sagen, som omtales, de manglende Skoler, Skoleholdernes Antal og deres Færdighed i at undervise, mens der i Reglen lige saa lidt er forsøgt at give nogen almindelig eller virkelig Karakteristik af dem som af Præsterne. Det Indtryk faar man dog, at har der end været braadne Kar blandt dem, har alligevel Hovedparten været hæderlige Mænd, der gjorde, hvad de kunde — hvormed vistnok ogsaa for manges Vedkommende alt er sagt.

Paa den anden Side viser Provst Bechmanns og Provst Windings uforbeholdende Anerkendelse af nogle af dem, at Standen har rummet dygtige og pædagogisk interesserede Folk, som trods deres beskedne Kaar med Iver har taget sig af deres Gerning og derfor uden Tvivl opnaaet Resultater med deres Børn.

Nogen almindelig Bedømmelse af Befolkningens aandelige Udvikling forekommer som omtalt ikke. Men det er vist rigtigt, som nogle af Provsterne antyder, at Tilslutningen til Gudstjenesterne adskillige Steder ikke var saa god som ønskelig; det samme ligger indirekte i Provst Bechmanns Ros af de Menigheder, hvor man stadig mødte talrigt op. Forøvrigt lød den samme Klage fra flere Egne i Landet, idet Bønderne dér nu havde taget Konsekvensen af, at den gamle Forpligtelse til at gaa i Kirke efterhaanden var bortfaldet, ligesom der var Sogne, hvor man heller

ikke i ældre Tid havde taget det saa nøje med Søndagens Brug. Saaledes i Haslund, hvor Biskop Hygom 1744 gav Befolkningen dér og paa Randersegnen i det hele taget det Skudsmaal, at den var »en genstridig Slægt, der ikke engang vil høre Ordet«¹⁰). Paa den anden Side viser Indberetninger fra Herrederne (1800)¹¹) om dem, der af en undskyldelig Grund havde opsat deres Altergang og derpaa var blevet antaget uden offentligt Skrifte, at det kun drejede sig om ganske faa, saa der har ikke været Tale om nogen villet Afstandtagen fra Kristendommen. Ligeledes vidner Bøndernes Køb af Kirker om deres Interesse for dem, og den Klage, Themfolkene fremførte over den Misrøgt, deres var Genstand for, peger i samme Retning.

Hvad Almuens Stilling til Skolevæsenet angaar, ses det, at man nu i det store og hele anerkendte dets Betydning og i Reglen var villig til at lade sine Børn undervise. Nogle Steder kunde Bønderne nok vride sig ved at vedligeholde Skolehusene og at udrede den fastsatte Løn, men paa den anden Side kunde de ogsaa selv antage en Lærer til at læse med Børnene, hvis de mente, de havde for lang Vej at gaa. Med Skoleholdernes almindelige Kvalifikationer i Erindring blev Resultaterne nok næppe overvældende; mange lærte vel ikke stort mere end nødtørftigt at kunne læse i en Bog, og det lader til, at kun de færreste tilegnede sig og forstod Indholdet af Læsebogen, men højst drev det til at kunne større eller mindre Stykker af den udenad. Betegnende for Tilstanden er vist Provst Jordhøjs Ros af Ungdommen i Lunde og Kattrup, fordi den svarede »rigtigt« paa de stillede Spørgsmaal; det tyder paa, at det maa have knebet i andre Menigheder.

Vækkelser synes der, bortset hvad der gav sig til Kende i Bjerre Herred, ikke at have været nogen Steder. I den pietistiske Tid var der ganske vist en Del Præster, som tilhørte denne Retning, men deres Arbejde satte næppe nogen paaviselig Frugt; i alt Fald har den kun været ringe, og Bevægelsen har, som det i Reglen skete i andre Egne af Landet, hurtigt mistet sin Kraft. Naar Provst Kock i sin Bog »Den danske Kirkes Historie 1801—18« beretter, at en Kvinde fra Hjortsvang under Paavirkning fra »De stærke Jyder« i religiøst Vanvid dræbte et Barn, skyldes dette et misvisende Brev fra en Præst i Tønning, idet det af Justitsprotokollen for Vrads Herred tydeligt fremgaar, at hun har handlet i Livslede for at blive henrettet¹²). Det Indtryk, man faar, er i det hele taget, at Befolkningen, maaske bortset fra en vis Forstaelse af Skolegangens Nødvendighed, i Reglen næppe har haft Interesser ud over Dagen og Vejen, selv om den naturligvis, traditionsbunden som den var, sluttede op om sine Kirker og Præster. Man kan heller ikke læse andet ud af Provsternes Indberetninger og Biskoppens Notater.

N O T E R

1) Poul Rosenørn Gersdorff, Ejer af Vosnæsgaard 1752—1808, Amtmand over Kalø Amt 1777, over Randers Amt 1793, Stiftamtmand i Odense 1799. 2) Christine Sofie Wedel-Friis ejede efter sin Mands, Grev W. F.s Død Frijsenborg 1763—1819. 3) Ole Anchersen Secher (1798—1816) blev 1812 Amtsprøvt over Hasle m. fl. Herreder, 1816 Stiftsprøvt i Aarhus. Meget nidkær for Skolevæsenet. 4) Stamhuset Skærso tilhørte 1763—1804 Christine Sofie Nissen, gift med Oberst J. L. Wauvert. 5) Holger Olivarius (1793—1819). 6) Haurum-Søby til 1802, derefter H.-Sahl. 7) Wiberg: D. Præstehistorie III. S. 385. 8) Danske Lov 2—26—5 og 6. 9) Kancelliskrivelse 25. Juli 1801. 10) F. Elle Jensen: Pietismen i Jylland, S. 92. 11) Rev. J., S. 326 Nr. 33 (Aarhus Bispearkiv). 12) »D. danske Kirkes Hist.« S. 269. Kirkehist. Saml. 6. Række 5. Bd. S. 25 f.

Bindebreve.

Ved Thorv. Madsen.

I gamle Dage — ja endog saa sent som i Tresserne — var det almindeligt at sende Bindebreve til Slægt og Venner paa deres Navnedag. I Regelen var de i Versform, smukt tegnede, eller, hvad der var finere og mere kunstfærdigt, udklippede. H. C. Andersen skal have været en stor Kunstner, naar det gjaldt at fremstille et udklippet Bindebrev.

Tre Ting gjorde sig gældende, naar et rigtigt Bindebrev skulde udføres:

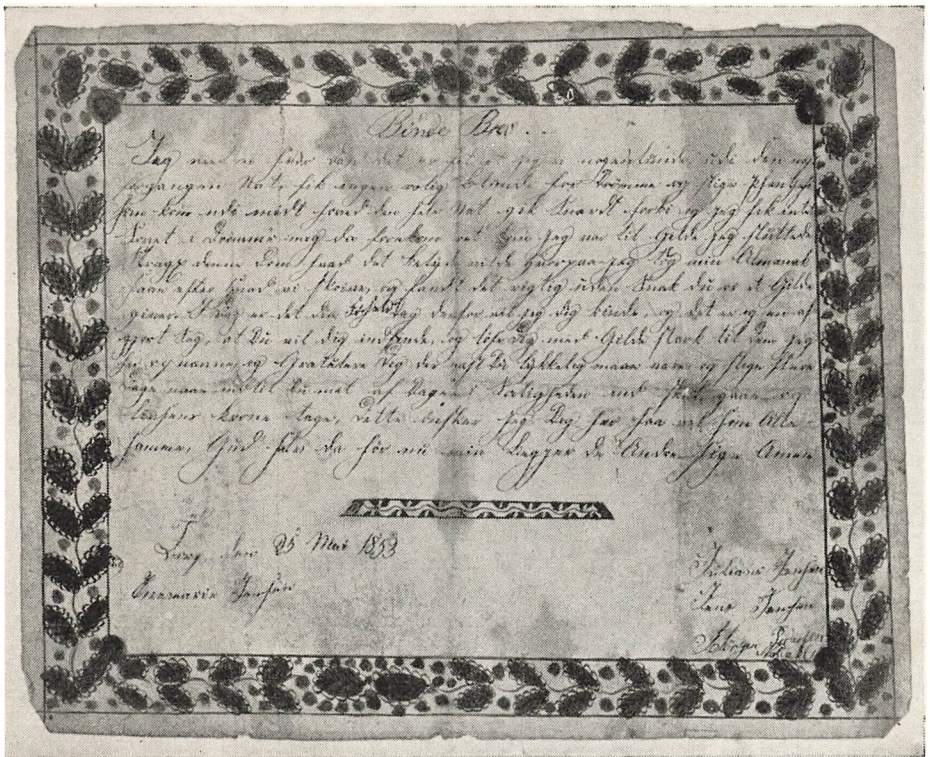
1. At skrive Brevet i Versform.
2. At tegne (klippe) og farve det smukt.
3. At folde det sammen paa kunstfærdig Vis.

Hvis man nu skrev et Bindebrev til een, man satte Pris paa, skrev man ikke sit Navn under, det skulde fremgaa, dels af Versliniernes For eller Bagbogstaver, eller ogsaa af visse fremhævede Ord i Digtet. Meningen med Bindebrevet var at »binde« Modtageren paa en saadan Maade, at vedkommende maatte »løse« sig ved at udfinde dets Hemmelighed. Kunde han eller hun ikke dette inden for en bestemt Tid, maatte man give op og blive »løst« af Afsenderen ved Hjælp af en Gave. Det var altid lidt ydmygende at give op.

Altsaa, Bindebrevet indeholdt en Hemmelighed, i Regelen Afsenderens Navn eller en andens, til hvem man var knyttet med Elskovs og Kærligheds Baand. Det kunde ogsaa ske, at Hemmeligheden laa gemt i et Par Kærlighedsord, der laa skjult hist og her i Teksten eller Tegningen. Var den at finde i kun en af ovennævnte Fremstillingsformer, var det som oftest let nok at finde Hemmeligheden, men laa den stykket ud i alle tre Former, kunde det meget let gaa saadan, at Modtageren maatte løse sig ved en Gave.

Man forstaar altsaa, at Bindebrevsskrivningen var et Stykke folkelig Romantik, som jeg synes, det var værd at tage op igen, saa at Fantasiens atter kunde faa frit Løb. De Breve, man skriver nu til Dags, mangler ofte i en ganske forfærdende Grad Fantasi.

BINDEBREV

Bindebrev fra 1853.

Indsendt til Østjydske Hjemstavn af Elisius Chr. Nielsen, Træden.

Brevets Indhold er følgende:

Jeg veed ei hvordan det er fat, at jeg ei nogenlunde udi den nys for-gangne Nat, fik ingen rolig Blunde for Drømme og slige Pfantasier som kom udi mit Hoved, den hele Nat gik Snardt forbi og jeg fik intet Sovet; i Drømme mig da forekom ret som jeg var til Gilde. Jeg sluttede stragx denne Dom hvad det betyde vilde. Hvorpaa jeg tog min Almanak saae efter hvad vi skrive, og fandt det rigtig uden Snak du os et Gilde give. I Dag er det din Fødselsdag og derfor vil jeg dig binde, og det er og en afgjort Sag, at Du vil dig indfinde, og løse dig med Gilde stærk til dem jeg her opnævne og Gratulere dig, der næst Du lykkelig maee være og slige flere Dage naa, indtil Du mæt af Dage i Saligheden ind skal gaae og Livsens krone tage, dette ønsker jeg Dig her saa vel som Allesammen, Gud selv da hør nu min Begjer de Andre sigte Amen.

Torp, den 25. Mai 1853.
Til Annemarie Jensen

Juliane Jensen
Jens Jensen
I. Jørgen Pedersen
Naldahl.

Elev Højskole 1895—1912.

Af Olaf Andersen.

Folkehøjskolen er vokset op »i det fri, hvor Storme suse«, og dens Historie er en kæmpende Skoles Saga. Ud over Landet har en Mængde Skoler — langt flere end man i Almindelighed tænker sig — maattet standse deres Virksomhed efter et kortere eller længere Aaremaal. Det gælder ikke mindst Aarhusegnen, hvor talrige Skoler er fremstaaet, men kun et Faatal har holdt sig i Live til vore Dage.

De nedlagte Skoler er i Rækkefølge efter Aaret for deres Tilblivelse: Saksild 1852 — Viby 1857 — Nimtofte 1860 — Klank og Lisbjerg 1867 — Røgind og Egaa 1868 — Mørke og Hinnerup 1869 — Hesselballe 1875 — Ormslev 1879 — Bovlstrup 1883 — Kolind 1894 — Elev 1895 — Vejlbj 1906. Ialt 15 Skoler.

Man kunde spørge, hvad der ligger bagved Oprettelsen af alle disse Skoler for voksen Ungdom. Er det et Tegn paa vaagen Sans for Aandslivets Værdier, et Udslag af levende Trang til Oplysning og Oplivelse? Eller er de i større eller mindre Omfang Udtryk for en »Højskolemode«?

Ja, Motiverne kan jo være af blandet Art. Men der er Kendsgerninger som taler for, at man paa disse Kanter har haft Øje for Højskolens folkelige Betydning. Saavel i 1882—83 som i 1886—87 og i 1915—16 stod Aarhus Amt som Nr. 1 med Hensyn til Procenttallet af Højskoleelever.

Den korte Levetid, de fleste af disse Skoler naaede, synes ikke at have afskrækket nogen fra Rejsning af nye. Da Elev Højskole aabnedes, kunde to Nabosogne opvise nedlagte Skoler. I Lisbjerg havde en enkelt Mand, Lærer N. M. Steensgaard, med stor Udholdenhed holdt en Højskolevirksomhed gaaende i en Aarrække. I Egaa var det Sognets Folk, der fik en lille Skole sat i Gang, som dog maatte indstilles allerede Aaret efter. Højskolen i Elev har en Forhistorie, som er noget for sig selv. Den vilde sikkert aldrig have set Lyset, om ikke en af Aarhusegnens dygtigste og mest fremskridtsvenlige Bønder, Landstingsmand Niels Rasmussen fra Lisbjerg Terp, havde skabt Forudsætningen for dens Tilblivelse ved at stifte et Legat, der skulde komme Ungdommens Oplysning til Gode.

Niels Rasmussen fødtes i Stavnbogaarden i Lisbjerg den 26. Juni 1820. Kun 23 Aar gammel tog han Styret i sin Fødegaard, som han senere blev Ejer af, indtil han i 1854 købte en større Gaard i Lisbjerg Terp. Fra sin Skoletid havde han ingen gode Minder, og det var vel Savnet af en god Undervisning, der tidlig førte ham ind i et Arbejde for Bondestandens Oplysning og Dannelselse. En ung Lærer, Anders Kristensen, der var Vikar

i Skejby, gik ned til den lille By i Dalen, hvor han samlede Egnens Ungdom til Sang og Foredrag i Niels Rasmussens Hjem. Og da Lars Bjørnbak i 1857 oprettede Viby Højskole, var Niels Rasmussen en af de Bønder, der hjalp til med at faa Skolen i Gang.

Den evnerige Mand med det støtte og myndige Væsen fik det ene Tillidshverv efter det andet, 1851 blev han Medlem af Sogneforstanderskabet, hvor han havde Sæde i 17 Aar, og 1859 indvalgte han i Aarhus Amtsraad. Ved Køb af en Nabogaard var han bleven valgbar til Landsstinget, og i 1863 valgtes han til Medlem af dette Ting. Paa dette Tidspunkt stod han Lars Bjørnbak og Geert Winther nær. I de første Aar indtog han en tilbageholdende Stilling, men blev senere en meget brugt Ordfører for Venstre i Landstinget. Under Grundlovskampen talte han djærvt for den almindelige Valgret og stemte imod den »reviderede« Grundlov af 1866.

Gennem en af sine Rigsdagsfæller, Niels Hansen fra Svendborgegnen, kom Niels Rasmussen under Paavirkning af Grundtvig og hans Meningsfæller. Allerede i sin Skoletid havde han indsuget Modvilje mod Remseri og Tvang og blev nu en Forkæmper for aandelig Frihed. Han gjorde sig til Talsmand for, at Valgmenighederne fik Lov til at bruge Sognekirkerne, og hævdede, at Friskolerne havde et naturligt Krav paa at faa Støtte ved Indførelsen af »flydende Skolepenge«. Efterhaanden fjernede han sig mere og mere fra den bjørnbakske Retning. Han blev en ivrig Tilhører ved Møderne paa Testrup Højskole og sluttede sig til Bering Valgmenighed. Ved Landstingsvalget i Randers 1882 opnaede han til sin store Skuffelse ikke Genvalg; han havde faaet Ord for at være »moderat«, og hans grundtvigske Indstilling var uden Tvivl medvirkende til hans Fald. Det var ligeledes »Bjørnbakkerne«, der fældede ham ved Amtsraadsvalget i 1883.

Niels Rasmussen,
Lisbjerg Terp.

Men forinden havde hans varme Interesse for Folkeoplysning givet sig et ejendommeligt og følgesvangert Udslag. 1874 købte han et Jordstykke paa 7 Tønder Land paa Lisbjerg Terps Mark oppe ved Sognegrænsen til Elev. Smedeløkken blev det kaldt, fordi Bysmeden tidligere havde haft Brugsret til det. Og ved Testamente af 2. April 1880 skænkede Niels Rasmussen dette Jordstykke til et Legat »til almennyttig Brug, f. Eks. en Friskole, en Folkehøjskole for den voksne Ungdom eller en Valgmenighed«. Fundatsen — de nærmere Vedtægter for Legatet — blev udfærdiget i 1893, otte Aar efter Niels Rasmussens Død. Kundgørelsen herom er skrevet i Tidens kostelige Kancellistil og fortjener at kendes i sin Helhed:

Vi Christian IX o.s.v

Gjør vitterligt, At eftersom hos os allerunderdanigst er blevet an søgt og begært vor allerhøieste Konfirmation paa Fundats for et Legat kaldet Landstingsmand Niels Rasmussen og Hustru, Johanne Pedersdatters Legat, til almennyttigt Brug F. Eks. en Friskole, en Folkehøjskole for den voksne Ungdom eller en Valgmenighed, hvilket Legat der er oprettet i Henhold til et af de nævnte under anden April 1880 oprettet Testamente ejer en Jordlod paa ca. 7 Tdr. Land, Matr. Nr. 26 af Lisbjerg Terp, Lisbjerg Sogn, til en anslaaet Værdi af 3500 Kr., saa ville vi allernaadigst have bemeldte Fundats, hvoraf i vort Mini-

sterium for Kirke- og Undervisningsvæsenet er indleveret en ligelydende Genpart, i alle dens Ord, Klausuler og Punkter saaledes, som den derhos vedhæftet findes, konfirmeret og stadfæstet, ligesom vi og hermed konfirmerer og stadfæster samme.

Forbydende alle og enhver imod det, som foreskrevet staar, Hinder at gjøre.

Givet i vor kongelige Residensstad, Kjøbenhavn, den 18. April 1893
under vort kongelige Segl. Christian R.

Niels Rasmussen ventede ikke paa, at andre skulde tage fat. 1883 byggede han et stort og rummeligt Samlingshus paa Legatjorden. Det kom til at ligge ved et Vejkryds, hvor Vejene fra fire Landsbyer støder sammen, og det var tænkt som et Samlingssted for Folkene i Elev, Elsted, Lystrup og Lisbjerg Terp. Niels Rasmussen indbød til Foredrag og sørgede selv for Talere. I Førstningen kom der helt godt med Tilhørere, men Sansen for at tilegne sig Aandsværdier var ikke stor, og efterhaanden blev Tilslutningen kun ringe. Først da Elev Højskole traadte i Virksomhed, blev Samlingshuset i en Aarrække det, Niels Rasmussen havde drømt om.

Niels Rasmussen blev ikke nogen gammel Mand; han døde den 16. Januar 1885. Klaus Berntsen har kaldt ham en af Datidens stovtteste Bønder. Blandt sine Meningsfæller blev han haardt savnet, og hans Modstandere nærede stor Agtelse for ham baade som Rigsdagsmand og som Menneske. Et Vidnesbyrd herom findes i H. Wulffs Bog »Den danske Rigsdag 1879—81«. Wulff var udpræget Højremand og Købstadmand, og naturligt nok er det ikke lutter Lovord, han har tilovers for Venstrebonden Niels Rasmussen. Men han nævner ham som »Venstres egentlige Fører i Landstinget« og »en af de dygtigste Bønder paa Rigsdagen«. »Bønderne følge ham troligt og se op til ham som deres Fører . . . Han er nemlig et godt og klart Hoved, og han taler vel for sig . . . Han hører til de Bønder, der fra Forfædrenes Forurettelser bærer paa et bittert Nag til de højere Samfundsklasser og da særlig til Godsejerne. Men en betydelig Personlighed er han, med rige Evner, en sjælden Karakterstyrke og en rastløs Flid . . . Han er en Mand, der med Ære udfylder sin Plads, og som har hjemme i en lovgivende Forsamling«.

*

Der skulde hengaa 15 Aar fra Legatets Oprettelse, før det helt ud kom til at virke efter Giverens Vilje. I 1893 blev der gjort et Tilløb. I de omliggende Landsbyer arbejdedes der paa at danne et Selskab, der skulde sikre det økonomiske Grundlag for Oprettelsen af en Folkehøjskole. Men Planen vandt for ringe Tilslutning og maatte opgives. Anderledes gik det Aaret efter, da to unge Mænd meldte sig, som i Fællesskab vilde prøve at holde Højskole. Det var Højskolelærer Niels Tang i Mellerup og hans Ven, teologisk Kandidat Thorvald Povlsen.

Tang var rede til at bygge en Skole for egen Regning. Men det var Povlsen som havde Tilknytning til Aarhussegnen og Kendskab til det ventende Legat. Paa hans Forslag satte de sig i Forbindelse med Niels Rasmussens Børn og fik overdraget Samlingshuset og Legatjorden. Skraas overfor Samlingshuset købte Niels Tang et Stykke Jord fra Gaarden Buerishøj paa Elev Mark, og her opførte han i Vinteren 1894—95 en to-etages Skolebygning, som fik Navnet Elev Højskole.

Indvielsen fandt Sted ved et offentligt Møde Søndag den 5. Maj. For

at give et fyldigt Indtryk af Aabningsfesten gengiver vi det meste af et Referat i Aarhus Folkeblad*) for 6. Maj 1895: »Vejret var straalende, og Skolen paa Bakken med en vid Udsigt over Egnen og den smukke Aarhusbugt præsenterede sig paa den smukkeste Maade for de talrige Gæster. Fra alle Sider kom der festklædte Skarer, ikke alene fra den nærmeste Omegn, men ogsaa fra fjernere liggende Byer. Fra mange Gaarde vajede Flag, synlige Tegn, der viste, at Egnen med Sympathi omfatter den Gerning, der nu bliver begyndt af de to Mænd og under deres Ledelse, hvad den da ogsaa paa forskellig Maade har vist dem.

Klokken lidt over 4 var Forsamlingshuset fyldt af den store Forsamling, der nok talte 500 Mennesker. Mødet aabnedes med Sangen »Er Skolen for andre end Pilt og Pog«, og derefter bød Højskoleforstander T a n g velkommen. Han bragte den talrige Forsamling sin Tak, fordi den var kommet til Stede. Han kunde jo nok tænke, at der var nogen kommet af Nysgerrighed, men han troede og haabede, at de fleste var kommet af Interesse for den Virksomhed, her skulde begyndes. Han mindedes N i e l s R a s m u s s e n, hvis Gave var Forudsætningen for denne Skole. Taleren havde ikke kendt N. Rasmussen personlig, men han antog, at Gerningen her vilde blive i Overensstemmelse med hans Tanker, naar der blev stilet efter ikke at gøre de unge færdige, eller at give dem bestemte Meninger, men derimod at trække dem op, saa de fik Interesse og Sans for Livet omkring dem og aabne Øjne og Øren. Dette vilde Taleren sætte sig som Opgave. Han sluttede med en Tak til alle de Haandværkere, som havde været dem behjælpelige med at komme saa langt frem, som Byggeforetagendet var naaet, og gjorde en Undskyldning for, at der endnu er noget, som er ufærdigt; det skyldtes Forhold, man ikke havde kunnet være Herre over.

Sangen »Et jævnt og muntert, virksomt Liv paa Jord« blev sunget, og Pastor T e i l m a n n holdt et Foredrag om Arbejdets Betydning og den Lykke, det er for et Menneske at faa Del i et Arbejde, som han har Lyst til. Særlig betonedes han ogsaa, at de kommende tre Maaneder for de unge Piger skulde være en Arbejdets Tid. Man sidder ikke paa Skolebænken for at more og adspredde sig. De unge Piger maa være sig bevidste, at de ogsaa har Indflydelse paa, om Lærerne kan gøre deres Arbejde godt, thi gode Tilhørere skaber gode Lærere. Han havde Tro paa, at to unge Mænd begyndte denne Gerning med en ærlig og redelig Vilje til at udrette noget, og han vilde ønske, at de maatte faa nogen Frugter af deres Arbejde.

Sangen »Jord i hvis Favn der hades og der myrdes« blev sunget, og Redaktør L a u r s e n talte om Livets ægte og uægte Værdier og Betydningen af, at Mennesker ikke kom til at sætte deres Kræfter ind paa at naa de uægte Værdier, thi i dem er der ikke Mættelse, det er sprukne Kilder, som ikke holder Vand. Der er mange i vore Dage, som sætter deres Liv ind paa at naa Rigdom og Nydelse, glemmende at ingens Liv bestaar i at have meget Gods; for sent opdager de saa, at Lykken ikke bestaar deri. Taleren sluttede med Ønsket om, at Højskolen her maatte give de unge — og de ældre, som kom der — Sans for Livets ægte Mønt. Derved vilde de være i Overensstemmelse med Højskoletankens Fader, der havde sunget »Langt mere værd end det røde Guld det er sin Gud

*) Aarhus Folkeblad var oprettet af grundtvigsk indstillede Folk, deriblandt Niels Rasmussen; Redaktør var hans gode Ven, cand. theol. N. Johan Laursen, der senere blev Præst ved Aarhus Domkirke. I Egnens mest udbredte Dagblad, Aarhus Amtstidende, vil man forgæves søge en Omtale af Elev Højskoles Indvielse.

og sig selv at kende«, og dermed vilde de ogsaa arbejde i afdøde N. Rasmussens Tankegang. Taleren havde kendt ham nøje, han kunde vel ikke sige, at han havde fuldtud forstaaet ham, den yngre Slægt forstaaer sjældent den foregaaende fuldt ud, men han turde sige, at der var faa, som havde efterladt saa stort et Savn hos ham som Niels Rasmussen, og han var sikker paa, at det var hans Stræben at finde Livets ægte Værdier.

»Hvad Solskin er for det sorte Muld« blev sunget, og cand. theol. Thorvald Povlsen talte om det bærende i Grundtvigs Højskole-tanke, at der skal fremelskes i de unge Kærlighed til det danske Sprog og den danske Litteratur, til Folk og Fædreland, til deres Minder, og derved fremkaldes Lyst til Daad. Han viste, hvorledes denne Tanke var vokset frem af de historiske Forhold i Aarhundredets Begyndelse. Taleren sluttede med en Tak til de Forældre, der havde turdet betro dem deres Børn. Han vilde haabe paa, at deres Tillid ikke skulde blive skuffet, og han vilde bede om, at de maatte faa Kræfter til at gøre en Gerning med de unge, der nu er bleven dem betroet i deres første Skoleaar.

Mødet sluttede med Sangen »Alt staar i Guds Faderhaand«. —

*

Ved Skolens Indvielse var der ogsaa mødt en Del Socialdemokrater fra Aarhus; de var kommen for at høre Pastor Teilmann, som havde et godt Navn i Arbejderkredse. Tang og Povlsen nærede da ogsaa et varmt Ønske om at samle Ungdom fra alle Samfundslag om Skolen. Men den laa i en Egn, hvor Standsforskellen havde dybe Rødder. Der stod som en usynlig Mur mellem Gaardmandsbørn og Tjenestefolk, og Smaafolks Børn kunde let faa Indtryk af, at Højskolen alene var noget for dem paa den anden Side. Det blev den Lingske Gymnastik, hjulpet frem af Højskolen og den Lærere, der her som andre Steder viste en lykkelig Evne til at virke samlende paa Ungdommen og slaa de første Huller i den skillende Mur.

Det var en meget smuk Plads, Elev Højskole havde faaet paa Toppen af Buerishøj, 54 m over Havet. Fra Skolens Vinduer havde man det herligste Landskabsbillede for sine Øjne: Kaløvig i hele sin Længde randet af det høje Østjylland og med de storladne Mols Bjerger i Baggrunden, Ellemandsbjærgene paa Helgenæs som en vældig Hattepul, det aabne Kattegat med Samsø og Tunø i Synsranden, Marselisborgskovene længst i Syd. Fra Lærerværelset i den høje Kælderetage kunde jeg i to glade Ungdomsaaer daglig fryde mig over dette vidunderlige Billede.

Med Hensyn til Naturskønhed kunde Stedet ikke være bedre valgt. Og nu Mændene?

Niels Tang var en Gaardmandssøn fra Salling, født paa Bajlumgaard i Hjerck Sogn den 11. Januar 1860. Som ung arbejdede han ved Landbruget. Drevet af en levende Trang til at udvide sin Viden og sin Horisont blev han Elev paa Gedved Højskole og derefter i tre Vintre paa Askov. To Ting optog ham især: Danmarks Historie og Gymnastik. I 1883 havde N. H. Rasmussen indført den Lingske Gymnastik paa Vallekilde Højskole, og i Vinteren 1884—85 tog man den op paa Askov. Det var Naturvidenskabsmanden, Højskolelærer Poul la Cour, der stod bagved Forsøget, men han var klar over, at der savnedes uddannede Lærere. Derfor henvendte han sig til Gymnastiklæreren ved Lunds Universitet, Kaptajn A. Norlander, som straks tilbød at holde et to Maaneders Kursus for danske Højskolelærere og Delingsførere. Der meldte sig 12 Deltagere til Stævnet i Lund 1885, og blandt dem var Niels Tang. »Norlandertylv-

ten«, som de kaldtes, blev Vejbydere for den Lingske Gymnastik herhjemme, og i en Aarrække stod Niels Tang som en af dens ivrige Førkæmpere. Han tog Plads som Lærer ved Vejstrup Højskole i Svendborg-egnen, hvor han faldt godt til. »Blandt de mange Hjælpere for kortere eller længere Tid«, siger Skolens daværende Forstander, den landskendte Højskolemand Jens Lund, »er det mig en Glæde at kunne nævne Niels Tang . . . «.

Efter et Par Aars Forløb ønskede Niels Tang en videregaaende Uddannelse — han var Livet igennem af dem, der aldrig følte sig færdig —

Højskoleforstander Niels Tang.
Elev.

og rejste saa til København, hvor han i halvtredje Aar tog privat Undervisning og hørte Forelæsninger paa Universitetet. Saaledes udrustet overtog han i 1889 en Stilling som Lærer ved Mellerup Højskole i Randerseggen. Her giftede han sig med Margrete Bek, en Datter af Højskoleforstander Jens Bek, og her havde han sit Virke i fem Aar.

Fru Margrethe Tang, Elev.

Thorvald Povlsen var født den 22. August 1868 i Skaade ved Aarhus, hvor Far'en var Lærer. Hjemmet hørte til Bering Valgmenighed, og her mødte han det grundtvigske Syn, der blev bærende for hans Indstilling og Virke Livet igennem. 1886 tog han Studentereksamen i Aarhus. Mens han studerede i København, arbejdede han 1888—93 som Stenograf i Rigsdagen og fik herigennem et Indblik i politiske Forhold og Kredse, der sidenhen kom ham til stor Nytte. I 1894 tog han teologisk Embedseksamen og var en kort Tid Lærer ved Dalbynder Højskole (ikke langt fra Mellerup), indtil han i 1895 flyttede til Elev som Niels Tangs Medarbejder. 1898 udnævntes han til Sognepræst i Elsted-Elev og havde fremdeles sine to daglige Morgentimer paa Højskolen. Samme Aar giftede han sig med Jensine Jensen, Datter af Kusk ved Crome & Goldschmidts Fabrikker i Horsens, J. C. Jensen.

— Det var to dygtige, vel udrustede og tiltalende Mænd, der tog Arbejdet op paa den nye Skole. Alligevel vilde det ikke lykkes at faa Vind i Sejlene. Det har aldrig været let at udgranske Lovene for en Højskoles Trivsel, og Elev er langt fra det eneste Sted, hvor Mænd med baade Kundskabsfylde og Kærlighed til dansk Ungdom har ført en aarelang og sejrløs Kamp for at holde Skuden oven Vande.

Niels Tang hadede al Reklame af et godt Hjærte; han gjorde ingenting for at Skolen kunde blive kendt i videre Kredse. Og saa havde han en Skødesynd, der ikke var noget Plus: han havde ondt ved at passe Klokkeslettet. I denne Henseende var Th. Povlsen hans mest afgjorte Mod-sætning; hver Morgen kom han vandrende ovre fra Elsted Præstegaard, holdt Morgensang og tog de to første Skoletimer; han begyndte lige paa Slaget og var ofte harmfuld, naar Tang ikke viste sig før langt op ad Formiddagen. Kl. 11 skulde Tang have sin daglige Foredragstime i Histo-

rie, men Klokken blev gerne halvtolv, inden han ringede. Jeg glemmer aldrig den arme Kokkepige, som havde Middagsmaden færdig, men aldrig vidste, hvornaar hun turde ringe, for som Regel blev Timen jo trukket ud til halveet. Det var ikke min stærke Side at »hænge i Klokkestrengen«, tværtimod, men som ung Lærer paa Elev Højskole indsugede jeg en saadan Skræk for Upræcishedens Følger, at jeg siden, da jeg selv fik Skole, blev lige saa nøjeregnende med Timeslaget, som Thorvald Povlsen havde været.

Elev Højskoles Sommerhold 1895.

Paa nederste Række længst til højre Margrete Tang; bag hende Niels Tang. Nr. 3 fra højre Th. Povlsen. Nr. 7 »Gamle Ane«, i mange Aar en trofast Medhjælper hos Tangs. Længst til venstre Jensine Jensen, som tre Aar senere blev gift med Th. Povlsen. — I midterste Række Nr. 5 fra venstre Kirstine Knudsen, i en Aarrække Lærerinde ved Sommerskolen.

Uden Legatjorden vilde det næppe have været muligt at holde Skolen i Gang. Niels Tang passede selv Landbruget og drev det med Dygtighed og Udholdenhed. Men Elevtallet naaede sjælden op over den første Snes, de 22 unge Piger, der mødte ved Skolens Indvielse, var vistnok et Højdepunkt. Nogen samlet Opgørelse foreligger ikke, men for enkelte Holds Vedkommende kan Tallet dog oplyses. Det var for Karleskolen 1898-99: 8, 1899-1900: 7, 1901-02: 8, 1906-07: 17, 1907-08: 8, 1908-09: 9, 1909-10: 6, For Pigeskolen 1899: 12, 1900: 8, 1902: 9, 1906: 10, 1907: 10, 1908: 7, 1909: 12. I det lange Løb kunde Skolen ikke holdes oppe med saa smaa Elevtal, og Niels Tang maatte efterhaanden gøre sig fortrolig med Tanken om at lægge op. I 1910 mistede Skolen sit Statstilskud, 1910—11 var den ikke i Virksomhed, og i 1912 blev Elev Højskole nedlagt.

I 1916 solgte Tang Skolen til Kvindehjælpen i Aarhus. I Aarene 1917—20 var der Optagelseshjem for unge Kvinder; fra April 1921 har Hjemmet været drevet som Hjem for ugifte Mødre med deres spæde Børn (Elev Mødre- og Spædbørnshjem). Da Niels Rasmussens Legat ikke for Tiden kan tjene sit oprindelige Formaal, er Legatjorden forpagtet bort. Forsamlingshuset er lejet af Mødrehjemmet, men kan i sin nuværende Stand kun bruges som Oplagsrum.

*

Niels Tang fik en Lotterikollektion i Aarhus, bosatte sig ved Lystrup Station og modtog en Stilling ved Statsbiblioteket, en Virksomhed, der tiltalte ham og bød ham en Række gode og rolige Arbejdsaar. Ligesom Th.

Povlsen var han ivrig Afholdsmand, og i flere Aar rejste han som Taler i Afholdskredse. Imidlertid var de begge to kommet ind i det offentlige Liv. Niels Tang blev Sogneraadformand i Elev og Medlem af Aarhus Amsraad 1910—22, valgt af det radikale Venstre. Han var flere Gange opstillet ved Folketingsvalg som sit Partis Kandidat, først i Bjerrekredsen, senere i Vinderupkredsen. Sidstnævnte Sted opnaede han et stort Stemmetal, men ikke tilstrækkeligt til at komme ind paa Tinge. Under alt dette har han vel nok overvundet noget af den Skyhed, der let kom over ham, naar han stod paa en Talerstol. Men han savnede den urokkelige Selvtillid, der synes at være nødvendigt for at kunne gaa sejrrig ud af en Valgkamp.

Den 1. December 1914 havde Tang den Sorg at miste sin Hustru. Margrete Tang var af Naturen et Solskinsmenneske, en prægtig og aandfuld Kvinde, der spredte Liv og Munterhed omkring sig. Fra sin Ungdom havde hun været angrebet af Tuberkulose, men trods Sygdommens Tyngde ejede hun et straalende Lune og en strømmende Friskhed i sit Væsen, der mange Gange har strøget Skyerne bort fra Niels Tangs tungere Sind.

Af et Digt, som jeg skrev ved Efterretningen om hendes Død (trykt i Højskolebladet 1. Januar 1915) hidsætter jeg et Par Vers:

Hvor kom du munter og kæk og glad,
som var der ej det, der tynged!
Rundhaandet delte du ud det Guld,
der Sind og Hjerter forynged.

Dit Lune brød gennem Mismods Sky
i gyldne Støtter og Strænge
som dem, der glider langs Fjordens
brede, blomstrende Enge

Den 1. Juli 1923 døde Niels Tang, ramt af et Hjerteslag. Baade han og Margrete hviler paa Elev Kirkegaard. Ved hans Jordefærd den 9. Juli var Kirken fyldt til Trængsel. Valgmenighedspræst Asger Højmark talte og skildrede den afdøde som en Mand, der var kritisk af Natur, men ogsaa vendte Kritiken mod sig selv. Han kunde være haard i Diskussion, men kæmpede altid for det, han ansaa for Ret«.

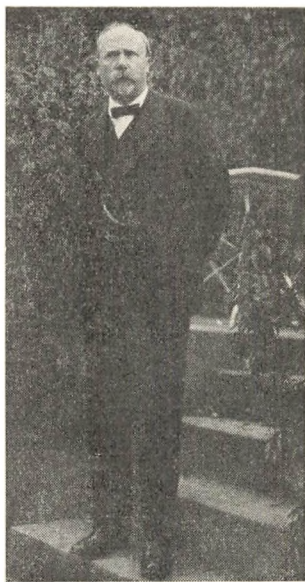
Ja, Niels Tang var ikke noget Hverdagsmenneske. En Ener var han, et stejlt, noget indesluttet Sind, lukket for dem, der ikke kendte ham, glimtvis aabent, paa Bunden altid hjertevarmt overfor Mennesker, der havde vundet hans Tillid. Kantet og forlegen i sit Væsen, med et Overmaal af aandelig Blufærdighed, altid angst for at synes noget andet og mere, end han i Virkeligheden var. I højeste Mon paa Vagt overfor Ska-beri og Opstyltethed. En Mand, der kunde gøre Indtryk af lutter Forstand og Kritik, men som inderst inde ejede et bevæget og følsomt Hjerter.

Niels Tang sad inde med et sjælden rigt og omfattende Kendskab til Nordens Historie og Digtning. Og han var et Læsemenneske. Aldrig syntes han at blive træt af at fordybe sig i Bøgernes Verden. Jeg mindes ham oftest liggende paa en Sofa, indsvøbt i et Tæppe, ivrigt optaget af en eller anden Bog. Derimod kunde han ikke rigtig samle sig om den egentlige Udarbejdelse af sit Emne. Saa grundigt han tilegnede sig sit Stof, saa lidt brød han sig om Arbejdet med at støbe og forme det. Niels Tang var ikke nogen »Taler« i Ordets gængse Mening. Stammende og rødmende tog han fat, sommetider var han lige ved at bede om Undskyldning, fordi han vovede sig frem. Hans Foredrag savnede Afrunding og Afslutning. Han naaede vist aldrig at faa et eneste af dem gjort færdig.

Men der gik gennem hans Tale en personlig Optagethed og Indlevelse,

som fængslede og greb. Naar han skildrede en Mand, hvis Natur havde det samme ensomme Præg som hans egen, kunde der under Ordene skælve en stille Glød, en Tone af brændende Inderlighed, som løftede hans Skildring op over Jævnmaalet. Jeg mindes en Række Foredrag, han holdt om D.G. Monrad. Under hans Tales rolige Overflade laa en næsten vulkansk Varme bunden, og hans sjælfule Forstaaelse af den ensomme Høvdingeskikkelse gjorde disse Timer uforglemmelige.

I Niels Tangs Sind brændte Lidenskab for Retfærdighed. Det var den, der drev ham til at tage Del i det offentlige Liv. Han blev Ligerettens varme Talsmand, og som Sogneraadsformand og Amdsraadsmedlem var han Smaafolk en god Hjælper. Hvem der lærte at kende denne Mands ejendommelige Natur, kom til at holde meget af ham. For de bedste af sine Elever blev han en god Vejleder til videre Udvikling. Han var æggende i Samtale. Hans prøvende og værdsættende Evne gjorde sig meget stærkt gældende, stærkest overfor ham selv, saa stærkt, at den næsten kunde virke lammende paa hans Handlekraft og hindre hans Muligheder i at komme til fuld Udfoldelse. Men i Vækst som i Udvækst havde denne kritiske Evne sin Rod i hans usvigelige Sandhedstrang, hans strenge Krav til Ægthed og Ærlighed. Han var redelig til den inderste Fiber af sin Sjæl. Sortsyn kunde blænde ham, Mismod sænke sig knugende over ham, men han bevarede sit finttænkende og trofaste Sind.

Pastor Th. Povlsen (1916).

— Th. Povlsen var i 1906 bleven Sognepræst i Hvilsager længere Nord paa. Trods Afstanden vedblev han at være en trofast og uegennyttig Støtte for Elev Højskole. »En eller to Gang om Ugen drog han til Elev; længe før Dag spadserede han til Mørke Station, tog med Toget til Lystrup, hvorfra han i ildsom Fart vandrede til Elev Højskole, hvor en 10—12 sammenskrabede Elever, der endnu næppe var kommet ud af Dynerne, fik at høre en Mand, som vel var uden Lune og Smil, men gennemglødet af den Sandhed og Kærlighed, som havde grebet ham helt og fuldt«. (Uffe Grosen i Højskolebladet 1. Januar 1943). »Uden Smil« er nu lidt for meget sagt. Men vist er det, at hans Væsen var stemt i en Tone af dybeste Alvor. Han havde lettere end Niels Tang ved at faa Eleverne til at lytte. Hans Tale gik jævnt og roligt uden vulkanske Udbrud, i den første Tid lidt upersonligt maaske, men i Aarenes Løb baaret af en Sjælens Lue som gav Ordene Vægt og Myndighed. Og Povlsen sparede sig aldrig, naar det gjaldt et Fremstød for de Frihedsidealer, han havde lært at elske i sin Ungdom.

Efter at han var kommet til Hvilsager, følte han det som sin Opgave at tage Del i det politiske Liv, og det var paa dette Omraade, han skulde faa sin Manddoms vigtigste Gerning. 1910 valgtes han til Folketingsmand for Hornsletkredsen som radikal Venstremænd, og under hæftige Valgkampe opnaaede han Genvalg, indtil han trak sig tilbage i 1935.

I 1916 blev Thorvald Povlsen udnævnt til Kirkeminister i Ministeriet Zahle. Han flyttede til Holte i Nordsjælland, men sin præstelige Virksom-

hed, opgav han ikke; naar der blev kaldt paa ham, førte han Ordet, eller han hjalp til, hvor en Menighed stod uden Præst, og hans varme og jævne Forkyndelse vandt ham Venner overalt.

Saavel før som under og efter sin Ministertid — fra 1916 til 1920 — stod Povlsen i forreste Række i den kirkepolitiske Strid. Mere og mere blev han et Samlingsmærke for alle dem, der var Tilhængere af rene Linjer i den grundtvigske Kirkepolitik. I det kirkelige Udvalg stod han urokkelig i sin Modstand mod en Kirkeforfatning. Han var en utrættelig Talsmand for den frivillige Ungdomsskole, og hans varme Interesse for sine Medmenneskers Ve og vel gjorde ham til en ivrig Deltager i det sociale Lovgivningsarbejde.

Som Medlem af Grønlandsudvalget rejste Th. Povlsen flere Gange til Grønland, der fik en stor Plads i hans Hjerte. Han blev Formand for Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn, og udførte her et stort og haardt tiltrængt Hjelpearbejde. I de mørke Aar, da Danmark var et hærtaget Land, tog han sig med hjertevarm Deltagelse af sine Landsmænd i Horserøddlejren. Her var han »mange af de ulykkeligt stillede Mennesker til Trøst og Hjælp, den enkeltes Skæbne laa ham varmt paa Sinde«. En kommunistisk Folketingsmand, der var indsat i Lejren, kaldte i 1945 i en Tale i Folketinget Thorvald Povlsen den ædleste Mand, han havde kendt.

Saadan var Th. Povlsen i eet og alt. Med sin brændende Sjæl og sin enestaaende Arbejdsvilje sled han sig op for at tjene sine Medmennesker. I sine sidste Leveaar var han ofte syg, og den 6. December 1942 indhentede Døden ham. Han blev stedet til Hvile paa Søllerød Kirkegaard. »Det var rørende at se de unge Grønlændere ved Thorvald Povlsens Baare i Søllerød Kirke den 11. December, da de enkelt og stilfærdigt, barnligt og hjerteligt sagde deres faderlige Ven Tak og Farvel«1).

Jeg slutter Omtalen af Th. Povlsen med at gengive et Digt, som jeg skrev ved Budskabet om hans Død:

Dit Ja var klart og ligetil,
paa en Gang stærkt og mildt.
Dit Nej var ikke halvt et Ja,
svøbt ind i Vat og Filt.

Du vidste, at for Hjertets Tro
er alskens Tvang en Pest,
at Aand alene ranker sig
i aabne Vidders Blæst.

Og derfor stod du i din Kamp
urokkelig og fast,
og derfor faldt dit Ord saa varmt
og sommetider hvast.

Og alle naadeløse Skel
af Race, Stand og Rang
var i dit Broderhjerte dømt
til Død og Undergang.

Hvor er det skønt at leve hel
og varm i hvert et Nu!
Men det er ogsaa smukt at dø
saa rank og ren som du.2)

— Ved de mindre Højskoler er Lærerskifte noget, der forekommer ret jævnlig. For Elev Højskoles Vedkommende kan der være Grund til at nævne en Lærer, som i flere Aar havde sit Virke ved Skolen. Landbrugs-kandidat N i e l s P. R u d (født i Kaastrup ved Kalundborg 1863) var en kendt Mand paa Aarhusegnen; i en Aarrække havde han været Lærer ved Klank Højskole, hvor han fandt sin Hustru, Marie Porse fra Porskjær i Galten; senere blev de begge knyttet til Elev Højskole. Rud og hans Hustru tog levende Del i mange Ting, bl. a. i Foredrags- og

1) Uffe Grosen i Højskolebladet.

2) Fra Digtsamlingen »Landkending«, 1943.

Gymnastikarbejdet; en Tid var han ogsaa Medlem af Elev Sogneraad. Tang og Rud var uenige om næsten alt mellem Himmel og Jord, ikke mindst om Politik, men Samarbejdet strakte sig trods alle Modsætninger over adskillige Aar. 1909 købte Rud Ejendommen Egholm i Nærheden af Skolen; herfra flyttede han til Aarhus, hvor han døde i 1943.

Den unge Københavner William Sieverts, som i Vinteren 1899 —1900 var Elev paa Elev Højskole, gik senere i Højskolens Tjeneste. Han blev Forstander for Janderup og Djurslands Højskoler og efterhaanden landskendt som Oplæser og Recitator. Først paa Aaret 1948 døde han i Frederiksværk.

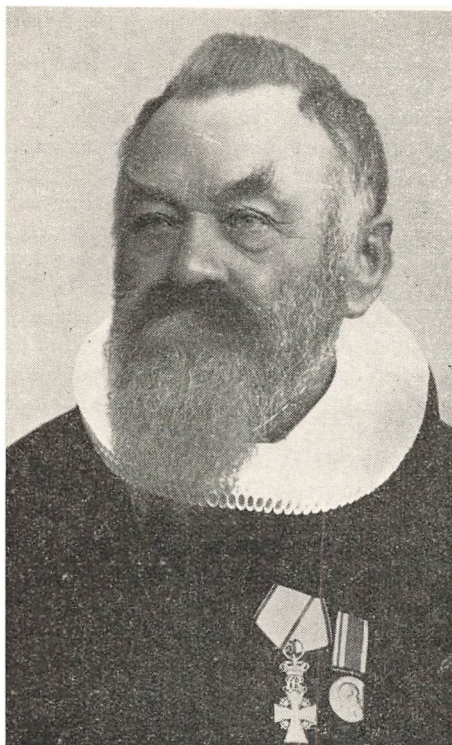
*

Elev Højskole maatte dele Skæbne med saa mange andre, hvor Arbejdet var taget op med ungt Mod og i Tillid til, at ærlig Stræben skulde faa Lykke til at overvinde alle Vanskeligheder. Der er i saadanne Tilfælde ingen Grund til at tale om »skønne, spildte Kræfter«, tværtimod har man Lov til at sige med Hostrup i hans magtfulde Højskolesang, at »ingen ærlig Kamp er spildt, der staar for Livets Fremme«. I denne Forbindelse maa Vekselvirkningen mellem Skolen og Egnen heller ikke glemmes. Og her vil det være rimeligt at nævne et Par af Skolens nærmeste Venner. En god og hjælpsom Nabo havde Højskolen i Gaardejer Niels Andersen, Buerishøj (en Tid Sogneraadsformand i Elev), en jævn og tilbunds frisindet Bondemand, hjertelig indlevet i grundtvigsk Aandsliv. Gaardejer Peder Nielsen i Lisbjerg Terp (Søn af Niels Rasmussen og senere Landstingsmand), ligesom Niels Andersen gammel Testrup-Elev og stærkt præget af sine tre Højskoleophold, var altid rede til et friskt og livligt Ordskifte om Tidens brændende Spørgsmaal. Elev Højskole var i det hele noget af et Midtpunkt for Egnens grundtvigiske Folk. Dens Betydning for den folkelige Gymnastiks Igangsætning og Trivsel er allerede omtalt. Og ved Sommer- og Efteraarsmøder, hvor fremmede Talere førte Ordet, flokkedes Tilhørerne i Samlingshuset, undertiden i store Skarer. Fhv. Gaardejer Niels J. Nielsen, Lisbjerg Terp (Søn af Peder Nielsen) der som ungt Menneske oplevede Skolens Rejsning, udtrykker, hvad den har været for ham, i Ordene: »For mig var det en stor Glæde, da den begyndte, og en stor Sorg, da den holdt op«.

Med dette smukke Vidnesbyrd om Værdien af et redeligt og stilfærdigt Arbejde for Ungdommens og Folkelivets Højnelse vil vi slutte Elev Højskoles kortvarige Saga.

*

Kilder: A. Nordahl-Petersen, Danmarks Højskoler, 1909. — Den danske Folkehøjskole I, 1939. — Rasmus Nielsen, Landstingsmand Niels Rasmussen, 1929. — H. Wulff, Den danske Rigsdag 1879—81, 1882. — N. P. Østergaard, Da Lars Bjørnbak oprettede Viby Højskole, Østjydsk Hjemstavn I. — Kjeld Jensen, Amsraadsvalg og Amsraadsmedlemmer i Aarhus Amsraadskreds gennem 100 Aar, Østjydsk Hjemstavn VI og VII. — Kr. A. Lange, Den Lingske Gymnastik 1884—1909, 1909. — Medlemskrift for Vejstrup Højskoles Elevforening, 1917. — Aarhus Folkeblad. — Aarhus Amtstidende. — Statistiske Meddelelser, 4. Række, 3. Hæfte, 1912. — Olaf Andersen, Niels Tang, Højskolebladet 13. Juli 1923. — Uffe Grosen, Thorvald Povlsen, Højskolebladet 1. Januar 1943. — Dansk biografisk Leksikon. — Danske Landbrugskandidater, 1944. — Meddelelser fra fhv. Gaardejer Niels J. Nielsen, Lisbjerg Terp, og fra Elev Mødre- og Spædbørnshjem.

Kr. D. Konradsen,
Sognepræst til Hvirring-Hornborg 1873—1903.
Ved Viggo Glud Konradsen.

KRISTIAN DANIEL KONRADSEN fødtes d. 8. Sept. 1823 paa Bistrupgaard (Roskilde). Faderen var Lars Frederik K., f. i Vester Aaby den 19. Jan. 1777, † 1840 som Inspektør paa Bistrupgaards Gods og St. Hans Hospital. Moderen var Birgitte Marie Bastian, f. i København d. 29. Aug. 1778, † 1867 paa Grønnebjerggaard pr. Tølløse.

1841 blev han Student fra Roskilde Kathedralskole; 5. Nov. 1846 cand. theol. Var derefter Huslærer forskellige Steder, bl. a. hos Provst Nielsen i Kallehave, indtil Februar 1849, da han blev indkaldt til Militærtjeneste.

1. Nov. 1852 blev han Huslærer hos Lensgreve Reventlow paa Pederstrup paa Lolland; her var han i 5 Aar; han ledsagede den unge Greve paa en Rejse i Tyskland 1856—1857. Under sit Ophold paa Pederstrup læste han meget; fordybede sig bl. a. i Søren Kierkegaards Værker og blev stærkt grebet af hans »Øjeblikke«.

*) Han avancerede hurtigt fra Underkorporal, Korporal og Sergent ved 2. lette Infanteribataillon til Sekondløjtnant (20. Juni 1850 under Navnet von Conradsen) ved 1. Forstærkningsjægerkorps og deltog i Slaget ved Isted d. 25. Juli 1850. 12. Sept. s. A. overflyttedes han til 3. Jægerkorps, 1. Feb. 1851 til 2. Forstærkningskorps for saa d. 30. April 1852 at blive permitteret paa halv Sold og afskediget 1859.

Fra Lolland tog han til Provst Wolf i Hvejsel for at uddanne sig til praktisk Præstegerning. Dette Ophold blev af den største Betydning for ham, idet han bl. a. kom i Forbindelse med Pastor Svendsen i Jelling; Forbindelsen med denne Præst og hans Hjem fæstnede hos ham den grundtvigske folkelige og kirkelige Anskuelse, som han blev en trofast Tilhænger af Resten af sit Liv. Mange af Konradsens samtidige har hørt ham fortælle om en alvorlig Samtale, han en Aften havde i Jelling Præstegaard med Hr. og Fru Svendsen om, hvorfra vi havde Troens Ord. Fru S. sagde under denne Samtale: Dersom vi ikke har det fra Jesus Christus selv, hvor skulde det saa være kommen fra, det Ord, hvis Virkninger til Menneskers Frelse ikke har Sidestykke i denne Verden, netop fordi det er et Ord af hans Mund til hver af os. Saadan faldt hendes Ord; og fra da af var hans Modstand mod Grundtvigianismen brudt. Ofte dvælede K. med Tak ved hin Samtale med Præstefruen i Jelling.

1858 tog han i Jelling Kirke den homiletiske Prøve med admodum laud og den kateketiske med laud. Han udnævntes 30. Dec. s. A. til personel Kapellan hos Sognepræst Brask i Junget og Torum i Salling og blev 14. Februar 1859 ordineret i Viborg Domkirke af Biskop Laub.

30. Nov. 1863 udnævntes han til Sognepræst for Nautrup-Sæby-Vile, ogsaa i Salling. Om hans Betydning som Præst i Salling skal her ikke skrives udførligt; blot skal det nævnes, at hans grundtvigske Prædiken og folkelige Virke i Begyndelsen vakte en Del Modstand, som dog snart fortog sig; han var den første ikke-rationalistiske Præst paa de Kanter, ligesom han var den første, der løstes Sognebaand til; han var den første, der holdt folkelige Forsamlinger, mest i sin Præstegaardshave, og han var den første, der henledte Folks Opmærksomhed paa Folkehøjskolen og fik mange unge til at tage til Galtrup Højskole paa Mors.

K. var d. 3. Maj 1859 i Soderup Kirke (v. Tølløse) blevet viet til Sofie Georgina Petronella Francisca Begemann, f. 12. Febr. 1835 i Bcûkeburg i Schaumburg-Lippe, Dat. af Hofpræst H. L. E. B. og Hustru Augusta Thorenton; K. havde lært hende at kende, mens hun var Lærerinde paa Knuthenborg paa Lolland. Hun var meget musikalsk og havde i sit Hjem spillet for Franz Lizzt. Hun døde af Brystsyge d. 13.-5. 1869.

En enkelt Episode fra Nautrup-Tiden kan jeg ikke lade være at medtage her. Hans Hustrus Sympati var, da Krigen brød ud i 1864, helt paa Danmarks Side. Tyskerne havde taget Præstegaardens bedste Ko; og en Eftermiddag da Præsten og hans Hustru sad i deres Stue, saa de to preussiske Officerer komme op mod Indgangsdøren. »Gaa ind i den anden Stue, Sofie«, sagde K.; »jeg vil modtage dem alene«. De to Officerer kom ind, gik overlegent omkring i Stuen, saa paa Billederne paa Væggene, da den ene pludselig udbryder: »Hvor det ligner Sofie?« og henvendt til Præsten: »Hvem er denne Dame?« »Meine Frau«, sagde denne. »Vor Kusine«, udbød Officeren, »maa vi ikke komme til at tale med hende«. K. kaldte paa hende, og da hun træder ind, iler begge Fætrene hende imøde, men hun vilde ikke give dem Haanden og sagde: »I har stjaalet vor Ko; jeg siger ikke Goddag til Eder, før I har skaffet den tilbage«. Koen kom; og hun hilste venligt paa Fætrene. I sine Breve til Slægtninge i Tyskland kunde hun ikke lade være med at omtale Tyskerne som Røvere, som havde overfaldet og udplyndret det lille danske Folk. Dette bevirkede en Skilsmisse mellem hende og hendes Slægt, som hun led under.

Efter sin første Hustrus Død giftede K. sig d. 15. Marts 1872 i Jebjerg Kirke med Elise Glud, f. 28. April 1845, Datter af Sognepræst H. J. Glud og Ane Rebekka Arffmann. Den 29. Maj 1873 udnævntes Konradsen til Sogne-

præst for Hvirring-Hornborg, hvor han indsattes 7. Sept. s. A., Dagen før sin 50-Aars Fødselsdag.

Her faldt hans Mandomsgerning i 30 Aar, og det er om Livet i Hvirring Præstegaard og om hans Betydning for Egnen — folkeligt og kirkeligt — jeg har lovet at skrive i det følgende.

Da Far kom til Hvirring, hørte der til Embedet et ret stort Landbrug, vel ca. 80 Tdr. Land, som han selv drev i en Del Aar. Der holdtes 2 Karle, en Dreng og en Daglejer foruden 3 Piger til Hjælp ude og inde. Mor forestod selv Husholdningen; og der var meget at tage sig af: der kærnedes Smør; lavedes Ost, bryggedes Øl foruden Bagning af alt Brød. Og om Efteraaret støbtes der Lys, et for os Børn uhyre interessant Arbejde.

Desuden var der en stor Have med en lille Lund til, som ogsaa skulde passes. Far var en meget interesseret Havemand og ledede selv Dyrkningen af Urtehaven; foruden de almindelige Køkkenurter dyrkede han Asparges, Meloner og Tomater i stor Maalestok. En Mængde Frugt var der i Haven, bl. a. herlige Ferskenes, som jeg siden aldrig har smagt Magen til.

Og Haven var jo en ideel og herlig Tumbleplads for os Børn.

Da Far blev ældre, bortforpagtedes Gaarden, og efterhaanden solgtes en Del fra, saa at der ved Fars Død i 1903 kun var ca. 30 Tdr. Land tilbage, som han selv drev ved Hjælp af en Forkarl. Dette Landbrug bragte Far og Hjemmet i nær Kontakt med Egnens Befolkning; der opstod her et Fællesskab, som, har jeg tit tænkt paa, Præsterne paa Landet nu om Stunder maa savne, da der jo ikke længere hører Jord til Præstegaardene.

Præsterne fik dengang ingen »fast Gage«; de lønnedes gennem Tiende og gennem Højtidsoffer.

En Gang om Aaret kom Bønderne og betalte Tiende; det var om Foraaret. Ved denne Lejlighed blev de beværtede, og naar de drog hjem, hjemførte de »Tiendeøl« i medbragte smaa eller store Tønder. Hvor var der Travlhed med Ølbrygningen i Dagene før Tiendebetalerens Ankomst.

Og før Højtiderne udsendtes der gennem Skolebørnene eller Konfirmanderne Sedler, hvori Højtidsoffret skulde pakkes ind for saa ved Offergangen paa Højhelligdagen at lægges paa Altret; om Aftenen samledes saa Familiens Medlemmer omkring Dagligstuebordet og løste Offret op. Jeg mindes tydeligt, at engang havde en Mand, som var Fars politiske Modstander, skrevet paa Sedlen: I Mangel af en Eenøre gives en Tøre! Foruden de store Gaardejere var Sognebaandsløserne jo gode Offergivere.

Ogsaa ved Konfirmationen blev der offret eller givet Gaver. Kort før en Konfirmation kom saaledes en Mand ind i Køkkenet og bad om at maatte tale med Præsten; forsigtigt satte han en Kurv ind under Køkkenbordet, og gik saa op i Kontoret og talte med Far. Efter en Tids Forløb kom han tilbage, tog Kurven igen, sagde Farvel og gik. Pigerne havde været nysgerrige

Pastor Konradsen (staaende) og Provst Chr. Møller, Selde. Billedet fra Sallingtiden (1859-73).

og set, at der var en Gaas i Kurven; men da Resultatet af Samtalen i Kontoret var blevet, at Far vilde have, at Mandens Søn, der gik til Præst, først kunde konfirmeres næste Gang, tog han Gaasen med sig hjem!

Gaver kom der jo af og til til Præstens; og nogle af dem skulde helst afleveres i Lødom. Saaledes var der en af Sognebaandsløserne, som hvert Aar forærede Far et Lam lige før Efteraarsmødet, da der jo var mange at beværte i Præstegaarden; men altid kom Manden kørende med det efter Mørkets Frembrud.

Det daglige Liv hjemme i Hvirring var ellers roligt og stille. Hver Morgen og Aften samlede Far Familie, Tjenestefolk og eventuelle Gæster til en Andagt: En Salme, Trosbekendelsen og Fadervor, ofte ogsaa et Stykke af Bibelen. Jeg er ikke i Tvivl om, at disse Andagter har haft deres store Betydning for mange, som har overværet dem. Hver Fredag Morgen sang han for til Salmen: Kom, Gud Helligaand, kom brat, hvori sidste Vers jo lyder:

Lad for os, som paa Dig tro,
Livets Blomster overgro
Gravens mørke Tilje.
Og ved Kirkegaardens Port
Vift fra os hver Skygge sort
med Din hvide Lilje.

Dette gik paa den smukkeste Maade i Opfyldelse for ham, idet de skønneste Liljer smykkede hans Kiste ved hans Begravelse d. 12. Maj 1903.

I de lange Vinteraftener læste Far ofte højt for os Børn, og han gjorde det fortræffeligt. Navnlig var han en udmærket Oplæser af Holbergs Komedier; Grønvald Nielsen fortæller, at han ogsaa ofte ved Efteraarsmøderne paa Vestbirk Højskole læste Holbergs Komedier til stor Glæde for Tilhørerne.

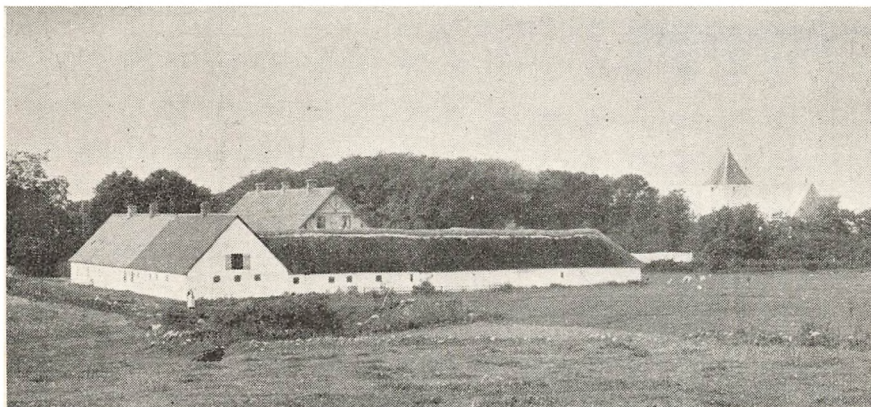
Far var det naturlige Midtpunkt i Hjemmet; han elskede at have Ungdom omkring sig, og den kunde frit boltre sig i hans Nærværelse. I Ferierne — navnlig Jule- og Sommerferien — var Huset gerne fyldt med Unge; mine ældre Søskende havde ofte Venner med sig hjem; da var der Liv og Munterhed ude og inde; og var Far hjemme og havde Tid, deltog han i Munterheden. En Sommerdag sad han og nogle unge i Havestuen for aabne Døre og Vinduer og sang i vilden Sky (Far havde en meget kraftig Røst), saa at en Del Mennesker stimlede sammen uden for Havediget for at lytte. Det syntes Mor var vel meget af det gode, og hun kom ind og sagde (i Spøg), at de maatte skamme sig; de lavede jo Skandale!!

Far var ofte paa Rejse; der er næppe nogen Kirke i Horsenseggen, eller noget Forsamlingshus, hvori han ikke har prædikeret eller talt utallige Gange. Men han var altid hjemme om Søndagen og passede Gudstjenesten i Hvirring-Hornborg. Engang hver Maaned talte han en Søndag Eftermiddag for en fast Kreds i Aale, og en Kreds i Brædstrup (denne Kreds er senere blevet til Valgmenigheden i Træden).

Foruden Højtidsdagene i Hvirring Præstegaard hører de aarlige Efteraarsmøder (d. 8. Sept.: Grundtvigs og Fars Fødselsdag) til mine bedste Barn-domsminder. Som fast Taler ved disse Møder var min Morbroder Kr. Glud fra Jebjerg (som det altid var en Fest at være sammen med); desuden fra de tidligere Aar Schrøder, la Cour, Askov, Jens Nørregaard og Baagø fra Testrup, Vilh. Mallings, Bruun, Levring; og fra de senere Aar Grønvald Nielsen (Fars bedste Ven), Holger Begtrup, Asger Højmark, Enevold Terkelsen m. fl. Skønt disse sidste var meget yngre end Far, følte de sig nært knyttede til ham.

Festen begyndte om Aftenen d. 7. i Forsamlingshuset. Den 8. — den egentlige Festdag — indledes der med Gudstjeneste og Altergang i den overfyldte Kirke. Derefter var der Møde i Haven om Eftermiddagen; og det var altid godt Vejr den Dag; aldrig maatte Møderne forlægges til Kirke eller Forsamlingshus. Disse Møder samlede mange Mennesker fra nær og fjern. Talerne boede naturligvis i Præstegaarden, og hvor var der fornøjeligt og hyggeligt i de Dage.

Far talte engang ved et Møde i Uldum, hvor en af Egnens Godsejere, som ikke var særlig aandelig interesseret, var kommen til Stede for at høre Præsten

Hvirring Præstegaard med Kirken, set fra Øst, ca. 1901.

fra Hvirring. I sit Foredrag omtalte Far Moses, der slog Vand af Klippen. Da hørte Far Godsejeren, som sad paa første Række, sige til sin Ledsager: Det var dog en Satans Karl, den Moses.

Engang holdt den højerværdige Biskop Clausen fra Aarhus Visitats i Hvirring. Om Aftenen havde mine Forældre indbudt Sognets Lærere og nogle Nabopræster til Middag i Præstegaarden. Ved denne holdt Biskoppen en Tale, hvori han bl. a. sagde: »Det har glædet mig meget at høre den gamle Præst prædike i Kirken og tale med Børnene, der var samlede til Katekisation. Og saa er Skolerne i Sognet jo udmærkede; jeg maa sige, at saa smuk en Gymnastik som den i Hvirring har jeg aldrig set paa mine Visitatser.« »Ja«, indskød Far, »det er en af vore Skyttekredsers Delingsførere, som har været Lærer i Gymnastik, og Biskoppen ved vel, at det er svensk Gymnastik!« »Ja, men den er jo ikke lovlig«, sagde Biskoppen. »Nej, derfor synes jeg ogsaa, jeg vilde sige det«, svarede Far. Da faldt Remmen, som Grønvald Nielsen skriver af det biskoppelige Svinghjul, og Maskineriet gik, i alt Fald for en Tid, i Staa.

Under samme Visitats besøgte Bispnen en af Skolerne i Hornborg. Far satte sig ned blandt Børnene paa bageste Række. Bispnen undrede sig over, at disse Børn svarede rigtigt og hurtigt paa alle hans Spørgsmaal; bagefter fortalte Børnene Læreren, at Pastor K. havde hvisket alle Svarene til dem! Ikke saa underligt, at Far stod paa den bedste Fod med Lærerne i sine Sogne; han var i hele sin Præstetid Formand for Skolekommissionen.

Far var meget interesseret i Politik; ved Folketingsvalgene deltog han vist i alle Egnens politiske Møder; han tilhørte Partiet Venstre, og var i Horsens-kredsen ordførende Stiller for Frederik Bajer, senere for P. Thomsen Nielsen.

Begge boede de under Valgkampagnerne i Hvirring Præstegaard, og Fader kørte med dem til Møderne. Grønvald Nielsen fortæller: Pastor K. kæmpede stærkt for folkelig Frihed paa alle Omraader i Skole, Kirke og Politik. Hans Frihedstrang voksede med Aarene. Ved et politisk Kampmøde vandt han Sejren ved at staa op paa Talerstolen og syngte for til:

Vil Dansken i Verden fægte,
men dølgge Aasyn og Navn;
jeg ved, hans Navn er ægte,
jeg tager ham ej i Favn.

En af hans Modstandere sagde da til mig (Grønvald N.): Nu ser jeg, at vort Nederlag er klart. Om Fars Deltagelse i sognekommunalt og amtskommunalt Arbejde, og hans Virke for Skyttesagen skal der nu siges nogle faa Ord.

Sogneraad og Amsraad.

Fra 1880—1891 var Fader Formand for Hvirring og Hornborg Sogneraad (han havde ogsaa været Form. for Sogneraadet i Nautrup-Sæby-Vile) og ledede dette med stor Dygtighed og Myndighed. Fra 1883-1889 var han Medlem af Skanderborg Amsraad, indvalgt af Venstre; det var i Stiftamtmand Regenburgs Tid. Denne udtalte engang til Grønvald Nielsen, at Pastor K. var det betydeligste Medlem af Skanderborg Amsraad i hans Tid, og Provst Sørensen skriver i sin Bog om Regenburg: Han (Regenburg) fremhævede ofte særlig to Medlemmer: Gaardejer I. Vinther i Foerlev og fra de senere Aar Pastor K. i Hvirring, som ofte satte lidt attisk Salt til en noget spartansk Suppe. K. havde stor kommunal Erfaring og praktisk Sans, og Regenb. kunde ikke forstaa, at Venstre havde Raad til at vrage en saa betydelig Mand, som ved sin Indsigt skaffede det Parti, han tilhørte, saa afgørende Indflydelse i Amsraadet.

Af og til, navnlig i Provisorieaarene, gik Bølgerne højt, og det kunde hænde, at Formanden rejste sig og med Fynd fik dem til at lægge sig. Et enkelt Træk skal her anføres:

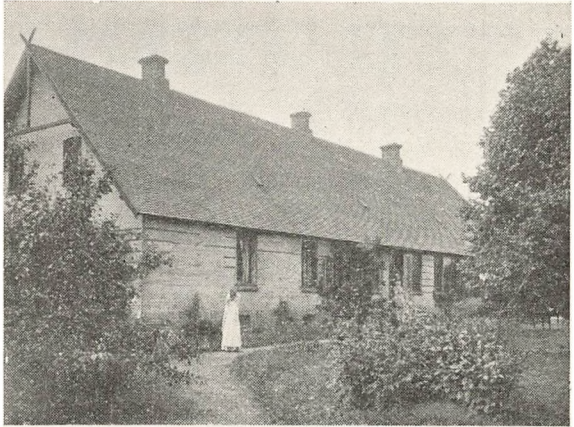
Kultusministeriet havde forlangt en Indberetning fra Sogneraadene, bl. a. om Skolestuernes Størrelse; det var midt i den hedeste Kamptid, og flere Sogneraad havde nægtet at indsende Indberetninger. Ministeriet forlangte nu, at Amsraadet, eventuelt ved Anvendelse af Dagmulkter, skulde fremtvinge Indsendelsen. Pastor Konradsen vilde stemme herfor. »Thi«, sagde han »Min. har i Kommunalloven Hjemmel for at kræve Indberetningerne; og netop vi Venstrømænd skal holde Lovene i Hævd i disse Tider«. Jens Busk var af modsat Mening. »Det er sandt«, sagde han, »at det staa i Kommunalloven; men A vil alligevel ikke stemme for, at Sogneraadene skal tvinges til at sende Indberetningerne, før A sjel bliver mulkteret til det. Vi vil ogsaa her, ligesom vi gør det ved at nægte at betale Skat, vise, at vi i tykt og tyndt er Modstandere af Provisorieministeriet«. Saa rejste Regenburg sig og sagde: »Denne sidste Ytring viser en hos det ærede Medlem endogsaa ualmindelig Begrebsforvirring. Jeg kan forstaa — om jeg end ikke kan billige det —, at man nægter at betale Skat, fordi man mener, at provisoriske Finanslove er ulovlige; men her, hvor ogsaa Hr. Busk er paa det rene med, at Min. har Loven paa sin Side, er Sagen klar. For fri Mænd er Loven den højeste Tvang. (Med hævet Stemme): Det er kun Trælle og Slaver, der lader sig piske til at

gøre, hvad de skal! Der blev ikke sagt et Ord mere — uden Afstemning vedtoges Konradsens Forslag.

Provst Sørensen skriver om Amsraadsmiddagene hos Regensburg efter Møderne bl. a.: Her fik navnlig Provst Høegh-Guldberg, Pastor Konradsen og Jens Busk Lejlighed til at lade deres Vid spille.

En Provst, der havde Stiftamtmandens Søsterdatter Frk. Corinna Larsen (Husets Værtinde) til Bords, kom til at sige højt: Det er sandelig intet Sinecure

at være Provst; vi har jo bl. a. alle Sogneraadene at trækkes med, hvortil Pastor K., der selv var Sogneraadsformand, sagde saa højt, at hele Selskabet kunde høre det: »Det for-bavser mig i højeste Grad at høre dette. Maa jeg spørge Dem, Provst Guldberg (K.s Provst): »Har De nogensinde haft Hvirring-Hornborg Sogneraad at trækkes med?« »Nej, det skal Gud vide«, svarede denne. »De spørger aldrig om noget, men afgør alt paa egen Haand. Jeg hører aldrig fra dem!«

Hvirring Præstegaards Stuehus, set fra Haven.
Fra Tiden omkring Aarhundredskiftet.

Bedst i sit Es var Pastor K. ved disse Middage, naar han kunde smaar-drille Jens Busk. Engang Talen faldt paa den latinske Dannelse, sagde Pastor K. med hævet Stemme: »Ja, de Herrer vil maaske ikke tro mig, men sandt er det alligevel; jeg har aldrig hørt nogen bruge saa stærke Ord til Fordel for den latinske Dannelse som Jens Busk. Han spurgte mig engang, om jeg kunde nævne nogen Mand her i Landet, som havde udrettet noget betydeligt, og som ikke havde den latinske Dannelse — og saa kunde jeg jo have nævnt Jens B. selv —, men jeg gjorde det ikke!« J. Busk's Svar druknede i den almindelige Latter.

Skyttesagen.

Efter Krigen i 1864 rejste der sig over hele Danmark en Bevægelse for — i Lighed med Hjemmeværnsbevægelsen efter den sidste Verdenskrig — at uddanne Ungdommen i Skydning, Gymnastik m. m. med det Formaal for Øje at kunne forsvare deres Land. Da min Fader kom til Hviring i 1873, fandtes der i Horsens og Omegn 4 Skyttekredse med faa Medlemmer (den lokale Bevægelse var sat i Gang af Løjtnant Levy i Horsens) med P. Bojsen, Gedved, som Formand. Men ved en Fest i Vinten Skov i 1875 blev min Fader valgt til Formand, et Hverv han beholdt til sin Død. Fra 1884 var han tillige Medlem af Overbestyrelsen for de danske Skytteforeninger. I 1903, ved Fars Død, var der 40 Kredse med over 1300 Medlemmer i Horsens og Omegn. Ved sit 25 Aars Jubilæum som Formand udtalte han ved en Fest, der blev holdt for ham: »Sagen ergaet let; den ene Kreds efter den anden har skrevet til mig og bedt om at blive optaget«. Endvidere udtalte han: »Jeg har altid holdt Skyttesagen uden for Politik. I denne Sag kender jeg ingen anden Politik end den at elske sit Fædreland og ville forsvare det«. Min Fader havde jo deltaget

i Istedslaget, og Aanden fra 48 prægede ham altid i hans folkelige Virke. Han deltog i det bekendte Møde i Strib mellem Officerer og Højskolefolk, og Grønvald Nielsen har engang skrevet, at det ikke er usandsynligt, at Hørup, da han dannede Slagordet: Sablen og den graa Hat, har tænkt paa min Fader, der altid gik i graat Tøj og graa Hat, hvad der jo ikke var almindeligt for Præster i den Tid. Lige til sin Død deltog han hvert Foraar i Bedømmelsen af Gymnastik i de forskellige Kredse; et til Tider meget anstrengende Arbejde; ja, han var med selv i det Foraar, hvor han døde i sit firsindstyvende Aar.

Præstefamilien i Hvirring sidst i 1890'erne.
 Øverste Række: Sigrid, Kristian, Frede, Svend.
 Nederste Række: Jutta, Aage, Fru Konradsen,
 Viggo, Pastor Konradsen, Axel, Otto.

Ikke underligt, at de fleste Kredse var mødt ved hans Begravelse d. 12. Maj 1903 med Faner, der sænkedes over den Mands Grav, der havde virket saa stærkt for Ungdommen paa hans Egn.

I Anledning af 50-Aars Dagen for Slaget ved Isted udnævntes han paa Krigsministeriets Foranstaltning til Ridder af Dannebrog, en Udnævnelse, der glædede ham meget. Meddelelsen herom naaede ham telegrafisk ved den store Skyttefest i Vingsted d. 25. Juli 1900.

Som før sagt virkede Far hele sit Liv igennem for den videst mulige Frihed i Folkets Liv; her var han — som overalt — en ægte Discipel af Grundtvig. Han var med i alt, hvad der rørte sig i Folkets Liv i Horsens og Omegn og videre omkring. Her skal lige nævnes: Medlem af Dansk Kvinde-samfunds Fællesbestyrelse; af Foreningen til vildfarne Børns Redning i Skanderborg Amtsraadskreds; Formand for Hvirring Foredragsforening; Stifter af Hvirring Brugsforening. Næstformand i Bestyrelsen for Horsens-Tørring Jernbanen under dennes Anlæg og under Driften til 1891.

Han deltog — i Ornat — i Cornelius Appels Ordination i Askov d. 30.-7. 1874, og blev ved Højesteretsdom d. 18. April 1877 idømt en Bøde paa 100 Kr. + Part i Sagens Omkostninger; disse Beløb betaltes ved Indsamling i Menigheden i Hvirring-Hornborg.

Naar jeg saa udførligt har omtalt Fars Deltagelse i det folkelige Liv paa Horsenseggen, er det, fordi jeg synes, at Far var en levende Illustration af Grundtvigs kendte Ord: Menneske først, og Kristen saa. Netop gennem sin folkelige Virksomhed kom han i Forbindelse med Mennesker — høje og lave, unge og gamle — og kunde saa ved sin stærke kristelige Personlighed faa dem i Tale ogsaa som Præst. Faa Præster har vel haft saa mange Sognebaandslødere som han — fra Horsens og hele dens Omegn. Til mine bedste Minder fra min Barndom i Hvirring hører Søndagene, naar Far prædikede. Kirken var fyldt (600—800 Mennesker paa Højtidsdagene og ofte paa de almindelige Søndage). Gaardspladsen fyldt med Vogne, Staldene fyldt med Heste; Folk kom jo langvejs fra; og efter Eftermiddagsgudstjenesterne mange Menne

sker i Stuerne, som vilde tale med mine Forældre og vel ogsaa fik en Kop Kaffe, inden de begav sig paa Vej hjem.

Flere Gange kom der Opfordring til min Far om at blive Præst for en grundtvigsk Menighed, vistnok med Vestbirk som Centrum. Men han vilde helst blive i Hvirring; og, som Holger Begtrup gav Udtryk for det ved Fars Begravelse, passede det allerbedst saaledes; for i Virkeligheden samlede han jo her om sig i den smukke gamle Kirke en fri Menighed bestaaende af Medlemmer fra hele Horsenseggen; og, sagde Begtrup videre: Konradsen var jo en begavet Mand med megen Myndighed; ikke saadan at forstaa, at han lagde an paa at vise denne Myndighed; men den udstraalede ganske naturligt fra ham. Utvivlsomt, fortsatte Begtrup, havde K. haft Evner til at udfylde en aneligere Plads i vort Kirkesamfund, og jeg tror, at hvis vore Kirkehøvdinger mere blev valgt med Hensyn til Menighedens Ønske og Folkekirkens Tarv, vilde han med Ære have klædt en Bispestol i Danmark.

At Fars Betydning for det folkelige og kristelige Liv paa Horsenseggen var stor, faar man stadig Bevis for, naar man ogsaa nu — 46 Aar efter hans Død d. 6. Maj 1903 — færdes paa disse Egne. Mindet om ham lever hos mange. Han var jo ikke den første grundtvigske Præst paa Horsenseggen; da han kom til Hvirring i 1873, havde Otto Møller i Gylling virket i godt 10 Aar paa Egnen og bidraget meget til den grundtvigske Vækkelse, men mens Otto Møller mere og mere fjernede sig fra den folkelige Side af sit Virke og blev den lærde Præst, fra hvis Studereværelse der udgik vægtige og betydelige Skrifter om kristelige Spørgsmaal, fortsatte Far til sin Død sit Virke ude i Folket. De to Mænd supplerede hinanden paa udmærket Maade.

Til Lykke for os, hans Børn, beholdt vi vort Barndomshjem i Hvirring Præstegaard lige til 1903. Minderne derfra taler deres stærke Sprog til os. Flere Gange — sidst nu i Sommer — har jeg besøgt mit Barndoms hjem. Inde i Stuerne er meget forandret; men i Haven og Lunden finder jeg de kendte Træer og Steder igen; og jeg bestyrkes i Sandheden af de kendte Linier: Mindet lader som ingenting, er dog et lønligt Kildespring. Jeg føler, at i Hvirring Præstegaard har jeg modtaget Værdier, som jeg har kunnet leve Livet paa.

I Slutningen af sin Bog: Fra en gammel Præstegaard, siger Carl Hermansen: Det er nu engang et af Livets store Privilegier at have haft sit Hjem (og jeg siger Barndomshjem) i en gammel Præstegaard.

Ja, det er sandt.

L I T E R A T U R :

Josef Petersen: Mindeblade over Kr. D. Konradsen, med Forord af Højskoleforstander Grønvald Nielsen, Vestbirk. (Horsens Dagblads Bogtrykkeri. 1903).

Th. Sørensen: T. A. J. Regensburg (De Forenede Bogtrykkerier, Aarhus. 1915).

Grønvald Nielsen: Minder fra 43 Aar i Folkehøjskolen (Hagerup. 1927).

H. Begtrup: Dansk Menighedsliv i Grundtvigske Krese, 4. (G. E. C. Gad. 1933).

Elle Jensen: Jydske Samlinger. 5. VII. 1. 1946. (Reitzels Forlag).

Sigurd Elkjær: En Jydsk Skolemester fortæller. (Det danske Forlag. 1948).

Skanderborg i 1660.

Af Cfr. Holtet.

DA KRIGENE med den svenske Kong Karl Gustav var afsluttede, var Landet og dets Finanser i den sørgeligste Forfatning, og Skanderborg dannede ingen Undtagelse. Byen var først besat af svenske Tropper, og da Krigen brød ud igen efter Freden i Roskilde, og polske og brandenburgske Tropper kom til Hjælp, udøvede disse Venner endnu større Voldsgerninger og hærgede og plyndrede endnu værre end Fjenderne.

Da Enevælden var indført 1660, var alle Midler opbrugte og Landet saa hærget og afkræftet, saa Skatterne indbragte paa langt nær de fornødne Beløb. Der var derfor ingen anden Udvej for Regeringen end at se sig om efter nye Skatter. Noget virkeligt Skattegrundlag at paaligne efter havde man imidlertid ikke, og der udgik derfor forskellige Ordre om en Taksation af alle Ejendomme paa Landet (til Dels efter Hartkorn), og senere, 26. Februar 1661, udgik Ordre om en Taksation af alle Ejendomme i Købstæderne.

Taxationsforretningen over Skanderborg er bevaret (er i Rigsarkivet), og da den giver et udmærket Billede af Tilstandene i Byen og af, hvad denne havde lidt, og da den tillige er den første sammenhængende Liste over Indbyggere i Byen, gengives den her.

Schanderborrig.

Anno 1661 dend 24. Aprilis udi Lensherrens Fraværelse taxeret oc vurderet alle Ejendomme, Huuse oc Boder i Schanderup for Schanderborrig Slot, som følger:

Anne Kockis, en fattig gammel Enke, et lidet øde Huus, blev af de svensche nedbrudt. 5 Dr.

Kgl. Mayts Jeggergaard, Slotfogeden iboer, den største Deel øde. 80 Dr.

Jacop fescher, et Huus næsten øde af de Svenske og Polakkerne, nærer sig af et ringe Fischerij. 10 Dr.

Niels Sørensen, et Huus. Er Schriver til Rye Bircheting og haver deraf liden Næring. 10 Dr.

Jens Smed, en Bod, næsten øde og hans Børn tigge. 5 Dr.

Søren Kremmer, et Huus, nærer sig af ringe Kræmmervarer. 80 Dr.

Anne Nielsdatter, et pantsat Huus og haver ellers intet at nære sig af. 5 Dr.

Anne Snedicker, et Huus, af Polakkerne nedbrudt og næsten øde, bruger ingen Næring uden undertiden at brygge 1 Td. Malt, hvilken hun tager paa Borge. 10 Dr.

Mette Rasmusdatter, en gl. Væverske, et Huus, er pantsat. Haver nu slet ingen Næring. 8 Dr.

Kongl. Mayts. Smedie Chresten Nielsen, Kleinsmed iboer, er næsten øde, haver liden Næring og Brug. 6 S.dr.

Anne Madtzdatter, en Gaard, af de svenske og Polakker ruineret og ingen ibor. 6 S.dr.

Peder Willumsen, slet forarmet og hans Hus af Polakkerne nedbrudt. 8 Sdr.

Her Melckior Jensen, Sognepræst til Torild, et Ejendom, næsten øde og ingen ibor uden en fattig Kvinde, som betler. 10 Sdr.

Niels Sørensen, et Hus øde og næsten af Polakkerne nedbrudt og ingen udi boer. 6 Dr.

- Johan Lydericksen, kongl. Mayts. Ridefoged, et Ejendom, mesten Parten øde. Bruger ingen Handel. 100 Dr.
- Johan Snedicher, et Hus. Nærer sig af sit Haandværk. 20 Dr.
- Rasmus Nielsen, Murmand, et øde Hus, og haver ingen Næring i denne Tid. 10 Dr.
- Søren Lauridtz en Nyegaard, et Hus, som Peder Basballe iboer, brygger undertiden en Tønde Malt hver Maanedsdag, deraf kan have liden Næring. 16 Dr.
- Lauridz Smed, et Hus, næsten øde, er en gammel Mand, haver derfor ingen Næring af sit Haandværk. 6 Sdr.
- Laurids Hatmager og Niels Snedicher et Hus, haver liden Næring i denne Tid af deres Haandværk. 6 Dr.
- Claus Schimmelmand og Madz Kremmer, deris Gaarde af Polakkerne afbrændt og haver nu intet at nære sig af.
- Christopher Pedersen, boendes i et Lejehus, er Tingskriver til Schanderup Bircheting, haver deraf ringe Næring. 10 Dr.
- Peder Gatser et Hus pantsat, bruger Brændevinshandel. 10 Dr.
- Christen Fischer et Hus øde. 5 Sld.
- Anne Madtzdatter et Hus Jens Nielsen iboer, haver liden Næring med Brødbagen. 6 Dlr.
- Ferm. Anne Madtzdatter en Gaard, nærer sig af Gæsteri, Bryggen og Brænden. 150 Dlr.
- Anders Schreder et Hus, er en gl. affældig Mand, haver ingen Næring, hans Børn betler. 6 Dlr.
- Jacob Malichsen Remmer et Hus, haver i denne Tid ringe Næring. 6 Dlr.
- Otte Sørensen et ejendom, herbergerer fremmede Folk og haver moxen ingen næring. 40 Dr.
- Hr. Niels Capellan et Hus, haver en ringe Løn af Mester Jesper Slotsprædikant. 15 Dr.
- Jacob Werham tvende Boder Søren Handskemager og Jacob Schreder iboer. 10 Sld.
- Madtz Kremmers Bod, Olle Schreder og Berendt Kleinsmed iboer, haver en liden Næring af deres Haandv. 10 Dlr.
- Peder Schomager et øde og forfaldent Hus, nærer sig af sit Haandværk. 10 Dlr.
- Dorete Enevolds et Hus, bruger liden ringe Gæsterij. 15 Dlr.
- Maren Badtschers et Lejehus, bruger ringe Ølsalg. 10 Sld.
- Hans Suendtzens Gaard, Slotsskriveren iboer. 100 Dr.
- Lauridz Feldbereder en Bod af Polakkerne ruineret, haver moxen ingen Næring. 4 Sd.
- Anders Kock en Bod, næsten øde. 4 Dr.
- Christen Rye Schomager et Hus, nærer sig af sit Haandværk. 10 Dr.
- Søren Koch et Hus. 10 Dr.
- Peder Welumbsen et Hus, er ingen Folk udi. 8 Dlr.
- Niels Arrentfeldt et Hus, haver ingen Næring, var af Polakkerne forjaget. 5 Dr.
- Thoer Murmand et Hus, øde og forfalden, haver ingen Næring. 5 Dr.
- Mergrette Snedker et Hus, slet øde. 4 Dr.
- Clemen Thammesen, et Hus, forarmet og haver ingen Næring. 5 Dr.
- Bertel Bødker en Bod, øde af Polakkerne. 4 Sldr.
- Mickel Rebslar en Bod, øde og forarmet, Børnene betler deres Brød. 4 Dlr.
- Niels Hansen Weffuer en liden Bod, haver ringe eller ingen Næring. 4 Sldr.
- Lauridz Thromslar et Hus, øde, tjener under Compagni.
- Hans Schomager et Hus, Nærer sig af sit Haandværk. 5 Dr.
- Maren Baldtzer, en Bod øde.
- Mickel Bøesmager iboer, nærer sig af sit Haandværk. 5 Dr.
- M. Jesper, boendes udi Kongl. Mayts. Præstegaard, tilsammen med en liden Toft, ungefær 2 Tønder Sæd.
- Jacob Verhams Ejendom, nærer sig af sit Købmandsskab og Kram. 110 Dr.
- M. Jespers Hus, Rasmus Jostsen iboer, nærer sig af sit Skomagerhaandværk. 16 Dr.
- Christen Schreder et Lejehus, nærer sig af sit Haandværk. 6 Dlr.
- Mads Schreder et Hus, nærer sig af sit Haandværk. 8 Dr.
- Maren Simons et øde Hus, er ganske forarmet. 6 Sldr.
- Søren Jensen et Hus, haver en ringe Næring med Øl og Brændevin. 15 Dlr.
- Jens Murmand en Bod, nærer sig af sit Haandværk. 5 Dlr.

Roer Mickelsen 1 Hus, haver ingen Næring, var af Polakkerne forjaget 6 Dr.
Bendix Olesen i Aars 1 Hus, øde. 6 Dr.

Peder Christensen Snedicher et Hus, er forarmet, var af Polakkerne forjaget.
5 Dr.

Peder Ribber 1 Hus, haver ingen Næring uden en ringe Ølsalg. 8 Dr.
Antonj Badtscher en liden Lejebod for, haver ringe Næring af sit Haandværk. 4 Dr.

Clemen Clemensen en Gaard, som er kongl. Mayts. Cantzlers Ressidens, naar hans kongl. Mayts. residerer her, bruger ingen Handel. 200 Dr.

Povel Degen et Hus, er forarmet og øde af Polakkerne. 6 Dr.

Anders Rasmusen et Hus, brygger undertiden og haver ringe Næring. 8 Dr.

Karen Hendrichs et Hus, øde, forarmet. 3 Dr.

Anders Suinsagger et Hus, for haver ringe Næring. 4 Dr.

Dette forskrevne haver vi gjort taxeret og vurderet efter Stedernes Lejlighed og denne Tids Beskaffenhed, saa vidt os haver syntes billig og ret kende vore, hvilket vi bekræfter under vore Hænder, og findes ingen Avling her til Byen uden nogle smaa Stykker Tofter, nogle faa haver i Fæste, og giver deraf aarlig afgift til Slottet og ej heller synderlig Fædrift uden en huul offuer Schouw, eftersom Jorden her uden for Byen ligger til Kongl. Mayts. Slot og Ladegaard, haver derfor ingen Næring, efterdi her til Byen er ingen Søgning med Bønder enten Torve eller Markende.

Lauridtz Sørensen Frost.
Eg. hd.

Roer Michelszen.
Eg. hd.

Peder Knudtzen Ribber.
Eg. hd.

I al sin Knaphed giver denne Taxationsforretning et klart Indtryk af Ødelæggelse, Armod og ligefrem Nød.

Der kan spørges, om der ikke er malet med for sorte Farver, og om Taxations- og vurderingsmændene nu ogsaa nøje har iagttaget, hvad »billigt og ret kunde være«.

Roar Michelsen og Peder Knudsen Ribber staar paa Listerne og er altsaa Borgere i Byen, Laurits Sørensen Frost kendes ikke. Han underskriver først og tilkendegiver sig derved som Pennefører, og antagelig har han været Skriver hos Lensmanden — jfr. Indledningen, at Taxationen er sket »udi Lensherrens Fraværelse«.

Mændene vidste, at Taxationen kunde eller skulde bruges som Grundlag for Skatteudskrivning, og man har jo nok søgt at holde Haanden over sig selv og sine Medborgere ved de anførte Taxationsværdier, men selve Beskrivelsen taler sit tydelige Sprog og giver utvivlsomt Vidnesbyrd om, at alt Næringsliv var saa godt som standset, og at omtrent alle var nedsunkne i dybeste Armod.

Det er rigtigt, som Taxatorerne anfører, at Byjordene paa den Tid var smaa, og naar der ingen Markeder var til at drage fremmede Købere til, og naar Søgning fra Oplandets lige saa udpinte og forarmede Bønder blev til intet, saa var Udsigterne for den lille Haandværkerbys Indbyggere saa trøsteløse som vel muligt, saa vist som man jo ikke kan faa Føden af at barbære hinanden.

Det store, oprindelig saa vel monterede og med stor vellønnet Funktionærstab forsynede Slot, stod allerede fra 1642 — fra tidligere Svenskekrig — plyndret og omtrent tomt. Kongeophold med stort Følge og med deraf paa mange Maader flydende Indtægter for Borgerne var forlængst hørt op, og Slottet vilde, efter at København var bleven fast Hovedresidens, aldrig mere opleve en Guldalder. Det skulde da ogsaa tage Byen mange Aar at komme noget paa Fode igen.

29 Gaarde og Huse, eller noget op efter Halvdelen, er »nedbrudt af de Svenske og Polakkerne«, »af de Svenske og Polakkerne ruineret«, »af Polakkerne afbrændt«, »øde«, »øde og forfalden«, eller »næsten øde«.

Selv om man maa regne med, at paa Taxationens Udfærdigelsestid — 24. April 1661 — er endnu enkelte bortflyttede Familier endnu ikke kommen tilbage, og nogle — f. Eks. Laurits Trommeslager (»under Compagnie«) — endnu er ved Hæren, saa giver Forretningen et temmelig tydeligt Billede af Byen og af Borgerskabets Sammensætning.

Der synes at være omkring 75 Husstande, og sættes Gennemsnittet pr. Husstand til ca. 5, faar man et Indbyggertal paa ca. 350.

Byen havde to Gader Slotsgade eller Storegade (Adelgade) og Lillegade (Borgergade) samt Forbindelsesgade mellem disse (Barakstræde, Louisenlund). Jeg skønner, at man ved Taksationen er begyndt ved Jægergaarden (Østre Barakker), har fortsat op ad Lillegade og derefter er gaaet videre ned ad Storegade til Slotsbroen.

Man faar klart Indtrykket af en Haandværkeby med kun faa Handelsdrivende og kun ringe Handel. De egentlige Næringsdrivende fordeler sig omtrent saaledes: Skomagere 4, Skræddere 3 eller 4, Snedkere 3, Murere 3, Klejnsmede 2, Grovsmede 2, Vævere 2 (1 mandlig og 1 kvindelig), Handskemagere 1, Rebslager 1, Feldbereder (Garver) 1, Bødker 1, Bøsemager 1. Der er 5, der har lidt Fortjeneste (Bierhverv til Landeri eller anden Virksomhed) ved at brygge og sælge Øl, og 1 (Peder Gatsler) nærer sig af Brændevinssalg. 2 har Navnet Kock, og endelig er der gamle Ane Kockis. Det kan være Familienavne, men mere sandsynligt er det tjenestegørende Personer hos Lensmanden eller gamle Slotsfunktionærer fra den store Tid.

Der nævnes kun een virkelig Købmand, nemlig Jacob Werkhame (vist Verkhahn). Han handler med baade Købmandsvarer (Sild, Salt, Staal, Tjære m. v.) og Kramvarer hvorved forstaas Isenkram m. v. Han ejer baade Gaard og et Udlejehus.

Som Kræmmere, der væsentligst handlede med Alenvarer, men ogsaa med andet, nævnes to, hvoraf Søren Kræmmer dog kun »nærer sig af ringe Kræmmervarer«, medens Mads Kræmmer, der baade har Gaard (ganske vist afbrændt) og et Udlejehus, ingen fornedrende Tilføjelse har.

Der er en Badskær (Saarlæge, Barber) og saa er der Maren Badskærs, der vel sagtens er en Enke, der fortsætter i Mandens Kunst. Af Søen faar to Fiskere deres Næring. Glarmester, Guldsmed, Maler, Sadelmager og Slagter findes der ingen af. Der er en enkelt — Jens Nielsen — der bager Brød.

Anne Madsdatter hørte til de velhavende, idet hun ejer to Gaarde (hvoraf den ene dog er »helt øde«) og et Udlejehus. Om hende findes i en gammel Tingbog følgende:

»Ane Madtzdatter, Sal. Peder Pedersens i Skanderborg, rejste med flere her af Byen i den Krigstid (da Svenskerne første Gang kom) bort af Landet for Fjendernes Indfald og var borte til den Tid, Fred var gjort (den første Fred, 1659, som Karl Gustav brød), og kom hun saa her til Byen igen og indkøbte Korn, Øksen og anden Fetaille, som hun vilde have til Husholdning, og var hun her hjemme ved sin Gaard til de Polske kom her til Byen. Og der de komme her til Byen tog en polsk Oberstlieutenant Kvarter hos hende, hvorover hun med stor Nød kom af Byen, og hendes Øksen, Korn og Fetaille, Sengeklæder og en Del livskaarne Klæder blev tilbage og af de Polske tagne, saa hun deraf slet intet beholdt, og blev hun saa borte, hvor hun sig siden her i Landet kunde opholde, indtil de var bortdragne«.

Det ses bl. a. heraf, at en Del Borgere, vel sagtens de, der havde noget at miste, flygtede bort (». . . rejste med flere her af Byen bort«), ved Svenskenes Invasion.

Polakkerne udskrev, skønt de var Hjælpetropper, Brandskat i Byen, hvad ses af, at samme Anne Madsdatter senere stævnedes for »10 Rdl., som hun er

skyldig for den polske Skat, hun rester med og ikke endnu haver betalt«. Det anføres i Listen, at hun — formentlig tillige med noget Landbrug — »ernærer sig af Gæsteri, Bryggen og Brænden«.

Dorete Enevolds driver noget Gæsteri og Otte Sørensen driver Herbergeri, og dermed er formentlig nævnt de, der gav sig af med Hotel og Gæstgiverivirksomhed.

En Del Borgere er der ingen Livsstilling anført for. De kan have levet af lidt Landbrug, have haft lidt Formue eller Smaabestillinger. Det gælder f. Eks. Claus Schimmelmann, Niels Arenfeldt og Niels Remmer, hvilken sidste dog kan have været Remmer = Remmesnider, Pungmager.

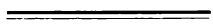
Der er en lille Embedsstab: Slotspræsten Magister Jesper Hansen, Niels Capelan (Kapellan Niels Pedersen Rønning til Skanderup og Stilling Kirker), Poul Degn, 2 Tingskrivere, Ridefoged Johan Lyddiksen, Slotsfogden og en Slotsskriver. Man vil forgæves søge efter Rektor ved den i 1657 oprettede latinske Skole. Den havde til Huse i Jægergaarden, der beskrives »som den største Del øde«, og Rektor er sikkert flygtet eller forjaget.

Naar man nu ser enkelte bevarede Borgerhuse fra den Tid — f. Eks. i den gamle By i Aarhus — opført af svært Bindingsværk, rigt prydet med Udkæringer, i flere Etager og med Svalegang i Gaard, maa man ikke forledes til at tro, at den Slags Huse i 1660 stod tæt Gade op og Gade ned, og i den lille Haandværkerby Skanderborg, var der næppe et eneste af den Slags Rigmandshuse. Den almindelige Borgers Hus var ofte af Træ eller lerklinet Bindingsværk og havde kun et Par Rum.

Søren Christensen Skytte sælger 1636 sin Grund og Ejendom paa Storegade (Adelgade). Af det bevarede Skøde ses, at Grunden er en skæv Firkant, 9 jydsk Alen til Gaden 30 Alen i Dybden og 11 Alen i Bagsiden. Efter Nutidsmaal er hele Grunden kun ca. 320 □ Alen.

Byen laa fra Søen og omtrent op til nuværende Torv. Den var mod Landsiden skærmet af et Pallisadeværk, der har gaaet fra Storesø over Søgade, Skolegade, nuværende Torv, Smøgen mellem Hotel Skandinavien og Adelgade Nr. 25 og ud til Lillesø.

Inden for dette snævre Omraade laa altsaa Byen; nogle Gaarde var der, der har været noget fremtrædende, men det meste var smaa, lave, tæt sammenklinede ringe Boliger. Et uendeligt trist Syn maa den ødelagte forarmede By have frembudt, og der har skullet Villie og Sejghed til i 1661 at leve Livet videre, saa trøstesløse som Udsigterne tegnede sig.

Om Hundslund Sogns Præster efter Reformationen.

Af N. Krag.

I

SKØNT der vel har været Præster i Hundslund Sogn 5—600 Aar før Reformationen i 1536, kender vi desværre kun Navnet paa en enkelt af dem. Det er Provsten Ugot, højvelbaarne Kannik ved Aarhus Domkapitel, der i 1283 en Allehelgensnat blev ihjelslaet af Kirkeværgerne. Om ham er der allerede fortalt i forrige Aargang af »Østjydske Hjemstavn«. Maaske ogsaa de i Vaabenhuset og Taarnet indmurede Ligsten er Minder om de gamle katholske Præster.

1) Den første Præst, der nævnes efter Kirkefornyelsen er Bent, eller som han ogsaa kaldes: Bernhardus. Han er nok den sidste katholske Præst, som altsaa er bleven siddende i Embedet, saadan som Tilfældet var de fleste Steder. Hvornaar han er bleven Præst her og hvornaar han døde kan ikke oplyses.

2) Hans Eftermand er Rasmus Hansen (eller Johansen). Han nævnes som Sognepræst 1579, 1584, 1613 og 1620. Første Gang i et Brev fra Kong Frederik II angaaende Annexgaarden i Oldrup, hvoraf han hidtil har svaret Gæsteri. Det tillades ham indtil videre at beholde det Pund Korn, der hidtil har været svaret i Landgilde af Oldrup Præstegaard til Aarhusgaard. — I 1584 (22. Maj) er Præsterne i Hads Herred samlede i Randlev for at vælge to af deres Midte til sammen med Provsten at deltage i den unge Prins Christians Hylding i Viborg 15. Juni. Sefren Jensen i Oddert, Kjeld Jensen i Saxild, Christen Rasmussen i Gylling, Rasmus Johansen i Hundslund, Peder Simonson paa Alrød, Oluf Pedersen paa Indelave — giver Fuldmagt til Thomas Windt i Thorild og Oluf Knudsen i Præstholt, medens Provsten Niels Jensen i Ranlev, der selv var forhindret ved Skrøbelighed, gav Jørgen Mogensen i Halting en særlig Fuldmagt til at møde paa hans Vegne. — Ligeledes nævnes han 1620 i en Liste over Præsterne i Aarhus Stift affattet af Biskop Jens Gødesen i Anledning af en kongelig Befaling om, at enhver Præst skulde yde en Daler til Universitet. Den er affattet paa Latin. Han kaldes her »Erasmus Joani de Hundzlund«. Sammen med ham nævnes »Fridericus Arnoldi, Sacell. ibid.«. Det er hans Kapellan, som blev hans Eftermand i Embedet.

I hans Tid blev Prædikestolen (Aar 1600) skænket til Kirken og en ny Altertavle anskaffet (1613). I Paaskriften bag paa Altertavlen nævnes han som Sognepræst, mens »Her Friderich Arnoldisen« nævnes som Kirkeværge.

3) Frederik Arnoldisøn er omtalt i Indberetninger fra 1623 til Oluf Worm (Danske Saml. 2 R. 6 Side 143 ff.) som Sognepræst. I Viborg Landstings Protokol fra 1649 Blad 395 omtales en Sag mellem ham og Her Søren Pedersen, formentlig hans Eftermand i Embedet. Og der henvises til en Dom af 28. Maj »att Her Frederich borde att beholle Her Søren dend halffue Part Korntiende aff Hundslund Sogenn«. Ligeledes vidner Jens Nielsen i Torup at Herr Frederich havde solgt noget af Tienden. Det hele er meget uklart.

Men Striden har nok drejet sig om Afleveringen af Præstegaarden m. v. til Eftermanden, som altsaa maa have tiltraadt Embedet i 1649.

I en anden Sag (Hads Herreds Tingbog 1664 ^{11/1}—^{19/12} Folio 836) lærer vi Familien nærmere at kende. Det drejer sig om et Gældsbevis, som Frederik Arnoldisøn har udstedt 30. November 1649 til »Niels Knudtzen i Hadberig« lydende paa halvsvvende Daler og tolv Skilling Dansk. Han forpligter sig og sine Arvinger til at betale dem »redeligen og vel« nu til Jul førstkommende. Gælden er imidlertid ikke bleven betalt og Niels Knudsen indstævner nu 15 Aar efter Præsteenken og hendes Børn til at betale 19^{1/2} Rdl. 12 Skilling »med sine aarlige Rintte og Interesse«. Præsteenken »Eerlig og gudsfrygtige Qvinde Mette Sl. Her Friderichs Eftterleffuersche i Hundzlund« møder da i Retten sammen med hendes Lavverge og ældste Søn »Arnollds Frederichsen i Alldrup« samt hendes Datter Karen Frederichsdatter sammesteds, »Barbrae Frederichsdatter i Hadrup, Johan Frederichsdatter ibidem og Lass Frederichsen i Alldrup. Endelig nævnes ogsaa Anders Frederichsen i Leerdrup. Det er altsaa alle Børnene. Døtrene Karen og Barbara var begge gift og bosiddende i Hadrup. Deres Ægtefællers Navne var Oluf Rasmussen og Just Sørensen. De berettede, at de ingen Arv havde faaet efter deres Faders Død, ikke heller var der skiftet, men »hvad Gods der kunde findes efter hannem at være hos deres Moder i Hundslund Præstegaard, som hun endnu haver sine Værelser, og de var udgift og kommen paa de Steder, som de bor, før end deres Fader døde, og forment denum derfor fri at være«. De blev dog dømt til sammen med deres Moder at betale Gælden inden 15 Dage.

I en anden Sag nævnes Arnollds Friderichsen i Alldrup som »Delle Fogitt« over de velbaarne Banners forlente Gods i Hads Herred.

4) Søren Pedersen Faber (Fabritius) var Sognepræst fra 1649 til sin Død 1676. Han har altsaa været Præst her i de urolige Tider under Svenskekrigene. Hundslund laa jo ikke ved Alfarvej; men ude ved Hærvejen gennem Jylland i Øster Nykirke var der en Svoger til Søren Faber, der blev haardt ramt af Krigens Ulykker. Han hed Jens Bentsen Falenkamp. Efter at han først var bleven haardt plaget af Svenskerne, jog Polakkerne ham og hans Familie fra Hus og Hjem. Den gamle Præsteenke »hensov i sin Lund« 10. Juli 1659. Præsten flygtede med sin Kone til Vejle, hvor hun døde d. 27. Juli, og han drog saa efter hendes Død til Svogeren i Hundslund. Her blev han dræbt i August 1659. (Jyske Saml. 2 R. III 482. Hd. Tidsskr. 1 R. II. 236). Hans Hustrus Navn var Bodil Pedersdatter. Hun har da nok været en Søster til Søren Pedersen Faber.

En Søn af ham, Hans Sørensen Faber, blev Præst i Harridslev, Sejlstrup og Rakkeby i Aalborg Stift, en Datter, Anna, blev gift med Jens Jensen Storing, Præst i Ousted-Taaning og efter hans Død med hans Eftermand i Embedet Hans Jørgensen Seidelin. Mens han var Præst i Hundslund brændte Præstegaarden 1674.

5) Christen Justsen Schjønning var kun Præst i Hundslund eet Aar fra ^{13/6} 1676 til 1677, da han blev Sognepræst i Odder. Han blev kaldet til Hundslund af Laurs Brorsen til Dybvad, mens Jens Rodsteen til Rodsteenseje kaldte ham til Odder. Han var gift med Mette Margrethe Christensdatter. Han døde ^{20/7} 1709.

6) Ole (Oluf) Christensen Friis. Han var Søn af Christen Nielsen Friis, der blev Magister ^{26/5} 1647 og var Sognepræst ved Frue Kirke i Aarhus, gift med Maren Clemensdatter. Han var født ca. 1648. En Broder til ham, Jens Christensen Friis var Sognepræst til Feldballe og Nødager, en Søster, Anne Friis, var gift med Borgmester Jens Basballe i Aarhus. Han blev kaldet til Sognepræst i Hundslund ^{21/3} (ordineret ^{12/4} 1678) og samme Aar gift

med en Datter af Laurits Brorsen paa Dybvad og Hustru Anna Jacobsdatter Friborg. Hun hed Anne Cathrine Lauritsdatter Brorsen og var født ca. 1660. Ved dette Giftermaal blev han besvogret med to andre Præster i Hads Herred, idet en anden Datter af Laurits Brorsen var gift med Ude Pedersen Colding, Præst i Gosmer († 1704), mens en Søn, Jochum Brorsen var Præst i Randlev († 1719). En tredje Datter var gift med Iver Johan Bredal, Præst i Dover. Hun hed Magdalene Sibylle.

Han kom herved ind i en velhavende Familie. Efter Svigerfaderens Død købte han $\frac{28}{7}$ 1690 Anparten i jus patronatus til Hundslund Kirke af Svigermoderen og Svogrene, 1692 to Anparten i Torrild Kirke og Anpart i Gosmer Kirke. Og endelig overtog han 1693 sammen med Magdalene Sibylle Brorsen, Enke efter Præsten i Dover, Dybvad. De beholdt den dog kun til Aaret efter da de solgte den til Otto Krabbe til Aakjær. Han har altsaa samlet sig Velstand, og det er vel rimeligt, at den smukke, men stærkt afslidte Ligsten, der nu staar i Vaabenhuset, er hans.

Han begyndte Hundslund Sogns »første Tægne Baag« 1692 og giver Prøver baade paa sin Kyndighed i Hebraisk og Latin ved paa Titelbladet at skrive Begyndelsesordene af 1. Mosebog med hebraiske Bogstaver og paa Latin: »Et Rex David senex in diebus« (og Kong David blev gammel i sine Dage), altsaa en Hentydning til Kirkebogens Indhold. I 1698 findes anført: »22. Sept. 1698 blev ærværdige, hæderlige og meget vellærde Mand Hr. Oluf Christensen Friis begravet«. En Datter af ham er indført som jordet 1745. 30. Juli: Karen Olufsdatter Friis, 69 Aar gammel.

Hans Enke blev gift med Eftermanden i Embedet.

To Indberetninger om Embedet er afgivet af ham i 1687 og 1690. Den sidste, der er meget udførlig og omhyggelig, er omtalt tidligere i Afhandlingerne om Hundslund Præstegaard (Østj. Hj. 1947). Foruden ovennævnte Datter var der i Ægteskabet en Søn, Laurits Olufsen Friis, f. ca. 1682, død $\frac{28}{4}$ 1725 som Sognepræst paa Alrø.

7) Peter Hansen Mouritsen var født i Kolding 1672 som Søn af Raadmand og Købmand Hans Mouritsen. Student fra Kolding 1693 og theol. Kandidat to Aar efter. Han var derefter Hører ved Kolding Latinskole, til han 27. Sept. 1699 blev kaldet til Sognepræst i Hundslund*). Her giftede han sig 17. Novbr. s. A. med sin Formands Enke, som det dengang var almindeligt. Hun var da 12 Aar ældre end han og knap 40 Aar, saa Partiet var dog ikke saa ulige. Hun døde ca. 1716, og han giftede sig saa anden Gang med Kirsten Pedersdatter Spendrup, Datter af Sognepræsten i Gylling Hr. Peder Spendrup. 12. Juli 1620 har de et Barn i Kirke, der blev kaldt Anne Dorthe. Aar 1700 bestod Husstanden i Præstegaarden af Sognepræsten og hans Hustru, 1 Datter (Steddatter, den ovenn. Karen Olufsdatter Friis), 1 Karl, 1 Dreng og 2 Piger.

Peder Mouritsen døde 23. Januar 1737, og 1763 nævner Kirkebogen: »Præsteenken af Hundslund Nom. Kirsten Pedersdatter begravet, ætat. 72« (72 Aar gammel).

8) Mogens Mikkelsen Vogelius. Slægten Vogelius, som i tre Led var Sognepræster i Hundslund, stammer fra Ugilt i Vendsyssel, hvoraf deres Navn er en latiniseret Form, som det da var Mode i den lærde Stand.

Ilng. Aar bog af Kristen Stephensen m. fl. (Præst ved Budolfi Kirke i Aalborg — Jydske Samlinger V, Side 68 fl.): »1631 Den 26. junij stod Her Michels

*) Jens Bircherods Dagbøger omtaler: 18. November 1698. Indviede Episcopus Aarhusiensis Dr. Johan Braëm udi sin Domkirke disse to Præster: Hr. Hendric Galt, Capellan til Mariager Menighed og Sognepræst til Windblæs, og Hr. Peder Moridzen til Hundslund.

Brølup med Kirsten Fransdatter«. 1639 »Den 9. Martii døde Her Frands Christophersen i Ugilt oc begraffuit d. 15. Martij«.

»1648 12. Junij bleff Christen Michelsen Hr. Michels Fader i Ugilt begraffuit«.

Christen Michelsen er Præsteslægts Stamfader. Hans Søn, som altsaa ægtede en Datter af Præsten i Ugilt Frands Christophersen, blev efter dennes Død Sognepræst i Ugilt. En af hans Sønner, som er født i Ugilt Præstegaard 19. August 1640 og døbt Frands Michelsen Vogelius, blev Sognepræst i Aasted. Han var en meget lærd Mand. 1655 kom han i Viborg Skole »ved Maurittii tider, da Printz Christian V's Hylding samme tiid skede«. »1658 tog han sit testimonium og afsked fra Viborg Skole, men maatte for tidernes besværlighed, saalænge Kiøbenhavns Beleiring varede, blive hjemme hos sine Forældre i Ugilt Præstegaard næsten 2 aars tiid«. 1662, 19. November tog han sin theologiske Embedseksamen sammen med 30 andre og blev 1664 kaldet til Sognepræst for Aasted og Skjærum og Aaret efter trolovet med sin Formands Datter Johanne Søfrensdatter i Aasted, som straks døde. 1668 giftede han sig med Kirsten Madsdatter, sl. Hr. Mads Mogensens Datter i Tversted og havde med hende en Søn og en Datter. Han døde 29. November 1702. Han efterlod sig mange Skrifter, tildels historiske, skrevne med en fin og sirlig Haand. De blev dog aldrig udgivet. Den lærde Bonde Peder Lauritsen Dyrskjøt fra Gaarden Knerø i Jerslev Sogn besøgte ofte Frands Vogelius og havde megen Forbindelse med ham, brevvekslede især angaaende historiske Ting. Ved hans Død skrev han til Biskop Jens Bircherod i Aalborg: »Her er ingen Præster her nær omkring mig, der enten udsætter eller har udsat slige herlige gamle Bøger paa Dansk som han. Jeg vilde hellere, at jeg selv eller Halvparten af Stiftets Præster var død i Stedet for ham. Gud glæde hans Sjæl i Himmerige«. Han skriver ogsaa at »hans Bibliotek er det kosteligste jeg ved, saa at sligt ikke skal kunne findes hos nogen Præst i det ganske Stift«.

Sønnen Michael Vogelius blev Præst i Øsløs og gift med Magdalene Stenstrup († $\frac{2}{7}$ 1731 og $\frac{23}{8}$ 1750). En af deres Sønner var den Mogens Mikelsen Vogelius (f. i Øsløs 1707), der $\frac{8}{8}$ 1737 blev forflyttet fra Øsløs, hvor han var bleven Faderens Eftermand, til Hundslund. En Gren af Slægten blev Norden for Limfjorden, mens en anden kom til Norge, hvor Frands Vogelius blev Sognepræst til Asker († 1755). Ogsaa hans Søn Johan Christoffer Vogelius var Præst i Asker (f. 1727 † 1799).

Det blev altsaa en meget udbredt Præsteslægt, af hvilken adskillige aabenbart har været i Besiddelse af Kundskaber og Evner ud over det almindelige, ofte forbundet med Lune. Om en af dem, der var Sognepræst i Biergby og Mygdal fortælles det, at han kunde lidt mere end sit Fadervor. Da en Bonde en Søndag ved Kirken beklagede ham, fordi Ulven havde taget hans 4 Kalve, svarede Præsten: »Ulven holder af Kalvesteg ligesom jeg, det er det hele; men jeg skal have nok deraf, naar Ulvene mangler, tro du mig!« (Jydske Saml. I 147).

Mogens Vogelius blev gift med sin Formands Datter Anna Kirstine Mouritsen, som døde 1751 og iflg. Kirkebogen blev begravet 15. Marts. Han giftede sig saa anden Gang med Anna Jensdatter Mørch, Søster til Sognepræsten i Randlev-Bjerager Hr. Casper Hartmanns Kone.

I sit første Ægteskab havde han to Sønner, af hvilke den ældste, Michael, blev hans Eftermand i Embedet. Den anden, Peder Mogensen Vogelius, blev 1773 Præst til Frederiksberg, senere Sognepræst ved Helligøjstes Kirke i København, hvor han døde ($\frac{2}{5}$ 1787). Han var gift med en Søster til Gehejmeraad Guldberg, Hedvig (1741--1787). Han havde 2 Sønner og 3 Døtre, af hvilke den ældste Mogens (f. $\frac{2}{6}$ 1775) blev opdragen hos Guldberg og døde

som Sognepræst i Hobro (⁹/₁₁ 1847). Den ældste Datter (døbt ⁹/₁₀ 1778) Helene Dorthea blev gift med Rektor ved Metropolianskolen Prof. Niels Lang Nielsen og var Moder til Rektor Høgh Nielsen i Horsens. Hun døde ⁸/₇ 1858.

12. Juli 1739 visiterer Biskop Hygum i Hundslund Kirke og skriver derom: »Sognepræsten Hr. Mogens Vogelius er en ung Mand og var samme Tid svag, men fandtes i det øvrige at have et got Indsigt i de guddommelige Sandheder, hvilke hand og prædikede meget tydelig og deledede Sandhedens Ord rettelig, saa mand af hannem med Gud og Tiiden kand promittere sig meget gott«.

2. Nov. 1744 er Biskoppen atter paa Visitats og bemærker, at Sognepræsten »prædikede og taledede over Texten alt, hvad som kunde og burde tales til almindelig Opbyggelse. Ungdommen fandtes her iligemaade ulastelig undervist. I Sognet er ikkun een Skole«.

1760 blev han Provst. Han døde 15. Marts 1775 og blev begravet 23. Marts.

9) Mich(a)el Mogensen Vogelius, som altsaa var ældste Søn af fornævnte Provst Vogelius og hans første Hustru Anne Kirstine Mouritsen, blev født i Hundslund Præstegaard 11. August 1740, dimitteret af Justitsraad Worm fra Aarhus Latinske 1757 og 1760 Kandidat. Han var først 3die Lektiehører i Aarhus i 5 Aar og blev 1768 personel Kapellan hos sin Fader og hans Eftermand i Embedet 1774. Samme Aar giftede han sig med Hedevig Benedicte Spandet (f. ¹/₂ 1753), Datter af fhv. Sognepræst paa Alrø Hr. Laurits Spandet og Hustru Dorthea Sophie Steenstrup (en Datter af Provst Steenstrup i Torrild). De havde 10 Børn. Mogens Peter Vogelius blev Gaardejer paa Samsø gift med Ambrosia Dedescam f. Henckelsen. Den næstældste Søn Laurits Spandet V. blev Sognepræst i Linnerup og Hammer og døde her 29. Januar 1814; hans Enke Marie Laurberg blev gift med Eftermanden i Embedet Hr. Andreas Lovenherz, tidl. Kapellan i Hjortsvang. Jens Møller Vogelius, som omtales senere, blev Sognepræst i Hundslund 1834. Jacob Steenstrup V. var Boghandler og Bogbinder i Aarhus (f. ²⁷/₄ 1787, † ²¹/₂ 1852), gift med Johanne Brandt. Johannes Hildebrandt V. (f. ¹³/₇ 1792, † ²⁵/₉ 1852) var Farmaceut, senere Landmand i Hvirring, gift med Sophie Charlotte Bodholdt. 1793 er en Datter Dorthe Sophie i Kirke, f. 30. Juni, og Præsterne i Gylling, Elbæk og Præstholm, samt Hr. Spandet paa Alrø er Faddere tillige med en Jomfru Jordhøj fra Elbæk. Hun er ved Skiftet efter Faderen gift med Jens Sørensen Tirsrud. Ved samme Skifte nævnes en anden Datter Ane Kirstine, der døde kort efter Faderen. Endnu en Datter Christine døde ugift.

Michael Mogensen Vogelius havde den sørgelige Skæbne i Aaret 1788, altsaa kun 48 Aar gammel, at blive ramt af et stærkt Anfald af Apoplexi, saa han ikke siden uden megen Vanskelighed kunde udføre sine Embedsgjerninger. Ifølge Folketroen skyldtes dette en Heks i Sondrup. Derom fortæller Embedsbogen: »I forrige Aarhundrede (o: i 1700'erne) boede der en Kone i Sondrup, der var berygtet for Trolddom. Hendes Mand skulde have haft utilladelig Omgang med Fruentimmer, hvorfor Troldkonden henvendte sig til Præsten med Anmodning om, at han vilde holde en Skjendeprediken for ham, hvilket Præsten imidlertid ikke skøttede om. Herover blev hun vred og truede Præsten med de Ord: »Saa skal jeg skille Dem ved Kjole og Krave«. En Tid derefter blev Manden syg og sendte Bud efter Præsten, som skulde give ham Sakramentet. Præsten indfandt sig ogsaa, men da han betraadte Gaarden, saa han en Hare løbe forbi sig og ind ad Stuedøren, hvorfor han skal have sagt til Karlen, som gik i Gaarden: »Det vil blive mig et strengt Hus at komme ind i, men jeg maa ind«. Da Præsten var kommen ind og stod foran Sygesengen, kom Haren og slog ham Bogen ud af Haanden. Fra

det Øjeblik blev hans Tale utydelig, og hele den ene Side af hans Legeme tabte sin Førlighed, og han kom aldrig fra den Dag af paa Prædikestolen«. Trods Lammelsen blev han dog i Embedet til Aaret 1800, da han maatte tage sin Afsked.

Ved Visitatsen i 1792 d. 29. Juli (8. Søndag eft. Trin.) skriver Biskop H. Janson: »Sognepræsten Hr. Michael Vogelius er kaldet hertil af kgl. Majestæt i Aaret 1774, altsaa omtrent 18 Aar i Embedet. Hans Alder er 52 Aar. Han fortjener det Vidnesbyrd, at han er en god Mand, der baade haver Indsigt og Duelighed, men han har haft det Uheld at være angreben for nogle Aar af en Rørelse, som haver meget svækket hans Kræfter, hvorfor han ikke uden Hjælp kan forrette Embedet. En Student prædikede den Dag, men da Foredraget kun fandtes at være maadeligt, blev det erindret, at han maatte forsyne sig med en anden duelig Person og i alt Fald tage en Kapellan. Dette blev lovet, og haver jeg siden erfaret, at han indtil videre haver antaget en duelig Candidatus theol. til fornøden Hjælp, da han iøvrigt forretter selv, hvad han kan, ligesom han og selv den Dag holdt Catecisationen«.

Ved samme Visitats omtales ogsaa Degnen Steensen, der tillige er Skoleholder i Hundslund — »mangler ikke Duelighed, men er tit noget vanskelig og stridagtig, hvilket jeg af adskillige Prøver haver kundet erfare«. Denne Degn J. Steensen lod i 1798 i 1500 Eksemplarer trykke »Et Par Ord til vore Dages Krestheologer«. Oldrup har nu faaet en egen Skoleholder Niels Rasmussen, »som blev berømmet for at være flittig og skikkelig«. »Ungdommen fandtes at være vel undervist og aflagde fornøjelige Prøver paa forstandig Kundskab«. Kirken tilhørte da Aakjærs Ejer uden jus vocandi og var i god Stand. Præstegaarden havde nogle Brøstfældigheder.

1793 fik han til Kapellan en Slægtning af sin Hustru Søren Spandet Hjort, født i Ribe 1764, Søn af Købmand Palle Hjort og Hustru Anne Spandet. Da denne i 1800 blev Sognepræst til Frøslev og Møllerup paa Mors, tog han sin Afsked. Han kunde dog ikke skilles fra det Sted, hvor han var født og havde levet sine fleste Aar, og fik da Tilladelse til paa egen Bekostning at indrette sig en Lejlighed i den vestlige Ende af Stuehuset (nuværende Forpagterbolig), og her boede han til sin Død 28. Oktober 1817. Han overlevede sin Eftermand i Embedet. Det er nok ham, der siges at gaa igen oppe i den vestlige Ende af Præstegaarden, hvor han melder sig ved et stærkt rungende Bulder. Han har altsaa heller ikke efter Døden kunnet skilles fra sit kære Hjem paa denne Jord.

Ved Skiftet efter ham blev Boets Indtægt opgjort til 2.464 Rd. 5 Mark 11 Skilling. Hans Enke flyttede til Sønnen Jens Møller Vogelius, der var Sognepræst i Klovborg-Tyrsting og Græstrup fra 1812—34, og her i Skade Præstegaard ved Klovborg døde hun 13. Februar 1834, 81 Aar gammel.

10) Peder Winther var født i Skanderup 3. Juli 1764 som Søn af Provst i Anst Herreds Provsti Peder Winther og Hustru Dorthea Magdalene Thomasdatter Winther. Han blev Student fra Kolding 1783 og Cand. 1787, var derefter Hører i Kolding til 1795, da han blev Sognepræst i Frøslev og Møllerup paa Mors. Herfra blev han $\frac{8}{8}$ 1800 kaldet til Hundslund. Han blev $\frac{10}{8}$ 1795 i Kolding gift med Gjertrud Marie Seidelin, Datter af Overauditør, Justitsraad Søren Hansen Seidelin og Hustru Anna Marie Poulsdatter Borreby. Hun døde i Barselseng 5. Januar 1804. Med hende havde han en Datter Severine, der kun blev $\frac{1}{2}$ Aar og blev jordet 1801, en anden Datter, Anna Dorthea, og en Søn f. 28. Decbr. 1801, Peder. Ved hans Daab er følgende Faddere: Regimentskvarterm. v. Friis, Horsens, Hr. Møller, Sognepræst i Ørting og

hans Søn, samt Kandidaterne Ingerslev i Gylling og Fussing fra Præstholt. Han giftede sig 2. Gang med Margrethe Rasmussen, Datter af Sognefoged Rasmus Jensen i Aalstrup, Falling Sogn. Med hende havde han 6 Børn: 1) Gjertrud Marie f. 18. Marts 1808, 2) Erasmie Botilde f. 1. April 1809, 3) Søren Seidelin f. 1. Sept. 1810, 4) Mariane f. 19. April 1812 og død 25. April 1814, 5) Gert Henric f. 20. Nov. 1813 og 6) Mariane f. 17. Nov. 1815.

Det var altsaa en stor Børneflokk, der voksede op i Præstegaarden, og da Winther i al sin Tid maatte betale Pension til sin Formand, sad han i meget smaa Kaar, hvilket Skiftet efter ham klart afslører.

Ved Visitatserne i 1804 og 1806 skriver Biskoppen ikke meget om de aandelige Forhold. Han nævner lige, at han »er en god Mand, hans Foredrag jævnt og hans Embedsflid upaaklagelig« — og at »Ungdommen befandtes nogenlunde kyndig, dog ikke alle«. Ved den anden Visitats skriver han kun, at »en Del unge var mødt, i Sammenligning dermed faa ældre«.

Han døde 15. Februar 1816 og efterlod Enken og en stor Børneflokk i smaa Kaar. Hun giftede sig med en Drejer Liisberg i Aarhus.

Af Børnene blev Gert Henric opdraget hos en Morbroder, Birkedommer Rasmussen (Moesgaards—Wilhelmsborg Birk). Han studerede Theologi, men havde ikke Lyst til Præstegerningen, kom ind i Assurancevæsen og blev optaget af Politik. I mange Aar var han Folketingsmand for Odderkredsen, sluttede sig til Bondevennernes Parti. Hans Hustru Johanne Frederikke har skænket det smukke Daabsfad til Kirken, som Indskriften siger, til Minde om hendes Ægtefælle, der er født og døbt her. Det var i 1858.

Ved Skiftet d. 18. Marts 1816 blev alt i Præstegaarden registreret og vurderet, saa man faar et godt Indblik i, hvordan en Præstegaard paa Landet dengang var udstyret. Det gør egentlig et ret velhavende Indtryk. Der er Klaver i Dagligstuen, polstrede Stole, Kanapé, ja, endog en »Treetage Kakkelovn«, der sættes til den meget høje Sum 160 Rd., mens Klaveret og Kanapéen sættes til henholdsvis 9 og 30 Rd. I Staldene staar der 6 Heste, der vurderes fra 40 til 200 Rd., og 9 Køer og Kvier, samt 3 Kalve. Den bedste Ko er vurderet til 60 Rd. Af Faar er der 12, men kun eet Svin. Af Bøger fandtes ca. 300 Bind, hvoriblandt flere Prædikensamlinger og Bibelfortolkninger, men ogsaa Koranen og en Del latinske Bøger, samt en Bog »om berømte Bedragerere«.

Men Passiverne i Boet var større, en Del af Indbo og Besætning var pantsat for et Laan af Aarhus Stifts Degne-Enkekasse paa 800 Rd. Pastor emer. Vogelius havde sin Pension tilgode for to Aar. Enken opgav, at Boet skyldte Penge til 18 forskellige Mænd, dels i Sognet, dels udenfor. Desuden resterede Skatter til Skanderborg Amtstue for 2 Aar, og Folkene havde deres Løn tilgode fra 1. November. Slutresultatet blev, at kun de privilegerede Fordringer blev imødekommet. Resten fik intet.

Enken kunde jo sidde Naadensaaret over i Præstegaarden, og derefter bjergede hun sig saa ved et nyt Ægteskab. Saadan laa Forholdene jo i de Tider.

11) Johan Eichel Skovgaard fødtes 20. Maj 1780 i Kirke-Eskildstrup. Hans Fader var Universitetsforvalter Peder Nicolaj Skovgaard, hans Moder Charlotte Amalie, f. Bang. Han var i mange Aar Huslærer og blev udnævnt til Præst i Hundslund 25. Maj 1816. Han giftede sig da med Caroline Georgine Diederiche Bang, en Forpagterdatter fra Sjælland. Med hende havde han 3 Sønner og 2 Døtre. Hun døde af Tyfus 6. Sept. 1826. Han giftede sig anden Gang med Christiane Ebeling, f. 11. April 1806 i Aarhus Domsogn, som Datter af Organist Carl Emil Ebeling og Hustru Ane Sofie Ingerslev. Med hende havde han 8 Børn, 3 Sønner og 5 Døtre. Den der ønsker nærmere Oplysning

om Slægten kan finde det i »Pastor Johan Eichel Skovgaard's Ahne- og Efterkommertavler«, samlet af Skovrider Sabroe, Boller pr. Horsens.

I Aaret 1834 blev han forflyttet til Ormslev-Koldt og var her til sin Død 5. April 1841. Hans Enke boede de første Aar derefter i Aarhus og havde de fleste af sine egne Børn hos sig. Hun døde i København 15. August 1889.

Skovgaard var en særdeles nøjagtig Embedsmand, hvorom blandt andet hans smukke Haandskrift i Kirkebøgerne vidner. Visitatsberetningerne siger det samme. Biskop Paludan-Müller visiterede i Hundslund Kirke 7. Okt. 1833. Der var da i Sognet 3 Skoler, en i Hundslund med 98 Børn i begge Klasser, en i Oldrup med 86 Børn, og en i Sondrup med 55 Børn. Kirkesanger og Degn var Rasmus Nielsen, der tillige var Lærer i Hundslund. Skolelærer i Oldrup var Søren Sørensen Eriknauer, der ikke var Seminarist, men oplært af Niels Blicher i Randlev. I Sondrup var Hans Madsen, Seminarist fra Lyngby, Lærer. Skolevæsenet var i det hele taget i en god Orden og Præstens Tilsyn med Skolevæsenet havde været flittigt »og det var kiendeligt, at han antog sig Sagen alvorligt og var aarvaagen«. »Den voksne og conf. Ungdom var 164 af begge Kiøn, den svarede i Kirken godt og tilfredsstillende efter de befalede Lovbøger. I Begyndelsen gik det noget trægt, men siden bedre og med mere Liv, og naar man holdt sig til Bogen, manglede sielden Svar«.

Prædikenen er han knap saa tilfreds med. »Paa Prædikestol viste han sig just ikke som begavet Mand, men holdt dog en ganske ordentlig og jævn god Prædiken over Ordene: »Guds frygtigheden er nyttig til alle Ting«. Han brugte vel meget Papiret. Han cat. ganske godt og upaaklageligt. Flid, Orden og Omhu i hans Embedsførelse sporedes kiendelig«.

Titlen paa hans Prædiken tyder paa, at han har været Rationalist, hvad jo paa den Tid de fleste Præster var.

12) Jens Møller Vogelius er født i Hundslund Præstegaard 7. Maj 1780 som Søn af forannævnte Michael Mogensen Vogelius og Hedvig Benedicte Spandet. Han blev Student fra Horsens 1800, 1801 Hører og 1806 Adjunkt ved samme Skole, men afskedigedes efter Ansøgning 1809 og tog 1811 theologisk Embedseksamen. Efter i et Par Aar at have været Huslærer blev han 1812 kaldet til Sognepræst for Klovborg, Tyrsting og Græstrup i Vrads Herred efter Forslag af Mattrup Stamhuses daværende Besidder Justitsraad Thygesen. Herfra blev han 15. August 1834 forflyttet til Hundslund. Han levede ugift til sin Død. Han indgav sin Ansøgning om Afsked i 1861, men døde, inden den blev bevilget, den 29. December.

Embedsbogen siger om ham: »For sin jævne og ligefremme Omgang var han meget afholdt af sine Sognefolk. De bekostede en smuk Mindesten af Granit opsat ved hans Grav paa Kirkegaarden«.

Gamle Folk har fortalt mig følgende om ham. Han gik gerne ud til Bøndernes Gilder og spillede »Polskpas« med dem. Han kunde da byde dem en Snus, og naar de nyste kraftigt, morede han sig hjerteligt. L'hombre spillede han gerne, men da han ingen Makker kunde finde i Sognet, maatte han køre til Odder eller Horsens, naar han ønskede et Spil. Hans Kusk »Skomager-Rask«, maatte da køre for ham. Engang de var i Odder, blev denne ked af at vente og kørte hjemad, men kørte vild og kom ind i Vejleskoven, hvor han kørte Vognen i Klemme mellem to Træer. Han satte sig saa til at sove, til det blev Dag og han kunde faa Folk kaldt til Hjælp. En anden Gang glemte han at dreje i Ørting og kørte ud ad Gyllingvejen, hvor han kom ud i nogle Mergelgrave og nær havde sat baade sit eget og Præstens Liv til. Vognen med Hestene maatte trækkes baglæns op.

I Evald Tang Kristensens »Danske Sagn« fortælles følgende Historie om ham (men dér fejlagtigt henført til hans Fader Michael Vogelius). Den Præst, der konfirmerede mig, han kunde ogsaa noget. Det var Vogelius i Hundslund. Han var en grumme Kortenspiller og drog tit ud at spille og kom saa ikke hjem og forrette Tjeneste. Der var mange Lig, der maatte staa en 8 Dage i Vaabenhuset, til han endelig kom for at kaste Muld paa dem. Det skete som sagt flere Gange, men Folk brød sig ikke meget om det, for de hovede ham jo godt alligevel. Saa var han da til Bryllup i en Gaard, de kaldte »Tyskland«, det er paa Oldrup Mark. Nabo-gaarden hedder »Rusland«. Der kommer han til at spille Kort, det gjorde Præsten, med nogle af Bønderne, og den gamle Degn Nielsen han var jo med. Allerbedst som han sidder ud ad Natten, kommer hans Karle ridende og melder, at der var Tyve i Gaarden, og de turde ikke gaa til dem. Saa sidder Præsten et lille Korn alstille, og da siger han: »Drag du hjem, Hans, de Tyve skal du ikke bryde dig om, dem har jeg givet mange Snapse, for det er min Nabo«. Saa blev de jo ved at spille en Timestid efter det, og dem, der spillede med ham, de kunde jo godt agte, han havde andet i Hovedet end Kortspillet. Saa smider han Kortene og griber hans store Merskumpibe — den gik han gerne og røgte af, naar vi kom til Præst om Morgenen — og saa gaar han. Degnen vilde have været med, men han kunde ikke blive saa tidlig færdig som Præsten, og saa maatte han løbe bagefter. Der var Lyng en halv Fjerdingsvej fra Gaarden, de havde at løbe i, og en halv Mil til Hundslund. Der tabte Præsten hans Pibe ned i Lyngen, og saa falder Degnen lige saa lang han er i Lyngen og griber lige over Piben. Da han kom til Hundslund, stod Præsten i Porten. »De fik da min Pibe, Nielsen?« »Ja, jeg faldt over den«. »Det var ogsaa det, De skulde, ellers kunde De ikke have hit den«. — Tyvene var væk, og de havde faaet to Veste, det var det hele, men de havde været ved at brække et Skab op, og det fik de ikke noget ud af, for det fik Præsten dem forbøjen.

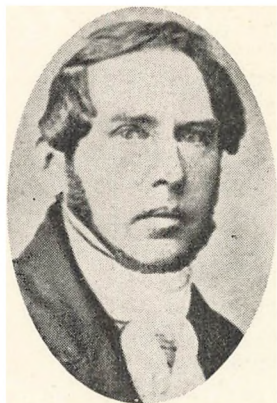
Engang blev han i et Selskab spurgt, om han troede, der var Ellepiger til. Saa svarede han: »Det ved jeg skam ikke, dem har jeg ikke set noget til, derimod Ellemænd, dem har jeg set, endog baade med Økse og Sav«. Han sigtede dermed til de Smaatyverier, der fandt Sted i hans Ellekrat, hvor ikke saa sjældent en Mand eller to i Fællesskab gik ned ved Nattetid og huggede sig et Træ.

Han drev selv Gaarden, men var en daarlig Landmand. Han skal have sagt: »Kan jeg blot faa mit Hø hjem til Mikkelssdag og mit Korn til Nytaarsdag, saa er det godt«. Naar det var vanskeligt Vejr om Høsten, sagde han gerne: »Det bliver saamænd nok Sommer engang endnu«. Derfor har man her i Hundslund haft et Mundheld om »Præstens Sommer«, som kan træffe at komme, naar det har set truende ud for Høsten.

Gravmonument paa Hundslund Kirkegaard over Sognepræst **J. M. Vogelius**. (1780-1816).

Endnu et Par Præstehistorier fortjener at reddes fra Glemsel. De er fortalt mig af gamle Folk, men det er ikke helt sikkert, om de angaar denne eller en anden Hundslundpræst. Engang var der Tækkemænd i Præstegaarden, og Møntørvene blev paa en Slags Slæde ad en Stige trukket fra Jorden op til Mønen. Pludselig brast Rebet, hvori Manden paa Mønen trak Slæden, og han faldt ned ad Taget paa den anden Side Huset, men uden at komme noget til. Da Præsten, der kom løbende derom, hørte, at han ikke skadede noget, sagde han: »Tak De Gud, min gode Mand, at De slap saa godt fra det«! Dertil svarede Tækkemanden: »Da æ hie it noj aa tak faa, faa a fall li' saa laant som a ku'«!

Sognepræst **Th. A. Jespersen**
(1816—1871).

En anden Gang havde Præsten Tømrer. Denne havde en Dreng med, som Præsten mente kunde spares. Hvad Gavn gør han? Ja, han skulde da blandt andet slikke Navren, naar den blev varm. Det mente Præsten kunde han nok gøre. Næste Dag stillede Præsten, og da Navren var bleven godt varm, rakte Tømreren ham den. Præsten stak den i Munden, men brændte sig slemt paa Tungen, smed den paa Jorden og raabte: Tag Drengen med! Tag Drengen med!

Afdøde Gaardejer Folmer Hansen i Elkjærsmarken, der har fortalt mig mange gamle Historier, kunde lige mindes ham. Han har fortalt, at da han skulde med til et Gilde, hvor ogsaa

Præsten kom, fik han Formaning af sin Moder til ikke at glemme at kysse »waa Faæ«, som de kaldte ham, paa Haanden, naar han hilste. Dette gjorde alle, »saa de' drøw o en«, som Folmer Hansen sagde.

Da den gamle, afholdte Præst var død, og hans Lig laa i Præstegaarden, maatte ovennævnte Skomager-Rask sidde Vagt over det for de mange Rotters Skyld, som der var i Præstegaarden.

Mindestenen over ham staar endnu paa Kirkegaarden ved hans Grav og bag den en høj Tjørn.

13) Thomas Andreas Jespersen. Han var født i Viborg 20. April 1816, Søn af Justitiarius i Overretten, Konferenceraad Jesper Jespersen og Hustru Mette Marie Bang. Student fra Viborg 1833, Kandidat 1842 med laud. Derefter personel Kapellan ved Aarhus Domkirke ^{22/12} 1842, Kapellan hos Sognepræsten for Astrup-Tulstrup-Hvilsted ^{8/7} 1847, 1853 Sognepræst for Vandborg-Ferring Menigheder og endelig 27. Febr. 1862 kaldet til Sognepræst for Hundslund Menighed. Han var ^{8/5} bleven gift med Caroline Vilhelmine Sophie Elise Thaulow, f. i Kerteminde ^{20/8} 1826 og Datter af By- og Herredsskriver Gilbert Laurits Thaulow og Hustru Johanne Dorthea f. Gram. De havde følgende Børn: 1) Gilbert Lauri Jespersen, f. 7. Juni 1851, 2) Vilhelm Ludvig Jespersen, f. 19. April 1854, 3) Johanne Marie Jespersen, f. 31. Januar 1856, 4) Otilia Jespersen, f. 2. Oktober 1857, 5) Julius Jespersen, f. 3. Aug. 1859 og 6) Margrethe Jespersen, f. 2. Oktober 1863.

Han drev selv Præstegaarden og var i Modsætning til sin Forgænger en meget dygtig Landmand, der baade dræned og merglede. De store og meget dybe Mergelgrave N.Ø. for Haven vidner endnu derom. Ogsaa Boligen forbedrede han meget ved en omfattende Istandsættelse, hvorved Bjælkerne blev lagt oven paa Remmer, saa der blev højere til Loftet i Stuerne, Lofterne blev

gibsede og nye Vinduer indsat. Han havde ogsaa en god Besætning, og i 1864 blev hans gode Heste, da Preusserne kom, redet ned i Ellekrattet og skjult der, saa de ikke skulde blive taget af dem.

Han var svag af Helbred den sidste Tid og døde efter 3 Fjerdingsaaers Sygdom paa Kommunehospitalet i København 28. August 1871.

Sognepræst C. L. E. Mule (1818–1902) i sit Studereværelse i Hundslund Præstegaard.

14. Carl Lauritz Emil Mule. Han var født 26. Februar 1818 i Odense, Søn af Sognepræst Ulrik Christian Mule, Nørre Lyndelse, og Hustru Laurine f. Meyer. Student 1839 og Kandidat 1845, Kapellan hos Faderen 1849 og valgt til Sognepræst i Fjorde i Sydslesvig $12/5$ 1852. Herfra blev han fordrevet af Tyskerne i 1864. Den nye Amtmand i Husum, Thomsen, beskyldte ham for ikke at være det tyske Sprog tilstrækkelig mægtig. Mule oplyste da, at han i 12 Aar havde prædiket hveranden Søndag paa Tysk og oversat flere Bøger fra Tysk. Desuden var Familiesproget i Fjorde dansk. Amtmanden svarede, at han havde spurgt nogle Medlemmer af Menigheden, om deres Præst talte tilstrækkelig godt Tysk; men de havde erklæret, at det kunde de ikke bedømme. Derimod havde en Mand fra Husum sagt, at Præsten ikke var øvet nok i Tysk, og paa den Udtalelse blev han afskediget. Sammen med ham blev 7 Skolelærere i Fjorde Sogn, alle fødte Sydslesvigere, fjernet, dels fordi de paa Forespørgsel erklærede at være dansksindede, dels fordi man ikke fandt deres tyske Sprog rent nok. (Liljefalk og Lütken: Vor sidste Kamp for Sønderjylland, Side 183).

I de følgende Aar var Mule saa Hjelpepræst op imod en halv Snes forskellige Steder, inden han endelig 12. Dec. 1871 blev kaldet til Sognepræst i Hundslund.

Pastor Mules Stamfader Dr. theol Hans Mikkelsen (f. $\frac{1}{1}$ 1578) blev 1616 Biskop i Fyn og døde $\frac{28}{3}$ 1651. Hans Søn, Magister Provst Mikkel Hansen, blev gift med Karen Klausdatter Mule fra Nislevgaard, hvis Slægt kan føres tilbage til Hans Mule, Borgmester i Odense, f. 1367, † 1439. Hans Søn († 1459 72 Aar gl.) blev adlet 1440. Iflg. Adelspatentet givet af Christopher paa Kalmar Slot »unde og give vi med dette vort aabne Brev hannem og hans rette ægte Afkom Frihed og Frielse som andre Riddere og Svenne i vort Rige, til evig Tid med Skjold og Hjelm saasom er i Skjolden en halv hvid Ulv udi et rødt Feldt og paa Hjelman en halv Hvid Ulv«. Hans Gravsten med latinsk Indskrift findes i Frue Kirke i Odense. Adelspatentet blev fornyet 15. Juni 1679 for Etatsraad, Højesteretsass. V. Mule.

Det er en gammel Præsteslægt. Hans Mule var den sidste katolske Biskop i Oslo Stift. Han druknede under Jylland 1534, 32 Aar gammel, da han kom fra Trondhjem og var viet til Oslo Stift. Hvidtfeldt skriver: »han druchnede ikke langt fra Vestervig, da han vilde drage til Herredag«.

Pastor Mule mindes af de gamle som en venlig, omgængelig Mand, men han var ikke nogen god Prædikant og Kirkegangen ringe. Han havde ingen god Udtale. En Del løste Sognebaand til Otto Møller i Gylling, adskillige drog derind til Kirke, navnlig af de unge. Otto Møller opmuntrede ingenlunde dertil. Bolsmand Niels Peder Pedersen paa Torup Mark har fortalt mig, at da deres første Barn skulde døbes, drog han ind til Gylling for at bede Otto Møller forrette Daaben. Otto Møller spurgte da: »Er De overtroisk? «Næi«. »Ja, lad De saa Mule døbe Deres Barn. Han kan gøre det lige saa godt som jeg«!

Nytaarsdag 1889 fik han sin Afsked med Pension. Han var gift 1) $\frac{18}{10}$ 1852 med Johanne Catrine Mumme, f. 30. Juni 1827 i Faaborg, † $\frac{18}{1}$ 1856, 2) $\frac{9}{10}$ 1857 med Juliane Mumme, f. 9. Jan. 1834, † 24. Okt. 1893. Begge var Døtre af Kantor ved St. Knuds Kirke i Odense Hans Peder Mumme og Hustru Anne Kirstine f. Boemann.

Han døde 18. December 1902 i København.

Justegyde i Følle. Fotograf fra omkring Aar 1915.

Følle for en Menneskealder siden.

Af Thøger Jensen.

»Kineseren i Følle Mølle« hed en Almanakhistorie*), der i min Barndom i 1860'erne fængslede min Opmærksomhed. Det var mit første Bekendtskab med Følle. Paa mit Spørgsmaal til Fader, om han kendte noget til Følle, fortalte han mig, at han i 1849 ved »Ryes Brigade« havde været indkvarteret i den venlige By ved Kalø Vig med de mange Frugttræer.

Kommer man ad Landevejen fra Mørke eller Løften, ser man ikke stort andet af Følle end Træer, og det sker af og til, at en fremmed spørger, hvad den Skov hedder, og naar Svaret lyder: »Det er Følle By«, udbryder han forundret: »Ja, men der er jo ingen By«. Saa godt ligger Byen gemt, lunt og hyggeligt mellem de mange Elme-, Aske- og Frugttræer.

En sladrende Bæk fyldt med snadrende Ænder iler gennem »Vandkarmen« og den da næsten tilgroede »Branddam«, der siden Opsætningen af et

*) Historien under denne Titel offentliggjordes i Wisbechs Almanak 1861, forfattet af Beatus Dødt (f. i Fredensborg 1817, død smst. 1901), der som farmaceutisk Kandidat en Tid omkring 1840 var ansat ved Grenaa Apotek og fra 1861—64 var Toldassistent i Aarhus. Den omtalte Kineser foregives for ca. 100 Aar før hin Tid at være skyllet i Land ved Kalø Vigs Bredder som eneste overlevende fra et Skibsforlis. Hans Tilsynkomst i Følle Mølle vakte megen Forskrækkelse, men efterhaanden venede man sig til ham, og han paa sin Side tilpassede sig efter Omgivelserne og forstod at gøre sig nyttig, saa han fik Lov at blive paa Møllen indtil sin Død. Om der ligger en Virkelighed til Grund for Fortællingen vides ikke. En Gennemgang af Sognets Kirkebøger har været resultatløs. En Version af Historien findes i E. T. Kristensens Jydsk Almueliv (Tilægsbd. VI, 1905, pag. 282). Fortælleren er en Kvinde fra Vejleegnen, og Gengivelsen kan muligvis stamme fra Almanakken. *Red. Anm.*

Par Brandhaner laa og ventede paa at blive omdannet til et Anlæg. Ved »Jernstængerne« krydser den Gaden, og efter at have fulgt den et Stykke paa modsat Side, løber den ud i Engen for omsider at havne i Følle Mølleddam, hvorefter den maa hjælpe til at drive Møllens Vandhjul, inden den gennem »Føllebond« forsvinder i Havet.

Huse og Gaarde ligger ikke i Rad langs Gaden som saa mange andre Steder. Derved faar Byen ogsaa et hyggeligere Præg end de fleste andre, og flere interessante »Gyder« fører op til Gaardene. Af disse er den mest maleriske

Ved Følle Strand, Udsigt mod Mols. Tegning af H. E. Jensen.

den, der fører fra Dammen op ad Bakken mod Øst. Gaden er som de fleste Landsbygader meget snavset i Vintertiden; men for at bøde derpaa, blev der omkring 1915 anlagt en Gangsti langs den, saa nu kan man gaa tørskoet ved Siden af »Skedenc«.

Nogle Aar før første Verdenskrig fik Byen sit Vandværk. Kilderne, der leverer godt og rigeligt Vand, findes $1\frac{1}{2}$ km. Nord for Byen ved Faarup Skel, saa højt liggende, at Vandet ved eget Tryk kan gaa ind i alle Boliger.

I tidligere Tid fandtes mange Storke i Følle, men her som andre Steder bliver den smukke Vaarbebuder sjældnere og sjældnere; for 35 Aar siden fandtes kun et enkelt Par, og nu er der slet ingen.

Byen har ogsaa forhen haft sit Spøgeri. Men Spøgelser trives jo i vor Tid endnu ringere end Storke, og ikke alene Kineseren i Møllen er forsvunden, men ogsaa Spøgeriet i en Gaard i Byen er borte. Ellers fortaltes der, at i et Korngulv i Laden laa en stor Sten, og under den en stor Skat, som kun kunde hæves af en særlig udkaaret. Blev et Dyr lukket ind i Laden en Aften, kunde man være sikker paa at finde det død næste Morgen. Nu er der for længst bygget en ny Lade paa den gamles Plads. Stenen er borte, Spøgeriet ligesaa, og Skatten har ingen set noget til. Maaske har ingen været værdig til at hæve den.

Kalø Vig spiller en stor Rolle i Følle. Naar Varmen indfinder sig, boltrer Børn og Ungdom sig lystigt i de svale Bølger, og det er en yndet Tur for de ældre at gaa til »Havet« en Søndag Eftermiddag og tage deres Mellemmad med. Turen gaar gerne ad den gamle »Oesvej« eller Tangvejen til den gamle Landevej langs Stranden, over »Aalrenden« og videre hen forbi Badehotellet, om ved »Følle-

bond«, forbi Strandgaarden og Følle Mølle og tilbage ad den gamle Møllevej over »Helshøj« til Byen. Paa en saadan Tur faar man det rette Indtryk af Egnens Skønhed: De frugtbare Marker langs Vejen, hvor »Kvien bogstavelig talt staar i Græsset over Knæ«, den blaa Vig med sine Baade og undertiden et stort Krigsskib og i Baggrunden de høje »Molsbjerge«. Til venstre har man den frodige, smukke Kalø Hestehaveskov, og op ad Bakkeskraaningen Rønde By med sine mange smaa og store Nybygninger, belyste af Eftermiddagssolen.

Vil man tage sig en kortere Søndags- eller Mørkningsstur, gaar man rundt

Fredet Langdysse paa Følle Mark. Tegning H. E. Jensen.

om »Trekanten«, ned ad Aarhusvejen til »Randersstenen«, ind ad Randersvejen og tilbage ad Byens Gangsti. Det er en passende Spadseretur paa ca. 2 km.

Den ovenfor omtalte »Aalrende« har sin egen Historie. Den var kun en lille uskyldig Bæk, kaldet Fugsbæk. Da skete det en Sommerdag i 1850'erne at et vældigt Tordenvejr trak op over Egnen. Lynene knitrede, Tordenen buldrede, og Regnen skyllede ned, som om alle Himlens Sluser paa en Gang var aabnede. Folk troede, at Dommens Dag eller en ny Syndflod var inde. I Løbet af faa Øjeblikke skyllede Vandet i stride Strømme ned ad alle Skraaninger og forvandlede Lavninger til Søer. Den lille Bæk blev til en Flod og dannede sig et Leje af flere Favnes Bredde og Dybde. Sandet skyllede ud i Stranden og laa i flere Dage som en nydannet Landtunge, men ved næste Paalandsstorm forsvandt den i Havet. Nu løber den lille Bæk dovent paa Bunden af den dybe Rende, og kun den og den store Stensætning ved Broen under Vejen minder om denne Naturkatastrofe.

Mellem Følle og Rønde ligger Engen Aakær, hvorigennem løber en større Bæk, der populært kaldes Aaen. Her havde Olaf Rye i 1849 barikaderet sig mod Tyskerne med omhuggede Træer, Harver, Plove og »spanske Ryttere«, og i Bakkerne paa Rønde saaes endnu for 30 Aar siden Rester af Skansen, hvorfra den gamle Landevej over Følle kunde bestryges af hans Kanoner. Tyskerne vovede sig imidlertid ikke saa langt frem den Gang, og Rye drog uhindret til Helgenæs.

Følle er i alleregentligste Betydning et Egenavn. Intet andet Sted i Danmark bærer dette Navn. I Nordjylland er der to Steder med Navnet Føltved, paa Sjælland findes Byen Følleslev, og paa det sydlige Langeland Klinten Føllesbjerg. Disse fire er de nærmest lydende Navne, men selve Navnet Følle er »mageløst«.

De mange ældre Frugttræer i Følle og Omegn er næsten alle anlagt efter Tilskyndelse af Gartner Jørgen Thyrisen, der var født i Følle By, men i sin Manddomstid byggede Ejendommen »Thyrislund« nede ved Havet*). I sine unge Dage var J. Thyrisen Soldat fra 1805—14. I Krigen med England 1807—14 var han med den bekendte Willemoes paa den farefulde Baadfart fra Langeland til Lolland. Denne Tur har han selv beskrevet i nogle Erindringer, der offentliggjordes i »Østjydske Hjemstavn« 1938.

Følle Vejrmølle, opført ca. 1868, synger paa det sidste Vers.
Tegning af H. E. Jensen.

*) Havedyrkningen i Følle gaar dog over 600 Aar tilbage, saaledes som det vil ses af efterfølgende Artikel af Poul Rasmussen om Følle i hin Tid. Og i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var Frugtavlens ret betydelig. I sin Bog om Randers Amt, der udkom 1827, fortæller Landøkonomen I. C. Hald saaledes, at »i Skjødstrup Sogn, samt i Følle og Rønde Byer i Bregnet Sogn ved Kalløvig, avles ikke ubetydeligt af Æbler og Blommer. Der er den Bonde her, som aarligen kan afsætte til Aarhus henved 100 Tdr. af disse Træfrugter, og som forhen kunde dække sine Skatter med Indtægten af sin Have. Selv i bemeldte Sogne ere Bønderhaverne dog ikkun paa 2 a 3 Skpr. Land, og ofte indbefatte de da ogsaa lidet Engbund«. *Red. Anm.*

Malerisk Parti fra Gyde i Følle.

Følle - en driftig Landsby.

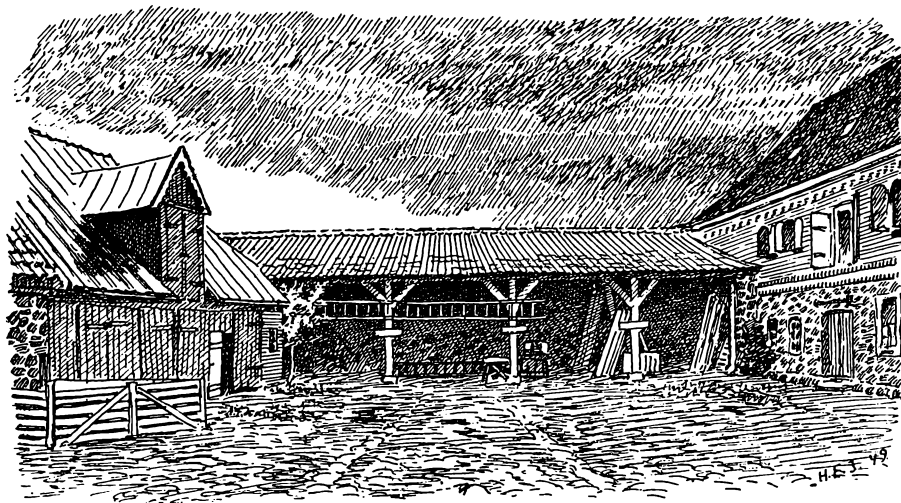
Af Marie Rasmussen.

Vi kender alle en lille By
 imellem tvende Landeveje,
 hvor Træer og Blomster staar lunt i Ly,
 og Bækken risler i sit Leje.

SAALEDES beskrives Følle i en Sang, der blev skrevet til den nu halvfems aarige Lærer Thøger Jensen, da han i Marts 1921 fejredes af Skoledistriktets Beboere i Anledning af sit 25 Aars Jubilæum som Lærer i Følle. Smukkere kan vor By næppe beskrives. Ingen vil heller i vor Tid kunne frakende Byen et Særpræg, og nye Tilflyttere er som Regel enige om, at Følle Folk modtager dem ret reserveret. Man ser sine Folk an. Men lige saa sikkert er det, at de, der rejser bort, altid længes tilbage til den hyggelige lille By. Gamle Skikke og Vaner har ikke været lette at udrydde, og gode Fortællere har det aldrig manglet paa, og den, der vilde lytte til de Gamle, havde let ved at trænge sig ind i Hjemstavnens Historie og vinde Beboerne.

Fra gammel Tid var Følle Vævernes By, og mange Mænd og Kvinder tjente sig en god Skilling ved dette Haandværk. Der skal have været over en halv Snes Vævere, mest kvindelige. Byens sidste flittige Væverske var Maren Godt fra Agri, som paa Grund af Alderdøm lod sin gamle vel-tjente Væv fjerne fra Dagligstuen, hvor den i mere end en Menneskealder havde gjort den snurrende Spinderok Selskab og tilvirket solidt Vadmel og Olmerdug. I stille Syslen med et langt Livs Glæder og Sorger hentede hun Fortrøstning i sin slidte Bibelbog, som hun lige til det sidste kunde læse uden Brillen. Hun døde i sit gamle Hjem 94 Aar gl. Blandt den gamle Bys Haandværkere var ogsaa Hjulmanden paa Blokhøj og Tømreren Jens Chr. Sørensen, hvis gamle Hus, der laa midt i Byen, for ca. 35 Aar siden blev nedrevet og af Sønnen Frederik Jensen, der fortsatte Haandværket, nyopført i to-Etages Skikkelse. Rent forretningsmæssigt skabte Følle By sig allerede for 80—90 Aar siden gennem dygtige og driftige Slægter et godt Ry.

I første Række maa her nævnes Jens Elsbert Knudsen, der i 1860erne drev Storhandel efter sin Hjemkomst fra Californien. Han byggede den solide Købmandsgaard med de svære Pakhuse med Kampestensmure og tilhørende Maltgørieri. Det var i Hjemmebrygningens Tider. Forlængst har Udviklingen standset denne Virksomhed. Købmand Knudsen drev herfra en efter sin Tid omfattende Tømmerhandel. Varerne førtes pr. Skib til Følle Strand og solg-

Fra den gamle Købmandsgaard i Følle, hvor Kbmd. Knudsen i 1860 drev Storhandel. Man ser Læskuret, hvor en Del af Tømmeret oplagredes. Til begge Sider er der store rummelige Lagerbygninger. Købmandsgaarden er nylig købt af Kbmd. Kaj Hillgaard.

tes fra Købmandsgaarden til Kunder viden om. Til de fleste af de Gaarde og Huse, der i disse Aar blev opført, leveredes Tømmeret fra Købmand Knudsen i Følle. Ældre Følle Borgere mindes endnu Købmand Knudsen som en dygtig, myndig og interesseret Mand. Han var født i Vejle 1830 og lærte Handelen i Kiel. Efter Krigen fik han Plads i Haderslev, og mens han var her, blev han tilbudt en ledende Stilling i Afrika ved en større Virksomhed, hvori Hamborg-Firmaet var økonomisk interesseret. Dette Tilbud vakte Udlængsel hos den unge Købmand, og han rejste til Californien for at grave Guld. Efter 3 Aars Forløb vendte Knudsen hjem igen, købte Forretningen der laa nede ved Stranden i Følle og giftede sig i 1858 med Julie Marie Rønberg. De to skabte sig et godt, kultiveret Hjem, hvorfra nogle dygtige Børn gik ud. Videst i Berømmelse naaede Sønnen Ivar Knudsen, der opfandt Backmekanismen og derigennem vandt frem til at blive Motorskibet Selandias Bygmester. Stor var Spændingen, da Opfindelsen i Februar 1912 skulde staa sin Prøve, men Selandia klarede Prøveturen med Glans — ogsaa i høj Sø paa Verdenshavene, og Ivar Knudsen havde vundet en stor Sejr for dansk Ingeniørkunst og dansk Industri. En anden Søn af Kbmd. J. E. Knudsen blev Livlæge hos Kong Christian den Niende, og Datteren, Frk. Olga Knudsen, var Lærerinde ved Vejle Døtreskole, Medlem af Landstinget fra 1918—28 valgt af Venstre, Medlem af Vejle Byraad og havde desuden talrige andre offentlige Hverv. Hun døde i en høj Alder for faa Aar siden og blev begravet i Familiegravstedet paa Bregnet Kirkegaard. Fra alle Sider faar Familien Knudsen det bedste Lov. Ægteparret var retsindigt i al sin Færd, og Børnene oplærtes til aldrig at gøre Forskel paa høj og lav.

Blandt andre af Følle Bys driftige Haandværkere omkring Aarhundrede-skiftet bør nævnes Sadelmager og Garver Morten Christian Jørgensen, der havde Forretning paa Hjørnet af Aarhusvej og Følle Strandvej. Ogsaa denne Forretning var i sin Tid kendt i en vid Omegn. Til samme Slægt hører en Række dygtige og initiativrige Haandværkere og Forretningsfolk i Datidens

Karakteristisk for Følle er de mange maleriske Gyder, der skraaner ned mod Hovedgaden. Her er en af dem med gamle Huse, af hvilke et er bemærkelsesværdigt ved sin ejendommelige Tagkonstruktion.

Følle, og Efterkommerne viderefører den Dag i Dag Slægtens Traditioner i Følle og Rønde.

Endnu ligger Stamfaderens Jørgen Sørensen Thyresens gamle Hus i Følle langs Byens Engdrag. Smukt og holdt i mønsterværdig Stand ligger det halvt skjult i Sommerens Blomsterflor under de ærværdige gamle Træers skyggende Kroner. Paa Vindskejerne af den ud mod Følle vendende Gavl ses Forbogstaverne til hans Navn — J. S. T. S. samt Aarstallet 1775. Huset tilhører pens. Vejmand Simon Nielsen, men Slægten fortsætter i Jørgen Thyresens Virksomhed i den gamle Aand og det samme Navn. I stærkt forbedret Skikkelse drives Garneriet »Thyrislund« ved Kalø-Vig Strand under nye Former af en Sønesøns Søn, Rasmus Thyrisen Rasmussen, mens hans to Brødre oparbejder nye Gartnerier, den ene i Lundvang ved Følle og den yngste paa Randersejnen.

Det er indlysende, at selv om Forretningslivet i Følle støttedes fra Omegnens Byer, saa var det egentlig baseret paa en stabil og købedygtig Gaardmandsstand. I det væsentlige sidder Efterkommere af de gamle Slægter da ogsaa endnu paa Følle Gaardene. Ildsvaade er i de sidste Par Menneskealdre kun overgaaet Følle Gaardene i 4 Tilfælde. I 1880 nedbrændte Følle Overgaard, og Tjenestedrengen, som Søndagen i Forvejen var blevet konfirmeret, indebrændte. Gaarden blev flyttet bort fra Toften og paa den modsatte Side af Randers Landevej opført i sin nuværende Skikkelse.

Omkring Tyverne brændte Stuehusene til Bruusminde og til den gamle Dannebrogsmænd Søren Christensens Slægtsgaard i Følle, og den 15. Juni 1922 brændte endelig Udbygningerne til Byens ældste Gaard, der for 40—50 Aar tilhørte Erik Pedersen Skalte, der under Navnet »Jerrick« var kendt overalt.

Den anseelige Størrelse og Bygningsstil, som præger to af de gamle Følle Gaarde Røndegaard og Faarkærgaard giver Indtryk af, at der i de Tider maa have raadet en vis Velstand, men herom fortælles det, at Knud Rønde og Poul Hedegaard i Fællesskab spillede og vandt en betydelig Sum i Hamborg-Lotteriet og derved kom i Besiddelse af Midler til at opbygge deres Gaarde.

Flere af de gamle Huse i Følle er gennem Tiderne forsvundne, men end-

Gyde i Følle, set fra Hovedgaden.

nu findes Rester af dem. Dette er saaledes Tilfældet med det lille Hus som bebøes af »Gammel Niels«. Det laa i Hannesmindes Toft, og i Bruusmindes Toft findes ligeledes Rester af Murværket til det lille Hus, hvor det gamle agtværdige Ægtepar Søren Jensen og Dorret Kjesten havde deres Hjem. Søren Jensen var Søn af Skolelæreren i Rostved. I 1869 opførtes Følle Skole, den samme som endnu benyttes. Gennem Aarene har som Lærere virket her J. Bentzen 1868—96, Thøger Jensen 1896—1924, Lærerinde Frk. Louise Krause Sørensen fra 1911—1944 og siden 1944 Lærerinde Frk. Ingrid Kolind. Fra 1924 har Lærer N. Olsen virket som Lærer ved Følle Skole.

I den gamle Landsby levedes Livet under betydeligt mere beskedne Former end i vore Dage*), men der var utvivlsomt mere Tilfredshed og Glæde end Nutidens forvante Mennesker kender til. Omgangstonen til daglig saavel som ved festlige Lejligheder var krydret af et godmodigt Vid og Lune, hvor man havde hinanden til Bedste. Godgørenheden mod de fattige var obligato-

*) Over en Mands Dør i Følle har fra gammel Tid staaet følgende:
 Frygt din Gud, hav Sandhed kjær,
 elsk din Næste, hvor han er,
 er han fattig, er han rig
 kjend dig selv, Gud kjender dig.

(Fortalt af Thomas Stær, Sivested, i »Gamle Folks Fortællinger om det jydsk Almueliv«, samlet af Evald Tang Kristensen, 3. Afd., Side 32, 1891).

risk. Fra Gaardene bares ved enhver Lejlighed gode Madvarer til Husfolkene i Byen. Daglønnen var jo i de Tider ringe. 65 Øre pr. Dag + Kosten var det almindelige. Fornøjelserne maatte man selv være ude om. Byens Originaler, og omvandrende Vagabonder som f. Eks. Bonnez med de fine Fornemmelser (han gik for at være Søn af Borgmester Bonnez, Ebeltoft, der døde 1874) og Rimsmeden Jens Anton, der med sin Diamant og Glarkiste regelmæssigt besøgte

En Samling gamle Huse hørende til Fru Marie Bangs Købmandshandel midt i Følle By.*)

Byen paa Forretningens Vegne, skabte en kærkommen Afveksling i den ensformige Hverdag.

Et ejendommeligt Syn var det ogsaa at se Køer anvendt som Trækdyr. Mange af de ældre husker saaledes, at man paa et Par Ejendomme i Følle og Ugelbølle brugte Køerne til Markarbejde saavel som til Kørsel til Mølle og Købmand i Følle. Tidlig maatte Husfolkenes Børn ud at tjene til Føde og Klæder. I Ras Holt's Høkerbutik vankede der gerne »en Sukkernød«, og et Par Gange om Aaret arrangeredes Børnebal i Jens Christians Værksted, og Drengene og Pigerne svang sig lystigt i Sivsko eller Kludesko alt efter Forældrenes Formueomstændigheder. Kun Gaardmandsbørnene havde Lædersko. Naar saa Sehested greb »Spillekæppen« og lokkede Tonerne frem af »Fiolinen«, glemtes snart de Skuffelser, som Standsforskellen nok kunde fremkalde med Hensyn til Paaklædningen.

*) Lige siden 1826 har Huset været i samme Slægts Eje. Den første i Slægten var den velbegavede Væver Chr. Olsen og hans myndige Hustru Kirsten, der stammede fra Ommestrupgaarden. Da de ingen Børn havde, lod de det gaa i Arv til en forældreløs Brodersøn Ole Frederiksen, gift med Anna Bodil. Han var født i Aarhus som Søn af Klokkeren ved Vor Frue Kirke og var oplært i Væverhaandværket. Ved Giftermaal med den ene af Ole Frederiksens to Døtre, Petrine, kom afdøde Landpost A. P. Nielsen, Følle, i Besiddelse af Huset ved Køb, og i 1897 begyndte A. P. Niensens Svigersøn Sofus Bang og hans efterlevende Hustru Købmandsforretning, som endnu i 52 Aar efter drives af hans 71 aarige Enke Fru Marie Bang.

Mange morsomme Historier om Godtfolk i Følle lever endnu i Erindringen. Bl. a. den om Jørgen Thyresens Maren, som under sit Arbejde med den ulovlige Brændevinsbrænding blev overrasket af den kontrollerende Opsynsmand. I sin Forfjamskelse bredte Maren sine omfangsrige Skørter ud over de fatale Apparater, og Opsynet, som troede, han havde overrasket den gamle Kone i Besørgelsen af et nødvendigt Ærinde, trak sig hurtigt tilbage med et undskyldende Smil. Maren var reddet.

Den døve Søren Christian i Følle var gift med An' Kjestin, om hvis Styrke der gik Ry viden om. Endnu lever hendes Slægt paa Egnen. Om An' Kjestin fortælles, at hun med Lethed kunde bærer en halv Tønde Rug paa Nakken og samtidig passe sin Bindehose, naar hun gik ned til Rønberg paa Følle Mølle for at faa Kornet formalet og Rugmelsposen med hjem igen. Engang hun var ene hjemme fik hun Besøg af en Vagabond, som, da han blev klar over Situationen, gjorde Tegn til at ville udnytte sin formodede Styrke, men An' Kjestin var hurtig i Vendingen, fattede resolut Ildklemmen og sprang med den i Haanden op paa Ryggen af Stymperen og førte ham paa den Maade til Sognefogden, som hilste hende med et muntert: »Godt gjort, An' Kjestin!«

For 30—40 Aar siden var Følle Hovedgade i en miserabel Forfatning. Bækken var ubeskyttet og den mudrede Dam fra Vandkarmen begrænsede Byens Losseplads, hvor man frit henlagde Aske og andet Affald, og selve Gaden var til sine Tider fyldt med »Skede«, saa Folk, der tog paa Besøg i de mørke Vinteraftener, næppe kunde bjerge sig igennem selv med solide »skoede«, Træsko og Haandlygte. Dette Billede er i Dag fuldkomment ændret. Hovedgaden er asfalteret, og et pynteligt og solidt Hegn beskytter Folk mod at falde i Bækken. Det er allerede mange Aar, siden Følle By fik elektrisk Gadebelysning.

Den 1ste April 1932 rejste Følle Borgere en stor smuk Mindesten for Byens berømte Søn, Ivar Knudsen. Som Midtpunkt i en smukt anlagt Mindelund med den rislende Bæk i Baggrunden er her skabt en skøn Plet, hvor den tidligere grimme og navnlig uhygiejniske Affaldsmødding havde sin Plads. For nogle Aar siden skænkede Lærer Thøger Jensen, Døruplund, et stort Byflag, som har sin Plads i Mindelunden. Her gaar Flaget til Tops paa nærmere fastsatte Dage med kirkelig eller national Tilknytning.

Østjydske Folkeminder.

Slump-Laues.

Da jeg var Dreng, boede Laues paa min Hjemegn, hvor han havde en mindre Ejendom. Det maa siges, at han selv var Skyld i »Slump«-Navnet; thi naar han fortalte om, at have gjort en god Handel eller faaet et godt Stykke Arbejde, saa begyndte han altid med, at han netop slumpedede til at - - - og saa kom Historien. Han vilde gerne handle med et eller andet, men det var ikke hver Gang, at han fik den bedste Ende af en Handel, thi der var ogsaa andre, som forstod at handle.

En Gang byttede han en Kvie for en So, som skulde være med Grise, men som Tiden gik, viste de sig, at den ikke var det. Naar han da kom til at fortælle om denne Byttehandel, gik Visen nu paa en anden Melodi. »Ja, a kom jo til at bytte med ham Jens Petersen oppe i Byen, men han er vist noget af en Filur«. Saa besluttede han at ville fede Soen, og saa kunde han sige: »A faasekre dæ faa, dæ æ engen Baand i den Sow«. Den var ved at æde ham ud af Huset.

M. Sørensen.

Gaardene i Følle før 1688.

Af Poul Rasmussen.

I 1313 opførte Provst Jens i Aarhus et Alter i Domkirken, som var indviet til Jomfru Maria, St. Katrine og St. Margrethe, men gik under Navnet Bebudelsesalteret. Ved sit Brev af 19. April samme Aar (trykt i *Scriptores rerum Danicarum*, Bd. VI, S. 420 f. og S. 482) skænkede Provsten dette Alter en Del Jordegods, bl. a. en Gaard i Følle med to Landbostavne (d. v. s. Huse eller Smaagaarde, hvis Beboere betalte en fast aarlig Afgift af deres Jord).

Ifølge den Jordebog over Kannikebordets Gods, som Aarhus Domkapitel lod affatte ca. 1315, ejede Bordet (d. v. s. Kannikerne i Fællesskab) et halvt Bol,¹⁾ »hvilket er Halvdelen af hele Følle Mark, fordi hele dette Omraade kun bestaar af eet Bol; og i de Jorder kunde der saas 4 Mark (d. v. s. 144 Tønder) Korn og høstes 120 Læs Hø. Paa de Jorder har Bordet 12 Ejendomme, af hvilke 9 er beboede, og 3 staar øde. En Bryde (d. v. s. en Fæster af en større Gaard, hvis vigtigste Afgift bestod af en bestemt Kvotapart af den indavlede Sæd) bor mod Syd, som plejer at give en Mark (d. v. s. 36 Tønder) Korn og har en Frugthave. En anden Bryde bor mod Nord, som plejer at give 16 Ørtug (d. v. s. 24 Tønder) Korn m. v. Der er 7 Landboer, af hvilke de 4 giver en Øre (d. v. s. $\frac{1}{8}$ Mark) Penge og 2 Høns hver, og en Landbo giver en halv Mark Penge og 2 Høns, endvidere giver en 3 Øre Penge og 2 Høns, endvidere giver en 2 Øre og 2 Høns, og enhver af dem skal gøre 6 Dages Arbejde« (*Scriptores rerum Danicarum*, Bd. VI, S. 428).

Aarhus Domkapitels ældste Jordebog fra Tiden efter Reformationen (Rigsarkivet, Danske Kancellis Arkiv, B, I, 2, f, diverse Breve, Dokumenter og Akter sagligt ordnede, XII, 3, d) beskriver det Jordegods, som tilhørte Kapitlet i 1648. Af denne Jordebog fremgaar det, at Kapitlet i 1648 ejede 6 Gaarde i Følle, af hvilke de 3 tilhørte Præbendet Tved (et Præbende er det Gods, hvoraf en Kannik fik sit Underhold) og de 3 Præbendet Hørning. Præbendet Tveds og Præbendet Hørnings Gaarde er identiske henholdsvis med Gaardene Nr 5, 6, 7 og Gaardene Nr. 3, 4, 8 i Matriklen 1664 (se Tabel I).

21. September 1666 gav Kongen Dr. Simon Pauli Skøde paa Gaard Nr. 4, og 24. Juli 1667 fik Hans Friis til Clausholm Skøde paa Gaardene Nr. 3 og 8, som han kort Tid senere afhændede til Ejerne af Møllerup og Rosenholm. Resten af Domkapitlets Gaarde, d. v. s. Gaardene Nr. 5, 6 og 7, skænkede Kongen til Universitetet i København. (Se Kronens Skøder, Bd. II, S. 246 og 261, samt Matriklerne 1664 og 1688).

Af de Ejendomme, som ikke havde tilhørt Domkapitlet, var Nr. 1 og Nr. 2 i Matriklen 1664 Selvejergaarde og Nr. 9 og Nr. 10 Jorder, som ejedes af Bregned og Mørke Kirker. Ved Skøde af 13. December 1661 afstod Kongen Herligheden (d. v. s. Retten til at være Gaardmændenes Husbond og oppebære nogle Afgifter, de maatte svare) af de to Selvejergaarde til Erik Rosenkrantz til Rosenholm. (Se Kronens Skøder, Bd. II, S. 122).

¹⁾ Et Bol er Tilligenderne til en Gruppe Gaarde, hvis Agre gerne laa sammen og fulgte efter hinanden i en bestemt Rækkefølge regnet fra Syd eller fra Øst. Bolene i samme By var altid lige store.

GAARDENE I FØLLE FØR 1688

Tabel 1.

Nr. i Matriklen 1664	Afgifterne 1664								Tdr. Hartkorn 1664	Nr. i Matriklen 1688	Tdr. Land 1688	Tdr. Hartkorn 1688		
	Skæpper Rug	Skæpper Byg	Skæpper Havre	Ottinger Smør	Svin	Lam	Gæss	Høns						Hovhestes Gæsteri
1		20	20		1	1	1	6	8 ¹⁾	8,8	{ 8 9 10	43,5 32,0 45,9	6,4 4,6 6,8	} A
2		20	20		1	1	1	6	8 ¹⁾	8,8	{ 11 12 13	70,1 34,1 26,3	9,4 4,8 3,8	
9	10	12		1						4,3	15	25,5	3,6	} C
10		4								0,5	16	1,4	0,1	
3	10	12 ²⁾	20	2	1	1	1	2	3	8,3	{ 5 6	28,0 28,5	4,0 4,0	
4	10	12 ²⁾	20	2	1	1	1	2	3	8,3	7	50,6	7,0	} d
5		48		2	1	1	1	4	4 ³⁾	10,5	1	74,4	10,3	
6		48		2	1	1	1	4	4 ³⁾	10,5	{ 2 3	35,9 36,1	5,0 5,0	
7		36		1	1	1	1	2	3 ⁴⁾	7,1	4	45,5	6,5	} d
8	10	12 ²⁾	20	2	1	1	1	2	3	8,3	14	58,8	8,3	
Hus				1						1,5	Hus	0,3		
4 Mænd					4					2,0	Hus	0,4		

Tabel I giver Oplysninger om de Afgifter, der skulde svares af Gaardene i Følle, om Arealerne af Gaardenes Agerjord ifølge Markbogen 1683 og om deres Hartkorn i Henhold til Matriklerne 1664 og 1688. Medens Hartkornet 1664 ikke er andet end Gaardenes Afgifter omregnede til haardt Korn (d. v. s. Rug eller Byg) efter en bestemt Takst, er Hartkornet 1688 beregnet paa Grundlag af en Opmaaling og Bonitering af Byernes Jorder.

Før Udskiftningen havde Gaardene deres talrige Agre liggende mellem hinanden i Bymarkens forskellige Fald. De Markbøger fra 1682 og 1683, som udgør en Del af Forarbejderne til Matriklen 1688, opgiver bl. a., hvilke Numre hver Gaards Agre havde i samtlige Fald regnet fra Syd, Øst, Nord eller Vest. Takket være Markbøgerne ved vi altsaa, hvorledes Gaardenes Agre laa i Forhold til hinanden, og kan undersøge Principperne for Agrenes Fordeling paa Byens Gaarde. En saadan Undersøgelse er for Følles Vedkommende foretaget ved Hjælp af Talfiguren, Fig. I (se Underskriften til Figuren).

- 1) Desuden skulde der af denne Gaard svares 1 Faar, 2 Skilling Leding, 2 Jægerhestes Gæsteri og Sammelskat.
- 2) Desuden skulde der af denne Gaard svares 12 Skpr. Byg i Stedet for Kul.
- 3) Desuden skulde der af denne Gaard betales 21 Skilling 1 Album (vel i Stedet for Kul).
- 4) Desuden skulde der af denne Gaard betales 10 Skilling 2 Album (vel i Stedet for Kul).

Fig. I.

13	12	10	9	9	10	10	12	10	10	10
13	14	13	10	9	10	10	12	12	11	10
14	14	15	13	10	10	10	12	12	11	11
15	15	15	15	13	11	11	12	12	13	14
18	18	16	15	16	15	12	13	12	13	14
19	21	19	16	16	19	16	14	13	13	14
19	22	23	19	17	19	22	19	14	14	14
19	24	24	23	21	20	22	25	19	15	15
20	24	26	24	25	24	24	25	20	16	
21	27	26	26	29	29	29	27	25	26	21

2 d 5 6 B C A B C A B (2) (d) (5) (6) (B) (C) (A) ...

De Tal og Bogstaver, som staar i Figurens nederste Linie, betegner de forskellige Gaarde i Følle (se Tabel I). Hvert af Tallene i den næstnederste Linie angiver, hvor ofte den Gaard, hvis Tal eller Bogstav staar nærmest til venstre for Tallet, havde Agre, der regnet fra Syd eller fra Øst laa foran Agre, der tilhørte den Gaard, hvis Tal eller Bogstav staar nærmest til højre for Tallet. Hvert af Tallene i den tredje Linie angiver, hvor ofte de tre Gaarde, hvis Tal eller Bogstav staar henholdsvis nærmest til venstre, lige under og nærmest til højre for Tallet, havde Agre, som følger efter hinanden i denne Rækkefølge regnet fra Syd eller fra Øst o. s. v., o. s. v. Figuren medtager alle Forbindelser af Gaarde, som ikke indeholder simple Gentagelser, og som flere end 8 Gange har Agre, der følger efter hinanden i samme Rækkefølge. Tallene i den næstnederste Linie, som er mindre end 20, Tallene i den tredje Linie, som er mindre end 19, Tallene i den fjerde Linie, som er mindre end 18, o. s. v. o. s. v., er trykt med Kursiv. Af Figuren fremgaar det, at Agrene i Følle normalt var fordelt paa Byens Gaarde i Rækkefølgen 2, d, 5, 6, B, C, A, B, C, A, B, (2), (d), (5) . . . , og at der var en Tendens til at afbryde Rækken efter (2).

Da Matriklen 1688 ikke alene anfører Gaardenes nye Hartkorn, men ogsaa deres Hartkorn efter Matriklen 1664, kan man ved at sammenligne Matriklen 1688 med Matriklen 1664 paavise, at Gaardene Nr. 8, 9 og 10, Gaardene Nr. 11, 12 og 13, Gaardene Nr. 5 og 6 og Gaardene Nr. 2 og 3 i Matriklen 1688 er opstaaet ved Deling af de Gaarde, som har Nr. 1, Nr. 2, Nr. 3 og Nr. 6 i Matriklen 1664. For at der ikke skal ske Forveksling mellem Numrene i Matriklen 1664 og Numrene i Matriklen 1688, benævnes de Gaarde, som i 1664 havde Numrene 1, 2, 3 og 6, i det følgende A, B, c og d.

Gaardene i Følle udgjorde ifølge Kannikebordets Jordebog ca. 1315 et Bol og skulde altsaa have Agre, der fulgte efter hinanden i en bestemt Rækkefølge regnet fra Syd eller Øst. Da dette er Tilfældet, saafremt og kun saafremt Gaardene c's og 7's Agre har tilhørt en og samme Gaard, maa det formodes, at de to Gaardes Agre oprindeligt har udgjort en enkelt Gaards Tiliggende. Denne Gaard kaldes i det følgende C.

Af Markbogen fremgaar det, at Bregned og Mørke Kirkers Jorder,¹⁾ Nr. 15 og Nr. 16 i Matriklen 1688, altid laa sammen med Agre, der hørte til Gaardene Nr. 13 og Nr. 11 og dyrkedes af disse Gaardes Fæstere. Da Ejerne af de Gaarde, hvorfra Kirkejord var udskilt, ifølge Recessen 1558 § 41 var nærmest til at tage den i Fæste, har 15 og 16 antagelig været en Part af Gaarden B, før de blev skænket til de to Kirker.

¹⁾ Da Bregned Kirke først er bygget i gotisk Tid, og Følle naturligt hører med til Mørke Sogn, er det ikke udelukket, at de to Agre, der tilhørte Mørke Kirke, er skænket Kirken paa et Tidspunkt da Bregned Sogn ikke eksisterede, og Følle var en Del af Mørke Sogn.

Bregned Kirkes Jorder bestod praktisk talt kun af Agre, som regnet fra Syd eller Øst laa foran Agre, der tilhørte Gaard Nr. 2 (se Fig. I). Da Jydske Lov, 1. Bog, Kapitel 55, tillader, at Kirkestuv (d. v. s. Dele af en Gaards Tilliggender, som var skænket til en Kirke) i visse Tilfælde holdes uden for Rebningen, er det muligt, at de af Gaarden B's Agre, som laa foran Gaard Nr. 2's Agre, var gammelt Kirkestuv, der ikke blev taget med ved en Omrebringning eller Nyfordeling af Gaardene A, B og C's Agre. Naar ikke alle Gaarden B's Agre, der laa foran Gaard Nr. 2's Agre, var Kirkejord i 1683, kan det skyldes, at Ejerne af Resten af Gaarden B, som havde Kirkens Jord i Brug, i Tidens Løb har tilegnet sig en Del af dens Agre.

Ser man bort fra Kirkejorden, var Gaardene A, B og C paa henholdsvis 17,9, 18,0 og 15,1 Tdr. Hartkorn. Da de tre Gaarde altsaa var saa nogenlunde lige store, kan man forklare den ejendommelige Gentagelse af B, C, A i Agerskiftet (se Fig. I), hvis man antager, at Gaardene B, C og A oprindeligt har bestaaet af to Gaarde (B¹, C¹, A¹ og B², C², A²), som engang har været paa een Mands Hænder og ved hans Død eller ved en anden Lejlighed blev delt i tre lige store Gaarde. Denne Deling omfattede ikke Kirkestuvet, som selvfølgelig maa være ældre end Delingen.

Til de Gaarde, som Domkapitlet ejede endnu i 1664, hørte $\frac{5}{9}$ af Byens Jord. Naar Hensyn tages til Middelalderens unøjagtige Opmaalinger og Brøkanviselser samt til de Forandringer med Gaardenes Tilliggender, der maa være sket i de mange Aar fra 1315 til 1683, kan det næppe betvivles, at Kapitlets Jordegods i 1664 er identisk med den Halvpart af Jorderne i Følle, som Kannikebordet ejede i 1315. Da en Fæstegaard før de store Landboreformer yderst sjældent overgik til Selveje, maa det derfor formodes, at den Gaard med to Landbostavne, Provst Jens i 1313 skænkede det af ham indstiftede Alter, er blevet mageskiftet eller solgt til Kannikebordet i Tiden mellem 19. April 1313 og Jordebogens Affattelse. De 4 Landboer, som kun betalte 1 Øre Penge og 2 Høns, har sandsynligvis ikke lejet Jord direkte af Kapitlet, men muligvis af Kapitlets Bryder (se Jyske Samlinger, 5. Rk., Bd. VIII, S. 87) Derimod hørte der antagelig mindre Jordlodder til de tre andre Landbostavne, som Kannikebordet ejede. I 1315 har de dyrkede Agre, der i 1682 tilhørte Gaardene C, 2, d, 5 og 6, altsaa været fordelt paa to store Gaarde, af hvilke C formodentlig var den ene, og tre smaa Gaarde eller Huse med Jord.

Som Resultat af den Undersøgelse af Kilderne til Følles ældste Historie, som er foretaget ovenfor, kan man fastslaa, at Følle By i den ældste Del af Middelalderen sandsynligvis har bestaaet af tre store Gaarde og en halv Snes Smaagaarde og Huse med og uden Jord.)

²⁾ Vedrørende Følles Mark Guldtal og Boltal se Jyske Samlinger, 5. Rk., Bd. VIII, S. 17 ff. og S. 38 ff.

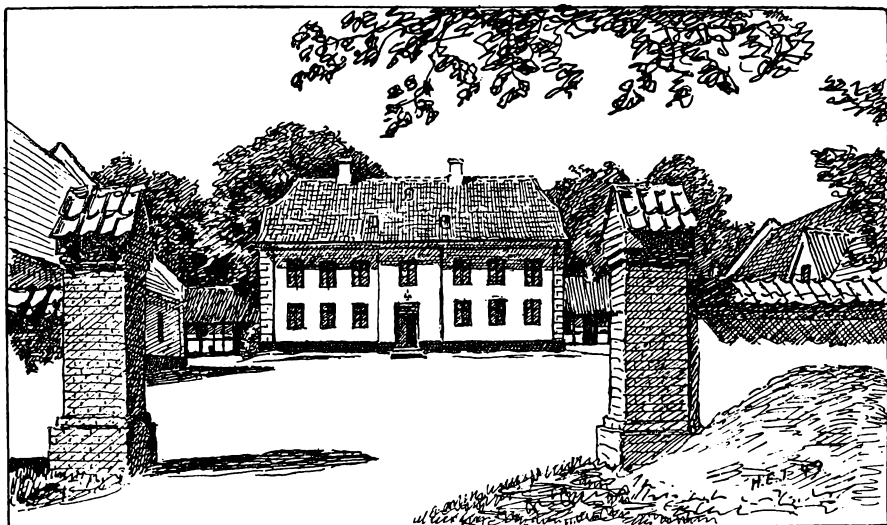
Følle paa Udskiftningstiden.

Udskiftningskort over Følle.

Følle By udskiftedes i Aaret 1782 af kgl. Landinspektør O. Munch. Beboerne af Byens 14 Gaarde var paa dette Tidspunkt: 1) Niels Stær, 2) Jens Rønne, 3) Rasmus Bruus, 4) Søren Graver, 5) Jørgen Thyekiær, 6) Peter Bang, 7) Jacob Rasmussen, 8) Anders Bentsen, 9) Niels Jørgensen, 10) Jørgen Bøtke, 11) Jens Andersen, 12) Niels Andersen, 13) Rasmus Jacobsen, 14) Peder Andersen. Adskillige af disse Navne, af hvilke paafaldende mange ikke er -sen Navne, træffes endnu i Følle. Gaardene Nr. 1, 5 og 12 anføres som tilhørende Vosnæsgaard og Nr. 2, 9 og 14 tilhørende Hospitalet i Aarhus. De mørke Punkter paa Kortet betegner Eng eller Kær.

Efter Matriklen 1688 havde Byen 1682 ligeledes 14 Gaarde foruden 2 Huse med Jord og 4 Huse uden Jord. Det samlede Hartkorn udgjorde 90 Tønder og det opdyrkede Areal 639 Tønder Land, hvorved Byen hævdede sig som den største i Sognet. Til Sammenligning kan nævnes, at Kalø Ladegaard havde 79 Tdr. Hartkorn med et opdyrket Areal paa 348 Tdr. Land.

Hannesminde, set fra Indkørslen, opført 1830 af P. Chr. Jørgensen. Tegning af H. E. Jensen.

Slægten Jørgensen fra Følle.

Ved Peter Sørensen.

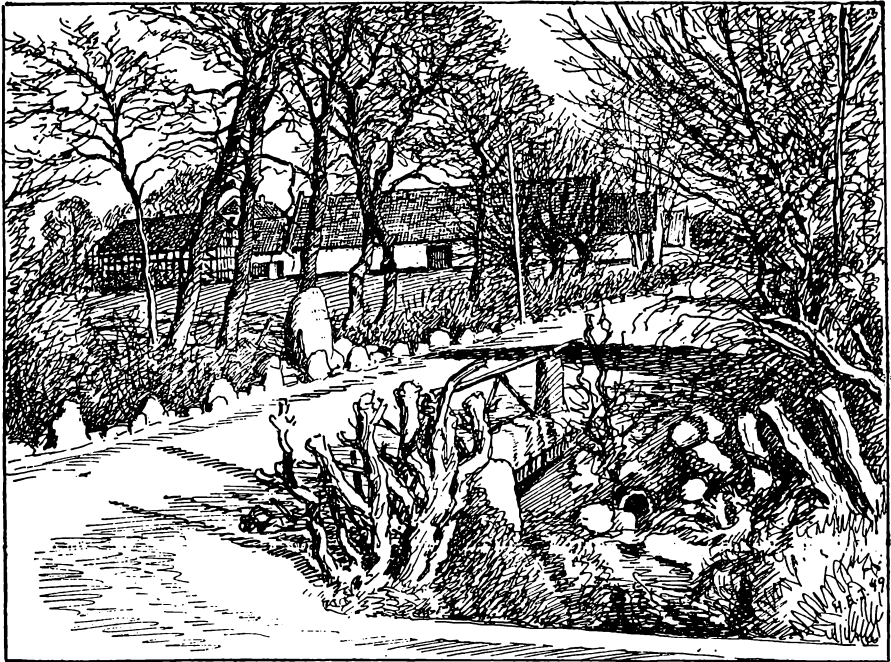
ØST for Vaabenhuset paa Bregnet Kirkegaard ligger to store flade Mindestene. De stammer begge fra det nuværende Hannesminde i Følle, der dengang kaldtes »Tyrregaarden«. Den ældste har dækket Niels Jørgensens og hans Hustru Inger Sørensdatter Tyrris's Grave, og den yngre er Minde om deres Søn Jens Jørgensen og hans Hustru Kirstine, f. Møller, fra Vingsted.

Niels Jørgensen var født i Uggelbølle 1731, men hans Forældre stammede fra Følle, hvor Farfaderen havde været Skræder. 1753 blev han gift med Inger Sørensdatter Tyrris, der var Enke efter Jens Rønde, Fæster af Tyrregaarden i Følle. Niels Jørgensen døde i Januar 1803 og hans Hustru i November samme Aar. De havde 5 Børn, af hvilke dog ikke andre end Jens Jørgensen — deres ældste Søn — er videre kendt.

Jens Jørgensen blev født i Følle 1754. Som Dreng anbragtes han paa Skriverstuen paa Hovedgaarden Katholm, formodentlig for at han skulde sætte sig ind i Godsadministration, og 31 Aar gammel træffes han som Forpagter af Rosenholm; samme Aar ægtede han Kirstine Møller fra Vingsted Mølle i Bredsten Sogn ved Vejle; hendes Moder var en Gaardmandsdatter fra Skibby i Harlev Sogn. — Herregaardsforpagtningen maa have været heldig, for i 1802 var han i Stand til at købe Katholm, men her ramte Ulykken ham i Form af nedadgaaende Tider, og han satte mange Penge til, inden han i 1813 slap af med den. Allerede 1801 havde Faderen overdraget ham Fæstet af Tyrregaarden. Jens Jørgensen fortrak imidlertid at være Selvejer, og i 1812 købte han Gaarden af Københavns Universitet. Efter Afhændelsen af Katholm boede han i nogle Aar i Aarhus, indtil han efter Konens Død flyttede ind i Fædrenegaarden i Følle, hvor han døde Nytaarsnat 1829. Paa Dødslejet afstod han Gaarden til sin Søn Peder Christian Jørgensen. Jens Jørgensen og Hustru efterlod sig 7 Børn, hvoraf de 5 blev Stamfædre eller -mødre til til bekendte Slægter.

1. Niels Jørgensen, ejede først Katholm og senere Ingvorstrup ved Kolindsund, hvor han døde 1854. Hans ældste Søn Harald Jørgensen drev en

stor Trælastforretning paa Fredengade i Aarhus (Jørgensen & Stilling), som 1896 sluttedes sammen med Aarhus Trælastforretning. Harald Jørgensens Søn Otto Jørgensen var Registrator ved Landsarkivet i Viborg og har udgivet Bogen om »Slægten Jørgensen fra Følle«, et fortjenstfuldt Værk, en anden Søn var den bekendte Overlæge ved Amtssygehuset i Hellerup Dr. med. Axel Jørgensen, en tredie Søn, Harald, var Direktør for Horsens Trælasthandel, en fjerde

Broen i Følle By, i Baggrunden Hannesminde. Ved Vejen ses Mindestenen over Ingeniør Ivar Knudsen. Tegning af H. E. Jensen.

Søn, Valdemar, kom 1858 til Norsminde Ladeplads som Bestyrer af Hans Broges derværende Købmandsforretning; hans Søn var den bekendte Arkitekt Thorvald Jørgensen, der genopførte Christiansborg Slot. En Datter af Valdemar J. var gift med kgl. Bygningsinspektør Arkitekt Magdahl Nielsen, en anden Datter med Kunstmaler Axel Hou.

2. Inger Kirstine Jørgensen blev gift med Godsejer Jacob Bergh Secher og derved Stammoder til Slægten Sechers Vedø-Linien. Jacob B. Secher var i 1820erne Medejer af Katholm, men Krisen slog ham ud, senere blev han Ejer af Vedø ved Kolindsund; han var en meget driftig Landmand, et skarpt Hoved, landøkonomisk Skribent, Stændeputeret, kort sagt et af Datidens kendte Navne. En Sønesøn var den bekendte Rigsarkivar Dr. jur. V. A. Secher.

3. Severine Jørgensen blev gift med Købmand J. H. Langermann og Stammoder til Familien Langermann i Danmark.

4. Søren Møller Jørgensen var Portrætmaler og Malermester i Aarhus. En Sønnedatter var gift med Direktør H. Vestesen i A/S Frichs, og en Dattersøn var den kendte Teolog Professor J. P. Bang.

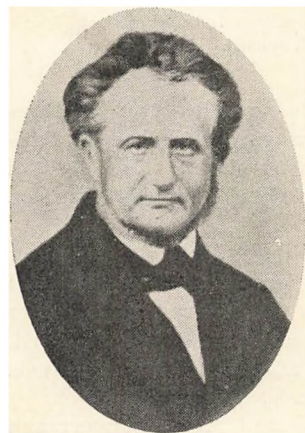
5. Peder Christian Jørgensen, der som nævnt overtog Fædrengaarden Hannesminde.

P. Chr. Jørgensen var født paa Rosenholm den 13. Januar 1803 og blev 1814 sat i Aarhus Kathedralskole for efter Faderens Ønske at studere. Studeringerne laa dog ikke for ham, og efter at have slidt Latinskolens Bænke i 7 Aar, blev han endelig taget ud for at lære Landvæsen hos Proprietær Koch paa Christinedal i Skovby Sogn. Senere kom han hjem til Følle og bestyrede Tyrregaarden i Faderens sidste Leveaar. Da han ved Nytaarstid 1830 overtog Gaarden, var den paa godt 6½ Tdr. Hartkorn. Han ønskede imidlertid at udvide den og erhvervede samme Aar Nabogaarden »Banggaarden« af 5½ Tdr. H. Banggaardens Marker laa Syd for Tyrregaarden paa begge Sider af Aarhus Landevej. Senere købte han yderlig et Par Parceller, saa det samlede Hartkorn kom op paa 13 Tønder.

Et af hans første Skridt paa Tyrregaarden var at nedrive det gamle, uanselige Stuehus og opføre et nyt og herskabeligt i to Etager, det samme som endnu staar, og som danner et værdigt Midtpunkt i den nye store Gaard. Det er solidt bygget med to Stens Mure, hvad naturligvis ikke før var set i Følle. Naar han havde saa travlt med at faa opført en ny Hovedbygning, var det muligvis, fordi han havde et godt Øje til Præstens Datter, og Aaret efter hjemførte han sin unge Brud, den 21 aarige Johanne Andrea Budtz, Datter af Konsistorialraad, Sognepræst Bertel Christian Budtz i Thorsager (en fremragende Landmand, Præst i Thorsager 1796—1851). Hun var født i Thorsager Præstegaard den 19. Juni 1810, og Brylluppet stod i Præstegaarden den 19. November 1831.

I deres 15 aarige Ægteskab havde de 7 Dreng og 1 Pige. En af Sønerne blev et Offer for Kriegen 1864 efter at have udmærket sig ved Sankelmark. En Del af den talrige Efterslægt er bosat i Amerika. Blandt Efterkommere herhjemme kan nævnes Professor E. J. Budtz-Jørgensen, der var Professor ved Tandlægeskolen og Skolens Direktør 1928—41.

P. Chr. Jørgensen, (født 1803, død 364) Ejer af Hannesminde 1829—1863.

Johanne Andrea døde i Følle den 13. Januar 1847, og til Minde om hende lod P. Chr. Jørgensen Gaarden opkalde efter hende og gav den Navnet Hannesminde, et Navn, der Aaret efter blev tinglæst. Den 25. Jan. 1848 ægtede Jørgensen en Søster til sin første Kone, Charlotte Louise Budtz, som overlevede ham og døde paa Hannesminde 1880 uden at efter-

Gammel 2 Etages Bindingsværksbygning ved Hannesminde. Tegning af H. E. Jensen

lade sig Efterkommere, en Datter døde som spæd, og en Søn døde ugift 1875.

Peder Christian Jørgensen var Landmand med Liv og Sjæl, praktisk og dygtig, og sin store Gaard drev han mønsterværdigt. I 1857 hjemsogetes Gaarden af en Ildsvaade, hvorved Laden og Staldbygningerne gik op i Luer. Han opførte da to nye Længer, en paa hver Side af Stuehuset, og en Gavl bærer endnu Indskriften P. C. J. 1857. I Haven havde han indrettet en Teglovn, hvor han brændte Stenene til Opførelse af Husene.*)

Johanne Andrea Jørgensen, f. Budtz, (f. 1810, død 1847) efter hvem Hannesminde er opkaldt.

Det var imidlertid ikke alene som Landmand, P. Chr. Jørgensen gjorde sig bekendt. Han interesserede sig ogsaa for offentlige Anliggender, og ved Stændervalget 1847 blev han valgt til Suppleant uden dog nogensinde at komme i Funktion, thi Aaret efter afløstes Stænderforsamlingen jo af den grundlovgivende Rigsdag. Jørgensen søgte Valg til Rigsdagen og stillede sig i Ebeltoftkredsen ved Valget den 5. Oktober 1848, men han manglede 28 Stemmer i at blive valgt, idet Modkandidaten, Højesteretsassessor P. D. Bruun fik 215 St. mod Jørgensens 188**). Ved det første Landstingsvalg, der fandt Sted den 29. December 1849, blev Jørgensen valgt i Randers og genvalgtes 1853. Han mødte i Landstinget i de 6 første

Rigsdage, deltog ikke meget i Diskussionerne, men naar han optraadte, var det med Fynd og Klem. Det var især i Sager vedrørende Landbrug og Skovbrug, at han gav sit Besyv med — Ting, han havde Forstand paa. Han yndede ellers at disputere, men med sit noget heftige Gemyt, kunde han tit komme i en saadan Affekt »at han kunde flyve op og ned ad Gulvet, forfægtende sin Mening og med Slaabrokken staaende som Vinger om sig«. Han skildres som en smuk og intelligent Mand, der var i Besiddelse af et smukt Organ og talte et klart og fyndigt Sprog, der var præget af en stor Dannelse.

Efter at have drevet »Hannesminde i 33 Aar følte P. Chr. Jørgensen Alderens Tyngde, og den 25. November 1863 overdrog han Gaarden til sin ældste Søn Jens. Ret længe fik han ikke Lov at leve som Aftægtsmand. I Efteraaret 1864 blev han syg, og efter 3 Ugers Sygeleje døde han den 30. September samme Aar. Han ligger begravet paa Thorsager Kirkegaard.

Jens Jørgensen, der var født 1832 og som havde bestyret Gaarden, medens Faderen opholdt

Charlotte Louise Jørgensen, f. Budtz. (f. 1811, død 1880).

*) I Ev. Tang Kristensens Danske Sagn, VI Bd., pag. 366, fortælles om Hannesminde, at Gaarden kun havde Vand af en forbiløbende Bæk, og det var kun daarligt. Da viste Gaardejer Knud Jensen i Rønde Vand ved en Pilegren paa sædvanlig Maade. Det var saa belejligt som muligt, lige uden for Køkkendøren, og der blev gravet paa dette Sted. Han havde sagt, at der skulde være omtrent 10 Alen til det, og Brønden blev paa 11.

**) Aarhus Stiftstidende Nr. 222, 8. Oktober 1848.

sig paa Rigsdagen, var i Foraaret 1863 bleven gift med Andrea Marie Stigaard, Datter af Købmand paa Studsgade i Aarhus And. V. Stigaard. De boede paa Hannesminde i 23 Aar, indtil de 1886 solgte Gaarden for 70.000 Kr. til Forvalter Michaelsen fra Randers og derefter flyttede til Aarhus. Gaarden, hvor saa mange dygtige Børn i Tidens Løb var opvokset, gik dermed ud af Slægtens Eje. Den ejes nu af Niels Kudahl.

Kilder: Slægten Jørgensen fra Følle, ved Otto Jørgensen, Aarhus 1918. — Kraks Blaa Bog.

De gamle Bykort.

Under Udskiftningen, der de fleste Steder fandt Sted i Slutningen af det attende Aarhundrede, blev samtlige Landsbyer og deres Tilliggender kortlagte.

Disse gamle Kort, haandtegnede som de er, angiver Landsbyjordernes Beliggenhed, disses Beskaffenhed og Fordeling i Forhold til ensartet Godhed o. s. v., ligesom de giver Oplysning om Matrikulsnumre og Antallet af hver enkelt Gaards tilliggende Agre og disses Beliggenhed i Bymarken.

Af Kortene fremgaar det klart, hvad der var Skov, Enge, Moser, udyrkede Arealer o. s. v., ligesom samtlige Ejeres eller Fæsteres Navne ofte er angivne.

Men endnu mere interessant er det at se, hvor hver enkelt Gaard eller Hus var placeret i det sluttede Bysamfund.

Hvert Udskiftningskort skulde fremstilles i to Eksemplarer. Det ene skulde indgaa i Matrikulsarkivet i København, medens det andet skulde overgives i Byens største Hartkornsejers Værg.

Blev der da Tvivl eller Tvist om Bygrænser, Skel mellem Naboer om Vejene eller lign., kunde man beraade sig med det gamle Kort, dets Linier og Streger stod fast.

Nu er det $1\frac{3}{4}$ Aarhundrede, siden dette storstilede Kortlægningsarbejde tog sin Begyndelse. En Del af de Kort, som blev tilbage i Landsbyerne, er gaaet til Grunde, men jeg er overbevist om, at der trods dette ligger et betydeligt Antal Kort, som maaske er mere eller mindre medtaget af Tidens Tand, af Fugt, Mus, Møl o. s. v., men de bør findes frem og restaureres, maaske affotograferes.

Hovedsagen er, at der i hver eneste Landsby er en Mand eller Kvinde, der vil efterspore det gamle Kort, faa det frem i Dagslyset, og hvis det er nødvendigt, faa det restaureret, mens Tid er.

Jeg har set haardt medtagne Kort, der efter Restaureringen blev om ikke som nye, saa dog saa gode, at de med Lethed klarer det næste Aarhundrede med.

Samtidig med, at denne Appel gaar ud gennem Østjydsk Hjemstavns Aarbog meddeles, at jeg gerne staar til Tjeneste med Vejledning, hvis en eller anden ønsker det.

Rs. Nielsen, Lillering.

Behrmannslægten i Odder.

Af Thv. Madsen.

PAA Hjørnet af Rørth- og Randlevvej i Odder laa omkring 1830 det gamle Jordemoderhus, og her residerede paa samme Tid den ansete Jordemoder Ane Marie Hansdatter og hendes Mand, Savskærer Anders Jensen. De var begge fra Hads Herred, idet hun var født 1781 i Randlev og han i Gosmer 1783. — Sin Uddannelse som Jordemoder havde hun faaet paa Fødselsstiftelsen i København og blev der af Lægerne regnet for en af de dygtigste Elever.

Efter endt Uddannelse nedsatte hun sig som Jordemoder i Thiset Sogn ved Aarhus, hvortil hun og hendes Mand flyttede ca. 1815. Her fødtes deres 4 Børn 1) Hans Jensen (Thiset), saaledes blev han kaldt som Soldat. Han blev forøvrigt Far til den senere meget kendte Rigsarkivar Anders Thiset. 2) Johanne Andersdatter, gift med Sognedegnen Nielsen i Gosmer. 3) Jensine Kirstine Andersdatter og 4) Maren Andersdatter, der var gift 3 Gange bl. a. med Thomas Jensen, Gammelhave, Gosmer Sogn og Rs. Nielsen, Torrild Sogn.

Efter at hun havde praktiseret i Thiset Sogn i en halv Snes Aar, blev Jordemoderembedet ledigt i Odder, og da baade Ane Marie Hansdatter og hendes Mand længtes efter Hjemegnen, søgte hun Embedet og fik det. Her virkede hun saa i mangfoldige Aar og havde Befolkningens store Tillid, var meget efterspurgt og mange søgte hende i Sygdomstilfælde, navnlig naar det gjaldt Kopsætning eller Aareladning. Hendes Praksis strakte sig over vide Kredse i Hads og Ning Herreder. Det skal have været et Syn for Guder, naar Ane Marie tronede i sin Doktorstol, og kørte alt hvad Remmer og Tøj kunde holde til Bestemmelsesstedet. Vejene var dengang i sørgelig Forfatning, hullede og opkørte, saa det var et Guds Under, hun ikke kom noget til. Ganske vist væltede hun flere Gange, men uden at der skete hende noget. Skrammer fik hun nok af, og frygtelig saa hun ud efter en saadan Væltetur. — Værst var det, naar Sneen hindrede hende i at komme frem; men naar det gjaldt Jordemoderen var alle Hænder rede til at skovle hende ud af Driverne. Engang kom hun afsted i et stort Vaskekar, der var sat fast paa to Meder, et Dækken blev lagt over, saa Sneen ikke føg hende til; men paa en Bakke trillede Karret løs, og Jordemoderen endte i en Grøft, hvor hun laa godt gemt under Karret. I en nærliggende Gaard fik man fat i en ordentlig Slæde, og saa naaede hun endelig frem til Barselkonen, men for sent, Barnet var kommet til Verden.

I susende Trav gik det, naar Barn var i Vente paa Vilhelmsborg mellem Beder og Maarslet. Et Firsmand kørte hende frem og tilbage, og daglig blev hun i den første Tid hentet for at tilse Mor og Barn. Adskillige smaa Guldencroner har hun med sine kyndige Hænder været den første til at tage imod, og for dem blev hun gennem Aarene en god og trofast Ven. Ogsaa paa Rathlousdal var hun en beroligende og kær Gæst, naar Børnene kom til Verden.

Om Ane Marie og Anders Jensens fire Børn skal her kun omtales den tredie, Jensine Andersdatter, født 1825 i Thiset. —

Efter at Familien var flyttet til Odder, fik Jensine sin Skolegang i den gamle Skole hos Lærer Gregersen, der var Enelærer i den store Landsby og

benyttede indbyrdes Skoleundervisning, hvilke vil sige, at han lod de ældste Børn undervise de yngste og yngre. — Hun blev konfirmeret af Pastor Gottschalck, og det var ogsaa ham, der viede hende 1846 til Bysmeden Anton Jensen. Det blev ikke noget langt Ægteskab, idet han blev indkaldt under Fanerne i Trearskrigen og faldt den 6. Juli 1849 paa Valpladsen foran Fredericias

Volde. — De havde en lille Dreng ved Navn Thomas Jensen, som fik en eventyrlig Løbebane ude i fremmede Lande.

Jensine maatte nu se at skaffe sig en Virksomhed, saa hun kunde forsørge sig selv og Drengen. Hun var fingernem og havde Sans for, hvad der togsig godt ud. I Sogneforstanderskabets Møde den 6. Februar. 1850 laa der Andragender fra to Kvinder, der ønskede at handle med Modepynt. Den ene var fra

Jensines første Hus, der laa hvor nu Kbmd. C. Sørensen har Brændselsoplæg.

Anton Smeds Enke — altsaa Krigsenken — den anden fra Jomfru Kjer, der havde en lille Pogeskole. Begge Ansøgninger blev anbefalet, men Amtsraadet tog kun Hensyn til Jensine Jensens Ansøgning. Hvor nu Købmd. Carl Joh. Sørensen har sin Brændselsoplægplads, byggede Jensine et lille Hus med Have foran, og da hun var dygtig til Modepynt og forstod sig paa at snakke med Folk, fik hun sig snart en god Forretning, som hun og hendes lille Dreng kunde leve af. Hun syede Kapper, Hatte og »andet Hovedtøj for Fruentimmer«, og Aaret efter fik hun desuden Bevilling til Handel med Manufakturvarer.

Paradon Audinius Behrmann.

I Trediverne flyttede der til Odder et Par Familier, som kom helt ovre fra Ærøskøbing. Den ene var Bager og hed Vilhelm Ferdinand Behrmann. Han var gift med Ane, f. Kjer, fra Falling, den anden var Maler og havde et underligt Navn: Paradon Audinius Behrmann, hans Hustru var ogsaa fra Ærø og hed Sophie Marie Clausen. — Bageren var berømt for sine velsmagende Kager, en 2 Skillings Kage betragtedes som en Lækkerbidsken; Madame Behrmann havde ofte Besøg af »Veninder«, der for det meste kom for Kaffens og Kagernes Skyld, og da det var en meget snakkende Familie, kan det nok være, at Naboer og Genboer blev omtalt baade for det gode og det daarlige.

Derimod Broderen, Maler Behrmann; og hans Hustru var gode og respektable Mennesker, der holdt sig meget for sig selv og var i Besiddelse af mere Kultur end Bagerens, de var f. Eks. musikalske, sang godt, og der blev endog sagt, at Maler Behrmann spillede Kirkeorgel til Gudstjenesterne, om det passer ved jeg ikke. Derimod er det rigtigt, at Stampmølleren Laurs Malthesen, f. 1785, var Odder Kirkes Organist og han nævnes som saadan i Folketællingslisten 1834. Det skal ogsaa nævnes, at Maler P. A. Behrmann, var med at stifte Odder Haandværkerforening 1869 og sad i den første Bestyrelse.

Maler P. A. Behrmann og Hustru havde 5 Børn, hvoraf den ældste, der havde samme Navn som Faderen, var født i Ærøskøbing og var efter Folketællingslisterne 1845 14 Aar gl. Det er denne Dreng, vi maa beskæftige os med. —

Efter sin Konfirmation stod han i Malerlære hos sin Far, men Paradon Audinius (junior) havde mest Lyst til Handelen og helst til Manufakturfaget. Efter at han havde været Handelsbetjent i nogle Aar, dels i Horsens, dels i Aarhus, fik han den Tanke at begynde sin egen Manufakturforretning i Odder.

Jensine og P. A. Behrmann (junior).

I det foregaaende er fortalt, at Jensine begyndte en Modehandel i et lille Hus paa det Sted, hvor nu Kbmd. Carl Sørensen har sit Brændselsoplæg. Hun fik efterhaanden en stor Forretning, som hun udvidede med Manufakturvarer. Huset blev snart for lille, og hun byggede sig et nyt, meget større Hus paa en Grund mellem Fattighuset og Jordemoderboligen. Grunden havde forøvrigt Matr. Nr. 25g Odder By og Sogn. Hun var godt skaaret for Tungebaandet og forstod at snakke for sit Kram; dette, sammen med det store Hus og den smukke Butik, gjorde, at hun trak mange Kunder til sig, og alle der kom til Odder fra Nølev, Saksild, Rørth, Bjerager og Randlev maatte forbi hendes Hus.

Ogsaa i selve Odder gik der Ry af hendes Handel, saa hun knap kunde overkomme Forretningen alene. Men Hjælpen var heller ikke langt borte. Den unge Malersøn, Paradon Audinius Behrmann, der var uddannet i Manufakturbranchen, meldte sig som Frier. Og det endte med Giftermaal 1855. Ganske vist var han 7 Aar yngre end sin Kone, men det betød intet, de fik et lykkeligt Samliv.

Huset, som Jensine byggede, staar den Dag i Dag og har fra 1869 til 1922 været Lægebolig for Sygehusets Overlæger. 1869 solgte P. A. Behrmann og Hustru deres Hus til praktiserende Læge M. A. Agier, der ved Oprettelsen af Aarhus Amts Sygehus i Odder blev dettes første Overlæge. Dr. Agier døde allerede 1882. Samme Aar fik hans Efterfølger, Overlæge Dr. Johs. Schrader, Skøde paa Ejendommen. Men 1894 søgte og fik Dr. Schrader Embedet som Overlæge ved Aalborg Amts Sygehus, hvorefter Overlægeboligen i Odder blev solgt til Dr. Jul. Frandsen, der nu blev Sygehusets Overlæge og var det indtil sin Død 1922. Hans Hustru der lever endnu, ejer og bebor stadig den gamle Overlægebolig.

Det egentlige Centrum for Odder laa i Halvtredserne omkring Hotel »Phønix«, men Byen voksede stærkt, og allerede i Tresserne rykkede den fremad mod Fladlandet, hvor det nye Apotek laa. Købmand Raupach var Byens første og største Købmand, og her kunde Vognene fra Landet holde i lange Rækker. Lige overfor Jul. Raupach byggede P. A. Behrmann et nyt Hus (Blikkenslager Andersens), hvor de fortsatte Forretningen med endnu større Held end paa Randlevej. De blev meget velhavende Folk, holdt sig to flotte Køreheste, med hvilke de om Søndagen i Sommertiden kørte ud i Odderegns smukke Omegn med deres Børn eller med gode Venner. Foruden Forretningen havde Behrmann samtidig en Landejendom paa Odder Vestermark, som han drev mønsterværdig, og som mere og mere tog hans Interesse.

P. A. Behrmann, Købmand i Odder, død 1897.

Endnu engang flyttede de, idet de solgte deres Hus, men denne Gang kun lige over Gaden og indrettede Forretning og Beboelse i det Hus, hvor Thorø nu har sin Grønhandel. —

P. A. Behrmann og Hustru havde 5 Børn, der alle er født paa Randlevvej i den gamle Overlægebolig: Anders, Percival, Antonius, Kristian, Frederikke. Af disse døde ret tidlig Percival, Antonius og Anders, medens de øvrige rejste til Amerika. Særlig skal i det efterfølgende omtales Frederikke, der var født 1858.

Frederikke blev en fortrinlig Hjælp for sin Mor baade i Forretningen og i særlig Grad i Hjemmet. Men hun havde Udlængsel ligesom sine Søskende. Hun vilde ud at se sig om og tog Plads som Husjomfru hos Proprietær Brecklings i Svejstrup ved Randers. Her blev hun forlovet med en Snedkersvend, en udmærket, ung Mand, der paa mange Omraader var en Begavelse. Ernst E. A. Laage hed han og havde, som Rekrut ved Garden, baade set og hørt meget i København af udviklende Art, saa han vidste Besked med meget i baade kunstnerisk og litterær Henseende; han var en ikke helt almindelig ung Mand, han havde store Idealer og havde Øjnene vendt baade opad og udad. Efter to Aars lykkeligt Ophold i Kbhvn. tog han Plads hos en fortrukken Karetmager i Svejstrup ved Randers, hvor der absolut ikke var noget at hente for en videbegærlig Yngling, der havde set og hørt saa meget godt, men han mødte Frederikke Behrmann i Svejstrup. Et mundtlig Frieri blev der ikke noget af. Selv da Laage atter rejste til Kbhvn., kunde han ikke faa Munden paa Gled til et Frieri, men den sidste Aften de var sammen, besluttede de at skrive et »Remsebrev« til hinanden, som skulde udveksles næste Morgen, naar han paa Vej til Dagvognen kom ind for at sige hende rigtig Farvel. Disse »Remsebrev« findes i Kopi hos Slægten her i Odder maaske ogsaa andre Steder. De lyder saaledes:

Svejstrup ved Randers April 1882.
Til Jomfru Frederikke Behrmann.
Farvel, Farvel! Det lille Ord,
det rummer dog en Tanke stor;
det leder gennem Livets Vej
ved Afsked et: »Forglem mig ej!«
Og mødes her end ej vore Veje mer,
engang vi over »Broen« glide
og mødes paa den anden Side.
Ernst Laage.

Til Hr. Ernst Laage.
Det er ej saa let at Afsked tage
mest dog for den, der bli'r tilbage;
thi mange er skuffet, sig føler forsagt,
ej rigtig tør stole paa Venskabets Magt.
Endskjøndt jeg kjendte Dem kun saa kort
oprigtigt dog ønsker, før De rejser bort:
Held og Lykke paa Deres Vej,
husk paa Svejstrup, forglem det ej!
Frederikke Behrmann.

Det er kun vage Tilløb til et Frieri, men da Laage kom til København skrev han et rigtigt Frieribrev til Frederikke og fik et naturligvis uforbe-

holdent Ja. Opholdet i København varede denne Gang kun kort for Laage. Han længtes efter hende, som endnu var i Svejstrup. Fik Plads i Randers hos en Snedker, og jo mere han kom sammen med Frederikke, des mere blev han overbevist om, at han havde gjort det rigtige Valg. —

Deres første Tur sammen var til Odder, hvor den gardehøje Ernst Laage blev modtaget paa det hjerteligste af Frederikkes Forældre. Om denne Velkomst skriver Ernst Laage i et Brev til mig: »Svigermoder faldt mig om Halsen midt i Vrimplen, der havde samlet sig ved vor Ankomst med Dagvognen; den lille Kone kyssede og klappede mig store Mand saadan som kun en Moder kan gøre det. Svigerfader var mere behersket, men dog meget bevæget ved at staa Ansigt til Ansigt med sin ubekendte, tilkommende Svigersøn. Besøget i Odder strakte sig over flere Dage, og vi gik fra den ene Fest til den anden, navnlig husker jeg en Aftenfest hos den trivelige og muntre Kjeld Jensen, Mølleren i Odder Mølle, hvor det gik meget lystigt tilk.

Inden Tilbagerejsen til Svejstrup blev Brylluppet bestemt til at holdes den 12. April 1883.

Længe før Brylluppet havde de to unge, Frederikke og Laage, bestemt, at de vilde bosætte sig i Amerika og bane sig Vej der. Frederikkes Halvbroder, Thomas Jensen, med Familie var rejst derover omkr. 1880, og det var vel nærmest paa deres Tilskyndelse, at de rejste over »Dammen« til det frie og lovpriste Land, »hvor Eventyret vinkede og Guldet blinkede, for hvem der vilde tage fat med frisk Mod og arbejdsvante Næver«. —

Faa Dage efter Brylluppet maatte Købmand Behrmann og Hustru tage en vemodig Afsked med deres kære Datter og hendes ranke, stærke Mand. De havde selv tjent til Rejsen, men Behrmann lagde en god »Slump« i Laages Haand med Ordene, at »der var flere, hvor de kom fra«. Forældrene maatte afgive Løfte om at besøge deres Børn i Amerika, naar disse havde skabt sig en Levevej og faaet Hus og Hjem. —

Der blev tomt hos Behrmanns, da Frederikke rejste, men Brevene fra dem blev som Lyspunkter i de gamles Tilværelse. Laage var en stor Brevskriver, der havde let ved at skildre baade den praktiske og aandelige Side af deres Liv. Mange af de Breve, han har skrevet til mig, er rene Perler i Brevskrivekunst. — Det var ikke saa sært, at Brevene til det gamle Hjem blev læst flere Gange og for Hjemmets mange Venner. Det gav Stof til Samtaler.

Frederikke og hendes Mand flakkede i Begyndelsen en Del omkring i Amerika, først i Foraaret 1884 fandt de et blivende Sted i Algona i Staten Iowa, et fortryllende Sted ved Floden Des Moines. Her fik Laage Arbejde hos en Snedker, for hvem han arbejdede hele den paafølgende Sommer og tjente gode Penge. Staten Iowa er kendt for sine rige Jagt- og Fiskeriomraader, og netop Jagt og Fiskeri var Laages store Lidenskab, som han forøvrigt havde til fælles med sin Svigerfar. —

Hen paa Sommeren 1884 købte Laage og Frederikke en opdyrket Farm paa 160 Acres. Den kostede 2000 Dollars. Fra Odder kom den halve Købesum, den anden halve og lidt til havde Frederikke sparet sammen af sin Mands Løn, saa de kunde starte med en forholdsvis god Besætning og Avlsredskaber. Samme Efteraar fødte Frederikke sin førstefødte, en Dreng, der fik Navnet Anthony Laage, denne lille Dreng blev Anledning til, at Behrmann og Jensine i Odder beredte sig til at begive ud paa den lange Rejsefærd til Iowa i Amerika. Og det blev en meget begivenhedsrig Rejse i Foraaret 1885. — Sejladsen over »Dammen« gik svært godt, og som de velhavende Folk, de var, rejste de komfortabelt. Behrmann var i straalende Humør, ogsaa hans Kone, men den lille snakkesalige Kone savnede dette at kunne tale med sine Rejsefæller, som

hun talte med Kunderne hjemme i Butikken. Behrmann derimod talte baade Engelsk og Tysk med megen Færdighed, og mange vilde gerne snakke med den hyggelige Dansker, og der var altid Latter og Munterhed, hvor Behrmanns slog sig ned. —

Endelig naaede de New York, hvorfra Rejsen gik videre mod det fjerne Vest, til Iowa. I Algona blev de gamle modtaget med megen Kærlighed, og Jensine forpagtede straks sin lille Dattersøn, hvem hun elskede over alt i Verden. Naar der var noget, hun holdt af, var hun altid overstrømmende i sin Kærlighed. —

Den gamle Overlægebolig, som Jensine Behrmann lod opføre, da hun udvidede sin Forretning.

Allerede Dagen efter deres Ankomst var Behrmann ude paa Farmen, og han opdagede straks, at her var noget at gøre for ham, et saa rigt Jagtrevier havde han endnu aldrig set. Og nu gik der vel næppe en Dag, uden han var ude med Bøssen eller han paa en lang Ridetur besøgte de nærmeste Naboer: Englændere,

Tyskere, Svenskere, Nordmænd og Danskere, og hænde kunde det, han slog sig ned et Par Dage hos de jævne Settlere.

En Dag stod han pludselig over for en Rødhud i fuld Krigsmaling, der stirrede paa ham med et gennemtrængende Blik. Behrmann tiltalte ham paa Engelsk, men fik ikke Svar, og Indianeren vendte om og red tilbage til Skoven.

Under sine Jagtture stod Behrmann ikke sjælden over for Dyr, han ikke kendte noget til. En Dag skød han en Skunk, et amerikansk Stinkdyr. Han var ikke forsigtig nok med at haandtere det ildelugtende Dyr, idet han bar det hjem paa sine Skuldre. Hans Tøj kom til at lugte helt forfærdeligt af Skunken, saa han var ikke til at være i Nærheden af. Naar man vilde finde ham uden for Huset, behøvede man kun at bruge sin Lugtesans for at komme paa det rette Spor.

Et helt Aar blev Behrmann og Hustru i Amerika til stor Glæde for Laage og Frederikke og ikke mindst for deres Søn Christian, der tidligere var udvandret, og hvis Bryllup med en ung svensk Pige de overværede. —

Egentlig var det nok Meningen fra Begyndelsen, at de vilde blive i Amerika. De havde jo intet at komme hjem efter, da baade Forretningen og Ejendommen var solgt til en Manufakturhandler Bursche. Men Jensine længtes mere og mere efter Danmark og sine gamle Omgangsvener i Odder. Og hen paa Sommeren 1886 rejste de hjem med Sindet fuld af mangfoldige Oplevelser, som de levede længe paa og fortalte i mangt et Vennelag. Men, hvor de længtes til Amerika igen, alt var lige som forandret herhjemme — og saa smaat. Behrmann kunde ikke rigtig finde sig til Rette, og der var en Tid alvorlig Tale om atter at rejse derover og blive der for bestandig. Men saa kom der i 1888 Brev fra Frederikke og Laage, at de havde faaet en lille Søn, og at de tænkte saa smaat paa at gøre en Rejse hjem til Odder for at præ-

senterer den yngste Udgave af Familien. Det lavede svært op, og i Vinteren 1890—91 var de hjemme hos de gamle. Forøvrigt blev Rejsen ikke nogen Lystrejse. Frederikke blev syg og laa den meste Tid af Vinteren paa Sygehuset i Odder. Ogsaa Laage blev syg og laa paa Sygehuset et Par Uger. Men trods Sygdom blev det alligevel en dejlig Tid for de gamle at have baade Børn og Børnebørn hjemme, og Tanken om for bestandig at rejse til Amerika trængtes foreløbig i Baggrunden. Som Foraaret nærmede sig, blev det bedre og bedre med Frederikke, saa hun mod Slutningen af deres Besøg i Hjemmet kunde være med i de mange festlige Besøg hos deres Venner i Odder.

Men Dagen kom, da der skulde siges Farvel, og det følte svært for baade de gamle og unge at komme over. Det var ligesom begge Parter havde en Forudfølelse af, at det var sidste Gang, de saa hinanden. Laage skriver i et Brev til mig, at den Dag glemte de aldrig. Den Dag, de rejste, sang de sammen: »Herrens Venner ingen Sinde, mødes skal for sidste Gang«, Behrmann bad et Fadervor og udtalte Velsignelsesordene. De følte det saa svært, saa de maatte søge Trøst hos Gud i Himlen. Kort Tid efter de var rejst, sagde Behrmann en Aften til sin Hustru: »Underlig nok at vi ikke rejste med dem!« »Nej«, sagde Jensine, »vi maa blive herhjemme, jeg tror ikke rigtig, jeg kunde dø i Fred derovre i det fremmede Land«. — Mon ikke Jensine her har udtalt den Tanke, som saa mange gamle har haft, naar de alligevel ikke rejste over til det fjerne Land, trods Længsel efter Børn og Børnebørn?

Købmd. Behrmann og Hustru boede paa deres gamle Dage til Leje i »Slippen«, i det Hus, hvor Odders første Telefoncentral blev installeret, og hvor senere Slagter Fehsted kom til at bo. Længe levede de ikke sammen, allerede 1893 døde Madam Behrmann, som hun blev kaldt, og nu blev der for Alvor tomt for den gamle Behrmann. Vel havde han Venner, som han besøgte, men han gik alligevel saa alene rundt i sine Stuer, der var noget han savnede: Jensines Humør og Børnene derovre i det fjerne Land.

Forretningsfører Carl Gustav Nielsen, Kbhvn., en Bror til Alfred Nielsen, Sander Enggaard, har i et Brev fortalt mig levende om Behrmanns sidste Aar.

C. G. Niensens Mor var først i Halvfemserne Leder af Telefoncentralen og boede i samme Hus som Behrmanns. Dette førte til, at hun og hendes Søn blev nære Venner af Ægteparret Behrmann. C. G. Nielsen skriver saaledes: Mor plejede gamle Madame Behrmann saa godt hun kunde, og efter hendes Død blev Mor en Slags Husholderske for Behrmann, gjorde rent hos ham, og han spiste hos os.

Men efterhaanden blev det for svært for Mor, hun skulde jo først passe Telefонтjenesten, og da Behrmann følte sig gammel og begyndte at skranke lidt, overtalte han Mor til at opgive sin Stilling og kun være hans Husbestyrerinde; gik hun ind paa dette, vilde han sikre hende en testamentarisk Gave paa 3000 Kr. For disse Penge købte Mor et Hus i »Slippen«, hvortil ogsaa Behrmann flyttede. — Dette skete i 1896, men i 1897 døde P. A. Behrmann. Underligt nok kom i Dødsøjeblikket hans bedste Ven for at se til ham, det var gamle Forvalter Thomsen fra Rathlousdal, en sjælden fin og nobel Mand«. Endnu en Gang flyttede gamle Behrmann, men denne Gang var det op paa Kirkegaarden, hvor jo ogsaa hans Hustru ligger begravet. Graven er sløjft, Stenen er væk, og Mindet om to af Odder Bys gode og interessante Mennesker er ved at forsvinde. —

Ogsaa deres Datter, Frederikke, og hendes Mand E. A. E. Laage er nu døde; men deres Minde lever stærkt endnu blandt de danske i Amerika. Han har med sine rige Evner og store Indflydelse hjulpet mange danske Mænd og Kvinder, naar det gjaldt for dem at finde sig til Rette i det store frem-

mede Land. Hans Hus og Hjem stod aabent for enhver, der længtes efter dansk Aand og Liv. —

Omkring Aarhundredskiftet flyttede Laage og hans Hustru til Staten Minnesota, hvor de købte 400 Acres i en samlet Farm for 6.500 Dollars. Naturen her var næsten dansk: Skov og Eng, Mark og Sø, og her følte de sig rigtig hjemme. Deres to Sønner dyrkede Jorden, selv bosatte de sig i Byen Osakis, hvor Laage blev baade Borgmester, Postmester, Direktør for Byens »First National Bank« og flere andre Tillidshverv. Men efter nogle Aars Ophold her, nødtes de atter til at flytte, fordi Frederikke ikke kunde taale Klimaet. Den store Sø, Lake Osakis, gjorde Luften kold og fugtig, saa hun kom til at lide frygteligt af Gigt. Lægen tilraadede dem straks at flytte længere Nord paa i Minnesota, hvor netop Danskere i saa stort Tal var bosat. Laage og Frederikke byggede sig en Villa i den danske By Askov, hvor de nu boede, saa længe de levede. Her skabte de atter et Hjem for skandinaviske Emigranter, her fik de ofte Besøg af den danske Digterpræst Adam Dan, Anton Kvist, Ludvig Mosbæk, og mange flere Danskere, der har betydet overordentmeget for dansk Liv og Kultur blandt danske i U. S. A. — I mer end 20 Aar boede de i Askov og levede her et rigt Liv med den danske Befolkning. Men 1934 den 7. Marts døde Frederikke efter en langvarig og haardnakket Influenza, svag som hun var i Forvejen, havde hun ikke Kræfter til at staa Sygdommen igennem.

Hun blev begravet paa den danske Kirkegaard i Osakis, og et stort Følge overværede hendes Jordefærd. I et Brev skriver Laage:

»Jeg savner hende meget; men jeg er jo dog den gode Gud saa taknemlig for, at jeg er rask og har kunnet pleje hende til det sidste. Jeg var hendes et og alt, til hvem hun støttede sig legemligt og aandeligt«. —

Endnu i nogle Aar levede Laage. Han solgte sin Villa i Askov og flyttede til sine Børn i Brooten, nær Osakis, Minnesota. — Han levede stærkt med i Forberedelserne til den anden Verdenskrig og det glædede ham meget, at hans Sønner stod fast forankret i Amerikas Demokrati, og at deres Tanker, ligesom hans, var henvendt paa Slægtens lille Land, Danmark, bag Atlanterhavet i Øst.

Men midt under Krigen døde Laage og blev begravet ved Siden af sin Hustru.

Aarhus Vandværks Historie.

Af
Vandværksdirektør, Civilingeniør
Erik Frederiksen.

Omraadet omkring Aarhus er først beboet i den sidste Del af den ældre Stenalder, og talrige Fund viser, at de første Bopladsler alle har ligget i Nærheden af de Fjorde, der dengang fandtes ved Brabrand og Egaa. De ældste Bopladsler fandtes næsten altid ved et Vandløb, en Sø eller en Kilde, senere fandt man paa at grave Brønde, medens det, vi nu forstaar ved en samlet Vandforsyning, et Vandværk, først opstod, efterhaanden som den voksende Bebyggelse og den dermed forbundne Udvikling af Næringslivet nødvendigjorde en bedre og rigeligere Forsyning af Vand.

En af de mest kendte Bopladsler er den i 1900 af Aarhus Vandværk fundne Boplads ved Rugholm, umiddelbart Øst for Brabrand Sø.*)

Minder om en Boplads fra Vikingetiden er konstateret ved Borrebækkens og Vennelystbækkens Udløb i Havet gennem den daværende Smedegyde, hvor nu Kystvejen Nr. 29 er beliggende.

Først sent hører man Tale om de første Brønde i den spredte Bebyggelse, der efterhaanden opstod ved Aarhusaaens Udløb. En gammel stensat Brønd fra Middelalderen er fundet ved Udgravning paa Bispetorvet, beliggende i det gamle Kapitelhus. Kendt er ogsaa en nærliggende Brønd, beliggende paa det Sted, hvor de katolske Bisper havde deres Residens. Blandt Brønde fra Renaissancetiden kendes en Brønd tæt ved Immervad, der hvor nu »Centrum« er beliggende. Af senere Brønde kan bl. a. nævnes en Brønd i S. M. Holsts Gaard, Frederiksgade 81. Bundrammen til denne Brønd, bestaaende af Ege-træsplanker med Spunsvægge ligeledes af Eg, findes opbevaret i Købstadsmuseet »Den gamle By«. Mange andre Brønde, ogsaa Fællesbrønde til flere Gaarde, er fundet i Byen, men kun enkelte er i Brug den Dag i Dag.

Skønt Byen ligger i en Dal med Bakker paa begge Sider, er den fattig paa Kilder. Af gamle Kilder kan nævnes den saakaldt hellige Kilde, Nicolauskilden ved Strandvejen.

Ser man paa Forholdene ude i Europa, fandtes talrige Vidnesbyrd om det høje Stade, Vandforsyningen stod paa i Romerrigets Tid, men baade Vandledninger, Aquadukter og Vandreservoirer var forsømt eller lidet paaagtet under Folkevandringsstiden og den paafølgende Middelalder. Samtidig med, at Europa vaagnede til Forstaaelse af den Betydning, en god Vandforsyning har, mødte man ogsaa herhjemme de første Vidnesbyrd om noget i Retning af en samlet Vandforsyning.

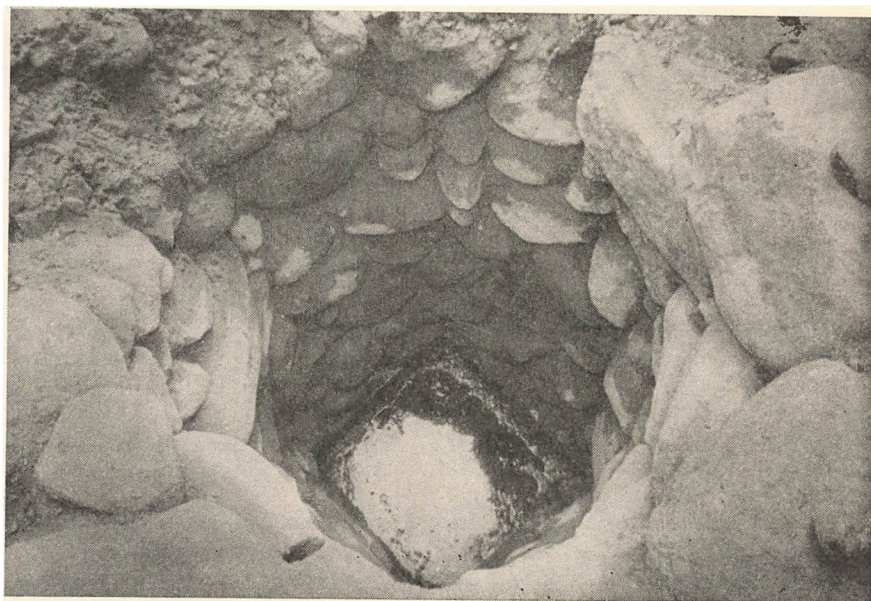
I København havde man saaledes omkring Aar 1500 den første offentlige Vandforsyning, og i 1580 blev Ledninger af Træ, Trærør eller Trærender ført ind til de saakaldte »Vandspring«. Ogsaa ude omkring i Landet har lignende

*) Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1906. S. 1-74.

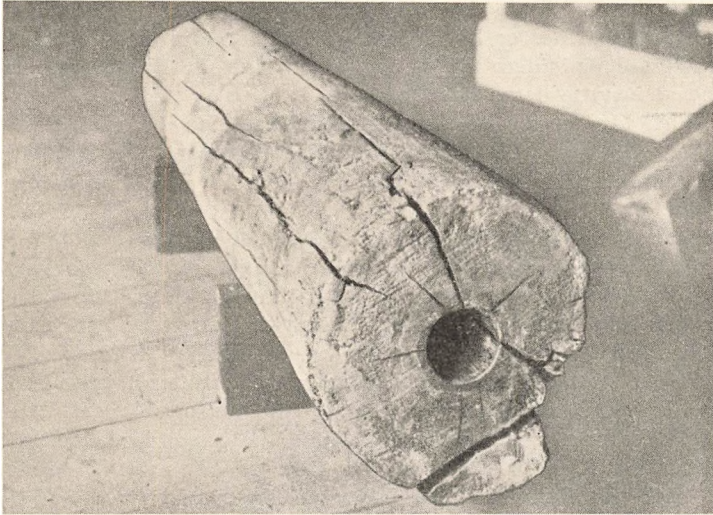
Middelalderbrønd fra Bispetorvet.

Forhold været kendt. I Kolding f. Eks. havde Dronning Dorthea foranlediget en Vandforsyning omkring 1548, og Frederik II paabød 1572 »Vandreder af Træstammer fra Bakken ved Harte Skov« ført ind til Byen. I Odense foranledigede Kongen ligeledes Anlægget af en »Vandkunst« med 3 Pumper, og ogsaa her var Ledningerne af udborede Træstammer.

Renaissancebrønd fra Fiskergade, hvor nu »Centrum« ligger.

I Aarhus har man fundet gamle Brønde og et enkelt Trærør, der lader formode, at Udviklingen her er foregaaet paa omtrent samme Maade som ved andre Steder og Bebyggelser i Landet. Man maa saaledes regne med, at de første Mennesker, der slog sig ned i et Bysamfund ved Aamundingen, hovedsagelig har klaret sig med de Kilder, hvoraf der endnu findes sparsomme

Trærør fundet ved Aaens Overdækning i 1938—39.

Rester eller blot Meddelelser tilbage, samt med det ferske Vand i Bække og Aaløb. Senere udførtes Brønde ved de enkelte Gaarde og paa særlige Pladser i Byen, de saakaldte Bybrønde.

I Brøndene eller ved Kilderne kunde Byens Befolkning hente sit Drikkevand, medens Tøjvask for største Delen er foregaaet ved Aa eller Bæk, hvor Vandet var blødere.

Endelig er der Mulighed for, at man ogsaa her i Aarhus har fordelt f. Eks. Kildevandet ved at føre det gennem Rørledninger af udborede Træstokke ind til forskellige Tapsteder.

I alle Tilfælde er der i 1938—39 fundet Trærør i Nærheden af Immervad i Aagade. Et Trærør herfra opbevares i »Den gamle By« og angives at stamme fra ca. 1800.

Det første Vandværk bliver til.

Efterhaanden som Byen voksede, har der naturligvis været stillet større og større Krav til Vandforsyningen, ogsaa i hygiejnisk Henseende, ikke mindst da de alvorlige Kolera-Epidemier omkring Midten af det 19. Aarhundrede begyndte at hjemsoge Landet.

Først meget sent har man i Aarhus arbejdet paa en samlet Vandforsyning, der længe efter, at Odense i 1853, Aalborg i 1854 og København i 1859 havde faaet Vandforsyning, blev til Virkelighed. Om Forholdene dengang vidner de Beretninger, som blev udgivet af den Komite, der i 1865 blev nedsat af Aarhus Kommunalbestyrelse med det Hverv: at undersøge, »hvorvidt og med hvilken Bekostning en Vandforsyning for Aarhus Købstad vilde kunne tilvejebringes«. Der staar bl. a.: »En meget stor Del af Byen har kun slet

eller utilstrækkeligt Vand« . . . »Dødeligheden i Aarhus, af hvis 1.091 Huse og Gaarde de 397 mangler Vand, og de 271 har slet Vand, er langt større end i Randers, hvor Vandet er godt, og i Odense og Aalborg, der har Vandværk«. . . »Koleraen, der to Gange har hjemsøgt Byen og navnlig de Kvarterer, der har slet Drikkevand, har kostet 276 Menneskeliv og medført en Udgift for Byen af 19.956 Rdlr. 2 Mk. 15 Sk., medens den ikke fik Rodfæste i Odense, der har haft Vandledning siden 1853, og heller ikke har hjemsøgt København og Aalborg, efter at der er blevet anlagt Vandværker i disse Byer.«

Man udtalte endvidere Frygt for, at en Mængde Ejendomme vilde fortsætte med at benytte deres Brønde.

Det Forhold, der fik afgørende Indflydelse paa Anlægget af det første Vandværk i Byen, var imidlertid den stadige Fare for Koleraepidemier, idet Dødeligheden i Aarhus var meget høj, og Faren for Infektion netop gennem Vandet var stor.

Komiteen gjorde ogsaa opmærksom paa, at et Vandværk vilde formindske Tabene ved Ildsvaade og desuden gøre de muligt at drive mange Næringsbrug, som nu delvis var forbudt eller ikke havde Mulighed for at eksistere. Samtidig fremkom Komiteen med et Forslag til Udnyttelse af Aaen efter Planer og Overslag udarbejdede af Ingeniørerne English & Hansen. Planerne gik ud paa at indtage Vandet fra Aarhus Aa Vest for Bryggeriet Ceres og efter engelsk Forbillede at pumpe dette op paa højtbliggende Filtre mellem Viborg og Silkeborg Landevej. Herfra kunde Vandet saa fordeles til Beboerne.

Civilingeniør P. B. Obel gjorde dog opmærksom paa Muligheden for at faa Vand til Byens Forsyning fra Højderne omkring Aarhus Syd for Byen ude ved Silistria og Varna. Kommunalbestyrelsen kunde ved Behandlingen af de to Forslag imidlertid ikke blive enig om de dermed forbundne Bekostninger og var ængstelig for et Underskud, som maatte dækkes ved Ligning paa Skatteyderne. Civilingeniør Obel fik da en Frist paa 3 Maaneder til at undersøge, om der kunde tilvejebringes Vandforsyning som af ham foreslaaet, og English & Hansen's Projekt blev nærmere overvejet, ikke mindst i Forbindelse med Spørgsmaalet om den Godtgørelse, der skulde tilstilles Møller Weis, som dengang havde Ret til Benyttelse af Vand fra Aaen.

Man henvendte sig til Københavns Vandinspektør, V. Poulsen, som imidlertid foreslog, at man ved Hjælp af artetiske Boringer søgte at finde Vand i Nærheden af Aaen. Disse Boringer blev udført omkring 1867 paa 4 forskellige Steder, men blev dog alle resultatløse, fordi Undergrunden tæt under Terrænet viste sig at bestaa af Brunkulsler med underliggende fedt Tertiærler uden vandførende Lag.

Projektet vedrørende en Højtryksvandforsyning ind til Byen enten fra Silistria Mølle eller fra de Vandløb, der drev Stampemøllen i Marselisborg Skov, viste sig heller ikke tilfredsstillende.

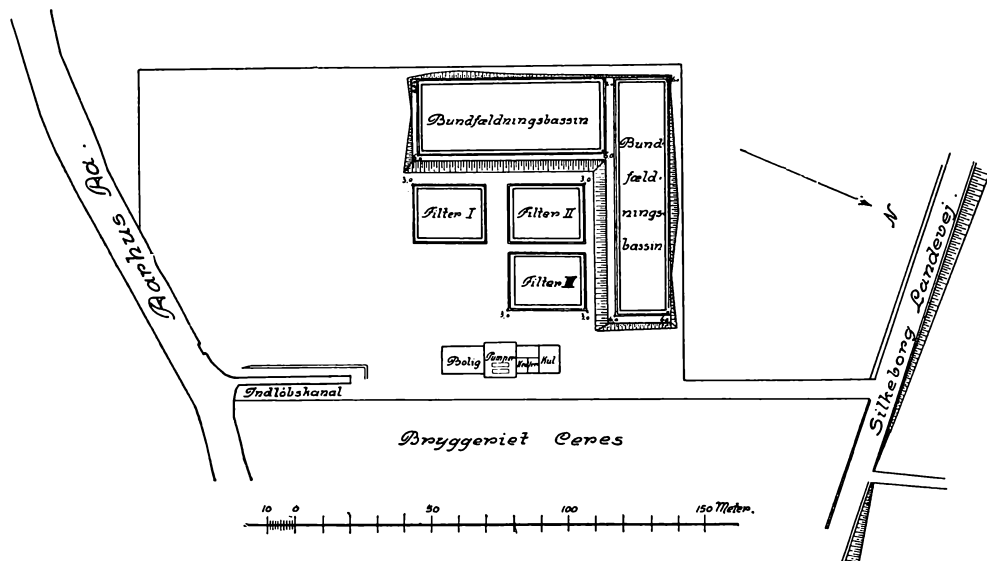
Endelig modtog Kommunalbestyrelsen en Skrivelse fra Fysikus Weis, hvori han bestemt udtalte sig mod Planen om at forsyne Byen med Vand fra Silistria Møllebæk, som hverken kunde yde tilstrækkeligt eller godt Vand. Han tilraadede derimod at tage Vand fra Mølleaaen, Aarhus Aa, hvor Vandmængden var større og Vandet betydeligt renere.

Det nye Udvalg, der i 1869 blev nedsat, foreslog alligevel Marselisborgprojektet paabegyndt snarest, skønt de i Sommertiden foretagne Maalinger havde vist, at Vandmængden svigtede i samtlige Bække.

Først efter mange bevægede Møder i Byraadet lykkedes det den 16. Juni 1870 at faa vedtaget Anlægget af et Vandværk ved Mølleaaen, idet dette baade økonomisk og vandmæssigt var at foretrække for Marselisborgprojektet.

Med Ejeren af Aarhus Mølle var der afsluttet en foreløbig Overenskomst om at afstaa det til Driften af Vandværket nødvendige Vand for en Betaling een Gang for alle af 14.800 Rdlr. Den i Slusebroen værende Grundbjælke skulde bibeholdes som det faste Værn mod Havvand, og Klapsluser anbringes, hvis Vandet blev givet frit Løb.

Ingeniør Obel, der i Mellemtiden var ansat som Stads- og Havneingeniør i Aarhus, blev valgt til at udarbejde de endelige Planer for Vandværket.

Situationsplan af Vandværket 1872.

Dette skulde udføres med Dampmaskiner, tilhørende Dampkedler og Vandpumper fra et engelsk Firma. Aavandet skulde oppumpes til et nærliggende Bundfældningsbassin og derefter sendes over Langsomsandfiltre til Renvandsbeholderen. Herfra skulde det oppumpes i Fordelingsledninger direkte til Beboelsesejendommene og en Højdebeholder.

Den 2. November 1871 vedtoges Regulativet for Betalingen af Vandet, og Kommunen paatog sig herefter at føre Vand hen til hver Ejendom, der laa i Nærheden af den offentlige Vandledning. For den første Hane der blev anbragt, skulde betales en aarlig Vandafgift, der fastsattes til 2½ Rdlr., naar Ejendommens Assurancesum var under 500 Rdlr., jævnt stigende til 24 Rdlr., derefter faldende. For hver Vandhane, der blev anbragt ud over een, betaltes yderligere en Afgift af 2 Rdlr. pr. Aar. Vand til Næringsbrug betaltes med 16 Sk. for hver 100 Tønder med Rabat for større Forbrug.

Dette længe savnede og efterhaanden haardt tiltrængte Vandværk blev aabnet for Drift den 8. December 1872.

Den artesiske Vandforsyning.

Aavandsanlægget klarede Vandforsyningen til Aarhus i over 25 Aar, idet dog nye Dampmaskiner maatte opstilles og Lednings- og Beholderanlæg udvides svarende til den voksende Bys Krav. Paa vedføjede Kurve ser man Indbyggerantallets Vækst og den overordentlig stærke Stigning i Vandforbruget.

Paa Grund af Byens Beliggenhed i Dalsænkningen og den tiltagende Bebyggelse op ad Højderne ved Christiansbjerg nordpaa i Byen maatte der

efterhaanden indrettes endnu en Trykzone, saaledes at I. Zone i Dalen fik Vand fra en Højdebeholder i Kote + 51 m, og en ny II. Trykzone i 1886 blev bygget med Højdebeholder i Kote + 68 m.

Der var ved at komme Fart i Udviklingen i Aarhus, og stadig maatte Anlægene udvides samtidig med, at man foretog forskellige Undersøgelser-

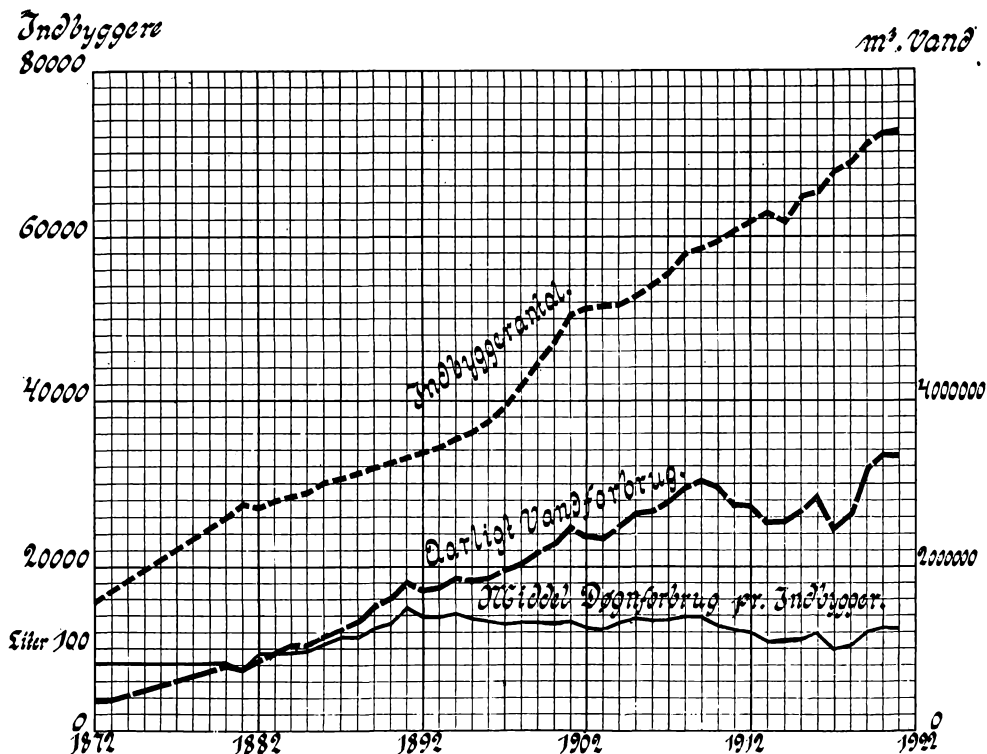

Diagram over Vandforbrug og Indbyggerantal 1873-1922.

boringer for at prøve paa at finde tilstrækkeligt Grundvand. Grundvandet er i Almindelighed haardere end Aavand, men det er i Modsætning hertil baade renere og køligere og har en mere ensartet Temperatur. Vandet behøver derfor ingen Bundfældning og ofte kun en enkelt Rensning ved Iltning og Filtrering.

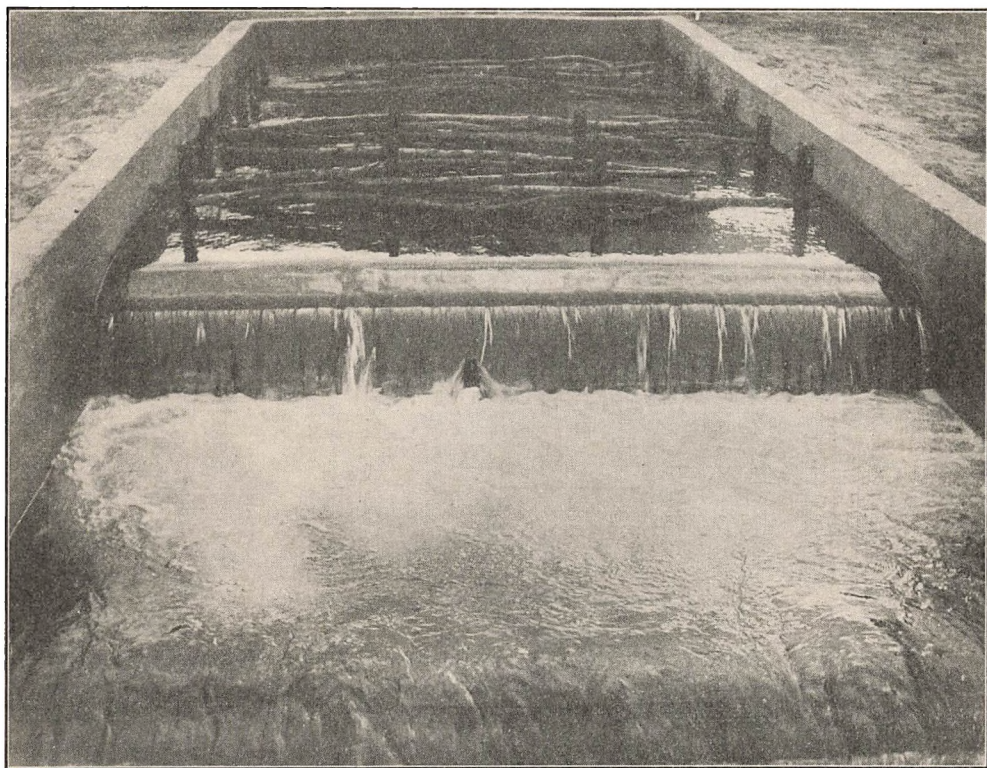
De Boringer, der blev nedsat i 1867 ved Vandværket og i 1877 i Marselisborg Skov, gav imidlertid intet Resultat. Ogsaa den dybeste Boring hidtil paa Aarhussegnen, der blev udført i 1890 paa Bryggeriet Ceres' Grund til en Dybde af 700 Fod, kom ned i det tidligere omtalte fede Tertiærler, der begynde tæt under Terrænet og fortsatte i hele Dybden.

Da man saaledes ikke mente, at der var nogen Mulighed for at faa Vand i Byens umiddelbare Nærhed, blev Undersøgelserne fortsat længere inde i Aarhusdalen baade Nord og Syd for Brabrand Sø. Boringerne, der udførtes i 1895-96 efter den mortensenske Skylleboringemetode, gav Nord for Brabrand Sø et gunstigt Resultat, men man opgav dog at placere et Anlæg her af Frygt for at tage Vandet fra Brabrand By.

Heldigvis viste det sig, at Boringerne Syd for Søen ved Stautrup St. indeholdt overordentlig rige vandførende Lag, og da Boringerne havde Vandspejl

over Terræn med Fald med Bugten, sluttede man heraf, at der maatte gaa en underjordisk Strøm under Brabrand Sø og ud mod Aarhusbugten.

Omkring Aarhundredskiftet blev der da i Staurup udført indtil 100 Boringer, der ved frit Overløb gav ca. 10.000 m³ pr. Døgn. I 1902 kunde dette

Sandfang i Staurup.

Vand ledes ind til Filteranlægget ved Silkeborg Landevej gennem en 7,5 km lang Betonledning 33" i Diameter.

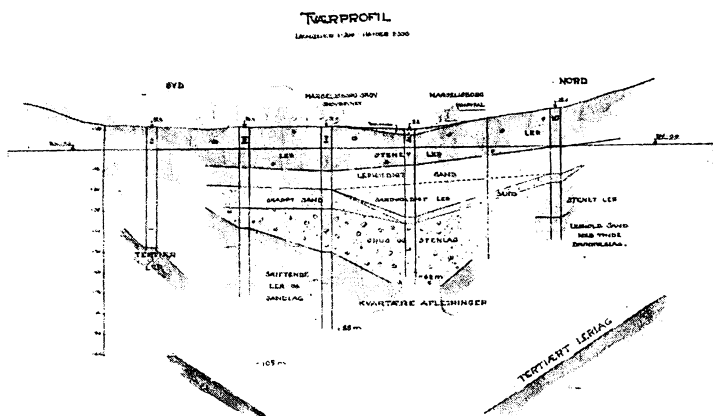
Med rigeligt og godt Drikkevand var Aarhus nu forsynet en Tid fremover, men Byen voksede hurtigt. Indbyggerantallet, der i 1872 var ca. 17.000, var i 1902 steget til 50.000. Samtidig var Vandforbruget steget endnu stærkere fra ca. 400.000 til 2,5 Mill. m³ pr. Aar.

Indbyggerantallets Vækst og den stigende Bebyggelse i den nordlige Bydel gjorde det nødvendigt allerede i 1907—08 at indrette endnu en Trykzone her. Til denne byggedes Vandtaarnet ved Niels Ebbesens Vej (Randersvej) med højeste Vandspejl i Kote + 106 m.

I 1908—12 skete en meget væsentlig Ændring i Betalingsmaaden for Vand, idet der blev indført Vandmaalere paa alle Ejendomme i Byen, saaledes at Betalingen fremtidig foregik efter Maaler.

Vandmængden fra Boringerne i Staurup, der stadig maatte fornyes, aftog efterhaanden, hvorfor det fra 1921 blev nødvendigt at udvinde Vand ved Op-pumpning fra Boringerne. Fra den Tid var Aavandet kun Reserve for Byens Vandforsyning, men det skulde snart faa en anden Opgave. Flere af Byens

større Fabrikker, bl. a. Aarhus Oliefabrik og Otto Mønsted, anmodede i 1918 Vandværket om at udføre et Anlæg til fortsat Udnyttelse af Aavandet. Da Aavand er blødere end Kildevand, var det velegnet til teknisk Brug for forskellige af Byens Virksomheder. Dette Aavandsværk blev da indrettet med et særskilt Ledningsnet og placeret paa Vandværkets Areal ved Silkeborgvej. Større Udvidelser og Moderniseringer er iøvrigt ikke foregaaet, før man i 1930—33 ved geologiske og hydrologiske Undersøgelser i Aarhusdalen fik bedre Forstaaelse af den Betydning, Dalen havde for Aarhus Vandforsyning.

Tværsnit over Dalsænkningen ved Skovbrynet.*)

I Almindelighed maa man sige, at Forholdene fra Naturens Side ligger aldeles enestaaende saavel for Aarhus som for mange andre østjydske Byer. Drikkevandet, som en moderne By har Brug for, stammer i første Række fra Nedbøren, og denne er her saa rigelig, at der alene paa det Omraade, der har Fald mod Aarhus Aa, falder saa meget Vand, at det er nok til at forsyne hele Danmarks Befolkning med baade Drikke- og Husholdningsvand. Noget af Nedbøren fordamper, og noget løber overfladisk af, men da dette kun er en mindre Del af Nedbøren, maa Resten, der trænger ned gennem Jorden, ogsaa have et Afløb, f. Eks. et Sted ude i Bugten. Uden at komme nærmere ind paa de geologiske og hydrologiske Betragtninger, Vandforsyningen gjorde gældende, maa man dog nævne Opdagelsen af den store og imponerende Dal, der i Fortsættelse af den tidligere kendte viste sig at ligge under Dalsænkningen og Brabrand Sø, men i dens videre Forløb ikke under Aaen, men under Skovbrynet i den sydlige Del af Aarhus. Dalen er af gammel Oprindelse, et Brud, maaske en Gravsænkning i Kalkundergrunden dækket af et mægtigt Tertiærslag. Denne Dalsænkning har Isen benyttet sig af, idet der i Afsmeltningensperiode opstod en Tunneldal under Isens Tilbagetrækning. Denne Tunneldal, der var flere Kilometer bred og flere Hundrede Meter dyb (Vandværkets dybeste Boring er 176 m), blev opfyldt forneden af renskyllede Materialer af Sand, Grus og Sten, efterhaanden finere opefter. Det finere Sand lejredes længst mod Vest og maatte derfor ved Isens Tilbagetrækning mod Øst efterhaanden ogsaa overlejre de grovere Materialer her. Endelig blev Dalen foroven udfyldt af det Kvartærler, der hidrørte fra Nedsmeltningen af den over-

*) Boring Nr. 4 er senere fortsat til 109 m u. T. til et nyt groft Gruslag, der ikke blev gennemboet.

liggende Is. Det blev da klart, at disse vandførende Lag i Undergrunden dannede et mægtigt drænende Lag, hvorfra Grundvandet fra de omliggende Højder og Omraader langt mod Vest nu søgte ud mod et eller andet Udløb under Havbunden.

I 1930 kneb det stærkt med at fremskaffe den nødvendige Vandmængde til Byen, og da man vægrede sig ved at betale en ny og lang Kildevands-

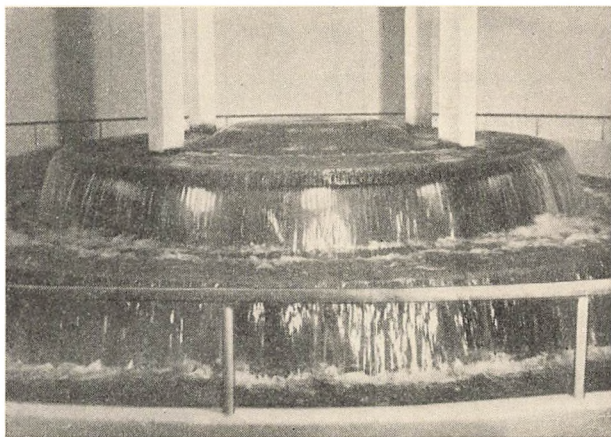

— Gamle Kildevandsledning. - - - - 700 mm Trykledning.

ledning, foreslog Vandforsyningen at undersøge Mulighederne for at finde Dalen ved Skovbrynet og udvinde Vand paa dette Sted. Forholdene viste sig paa Trods af tidligere Undersøgelser helt igenem at svare til de Tanker, man havde gjort sig, og et nyt elektrisk betjent Værk, Marselisborgværket, blev udført her inde og indviet i 1934. Kapaciteten var paa 3—5000 m³ pr. Døgn eller over 1 Mill. m³ pr. Aar. Dette Værk gavnede ikke blot Vandtrykket i den sydlige Bydel, men Vandforsyningen i det hele taget. Efter dette heldige Resultat besluttede man snarest muligt at udvide og modernisere det gamle Boringsanlæg i Staurup 6 km inde i Landet, hvor man efterhaanden erstattede de mange smaa Boringer med i alt 12 store Boringer. Disse førtes i Dybden ned til det grovere Lag, der ogsaa her fandtes under de tidligere kendte, finere Sandlag.

Det nye Boringsanlæg blev udført med moderne Redskaber og efter Tørboringemetoden, hvorved man bedre end med Skylleboring var i Stand til at bedømme de Jordlag, man kom igennem. Det var saaledes muligt at udbygge Boringerne med moderne Gruskastnings- eller Gruspakningsfiltre med langt større Nyttevirkning end de tidligere Boringer.

Efter Undersøgelserne i Dalen kunde man i 1934 anmode Amtmanden om at nedsætte en Landvæsenskommission, der i Henhold til Loven af 1926 om Vandindvinding skulde sikre Aarhus Vandværk Ret til fra Dalsænkningen at at indvinde ialt 9 Mill. m³ om Aaret. Denne Kommission gav den ønskede Tilladelse ved Kendelse af 27. April 1940. Samtidig med denne Kommissions Arbejde havde man i 1938—40 udført et nyt Boringsanlæg ved Constantinsborg 2 km Vest for Stautrup med en Vandindvinding paa omkring 1 Mill. m³

Moderne Iltuingsanlæg 1940.

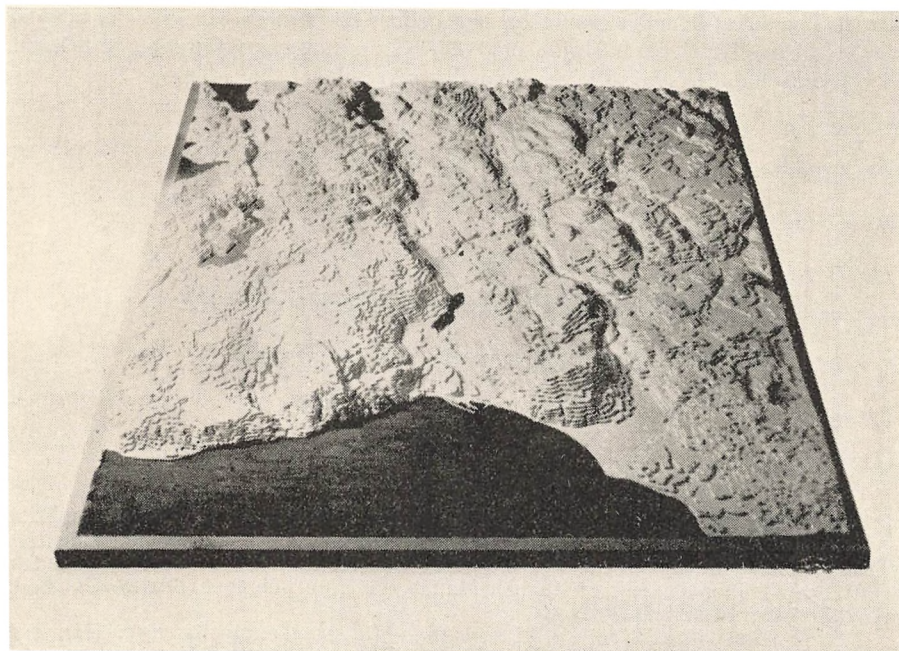
om Aaret. Vandet blev gennem en ny Ledning tilsluttet den gamle Betonledning, der førte ind til Filtrene paa det gamle Værk ved Silkeborgvej.

Endelig i Marts 1942 kunde et nyt moderne Vandværk indvies i Stautrup. Værket var bygget paa Basis af det nye Boringsanlæg, men efter helt moderne Principper med Hurtigfiltre uden Forfiltre og med elektrisk og delvis automatisk Pumpeanlæg. Gennem en 700 mm Højtryksledning af Staal pumpedes Vandet ind til I. Trykzones Beholder i Byen. Værkets Kapacitet var ca. 12,000 m³ pr. Døgn eller godt 4 Mill. m³ om Aaret. Vandet var af enestaaende Kvalitet med en passende Haardhed paa ca. 18°.

Paa dette Tidspunkt var Byen vokset til ialt 100,000 Indbyggere, og Vandforbruget var steget til ca. 6 Mill. m³ om Aaret eller netop den Vandmængde, man nu rigeligt var i Stand til at præstere fra Marselisborg, Constantinsborg og Stautrup. Nye Undersøgelser var forlængst udført længere inde i Dalen ved Aabo ca. 12 km fra Byen. Vandet havde Vandrejsning over Terræn, og Boringsanlægget her kunde i 1944 tilsluttes den gamle Betonledning, saaledes at Vandet her ude fra ved egen Kraft kunde levere 1,5—2 Mill. m³ om Aaret ind til Værket ved Silkeborgvej.

Dette var af særlig stor Betydning for Byen, idet det foregik under Krigens og Besættelsens Tid, hvor ikke mindst Vandspildet var overordentligt stort bl. a. paa Grund af de mange Brande forarsaget ved Schalburgtage. Den lange 400 mm Ledning fra Aabo til Constantinsborg maatte paa Grund af Materiale-mangel udføres af danske Træror paa en meget lang Strækning. Nævnes bør det ogsaa paa dette Sted, at Vandforsyningen samtidig undersøgte hele Byen med Boringer og ikke blot oprettede Reservestationer for Byens store Hospitaler, men ogsaa mindre Boringer og Brønde med Pumpeanlæg parat til at forsyne Befolkningen med Vand under en eventuel Nødssituation.

Mange geologiske og hydrologiske Fund er gjort af Vandforsyningen i Aarenes Løb, hvilket fremgaar af de forskellige Driftsberetninger. Ogsaa ved de nævnte Boringer i Byen lykkedes det at fastslaa Udstrækningen af den Forbindelse Stenalderhavet ved Brabrand i sin Tid havde ud til Aarhus-bugten. I Stedet for den tidligere Opfattelse af en ganske smal Forbindelse langs Aaløbet i Byen viste det sig, at der havde været en bred Forbindelse,

Terrainmodel over Aarhus Oplandsomraade.

der strækker sig fra Aaen i syd til en Linie omtrent der, hvor nu Nørregade ligger og videre mod Nordøst. Ovenpaa denne af Grus og Sten opfyldte Havbund er den gamle By anlagt,

Ved Vandværkets 75. Driftsaar i Decbr. 1947 var Byens samlede Indbyggerantal 111,270 og Vandforbruget incl. Aavand til Fabriksbrug steget til 8.485.500 m³ med et Maximumsforbrug pr. Døgn paa over 28.000 m³, men et nyt stort Vandværk baseret paa Oppumpning af Vand fra Aaboomraadet er under Bygning og vil inden 1950 helt kunne erstatte det gamle Anlæg ved Silkeborgvej.

Endelig er det i 1946 lykkedes Vandforsyningen at finde et nyt Indvindingsomraade ved Kasted Mose ca. 5 km fra Byen. Boringerne her giver et enestaaende godt Resultat, og en ny Landvæsenskommission kunde i 1949 give en foreløbig Tilladelse til Indvinding af ca. 3 Mill. m³ Vand.

Et nyt Vandværk er derfor projekteret herude, og Lægning af en ny 500 mm stor Trykledning ind til Byen er allerede under Arbejde. Det er en meget stor Fordel for Byen at faa et nyt Værk herude, dels ligger Vandspejlet højere, og Oppumpningen er billigere, dels forsynes Byen derigennem fra to forskellige Sider. Vandet vil endvidere her ude fra kunne oppumpes direkte til Forsyning af den stærkt voksende nordlige Bydel, der faar Vand fra II. og

III. Trykzone. Byen vil i Fremtiden takket være de nye Anlæg ikke blot blive forsynet med rigeligt og godt Vand, men med mere ensartet og mindre haardt Vand end tidligere.

Hvad Fremtiden angaar, har Vandforsyningsens Ledelse i Tide undersøgt de forskellige Muligheder for Indvinding af Vand til en endnu større By, og det er herved fastslaaet, at man uden Vanskelighed vil kunne forsyne en By paa ¼ Mill. Indbyggere med tilstrækkeligt Vand. Maaske maa man engang igen ty til Brugen af Overfladevand, og her ligger den Mulighed da nær at benytte Solbjerg Sø, der ligger i Højde med I. Trykzone og har rigeligt og godt Vand.

Byens Vandforsyning synes saaledes sikret for Fremtiden.

Udflytterne i Salten Skov.

Lidt om Beboerne i fire Slægtled.

Af Kristian P. Kristiansen.

II

I Huset paa Bakken Vest for Høgdalshus har der tidt været Ejerskifte. Rask Hus har boet her, han var en dygtig Arbejder. Om Vinteren huggede han Træ op til Vogne og lavede Træskovle og Skafter til Grebe, Skovle og Spader. Om Sommeren gravede han Mergel. Mange af de Mergelgrave, der findes rundt i Salten Skov, har han gravet.

Rask Hus var en Kraftkarl i sine unge Dage og en lystig Fyr. Han sad en Gang i Salten Kro tre Nætter og Dage i Rad og drak Kaffeponche og spiste røgede Aal til. Da han saa kom hjem til Konen, Kristine, var det ikke fri for, at hun var lidt sur, og hun klagede over, at hun aldrig fik Fornøjelser. Rask Hus svarede da: »Do ska katteme nok fo Fonyvels!« Han tændte syv Lys og satte dem i et Fad, trak derpaa Kristine ud af Sengen og bød hende op til Dans. Og enten hun vilde eller ej, maatte hun danse med Rask Hus i den bare Særk og med bare Fødder, medens Rask trampede med jernbeslaede Træsko paa Lergulvet. Hvorlænge Dansen gik, vides ikke; men Kristine sad ikke over en eneste Gang, og hun fik vistnok Fornøjelse nok. Efter Rask Hus boede Thøger Sørensen, Anton Jensen, Søren Enevoldsen, Jens Eriksen og Thomas Andersen der. Saa købte Entreprenør Mikkelsen Huset, han solgte det til Karl Mikkelsen. Nu beboes Huset af Mikkell Jensens Enke.

Længere henne paa Bakkens Skrænt ligger ogsaa et Hus, der har haft mange Beboere. Engang boede her Karl Murer, der var lige saa god til at fortælle Historier, som han var til at mure. Der boede ogsaa Sparre Rask, Rasmus Kragh. Rask Hus har ogsaa boet der, Frederik Løndal, Kristian Løndal og Entreprenør Mikkelsen, P. Jørgen Petersen, Peter Iversen og nu Svend Jensen.

Vest for ligger Hvidmosehus. I Mosen tæt ved groede der Kæruld eller Fynd, deraf Navnet. Her boede Peter Jensen. Han var kendt viden om som Dyrlæge. Han var meget søgt, særlig naar der var Vanskeligheder ved Køernes Kælvning. Men ogsaa mange andre Sygdomme hos Husdyr kunde han kurere, for Eksempel kunde han standse Blodgang hos Kvæg; men det skete dog ved at læse over det syge Dyr. Ellers holdt han sig til Dyrlægebogen, som han kunde udenad, (æ Bog sejer et no) var et meget brugt Udtryk af P. Jensen. Efter P. Jensen fik Sønnen Rasmus Petersen (Ras Pejersen) Gaarden. Han fik opdrættet en god Besætning og blev hestekørende, før var der kun Stude. Nu ejes Gaarden af Ras Pejersen Søn Arne Petersen, som har bygget nyt Ladehus og Kostald.

Ovenfor mod Syd ligger Petersminde. Her boede en Gang Søren Overgaard, han drev Købmandshandel. Søren Overgaard solgte Ejendommen til Niels Kristiansen fra Virklund. Jorden var den Gang ikke opdyrket, og der var kun en Ko, og den var der ikke Foder nok til, og der fandtes kun et lille Hus, og det var daarligt. Niels Kristian maatte tjene Udkommet ved at lave Træsko, (hvad han var dygtig til), indtil han fik Jorden mere opdyrket, saa han kunde føde en lille Besætning; men det gik kun langsomt fremad, for Jorden var træls og udsultet, og der skulde bygges Huse. Det lykkedes ham at faa bygget Stuehus og Lade og det gamle Hus restaureret, og han fik en ganske god Besætning og blev hestekørende.

Niels Kristiansen var i Besiddelse af en køn Sangstemme, og han brugte den meget baade hjemme og i Marken, naar han gik bagved Ploven. Og tidt gav Bakkerne og Skoven Genklang af hans Sang.

Der var særlig en Salme, han sang saa mange Gange. Det var Brorsons dejlige Salme:

Jeg vil mig Herren love, som alle mine Synder bar,
I Troen vil jeg det vove, til hannem mit Hjerter staar!
Der vil hans Navn jeg skrive og bære det til min Død,
Han kan min Sorrig fordrive og skille mig fra al Nød.

Niels Kristiansen afstod Ejendommen til sin Søn Kristian Kristiansen og flyttede selv over i det vestlige Hus, hvor han lavede Træsko indtil 14 Dage før sin Død. Niels Kristian og Ane Dehn var gæstfri Folk, og der samledes tit baade gamle og unge i Hjemmet. Kristian Kristiansen kunde heller ikke undvære lidt Bifortjeneste, han gik omkring og spillede lidt. Han troede, han kunde spille; men at det ikke passede, blev fastslaaet ved et Kaffegilde hos Mathias. Petersminde beboes nu af Rasmus Kristiansen.

Kristiansminde. Her boede Jens Mikkelsen, han kom fra Hvidmosebækker og købte Gaarden, som hørte til Salten Nedergaard. Efter Jens Mikkelsen fik Sønnen Mikkkel Jensen Gaarden. Han var en ualmindelig arbejdsom og dygtig Mand. Han var kendt viden om for sine gode Heste. Mikkkel Jensen solgte Gaarden til Sønnen Kristian Jensen, som fuldstændig har ombygget den.

Mosehus ligger ved en Mose. Der boede Rasmus Nielsen, ogsaa kaldet store Rask eller Rask o æ Bak. Rask havde tjent sig saa mange Penge ved at være Skovhugger, at han kunde købe 13 Tønder Land uopdyrket Jord af Niels Kristiansen, som han begyndte at opdyrke. Han afstod senere Ejendommen til Svigersønnen Søren Mikkelsen, som fuldførte Opdyrkingen, og flyttede Bygningerne et lille Stykke Vest paa, hvor de ligger nu. Nu bebos Mosehus af Rasmus Mikkelsen (Rask o æ Bak), som har delvis ombygget Bygningerne.

I det oprindelige Mosehus boede der efterhaanden mange Mennesker. Mikkkel Svinsø var en af dem. Han kom fra Addit. Han var en Slider af de gode gamle. Han kunde ogsaa spille Violin, svide Kul og tække med Lyng. Han var ualmindelig rask og spænstig. Da han var 70 Aar, var der ingen Dreng der kunde løbe fra ham. Nu er Huset nedrevet. Der staar nu kun nogle Æbletræer rundt om Stedet, hvor Huset har ligget.

Birkemosehus Nord for Mosehus. Der groede en Gang mange Birke-træer. Der boede Hans Pedersen eller Hans i Skoven. Han var en prægtig gammel Mand, fuld af muntre Indfald og Lystighed. Han kunde finde paa mange Kunster, som kunde more enhver. Han kunde ogsaa flikke lidt paa mange Ting, ellers lavede han Tybotræsko til Fiskernes Træskostøvler.

Hans var Enkemand og holdt Husholderske. Met' var en af dem, hun var hos ham i mange Aar. Saa kom Kristiane, som blev, til Hans døde. Kristiane kunde ikke taale at være ene i Stue med Brændevin, og hun kiggede tit lovlig dybt i Hanses Beholdning af denne Vare, hvad der afstedkom mange Scener. Engang Hans bebrejdede hende, at hun var fuld, svor hun en dyr Ed paa, at det var Løgn, hvorefter Hans holdt et Spejl for hende og sagde: »Se selv, hvor fuld du er!« Nu blev Kristiane rasende, hun spurtede over til Ane Dehn og klagede over den uforskammede Beskyldning. Nu vilde hun rejse, og nu vilde hun hjem at pakke. Lidt efter kom Hans: Om Ane ikke kunde komme at snakke hende til Fornuft, og det lykkedes; og Hans udfoldede ved denne Lejlighed sine Talegaver og al sin Opfindsomhed for at formilde Kristiane ved at fortælle nogle grumme Historier.

Nu er Birkemosehus ikke mere. Der staar nogle Blommetræer ved Stedet, og der ligger et Træ »Hans-Træet«, som er blevet forbandet af mange for sin sure og bedske Frugt. Nu ejes Stedet af Jens og Peter Jensen Høgdaal.

Marienlyst ligger Syd for Rodelundvejen. Der boede Anders Nielsen, berømt som en stor Hestekender. Gaarden ejes nu af Niels og Laurs Andersen, som har restaureret Bygningerne.

Staldtimmerhøj: Der groede en Gang Tømmer til Stalde, deraf Navnet.

Paa den østlige Lod af Staldtimmerhøj, som er skilt fra senest, byggede Niels Rasmussen fra Glarbo, senere kaldet Niels Øgaard. Nu ejes Ejendommen af Ansgar Hansen, som har forbedret den og Besætningen i betydelig Grad, ligesom han har bygget solide Bygninger. Iøvrigt driver han en god Vognmandsforretning.

Paa den mellemste Staldtimmerhøj boede Laurs Øgaard. Ejendommen skiftede Ejer flere Gange, indtil den kom i Holger Hansens Besiddelse; han har bygget nyt Stuehus og sat Marken i fortrinlig Stand.

Paa den vestlige Staldtimmerhøj boede Niels Hjort. Han solgte Ejendommen til Niels Madsen (Køge), der var en dygtig Mand, han byggede ny Kostald og forbedrede Besætningen samt købte mere Jord Syd for Bækken; det sidste fra Salten Overgaard, henlaa uopdyrket. Køge var hjemvendt Amerikaner og kunde fortælle utrolige Historier om sine rystende Oplevelser i det vilde Vesten.

Niels Køge solgte Ejendommen til Anker Grotkær, som byggede nyt Stuehus, og senere afhændede den til Wendelbo Hoeck, som nu beboer Stedet.

Plejlvad. Der groede i sin Tid Træer, hvoraf man fik Slagvol og Haandvol til Plejle, deraf Navnet. Der boede en Gang Kren i Plejlvad, om hvem der fortalte, at han gerne vilde drikke Punch, men helst naar andre betalte. Naar han var paa Kroen, sad han og halvsov, men vaagnede op imellem og udbrød: »Foer vi noj? Helsen vil a te o hjem. Mi Brove Soren ga ves den sidst«.

Kren afstod Gaarden til Sønnen Rask. Rask solgte Gaarden til Thøger Jakobsen fra Tvilum. Thøger solgte Gaarden til Søren Karl Kristensen, som satte Skik paa baade Jord og Bygninger. Nu ejes Plejlvad af Marius Kristensen.

Espelund har faaet Navnet efter Espetræerne, som engang groede der. Knudlund er et Knudepunkt, hvor fire Veje gaar til og fra.

En Oplysning om Randers-Ryevejen.

I »Østjydske Hjemstavn« 1946 skrev jeg om den gamle Landevej fra Randers til Rye og bemærkede da: »Ved Oustrupgaardene svinger Vejen tilhøjre udenom en Mose og har derefter vistnok fortsat direkte til Røgen uden det Knæk, den nu har«. Imidlertid fik jeg i November 1946 Brev fra Hr. Gaardejer Joh. Dein i Røgen, der henledte min Opmærksomhed paa nogle Vejspor i Røgen Skov (forhen kaldet Hunskov). Hr. Dein skriver:

»Efter Oplysningerne i Deres Artikel tvivler jeg ikke et Øjeblik paa, at vi her i Røgen Skov igen finder den gamle Hovedvej (ogsaa Hulveje med Retning Syd-Nord). Fra det nordlige af Røgen Skov har den sikkert gaaet over Røgen Præstegaards Mark og her ind til Røgen By«.

I samme Brev fortæller Hr. Dein noget andet, som er af Interesse i dette Tilfælde: »Saa vil jeg ogsaa fortælle Dem, at engang jeg gik i Marken, trak det op til Militærøvelser (Rytteriet), og jeg traf da paa de ledende Officerer, som holdt paa Bakken paa den gamle Vej her paa Oustrupmarken, omtrent paa samme Sted, hvor De har staaet og tegnet Vejen over Engen og op gennem Sorring Skov (Aarbogen Side 101). Den ældste af Officererne sagde da til mig: »Kan De forklare mig, hvorfor denne her daarlige Vej er optegnet med tyk Streg paa mit Kort?« — Officeren vidste ikke, at det var en gammel, forlængst nedlagt Landevej.

Hulvejene i Røgen Skov eller Hunskov, som Joh. Dein omtaler, har jeg siden beset og fundet dem ægte nok. Naar man fra Oustruplund gaar ad den Kirkesti eller Skovvej, der fører gennem Skoven fra Syd til Nord, ligger de et kort Stykke tilvenstre.

Jeg har aldrig rigtigt kunnet forsone mig med det skarpe Knæk af Vejen fra Oustrup til Røgen, da den gamle Vej jo maatte gaa mere direkte; men nu kan jeg altsaa lade dette Knæk faa Rejsepas til Fordel for Vejsporene i Røgen Skov.

Chr. Heilskov.

Den hellige Kilde ved Skellerup.

Af Ulrik Balslev.

I Linaa Sogn har der været 3 Helligkilder: Tyrens Hul ved Mollerup, Bjars Kilde ved Bjarup Kirkeruin og en tredie Nord for Skellerup By. Her paa Gaardejer Peder Pedersens Mark paa Toppen af en Bakke har der i Mands Minde kunnet ses en Brønd med stærkt Væld i. Den var sat af Kampesten, men var efterhaanden blevet stærkt forfalden, hvorfor Ejeren nylig har restaureret den. Da han regulerede Stenene og rensede Brønden, fandt han baade i Bunden af Brønden og i Jorden udenom denne Masser af Potteskaar, som han omhyggelig samlede op og gemte. Skaarene var typiske Rester af Fade og Krukker, som man brugte dem for nogle Hundrede Aar siden. Der fandtes Masser af Ben til Standkar — smaa, pyramideformede Ben, som har været lavet for sig og derpaa er blevet trykket fast i Bunden af Krukken og derefter brændt fast. Ligeledes de for denne Tid saa karakteristiske Haandtag til Krukker, »Stjærte«, fandtes der mange af. De er hule, saa de har kunnet anvendes som Tud.

Gaarden er Peder Pedersens Fødegaard, og han fortæller, at hans Moder omkring 1870 som 10-aarig Pige har oplevet, hvorledes Masser af Mennesker Sct. Hans Aften samledes ved Helligkilden. Der var saa mange, at Dalen nedenfor Bakken, hvor Kilden findes, var helt fyldt med Vogne. Disse tilrejsende Mennesker var syge, der benyttede sig af Vandets helbredende Kraft. Der fandtes nemlig helt op mod vor Tid den Tro, at alt rindende Vand Sct. Hans Aften blev forlenet med en helbredende Virkning paa en Række Sygdomme, men dog især paa Øjensygdomme og Underlivsygdomme. Dette var ikke saa sært, da man i Middelalderen ellers aldrig vadskede sig i koldt Vand i Ansigtet, hvorfor den uvante Følelse godt i visse Tilfælde kunde virke behageligt paa hede og betændte Øjne. Som bekendt drak man ogsaa meget nødig Vand til daglig i Middelalderen, men Masser af Øl, og ogsaa i dette Tilfælde kan man let tænke sig, at den uvante Nydelse af koldt Vand kunde have overraskende, befordrende Virkninger, især naar Virkningen afventedes — siddende i det af Duggen fugtige og kølige Græs. — Inden man atter drog hjem fra Kilden, ofrede man Taknemlighedsgaver: Krukkerne, hvormed Vandet østes op, kastedes i Kilden, og en Mønt blev ligeledes som Regel efterladt. Det var nemlig en Betingelse for Helbredelsen, at man ikke alene var taknemlig, men ogsaa at man efterlod en Ting, der havde tilhørt den syge, saa at Forbindelsen mellem denne og Kilden fik en vis Varighed.

Alt dette finder vi talende Spor af i Brønden i Skellerup. Engang i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede vides det, at Kilden, der dengang sprang frem af Marken, er blevet reguleret ved, at der er lavet en Brønd i Vældet. Ved Gravningen er Masser af Skaar blevet kastet væk, men en Del er kommet med i Fylden, da man stampede Jorden fast udenom Brøndstenene, og det er dem, der nu er fundet.

Peder Pedersen fortæller, at hans Moder paa Sct. Hansdag som lille Pige altid havde en lille Indtægt af at gaa til Kilden og finde de Skillinger, der var ofret Aftenen i Forvejen. At dette har været en almindelig Foreteelse, har man Overleveringer om mange Steder fra. Ved en Helligkilde paa Bornholm havde man f. Eks. den Bestemmelse, at de troende skulde skynde sig bort lige efter Ofringen. Denne Bestemmelse var jo meget praktisk, naar Forretningsgangen efter Ofringen ikke skulde ses for nøje efter og svække den helbredende Tro. Dette er altsaa Forklaringen paa, hvorfor der ikke fandtes Mønter i Brønden i Skellerup eller overhovedet i de fleste andre Helligkilder.

Fra Sygekassernes Barndom og Opvækst.

En Sygekasse gennem 75 Aar.

Af Sygekasseformand Laurits K. Larsen, Taastrup.

I Aaret 1873 hed Bysmeden i Taastrup *Carsten Madsen*. Han skal efter Sigende have været en dygtig og solid Haandværker, der satte en Ære i at gøre sit Arbejde saaledes, at det blev til Kundernes Tilfredshed, og han har utvivlsomt været mere rodfæstet end en yngre Broder, der senere overtog hans Plads og som i mange Aar syslede med Problemet Evighedsmaskine, uden dog at opnaa andet end Skuffelser. *Carsten Madsen* har sikkert ogsaa været en velbegavet Mand, hans Haandskrift var fast og sirlig, og at han ogsaa har haft Tanker for andet og mere end netop Hammer og Ambolt, har han bevist ved at være Hovedmanden for Oprettelse af Sygekassen i *Harlev-Framlev Kommune*.

I vore Dage kan der let stables en Forening paa Benene, med et eller andet velklingende Navn, mens selve Formaålet ofte er af underordnet Betydning, men for 75 Aar siden var en Sammenslutning en alvorlig Sag, der krævede lange Overvejelser og megen Omtanke. Ikke fordi Foreningerne florerede. Tværtimod. Det var smaat med den Slags Foretelser, der hos den almene Mand mødtes med Skepsis og Forsigtighed, og samtidig skulde den som oftest slunkne Pung ogsaa tages med paa Raad, og meget andet alvorligt gennemtænkes, inden man lod sig indfange som Medlem. For det meste var Spørgsmaalet: Ka' et betaal sæ? ikke lige let at afgøre.

Carsten Madsen havde alle disse Ting at kæmpe imod og overvinde, men han havde Tro paa sin Idé og ifølge mundtlig Overlevering en ukuelig Vilje og Ildhu, der aldrig svigtede, og som hjalp ham til utrætteligt at fremføre de Goder, han mente, en saadan Sammenslutning indebar.

Den 1. April 1873 havde han omsider faaet samlet saa mange trofaste Meningsfæller, at der blev dannet en Syge-, Hjelpe- og Begravelseskasse, der omfattede hele *Harlev-Framlev Kommune*.

At *Carsten Madsen* blev Formand, fulgte af sig selv. Mere end nogen anden havde han været Sjælen i Foretagendet og sikkert mere end nogen anden havde gennemtænkt, hvorledes Sagen skulde gribes an.

Blandt Bestyrelsens Medlemmer maa Husmand *Jens Nielsen*, *Taastrup Mark*, i særlig Grad fremhæves, for den Forstaaelse, Interesse og Bevaagethed, han viste Sagen, og det blev ogsaa ham, der 2 Aar senere blev Formand. *Jens Nielsen*, ogsaa kaldet *Post Jens*, var en efter Tidens Forhold oplyst Mand, der baade kunde regne og skrive, og som ikke var bange for at bestige en Talerstol, især paa politiske Møder.

Den Pligt, som Bestyrelsen havde med at overvaage, at ingen uberettiget nød Hjælp af Kassen, overholdt *Jens Nielsen* til Punkt og Prikke. Da der saaledes gik Rygter om, at en Kone i *Framlev* holdt Sengen om Dagen for at kunne faa de obligate 40 Øre i Dagpenge, medens hun benyttede Nattens Timer til den hjemlige Sysse, trak *Jens Nielsen* en forrygende Vinternat i *Transtøvlerne* og styrede mod *Framlev*, hvor han fandt Konen travlt optaget af Storvasken. De 40 Øre gik i Vasken ved samme Lejlighed, og Konen fik baade læst og paaskrevet paa en saadan Maade, at det hindrede al Misforstaaelse i Fremtiden.

I Aarets Løb naaedes et Medlemstal paa 76, og Kontingentet androg 89 Rigsdl. 1 Mark 8 Skilling. Ved Henvendelse til Kommunens Gaardmænd og andre, der ikke var Medlemmer, indsamledes yderligere 86 Rigsdaler. Resten

af den samlede Aarsindtægt 187 Rgdl. 5 Mark og 12 Sk. er antagelig fremkommet ved Salg af Vedtægter.

I Sygehjælp udbetaltes 31 Rgdl. 2 Mark. Love og Protokoller kostede 11 Rgdl. 4 Sk. Bekendtgørelser 1 Rgdl. 2 Mark og Postpenge 12 Skilling.

Aaret efter er Understøttelsen steget til 175 Rgdl. og 4 Mark, mens Gaardmændenes Bidrag er dalet til 59 Rgdl. 2 Mark 8 Sk.

Man har derfor maattet se sig om efter andre Indtægtskilder i Form af Æresmedlemmer, der har punget ud med 19 Rgdl.

Der ses intet om, hvem disse Æresmedlemmer har været, kun at de, tværtimod hvad nu er Tilfældet, har maattet betale for Æren.

I 1875 kom den ny Møntfod med Kroner og Ører, og denne Forandring har præget Regnskaberne et Stykke Tid ved, at saa godt som alle Udbetalinger har Tallene 33 og 66 (1 Mark var 33 Øre). Omsætningen er steget til 916 Kr., og Kassebeholdningen er 350 Kr.

Kontingentet for Mand og Kone tilsammen er 4 Kr. pr. Aar, mens de ganske faa snusfornuftige ugifte Medlemmer betaler det halve. Samme Pris maa Enkerne, ialt 6 kvindelige, betale, blandt disse findes en Enke-Madame Lend. (Skolelærer Linds Enke).

Der er 6 fornuftige Ungkarle, men ingen Piger. Desuden 1 Gaardmand, 1 Forpagter, 22 Indsiddere, 27 Haandværkere, deriblandt 1 Husmand samt Kromanden i Taastrup, medens Resten er Husmænd. Paa Generalforsamlingen i 1876 forandres Lovens § 5, hvor der hidtil har staaet ukonfirmerede, nu forandres dette til konfirmerede. Man vil altsaa ingen Medlemmer optage, før de er konfirmerede, og det kan tyde paa, at Børnene ikke dengang som nu har henhørt under deres Forældres Medlemsskab.

Paa samme Møde vedtoges endnu en Lovændring, der ikke rimer stærkt med Nutidens Tankegang, og viser, at den sociale Forstaelse ikke har været særlig udpræget. Den lyder saaledes: Hvis et Medlem grundet paa Sygdom maa søge Hjælp af den offentlige Fattigkasse, kan Vedkommende kun være Medlem højst $\frac{1}{4}$ Aar efter Hjælpens Modtagelse, hvis det ikke inden for dette Tidspunkt har faaet Hjælpen klaret eller eftergivet, og hvis en saadan Hjælp forlanges, uden at Sygdom er Skyld deri, slettes det straks. For os at synes er en saadan Bestemmelse ubarmhertig, men den er maaske et Udslag af den Følelse, man dengang havde, naar Talen var om at klare sig selv uden fremmed Hjælp. Alligevel maa man beklage de Medlemmer, der saavel dengang som nu kan rammes af uforskyldt, langvarig Sygdom og saaledes være ude af Stand til selv at tjene til Livets Ophold.

Medlemmerne var det ikke lige let at holde sammen paa. Det skete ret ofte, at en og anden følte sig snydt og narret og derfor udmeldte sig eller lod sig slette for Gæld. Tit var Aarsagen den, at de ikke blev syge og derfor ikke fik Valuta for deres Penge. En saadan Indstilling har jeg under mit mangeaarige Virke som Sygekasseformand mødt adskillige Gange, vel mest hos unge Mennesker, men ogsaa hos ældre Folk kan det hænde, at der tales, før der tænkes. Har man saa spurgt Vedkommende, om de virkelig ønskede at blive syge og eventuelt faa Brug for Sygehusbehandling i Stedet for at betale deres Kontingent med Glæde, saa længe man var rask, har jeg for det meste faaet Medhold i mine Betragtninger. Vel er der nu lettere Adgang til Hjælp end dengang, men det maa stærkt erindres, at al Hjælp, der kræves paa den Maade, straks har Fattighjælpens Virkning, saafremt man kan være nydende Medlem af en Sygekasse, men har undladt at melde sig i Henhold til Lovens Bestemmelser. Da det var smaat med Indtægterne, maatte man stadig være paa Jagt efter nye Indtægtskilder, og samme Aar faar man Landhosparekassen i Aarhus til at yde et Tilskud paa 33 Kr., mens Sparekassen i Framlev tegner sig for 30 Kr. Æresmedlemmernes Tribut har været 44 Kr. Det bestemmes, at der skal dannes et Grundfond paa 400 Kr., ved at Medlemmerne betaler ekstra 25 Øre pr. Kvartal, indtil Summen er naaet. Det ses ikke, at Maalet er naaet, men siden den Tid er det flere Gange gaet paa samme Maade med skønne Perspektiver — de er senere gaet i Vasken.

Tilskudet fra Sparekassen gaar lidt efter lidt ned til 20 Kr., og man gaar saa til Kommunekassen, der generøst yder 75 Kr., et Beløb der næste Aar stiger til 100 Kr., men senere daler til 40 Kr.

Begravelseshjælpen, der hidtil havde været 10 Kr., fordobles til 20 Kr., og hele Aarets Udgift til Læge og Medicin andrager 141 Kr.

Ak, det var dengang, nu kan der godt ganges med 10 eller mere.

I 1881 fratræder Jens Nielsen som Formand, og Skræder *Mads Jensen*, Lillering, overtager Pladsen. Samme Aar spiller man Flottenhejmer og skænker en Kone 10 Kr. Aarsagen ukendt. Omsætningen er steget til 1181 Kr., og Kassebeholdningen er 840 Kr.

3 Aar senere maa der atter vælges ny Formand, nemlig Væver *Rs. P. Pedersen*, Lillering.

I 1886 er man paa Krigsstien og anlægger Sag mod et Medlem, der uretmæssigt har hævet 9 Kr. 70 Øre hos Kassen, og man kræver saavel Beløbet som Sagens Omkostninger betalt med ialt 11 Kr. 70 Øre. Selv Sagførerblæk har ogsaa været billigere dengang. Sagen maa være trukket i Langdrag, og Resultatet er magret; thi Aaret efter betaler Kassen 6 Kr. 16 Øre i Procesudgifter.

Sparekassen sætter Bundrekord med et Tilskud paa 10 Kr., den har maaske følt, at Kassen ikke var helt tom, da den samme Aar udlaaner 1000 Kr. med første Prioritetsret i Mathias Sørensens Ejendom paa Lillering Mark. Pengene skal forrentes med 4 pCt. aarlig, men er uden Afdrag, og de maa staa uopsagte saa længe, M. S. eller hans Hustru lever. De 1000 Kr. blev i 1893, da Kassen opnaede Statsanerkendelse, skænket til en selvstændig Begravelseskasse der dannedes samme Aar.

Der er nu igen blevet Smalhans i Økonomien, og man finder paa at afholde en Basar for at skaffe Moneter til Veje. Man driver det saa vidt, at der i et og samme Aar afholdes ikke mindre end hele 3 paa forskellige Pladser i Kommunen. Nettooverskudet er meget variabelt, lige fra 149 til 505 Kr.

I 1887 maa der igen vælges ny Formand. Denne Gang vælges Tømrer *Rasmus Nielsen Sejv*, Hørslev. Det kan ikke ses, hvor længe han har fungeret, men i 1892 hedder Formanden *Peder Mortensen* og bor paa Hørslev Mark, hvor han har en lille Ejendom. Samme Aar har Basaren givet 147 Kr. Medlemstallet vides ikke, men Aarets hele Kontingent er paa 308 Kr. 75 Øre og Underskudet paa 8 Kr. 85 Øre, saa selv Basaren har ikke kunnet klare Vanskelighederne. Paa en Generalforsamling i Lillering den 29. Januar 1893 vælges der igen ny Formand.

Denne Gang er man mere heldig, idet Lærer *Chr. Sørensen*, Gl. Harlev, der da vælges, varetager Hvervet i 24 Aar.

Under hans Ledelse kommer Arbejdet ind i mere faste Rammer, selv om hans Sparsommelighed hele Tiden præger Kassens ringe Pengebeholdning. Sørensen kunde ikke tænke sig at sætte Kontingentet op før i allersidste Øjeblik, og flere Gange annulleres en truffen Bestemmelse om Forhøjelse.

Som Administrator arbejdede han meget billigt. I de første Aar faar han intet som helst i Løn, hvad alle de foregaaende Formænd heller ikke fik. Hvervet betragtedes som en ren Tillidspost, indtil Medlemstallet og Pengeomsætningen naaede en saadan Højde, at Arbejdet af den Grund blev mere krævende. Naar Formanden en enkelt Gang skulde foretage en Rejse som Repræsentant for Kassen, fik han i mange Aar pr. Gang 1 Kr. 50 Øre samt 3. Klasses Banebillet. Som før nævnt blev Sygekassen dette Aar statsanerkendt, og det første Tilskud fra Staten var paa 265 Kr. De samlede Indtægter var 881 Kr., og Udgifterne 690 Kr. Man ser, at Tilskudet dette Aar har været en kærkommen Redningsplanke. De to mest søgte Læger, *Vithusen*, Høver, og *Storm*, Hørning, tjener dette Aar henholdsvis 111 Kr. og 77 Kr., mens Medicinen har kostet 100 Kr., og Ungkarl *Jens Pedersen* har indkasseret 1 Kr. i Budløn.

Kresten Andersen, Framlev, har skænket en Gave paa 25 Øre, mens en anden Filantrop har betalt Halvdelen af en Lægeregning med 75 Øre. Smaa Bidrag er modtaget med Taknemlighed. Man fortsætter med Basarerne med større og mindre Held, men paa Generalforsamlingen den 10. Oktober 1897 oplyser Formanden, at den kort før til Kommunen kaldede Præst *H. P. Christensen*, der med Mishag har set paa de omtalte Basarer, der ikke altid gik helt stille af, har været paa Rundtur hos Kommunens Gaardmænd og faaet Tilsagn om et Beløb fra dem som Gave til Kassen paa 367 Kr. aarlig i 4 Aar, imod at man lader Basarerne fare.

Generalforsamlingen modtog enstemmig det smukke Tilbud.

Det ser ud til, at enkelte af Giverne enten har svigtet, eller maaske de kan være bortrejste eller døde, men ialtfald kom der det første Aar kun 343 Kr. ind. Andet Aar indkom 338 Kr. Tredie Aar 330, men fjerde og sidste Aar 348 Kr. Iøvrigt skal det her betones, at H. P. Christensen i over 30 Aar omfattede Kassen med stor Interesse, baade med Raad og Daad. Han virkede

som Revisor i 31 Aar og satte sig saa stærkt ind i Loven, at han var fuldt fortrolig med dennes Kringelkroge, der senere er blevet endnu mere udviklede. Selv om det maaske ikke helt hører hjemme i denne Beretning, kan jeg ikke undlade at fremhæve H. P. Christensen som en god Mand baade for sin Egn som for de mange Ting, han efterhaanden fik med at gøre, langt ud over sine Sognegrænsener.

Han var Formand i den stedlige Hjælpekasse i hele dennes Levetid, og de, der prøvede paa at dreje ham en Knap, kom ikke ret tit godt fra det. Der kom gennem Aarene mange Folk til ham paa hans Kontor, og mente han at kunne mærke, at en Fremstilling af Sagen ikke var helt korrekt, sagde han sommetider: »Aah, undskyld mig lige et Øjeblik, jeg skal straks være her igen«. Uindviiede havde ingen Anelse om, at han ved Skrivebordet kunde trykke paa en Kontakt, saa at hans Telefon fik Forbindelse med en anden Telefon længere nede i Huset i Privatlejligheden, hvorfra han uset og uhørt af Synderen kunde faa de rigtige Oplysninger frem.

Naar han saa atter kom tilbage, fik Vedkommende at vide, at han havde talt med denne eller hin og faaet en helt anden Fremstilling end den afgivne. Saa var den ikke saa gunstig. Han var tillige Formand for Hjælpekasserne i Aarhus Amt, Formand for Plantningssagen, Formand for Børneværnet og Menighedsraadet og gjorde et stort Arbejde for Ungdommen. Tillige var han en meget søgt Foredragsholder ud over store Dele af Landet, og naar han saa samtidig drev Præstegaardens Avl med megen Dygtighed samt sin Præstegerning med Alvor og Omhu, forstaar man, at han nok kunde faa sin Tid besat. H. P. Christensen kunde maaske ved første Øjekast synes barsk og alvorlig, men dette var slet ikke Tilfældet — ialtfald ikke med det barske. Han var usnobbet og ligefrem og i Besiddelse af et behageligt Væsen parret med et vist Lune, der ofte kom til Udfoldelse. Han fortalte med et Glimt i Øjet, hvorledes han engang havde besøgt den gamle Grethe Frisk, der laa til Sengs; og da han sluttelig spurgte hende om, hvorlænge hun mente at skulle holde Sengen, svarede hun: »A vil mæ Guds Hjælp læg te Tosdag«. Saa havde hun nemlig reddet de 7 Dage a 40 Øre i Dagpenge. Jeg kunde skrive mangt og meget endnu om vor mangeaarige, elskelige Præstemand, men maa gaa tilbage til selve Sagen igen.

Ved at følge Forhandlingsbogen finder jeg en Del af de Genvordigheder, der ogsaa den Gang kunde melde sig; i vore Dage kan de synes smaa og til Tider endog smaalige, men dengang kunde de nok volde adskilligt af Bryderi og Besvær.

Tillige maa nævnes nogle af de Ændringer, som Tiden fordrede, og som ogsaa vi i vore Dage ofte er ude for.

I 1898 besluttede man at indmelde Begravelseskassen i Aarhus Amts Genforsikringsforening. Denne Forening eksisterer endnu, men omfatter hele Landet.

I 1899 vedtoges en Bestemmelse noget lignende den fra 1876 tidligere omtalte, og nu lyder den saaledes: Modtager et Medlem offentlig Fattigunderstøttelse, eller der overgaar det Dom for en i den offentlige Mening vanærende Handling, udelukkes det straks af Sygekassen, men kan i Tilfælde af Eftergivelse eller Tilbagebetaling optages igen uden Aldershensyn, og ligeledes ved opnaaet Æresoprejsning.

I 1900 rettes der Henvendelse til samtlige Læger i Aarhus By og Omegn med et bestemt Forlangende om, at de ikke behandler Medlemmer af Sygekassen, uden at lade sig forevise Sygeseddel og derpaa notere Datoen for den paagældende Behandling.

En lignende Henvendelse rettedes til Apotekerne med Tilføjelse, at Forbindsstoffer ikke betaales af Sygekassen og ikke maa paaføres Regningen til samme.

Allerede Aaret efter gaar man over til en ny Ordning med Kontrollen mellem de Syge og Lægerne, idet Medlemmerne nu skal have en Kontrolbog, hvori Lægen skal notere baade Dato for Hjælpen samt dennes Art og Pris.

Samme Aar sammenkaldes til en ekstra Generalforsamling til Drøftelse af Kassens daarlige økonomiske Stilling og Bedring af samme. Dette er nemlig meget paakrævet paa Grund af for stor Sygelighed. Sagen udsattes imidlertid til en senere Generalforsamling, hvor det bestemmes, at Kontingentet skal forhøjes med 25 Øre pr. Kvartal til 1 Kr. Paa samme Møde vedtoges det at henvende sig til Sogneraadet om Forhøjelse af dettes Tilskud. Dette, der er

paa 125 Kr., forhøjes Aaret efter til 150 Kr., men stiger yderligere i 1902 til 300 Kr. Samme Aar er Statens Tilskud gaaet op til 570 Kr. Indtægten andrager 2813 Kr., men Udgiften er desværre 3029 Kr.

Formanden vælges til at deltage i et Møde mellem Sogneraadet og de 4 lokale Læger om Kørselsspørgsmaalet, men der ses intet Resultat; men paa et Møde den 12. Oktober samme Aar behandles et Tilbud fra Læge Gøtsche, Borum, om dennes Befordring, men Sogneraadet ønsker fremdeles Ordningen med Kørselen in natura opretholdt. Lægen, der som ung Mand nedsatte sig i Borum, syntes, at den gammeldags Kørsel, som Landmændene skulde besøge paa Omgang, var for langsom, og vilde befordre sig selv. Han begyndte med Hest og Gig, fik senere Motorcykle, der igen afløstes af en trehjulet Bil. Hans Kørsel med den første Befordring var hurtigere end de fleste Hestekøretøjer, og samtidig var Telefonen saa smaat ved at vinde Indpas paa Landet med een eller højest to i hver By. Da ogsaa Lægen havde faaet en saadan, kunde der indvindes megen Tid. De to næste Befordringsmidler, der dengang var Sjældenheder, kunde han komme endnu hurtigere omkring med til sit stigende Klientel. Jeg har kendt Gøtsche fra hans Ankomst til Byen og huskede tydeligt den Skræk, han indgød i Borum i den første Tid naar hans Bot-bot lød. Hele Gaden var som fejtet for alle Væsener, lige fra gamle Mennesker til Børn, Hunde og Katte, naar han rasede gennem Byen. Hans Fart syntes svimlende, og man undredes over, at han ikke knækkede Hals eller Lemmer paa den vilde Jagt. Mange Gange kørte han galt, men slap altid uskadt derfra, men en Vovehals var han og samtidig en Mand, der med Hensyn til Hovedtøj holdt paa det bestaaende. En blaa Kasket med hvid Skygge fulgte ham gennem hele Livet. Senere hen blev Kørselordningen reformeret, og nu vilde en saadan in natura Kørsel nærmest blive betragtet som oldnordisk.

Iøvrigt var Lægerne tilbøjelige til paa Recepterne at paaføre de Ting, der kunde faas i Haandkøb, til stort Besvær for Formanden, der maatte pille disse ud og pumpe Medlemmerne for Refusionen. Ogsaa Bestyrelsen havde mere at bestille, end Tilfældet er nu, idet de bl. a. skulde modtage ubeskadigede Glas og Flasker til den paa Recepten anførte Pris, som Apotekerne skulde betale fuldt ud, naar de leveredes tilbage.

I vore Dage kan en saadan Pris trods Glasmangel ikke opnaas, dengang var man mere nøjeregnende. Alle syge Personer, der er Medlemmer og som har søgt Hjælp hos Kassen, men er blevet raske, skal inden Kvartalets Udgang melde sig med Opgivelse af Dato for Hjælpens Ophør.

Forsømmes dette, maa der betales en Bøde paa 2 Kr. Inden Bøden er betalt, kan der ikke faas nogen som helst Hjælp, og er Bøden ikke betalt inden næste Kvartals Udgang, finder Slettelse Sted.

I 1905 faar Formanden 100 Kr. i Løn, og for at faa disse Penge frem, forhøjes Kontingentet med 20 Øre i de to Sommerkvartaler, 10 Øre pr. Kvartal. Samme Aar nedsatte en Læge sig i Kommunen. Han havde oven i Købet Doktorgrad, men var i Parentes bemærket en noget uheldig Person, der havde samlet sig adskillige Laster og Sygdomme, fattig som en Lus var han ogsaa, og hans Rolle udspillede ret hurtigt her.

Efter hans næsten lydløse Forsvinden viste det sig, at han havde taget Formanden ved Næsen med en Regning, denne havde betalt, men som viste sig at være helt ved Siden af det rigtige. Sagen gav Anledning til megen Uro og mange Besværligheder.

Saa gaar Tiden og Kassens Økonomi videre i Bak og Hulvej til Aaret 1913, hvor den aarlige Generalforsamlings Beretning er en ren Jeremiade, idet der nu paa tredje Aar er et Underskud paa 1876 Kr., og den i Aarene fra 1905 til 1909 opsamlede Formue paa 2567 Kr. omtrent er forsvundet.

Der trues med Kontingentforhøjelse, og der appelleres til Medlemmerne om at vise ny Sparsommelighed ved Brug af Læge og ikke mindst Medicin, der i samme Aar har kostet 2207 Kr. mod Lægernes 1575 Kr. Men paa Generalforsamlingen opnaas intet Resultat, og den følgende Tids Bestræbelser førte heller ikke til stort, saa Resultatet var, at man maatte laane 300 Kr. af Begravelseskassens Midler til Afhjælpning af den foreløbige Pengemangel. Laanet skulde betales tilbage, saasnart Statens Tilskud indløb, og Aaret sluttes med et Underskud paa 915 Kr.

I Parentes bemærket var saadanne Laan aldeles ulovlige, men den nidkære og sparsommelige Formand havde meget svært ved at forlange et Kontingent, der svarede til Udgifterne. Andre Steder ses det, at man har maattet

laane sig frem, og flere Gange har Købmand Mikkelsen, der endnu bor i Harlev, maattet redde den betrængte Kasse med Laan.

Ogsaa denne Form var i Modstrid med Loven.

Endelig i 1916 naar man til en Fremgang i Midlerne paa 314 Kr., men har alligevel en Gæld paa 573 Kr.

I 1917 fratraadte Lærer Sørensen efter eget Ønske som Formand, og ved Revisionen den 1. Juni ejer Sygekassen en Sparekassebog med 7 Kr. 59 Øre samt en Kassebeholdning paa 175 Kr. 64 Øre. Det var ikke store Summer i en Forening paa ca. 400 Medlemmer, og den nyvalgte Formand, Landpost *N. Hansen-Jensen*, Harlev St., maatte straks til at tænke paa Kontingentforhøjelse, men allerede 3 Maaneder senere meldte han Pas, og i hans Sted valgtes Landmand *Jens M. Jensen*, Framlev. I de 9 Aar, han virkede, kom Kassen saa nogenlunde paa Fode. Han afløstes i 1926 af undertegnede, der endnu beklæder Pladsen. Men nu er vi kommet saa nær ind paa Nutiden, at der er Grund til at standse Skildringen. Staten har forlængst taget mere og mere Haand i Hanke med de mange Sygekasser og forlanger, at der skal være en passende Kassebeholdning og Formue tilstede, og de Konflikter, der nu og da har været med Lægerne, kan den enkelte Kasse paa ingen Maade influere paa. Lægerne har nu organiseret sig, og samtlige Sygekasser med Statsanerkendelse ligesaa, og det er disse to Parter, der forhandler sig til Rette i alle Tvistigheder. Den enkelte Kasse og den enkelte Læge maa bare holde Kæft, Trit og Retning.

Til allersidst en lille Sammenligning af Kassens Tilstand i de senere Aar i Forhold til de gode gamle Dage.

I 1937 havde Kassen en Formue paa 12.077 Kr., Kontingentet androg 15.996 Kr., og Statens Tilskud var 7.361 Kr. Den samlede Indtægt var paa 26.208 Kr. og den samlede Udgift 25.808 Kr. Lægerne tjente 8.727 Kr. eller i Gennemsnit 9 Kr. 22 Øre pr. Medl. Paa dette Tidspunkt var Kassen allerede overgaaet til den saakaldte Takst I ved Betaling af Læger og var den første Landkasse i Amtet, der benyttede denne Betalingsform, der fremdeles er gældende, og som yderligere 17 Kasser nu har gennemført. Medlemstallet var 962. I 1947 er Medlemstallet dalet en Smule til 930. Kontingentet er næsten fordoblet, 30.789 Kr., og Formuen er steget til 33.407 Kr. Den samlede Indtægt er nu paa 46.348 Kr., og Statens Tilskud er 9.298 Kr. mens Kommunen yder et lignende paa 1.900 Kr. Lægerne har faaet 13.778 Kr., i Gennemsnit 15 Kr. 09 Øre, mens Udgiften har været 39.543 Kr.

Man ser Forskellen paa Penge og Tider med al Tydelighed og vil kunne forstaa, at der er mange Gange mere Arbejde for Kassens Ledelse nu, end dengang man vendte en 5 Øre paa flere Møder, inden den blev bevilget.

Jeg har af de til Tider sparsomme Oplysninger søgt at finde noget frem, der i store Træk kan belyse Fortidens Foreteelser, og slutter med en stille Tak og Anerkendelse til de Mænd, der nu forlængst er lagt i Muld, men som trodsede Vanskeligheder og Modgang for en Sag, der var deres Hjertebarn, og som nu er blevet en mægtig Faktor i saa godt som alle voksne Menneskers Tilværelse. Hvis der om 75 Aar eller mere findes en eller anden, der vil udrede de til den Tid svundne Aar, er det ikke let at vide, hvorledes vor Tids Gerning vil blive bedømt. Men det er maaske ogsaa godt det samme.

Hvem kender Sangen?

I en Avis i Aarhus fandtes i 1890'erne følgende Vers, der angives at være en Stump af en gammel Sang:

Helst burde vi synge Hads Herreds Pris,
hvor Bølgen Takten slaar,
det var vor Barndoms Paradis,
vor Ungdoms Rosengard.

Vi har forelagt Verset for Folk i Hads Herred, som maatte antages at kende lidt til gamle Viser og Sange i denne Egn, men ingen mindes at have hørt en saadan Sang. — Vi lader derfor Spørgsmaalet gaa videre. Er der ingen, der kan give os Opskriften paa Sangen eller oplyse, hvem der har skrevet den. Den maa jo nok være henvend 100 Aar gammel. — Oplysninger bedes tilstillet Østjydsk Hjemstavnsforenings Sekretær, Red. N. P. Østergaard, Brabrand.

Det lange Stuehus i Laasby gamle Krogaard.

Her var Krohold fra 1834 til 1870. Huset nedbrudt ca. 1909. I Baggrunden til højre ses Skorstenen til det første Mejeri i Laasby, nu nedrevet.

Laasby gamle Krogaard.

Af Jens Lundgaard.

Den gamle Rye-Randers Landevej var i det 18. Aarhundrede og langt op i det 19. en vigtig Færdselsaare, der spillede en stor Rolle for Datidens Handelsmænd. I Bibliotekar Chr. Heilskovs Skildring af denne Landevej i »Østjydsk Hjemstavn« 1946 nævnes, at der i Laasby fandtes en Kro, som Regimentsskriver Gyberg i Skanderborg havde Bevilling paa 1737.

Det viser sig imidlertid, at den paagældende Kro laa i Flensted By, Laasby Sogn. I sin Ansøgning om Bevilling*) skriver Gyberg, at det Hus, han har købt til Kro, ligger omtrent ved den alfare Vej, der gaar gennem Flensted, og i Amtmandens Erklæring anføres, at der før har været Krohold i dette Hus. I en Fortegnelse over Kroafgifter for 1741**) hedder det, at Privilegiet efter Regimentsskriver Gybergs Død i 1740 er ophævet, da ingen ny Ansøger har meldt sig, og der var derfor ingen Kro i Laasby Sogn før 1834.

Det var Gaardmand Rasmus Sørensen, der som Ejer af Gaarden Matr. Nr. 7 a i Laasby 1834 ansøgte om Bevilling til at holde Værtshus for Rejsende paa sin iboende Gaard. Denne Gaard kan med Hensyn til Slægter og Størrelse føres tilbage til 1721 og hørte dengang til det Skanderborgske Rytterdistrikt, der som bekendt nedlagdes 1767. Gaarden blev derefter Fæstegaard under den nyoprettede Hovedgaard Kalbygaard. Men ved Auktion 11. Marts 1812 købte Fæstebønderne i Laasby, Flensted, Dallerup og Sorring Byer Kalbygaard. De udstykkede Godset, og Fæstegaardene overgik til Selveje, og den 6. September 1815 udstedte Bøndernes 5 Repræsentanter Skøde til Niels Laursen paa hans Gaard Matr. Nr. 7 a, af Hartkorn Ager og Eng 7 Tdr. 1 Skp. og Skovskylld 1 Fdk. Købesummen var 1800 Rigsdaler. Selvejergaardmand Niels Laursen døde d. 3. Juni 1829, 49 Aar gl. Hans Enke, Karen Jensdatter, indgik d. 25. Marts 1830, 35 Aar gl. Ægteskab med den 27-aarige Ungkarl Søren Sørensen af Flensted, som imidlertid døde allerede 23. April 1833, hvorpaa hun 14. December samme Aar ægtede sin afdøde Mands Broder Rasmus Sørensen af Flensted, der var 29 Aar gl. Vielsesattesten blev tinglyst som Adkomst for Rs. Sørensen paa Gaarden Matr. 7 a af Laasby By.

*) Rentekammerets Ekspeditionsprotokol Nr. 70, 1737.

**) Skanderborg og Aakær Amters Jordebogsregnskab.

Den 9. Oktober 1834 udstedtes en Bevilling til Rasmus Sørensen til at holde Værtshus og Krohold for Rejsende paa hans Gaard Matr. Nr. 7 a, Laasby By og Sogn.

Der var ogsaa andre Ansøgere, navnlig Gaardmand Jens Lauersen af Laasby, hvis Ansøgning var anbefalet af mange af Beboerne, men da det viste sig, at han havde drevet ulovligt Krohold i sin Gaard, blev Rasmus Sørensen den foretrukne, medens Jens Lauersen blev afsat fra sine Bestillinger som Sognefoged og Lægdsmand.

Her begynder altsaa Gaardens Historie som Krogaard. At den har spillet en betydelig Rolle i disse Tider, viser de Optegnelser og Overleveringer, der er fundet frem. Laasby Krogaard var en vigtig Samlingsplads for en stor Handel med Heste, Kreaturer (Stude), Faar og Svin. Her samledes de førende paa Handelens Omraade, blandt dem nævnes Jørgen Jørgensen, Skovbølling ved Jel-

ling, Kristian Hansen, Skovbølling ved Haderslev. De opkøbte i stort Antal magre, store Svin, som de saa handlede med langt syd paa ned i Sønderjylland, hvortil Svinene drevs landværts og hvor Køberne fedede dem op. Kromand Rasmus Sørensen opkøbte Svin til dem mod en Provision af 4 Skilling pr. Stk. Lidkøbet bestod som Regel i Dram og Øl. Drammen blev skænket i Glas, medens Ølkrukken var fælles for alle.

Der var ogsaa Henrik Jørgensen fra Kalhave, senere Vejle, og Tem Kjør, Føvling, der paa den Tid — i 1860'erne — i Fællesskab drev Midtjyllands største Handel med Heste. De havde efter at Banerne var kommen i Gang, store Kobler af Heste opstaldet i Laasby Krogaard. Hestene var opkøbte i Hjallerup, Nr. Sundby, Randers, Anbæk og Truust. De førte saa Hestene til Føds til Markederne i Skanderborg, Horsens, Vejle, Kolding, Haderslev og ofte helt ned til Flensborg. I alle Krogaardens Udhuse var der opslaaet Kryb-

Handelsmand Kr. Hansen, Skovbølling ved Haderslev.

ber med Huller igennem til at binde Hestene ved. Karlene i Gaarden maatte skære Hakkelse flere Dage i Forvejen, naar saadanne Transporter ventedes. Det var før Hakkelsemaskinernes Tid, saa det foregik med Skæretøj.

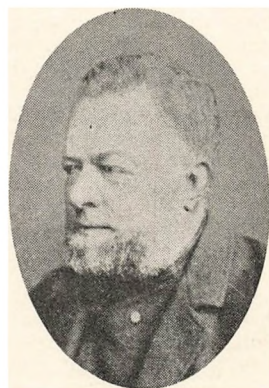
Der kunde overnatte mange Mennesker i Laasby Krogaards meget lange Stuehus. Der stod 2 til 4 Dobbeltsenge i hvert Kammer, og der laa jo altid 2 i hver Seng. Krokonen Mariane har fortalt, at der paa saadanne Dage kogtes Mad til langt over et halvt Hundrede Personer.

Efter Beretningerne at dømme har man boet godt og billigt paa Laasby Krogaard. Den gode Forplejning gav ofte Anledning til, at Handelsfolkene laa over i Krogaarden og ingen Hast havde med at komme til næste Marked.

Rasmus Sørensen var en bestemt Mand, og han taalte ingen Sviren. Dertil var han meget stor og kraftig, saa han nok kunde holde Styr paa de ofte urolige Handelsfolk.

Handelsmand Jørgen Jørgensen. Skovbølling v. Jel-
ling, der i 1850'erne foretog
Opkøb af Svin.

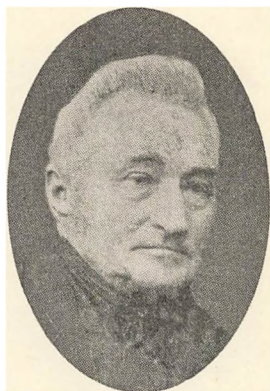
Hestehandler Henrik Jørgensen, Kalhave, senere
Vejle.

Det var i Sølvdalernes Tid, og Rasmus Sørensen opbevarede altid de Handlendes Skrin og Pengekatte om Natten. — Pengekatten var en lang Skindpose til at spænde omkring Livet (der var Laas for den). Og saa havde han altid en ladt Bøsse i Sengen hos sig.

De omvandrende slesvigske og holstenske Kræmmere kom ofte igennem Laasby. De havde deres Krambod i en Kasse paa Nakken og handlede med Merskumspiber og forskelligt andet. Rasmus Sørensen købte engang en stor Merskumspibe af en Kræmmer for 20 Rigsbankdaler; den gik i Arv til senere Slægter og er nu i Amerika.

St. St. Blicher overnattede undertiden paa Laasby Krogaard, naar han rejste fra Spentrup til Himmelbjergfesterne. I sit »Eventyr paa Himmelbjerget i 1843« omtaler han Laasby Kro. Det var her, at Blicher som den sidste, der forlod Vognen for at gaa ind til Kaffebordet, paalagde Kusken Niels, at dersom nogen spurgte, hvem han var, skulde han sige, at det nok var en Vintapper nordfra, men hans Navn kunde han ikke huske.

Rasmus Sørensen var en ivrig Jæger og havde mange Bøsser, og Gæsterne gik ofte paa Jagt sammen med ham. En slesvigsk Handelsmand Kristian Fitting fik ved en saadan Lejlighed en Bøsse udleveret uden Flint, for, som Rasmus Sørensen sagde, han kunde jo ikke skyde alligevel. Rasmus

Hestehandler Tom Kjær,
Føviling.

Sørensen var engang paa Jagt sammen med Kammerraad Lange, Kalbygaard. Kammerraaden klagede saa over, hvordan Rasmus Sørensen skulde komme over Aaen, de skulde over paa Toustrup-Siden. Rasmus Sørensen kom over, men Kammerraaden dumpede i.

I 1863 afstod Rasmus Sørensen Krogaarden til sin Datter Mariane, efter at have været Kromand i knap 30 Aar. Mariane blev samme Aar gift Søren Jørgensen fra Skovbølling ved Jelling, Søn af førømtalte Handelsmand Jørgen Jørgensen, Skovbølling. Rasmus Sørensen kom saa paa Af-tægt paa Gaarden og døde 1870.

Samme Aar byggede Søren Jørgensen Kroen omme i Byen, der, hvor den endnu ligger, og forpagtede den først ud til A. Sabro, Fader til afdøde Folketingsmand P. Sabro, men omkring 1880 solgte han Kroen til Vognmand Niels Andersen, Laasby.

Mariane og Søren Jørgensen blev altsaa de sidste Værtsfolk i Laasby gamle Krogaard. De var begge agtede og afholdte, og Hjemmet var længe efter de Tider Samlingsplads for baade gamle og unge, og mange har i disse Tider nydt godt af den Godgørenhed og de Tjenester, der er udgaet fra den gamle Krogaard. — I Ægteskabet var der 7 Børn, der alle fik det godt. Den ældste, Hestehandler Rasmus Jørgensen, Horsens, fra hvem mange af disse Oplysninger stammer, døde i Septbr. 1948, 83 Aar gl. — 1903 døde Mariane, og Søren Jørgensen solgte da Gaarden til Anton Jensen, Grølsted, og rejste derefter hen til Datteren Karen, der var gift med Sognefoged og Gdr. P. P. Olsen, Vitved. Her henlevede han sine sidste Aar til sin Død 1907.

Kroejer Søren Jørgensen og Hustru, Mariane, de sidste Værtsfolk i Laasby gamle Krogaard (1863—1870).

Lidt mere om Mads Slange.

Om Viseforfatteren i Them for 100 a 150 Aar siden Mads Johansen Slange, kaldet Skrædermads, som er omtalt i »Østjydsk Hjemstavn« 1948, oplyser N. C. Rom i sin Bog »Den danske Husflid« 1898, at da Mads blev 60 Aar, kunde han ikke sy længere paa Grund af Gigtstivhed i den højre Arm. Han var imidlertid ikke raadvild. I sine yngre Dage havde han nu og da til Tidsfordriv moret sig med at skære Pibehoveder ud af Træ. Nu kastede han Naalen og tog for Alvor fat paa Tællekniven. I Ellekrattene findes hyppigt Træer, som er forsynede med vredne maserede Knuder mellem Stamme og Rod. Disse Ellerødder benyttede han som Emne for sine Pibehoveder, da de godt lader sig tilskære. Knuderne savede han først ud i Stykker af Pibehovedets Tykkelse, ridsede saa efter Model Hovedets Form af og savede det raat til, hvorefter han med Tællekniven gav det sin rette Tildannelse i mange forskellige Former, udborede Hovedet med et Centrumsbor i den ene Ende og med et Vridbor i den anden, hvor han videre udbrændte Hullet med et Stykke Rundjern.

Dette Arbejde fortsatte Mads Slange til sin Dødsdag og tjente sit Ophold derved, da han kunde lave 1 a 2 Hoveder om Dagen og altid kunde faa Afsætning paa dem hos Drejere og andre til en Betaling af 24 Sk. til 3 Mark Stykket. En af Sønnerne havde ligeledes et godt Haandelag, og som Vogterdreng tjente han sig mangan god Skilling ved at snitte Træskeer i sin Fritid.

Et Oldebarn af gamle Mads Slange — Bankbestyrer Aage Slange, Helle-
rup — meddeler, at der i Slægten fortælles følgende Træk om Skrædermads:

En af Mads Slanges Sønner var som ung Mand bleven lidt smaatosset af ulykkelig Kærlighed og opholdt sig hjemme. Paa samme Tid laa en lille Pige meget syg, hun var vistnok et Barnebarn. En Dag stod den ulykkelige unge Mand i Haven og saa paa en brækket Æblegren, som hang ned fra Træet ved en tynd Strimmel Bark, og der hørte Skrædermads ham udbryde, at lige saa sikkert, som der aldrig vilde komme Æbler paa denne Gren, lige saa sikkert vilde den lille Pige dø.

Den gamle sagde ikke noget, men gik ind og hentede sit Pudevoks m. m. og forbandt Grenen efter alle Kunstens Regler, han var nemlig ogsaa en dygtig Havemand. Og nu kunde man daglig se den unge Mand staa og se længe paa Grenen — og efter den fornødne Tids Forløb voksede Grenen fast, fik Blade, Blomster og Æbler. Den lille Pige kom sig, og derved blev Sønnen ogsaa rask.

Mads Slange har efterladt sig en blomstrende Efterslægt. Som nævnt i Artiklen i Fjor skrev to af Sønnerne skikkelige Vers, og denne Evne til at skrive Lejlighedsdigte spores i Slægten den Dag i Dag. Mads Slanges Søn Frederik var Malermester i Them, han havde kun eet Barn, der naaede voksen Alder, en Søn, der var opkaldt efter gamle Mads. I sin Ungdom var han paa Højskolerne i Testrup og Askov. Meget mod sin Vilje skulde han være Maler, men en gentagen Blyforgiftning drev ham fra Faget, og han tog derefter til København for at læse til Skolelærereksamen, men inden han naaede at fuldende Uddannelsen, kom han ind paa Sjællands Stifts Bispekontor, hvor han virkede som Bogholder til sin Død 1916. Mads Slange jun. skrev ikke alene fornøjelige Lejlighedsdigte, han var fra 1889—1898 en dygtig Redaktør af »Dansk Afholdsblad«, hvor han jævnlig skrev Biografier og foretog Oversættelser fra Engelsk; han skildres som en idealistisk Natur og var afholdt paa Grund af sin redelige og muntre Karakter. At han ogsaa ligesom Forfaderen skrev Vers i jydsk Folkemaal, maa tilføjes for Fuldstændighedens Skyld. Han havde ligeledes arvet Farfaderens Evne til at skære i Træ og var dygtig til at udskære Skakbrikker. Sin Evne som Lejlighedsdiger lod han gaa i Arv til sin Søn Bankbestyrer Aage Slange, en anden Søn ryster ogsaa lejlighedsvis et Vers af Ærmet og er tillige en fremragende Sløjdarbejder. — Det er ikke uden Interesse at iagttage, hvorledes Stamfaderens Anlæg nedarves gennem Slægtledene.

Da en tysk Marodør blev fanget i Jexen 1849.

Under Krigen 1849 trængte Fjenden som bekendt i Forsommeren op gennem Jylland til Aarhus, medens General Rye langsomt trak sig tilbage. Om en Episode, der under Besættelsen fandt Sted i Aarhus-Skanderborg-egnen, bringer Dagbladet »Fædrelandet«, (Redaktør C. Ploug) den 26. Juni 1849 følgende Efterretning:

Efter at Politiassistent Grønlund i Framlev ved Aarhus den 9. Juni sidstleden havde indfundet sig i Jexen Kro paa en Tid, da netop en fjendtlig Patrouille var i samme Landsby, antraf han en Person, der var iført civile Klæder, men bevæbnet med en Sabel, og da han erklærede, at han var fra Haderslev og fulgte for Betaling med de fjendtlige Tropper som Tolk, fratog Grønlund ham hans Værge og bragte ham nordlig ud af Byen, medens den fjendtlige Patrouille opholdt sig i den vestlige Del af samme.

Han førtes derefter til General Ryes Hovedkvarter, hvor han til Politijudant Leerbech forklarede, at hans Navn var Peter Clausen Jungdahl, 49 Aar gl. og født i Haderslev. Siden 1828 havde han som Buntmager været bosiddende i Flensborg, hvor han var gift og havde 3 Børn. Da de bayerske Tropper den 4. April kom til Flensborg, skete en almindelig Opfordring til Beboerne om at gaa med Korpset som Sprog mestre, i hvilken Anledning han — som var i smaa Omstændigheder — meldte sig og lod sig for 2 Mark daglig samt fri Forplejning engagere til at følge med de bayerske Tropper som Tolk imellem dem og den danske Befolkning. Han var ansat ved 4. Reg. 2. Bataillon, med hvilken Bataillon han stedse havde fulgt og navnlig stedse været med, naar Fjenden havde rekvireret Fødemidler og andet hos Beboerne. Han havde paa Grund af den Betaling, han modtog, troet sig forpligtet til at følge med og assistere Fjenden, naar denne havde gjort Strejftog for med Magt at fratage Befolkningen Fødemidler, ligesom han ogsaa tilstod for nogen Tid siden at have været med Fjenden i Hørning, hvor der ved hans Medvirkning blev taget 6 Heste og 3 Vogne. Med Hensyn til Sablen forklarede han, at det var blevet ham befalet at bære en saadan.

Sognefoged Rasmus Nielsen i Jexen og Kromand Rasmus Sørensen*), smstd., har om denne Landsforrædder forklaret, at han den 7. Juni med ca. 50 Mand fjendtlige Infanterister under en Løjtnants Kommando, medhavende 3 Vogne, var kommen til Jexen. Her havde han over for dem erklæret, at han var den kommanderende og havde lige saa meget at sige som Obersten. Han beordrede Tropperne — uden at Løjtnanten blandede sig deri — til at gaa ind til Bønderne og tage, hvad de forefandt af Fødevarer samt Tobak og Brændevin. Det havde Soldaterne ogsaa gjort. Endvidere havde han samme Dag, uden at være i Følge med nogen, rekvireret Mælk, hvilket han ogsaa fik i et Omfang af ca. 100 Potter og førte den med sig paa en Vogn han havde med. Ved denne Lejlighed havde en Mand fra Stilling været tilstede og til Sognefoged Rs. Nielsen fortalt, at Personen ligeledes havde været paa Plyndring der.

De forklarede fremdeles, at den anholdte Dagen i Forvejen om Morgen med 50 Mand var kommen igennem Jexen og tåget til Bodil Mølle, hvor han ligeledes havde ladet plyndre og foruden nogle Fødemidler ogsaa taget nogle Støvler. Om Eftermiddagen var han atter kommen til Jexen uden at være i Følge med nogen for at rekvirere 2 Vogne. Men ved denne Lejlighed var det, at han blev anholdt af Politiassistent Grønlund, som netop kom til Stede i Kroen. Paa samme Tid var en Kavalleripatrouille paa 3 Mand i Jexen, men den havde opholdt sig paa en anden Kant af Byen og saa ikke den anholdte.

Efter at have vedgaaet Rigtigheden af sin Forklaring blev han oversendt til Københavns Kommandantskab og krævet tiltalt. Han fritog imidlertid Retten for videre Behandling af Sagen, idet han Natten til d. 25. Juni hængte sig i Arresten.

*) Om denne driftige Kromand se iøvrigt Slægtsbog for Adslevslægten, Aarhus 1926, Side 72.

Da ingen turde byde paa Kalø.

Hovedgaarden Kalø gik som bekendt i 1690 ud af Kronens Eje, idet Kongen ved Mageskifte overdrog den til Grev Conrad Reventlow. 1731 blev Godset lagt ind under Stamhuset Frisenvold, og ved Stamhusets Opløsning erhvervede Kammerraad Morten Leemejer 1803 Kalø Gaard og Gods for 217.000 Rdl. Leemejer døde 1819, og hans Enke Mette, født Brendstrup, søgte derefter at afhænde Godset. Men i Begyndelsen af 1820'erne, da den ene Herregaard efter den anden i Randers Amt maatte bukke under for Landbrugskrisen, turde ingen inlade sig paa en saadan Handel. Allerede 1821 gjorde Staten Eksekution i Kalø, og Fru Leemejer stillede omsider Godset til Auktion. For-gæves. Tilsidst indrykkede hun saa den 9. Oktober 1824 følgende Annonce i »Aarhus Stiftstidende«:

Da Caløe Gaard og Gods ikke blev solgt ved den under 29de September derover afholdte Auction, er denne Eiendom underhaanden at erholde tilkjøbs. Hovedgaarden, som drives ved fuldt Hoverie af 92 hoveriegiørnde Bønder, har et Areal af 1474 Tdr. Land, den har særdeles gode Jorder og betydelig Skov, især en fortrinlig god ung Skov. Eiendommen kostede i Aaret 1800 i Kiøbesum over 200.000 Rdl. d. C., hvilket blot bemærkes som en Maalestok for dens indvortes Værdie, hvilken ved foreget Cultur og derved foreget Production endnu betydeligen kan forhøies. Den Størstedeel af Kiøbesummen kan en solid Kiøber beholde indestaaende i Eiendommen.

Caløe, den 1ste October 1824. M. Leemejer, Enke efter afg. Kammerraad Leemejer.

Det lykkedes ikke Mette Leemejer at finde en Køber her i Landet. Endelig dukkede en Hamborgkøbmand op, Senator M. J. Jenisch. Han erhvervede det hele — Gaard og Gods og Tiender — for 80.000 Rbd. Sølv.

Regnskab for Østjydsk Hjemstavnforening

for Aaret fra 1. Okt. 1948 til 30. Sept. 1949.

Indtægt	Kr.	Øre	Udgift	Kr.	Øre
Kassebeholdning ¹ / ₁₀ 1948.	2491	39	Tryksager og Trykning af		
Medlemsbidrag og Salg af Aarbøger samt opkr. Porto)	12489	35	af Aarbogen	7528	47
Salg af Aarbøger v. Forlag	163	85	Klicheer	878	84
Indt. v. Møder og Udflugter	486	11	Forfatterhonorarer.....	1309	00
Annonceindtægt.....	195	00	Porto, Tlf., Duplik. m. m. ...	2238	05
Statstilskud	200	00	Red. & Exp. og Medhj. ...	800	00
Tilsk. fra Aarhus Amt	100	00	Agitation og Annonceudg.	723	00
» » Skanderborg Amt	75	00	Udgifter til Foredragshol-		
» » » By	50	00	dere og Annoncer ved Mø-	1023	84
» » Brabrand-Aarslev			der og Udflugter.....		
» » » Kommune	10	00	Forskellige Udgifter.....	121	65
» » Saxild-Nølev	15	00	Postfuldmagt.....	1	00
» » Skorup-Tvilum-			Kassebeholdning ³⁰ / ₉ 1949	1720	85
» » » Voel	15	00			
» » Blegind-Hørning	25	00			
» » Ormslev-Kolt ...	25	00			
Kredit Renter.....	4	00			
Balance ...	16344	70	Balance ...	16344	70

Blegind, den 12. Oktober 1949.

Viggo Leth.

Østjydsk Hjemstavnsforening.

Virksomheden fra 1. Oktober 1948—30. September 1949.

Det forløbne Aar har været et Arbejdets Aar for Østjydsk Hjemstavnsforening.

Aarbogen 1948 udsendtes som sædvanlig ved Allehelgens Tider. Den fandt en overordentlig god Modtagelse saavel i Pressen som blandt Publikum, og det gik med denne Aarbog, som det er gaet med de nærmest foregaaende, den blev stærkt efterspurgt. Skønt vi havde forøget Oplaget i Forhold til Aaret forud ret betydeligt, gik der hurtigt Svind i Beholdningen, og ved Regnskabsaarets Udgang er der ikke ret mange Eksemplarer tilbage. Aarbogen for 1949 har vi derfor set os nødsaget til at trykke i yderligere forøget Oplag.

Aarsmøde og Generalforsamling fandt Sted Lørdag d. 20. November 1948 paa Østergades Forsamlingsbygning i Aarhus. Efter at Formanden, fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering havde budt den talrige Forsamling velkommen holdt Adjunkt Sven Gabrielsen, Aarhus, Foredrag om Udgravninger paa Stenalderbopladsen paa Aarhusengen. Han talte livligt og fornøjeligt om de Fund, der er gjort paa Aarhusengen, og fremviste forskellige Stenalderredskaber.

Efter Foredraget holdtes Generalforsamling. Formanden aflagde Aarsberetning, og Kassereren, Gdr. Viggo Leth, Blegind, forelagde det reviderede Regnskab, der enst. godkendtes. Til Medlemmer af Bestyrelsen genvalgtes Amtsskolekonsulent J. Drengsgaard, Grundfør, Gdr. Karl Jacobsen, Viby, Konsulent A. Jelsbak, Hammel, Gdr. Johs. Grosen, Skæring, Smedemester Carl Mikkelsen, Hemstok, pens. Kommunalærer V. Sigfred Knudsen, Aarhus, Gdr. Viggo Leth, Blegind, Bibliotekar Peder Nielsen, Silkeborg, Direktør Niels Pedersen, Risskov, Førstelærer Kj. Møller, Søndervissing, samt nyvalgte Bogholder E. Kaster, Odder. Til Revisor genvalgtes Distriktsbestyrer J. C. Pedersen, Hedeselskabet, Aarhus.

Formanden, Rs. Nielsen, Lillering, gjorde Rede for Tanken om Egnarkiver, som Bestyrelsen i flere Aar havde syslet med. Først nu syntes Ideen at skulle blive til Virkelighed, idet Aarhus Byraad havde stillet et Lokale paa Folkebiblioteket til Raadighed. Stadsbibliotekar Aage Bredsted betonedes, at man burde tilstræbe, at skabe en lignende Organisation som Biblioteker og Museer, saaledes at der til enhver nok saa lille By var knyttet et Egnarkiv. Foreløbig maatte man samle Tingene paa eet Sted, før de til sin Tid kunde bringes ud til de Egne, hvor de hører hjemme. Bibliotekaren fremhævede Værdien af at tilvejebringe Billedmateriale.

Derefter fulgte en livlig Diskussion, hvori deltog Landsarkivar Joh. Hvidtfeldt, Viborg, Skolebestyrer Thv. Madsen, Odder, Rs. Nielsen, Lillering, Amtsskolekonsulent J. Drengsgaard, Grundfør, Godsekspeditor Kaster, Odder, og Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand. Fra alle Sider udtryktes Glæde over, at Egnarkivet nu kunde oprettes.

Der er i den forløbne Tid indkommet forskelligt af Dokumenter, Billeder o. lign. til Arkivet. Grunden er lagt, og vore Medlemmer maa nu gøre et Arbejde for, at de Ting, der bør bevares for Undergang, bliver indsendt til Arkivet.

I sit første Møde efter Generalforsamlingen konstituerede Bestyrelsen sig med Rs. Nielsen, Lillering, som Formand, Amtsskolekonsulent J. Drengsgaard som Næstformand, Gdr. Viggo Leth, Blegind, Kasserer, og Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, Sekretær og Redaktør af Aarbogen. Sammen med Overlærer St. Rasmussen, Skanderborg, danner de Forretningsudvalget.

Den 27. Januar 1949 arrangerede vi sammen med Aarhus landøkonomiske Selskab en »Jydsk Awten« paa Østergades Forsamlingsbygning i Aarhus, hvor Thorningfolkene fremførte Blichers »E Bindstow«. Aftenen havde vundet overordentlig stor Tilslutning — den store Sal var fuld — og den udmærkede Fremførelse vakte Bifald.

Den 26. April afholdt vi et Møde i Aarhus. Museumsinspektør, Dr. phil. Therkel Mathiassen fra Nationalmuseet gav i et interessant Lysbilledforedrag en Oversigt over Danmarks Oldtid. Mødet samlede ca. 150 Deltagere.

Sommerens første store Udflygt gik til Stensballe og fandt Sted Chr. Himmelfartsdag d. 26. Maj. Vejret havde i de foregaaende Dag været i det ustadige

Hjørne, men vi slap dog paa Turen med en enkelt lille Byge. Tilslutningen var udmærket. Salen paa »Hejmdal« i Horsens var fyldt til sidste Plads, da vi samledes ved Kaffeordene. Sparekassedirektør A. Ballisager, Stensballe, bød i smukke Ord velkommen til Egnen, og efter Kaffen gav Pastor emer. G. Konradsen en Skildring af sin Fader, den i sin Tid saa bekendte grundtvigske Præst, Pastor Konradsen, Hviring, der hver Søndag samlede store Skarer omkring sin Prædikestol, ikke blot fra Sognet, men viden om fra, ofte holdt der i Præstegaarden et halvt Hundrede Vogne med Kirkegængere fra andre Sogne. Efter Kaffen kørte vi ud til Væhr Kirke, en anselig Kortege paa 4 Rutebiler og ca. 30 Privatbiler. Besøget i Væhr Kirke, hvor Griffenfeldt har fundet sit sidste Hvilested, var Dagens store Oplevelse. Forfatteren, Lærer A. J. Gejlager, der i en Menneskealder var Lærer i Stensballe, fortalte levende om Egnen og Kirken, og hvorledes Griffenfeldts balsamerede Lig i sin Tid flyttedes over i en ny Kiste, efter at den gamle var bleven brøstfældig. Deltagerne kørte derefter til Stensballegaard, hvor Grev Ahlefeldt Laurvig bød Velkommen paa Slotstrappen. Med uforligneligt Lune gav Lærer Gejlager nu en livlig Skildring af Stensballe og Stensballegaard i gamle Dage og Baron Krag, der lærte Gaardmændene i Stensballe at dyrke Grøntsager, saa de kunde rejse det halve Jylland rundt som »Persillekræmmere«. Dagen sluttede med en Spadseretur i Stensballegaards smukke Park med de aarhundredgamle Alleer og i den tilstødende store Frugtplantage, hvor Grev Ahlefeldt Laurvig elskværdigt viste Gæsterne omkring.

Efter Høst afholdtes Aarets anden Udflugt, der gik til Foreningens nordlige Egne, nemlig langs Kalø Vig til Hovedgaarden Kalø. Turen fandt Sted Søndag d. 4. Septbr. og var begunstiget af smukt Vejr. Tilslutningen var den største vi har haft i de sidste 10 Aar, idet Deltagernes Antal anslaaes til 3 a 400. Alene fra Aarhus var der 5 store Rutebiler stuvende fulde. Ved Ankomsten til Kalø samledes Deltagerne ved Jagtslottet, hvor Inspektør Thygesen fortalte Træk af Gaardens Historie og om de Forandringer der nu vilde ske i Gaardens Drift, efter den var gaaet over i Statens Eje. I Avlsgaarden foreviste Gdr. Johs. Grosen den nyrestaurerede store Kostald, den største i Landet, og som nu er indrettet til Afkomsprøvestation. Ved Kaffebordet paa Hotel Rønde fortalte Arkæologen, Adjunkt Sven Gabrielsen, Aarhus, om den 5000-aarige Landsby, der er udgravet i Barkær, nogle Kilometer fra Kalø. Det fortræffelige Foredrag hilstes med livligt Bifald. Man kørte derpaa gennem den smukke Egn til Thorsager, hvor Sognepræst Otto Paludan forviste den ejendommelige Rundkirke fra Begyndelsen af 1200-Tallet og i Kirken gav et interessant Rids af Kirkens Historie fra dens Oprindelse som Fæstning og Gudshus til dens uheldige Restaurering i forrige Aarhundrede. Sammenkomsten sluttede stemningsfuldt med Afsyngelse af Korfarerangen.

Foruden disse større Møder og Sammenkomster har der forskellige Steder været afholdt lokale Møder, hvor Formanden, Rs. Nielsen, Lillering, har talt og forevist Farvelysbilleder fra Østjylland, saaledes i Borum, Ormslev, Skæring, Aarslev m. fl. Steder. Det vilde være ønskeligt, om vore Medlemmer vilde have Opmærksomheden henvendt paa saadanne Møder, og sørge for, at der noget tiere bliver sendt Bud efter Formanden til at forevise Billederne i denne eller hin Forening. Der kommer altid en interessant Aften ud af det.

Østjydsk Hjemstavnsforening mistede i April et af sine stiftende Medlemmer og Medlem af Bestyrelsen siden Foreningens Oprettelse, Sognefoged, Gdr. Anders Bang, Bendstrup, Hvilsager Sogn. Anders Bang udrettede paa sin Hjemegn et godt Arbejde for Foreningen, og et enkelt Aar havde vi ogsaa den Glæde at bringe en Artikel af ham i vor Aarbog.

I det forløbne Aar har der været en jævn god Tilgang af nye Medlemmer, saa Medlemstallet nu er naaet op over 2400. Men da der paa Grund af Dødsfald hvert Aar er en Del Afgang, maa vore Medlemmer altid være virksomme for at skaffe Foreningen nye Medlemmer. Med det omfattende Arbejde Foreningen er inde i, er det nødvendigt, at Medlemstallet vokser fra Aar til Aar.

Foreningen har i Regnskabsaaret haft den Glæde at modtage et Tilskud fra Staten paa 200 Kr. fra Skanderborg Amtsråd 75 og Aarhus Amtsråd 100 Kr. samt fra Skanderborg Byråd 50 Kr., endvidere fra Ormslev-Kolt Sogneraad 25 Kr., Blegind-Hørning Sogneraad 25 Kr., Skorup-Tvilum-Voel Sogneraad 15 Kr., Saxild-Nølev Sogneraad 15 Kr. og Brabrand-Aarslev Sogneraad 10 Kr. For samtlige disse Bidrag bringer Foreningen sin bedste Tak. Ligeledes en Tak til de Pengeinstitutter, der har støttet vort Arbejde ved at avertere i Aarskriftet.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
1. Hads Herred i Stig Aagesens Streg	5
2. Det gyldne Alter fra Lisbjerg Kirke. — Af Museumsdirektør, Dr. phil. <i>Poul Nørlund</i>	9
3. Fra Them Sogns Skove. <i>Gustav Hagstrøm</i> . Ved pens. Lærer <i>S. P. Petersen</i> , Gjessø	15
4. Spredte Minder fra en gammel Købmandsgaard i Aarhus. Af Provst <i>H. Wistoft</i>	25
5. Folketro og overtroiske Meninger. II. Sygdom og Midler derimod. Optegnet af <i>R. P. Randløv</i> (†)	39
6. Økonomiske og kulturelle Forhold i Hads Herred for ca. 300 Aar siden. Af <i>Poul Rasmussen</i>	41
7. Lidt om Floraen paa Paradisøerne. Af Lektor <i>H. Jørgensen</i> , Ribe	60
8. Marselisborggaarden. Tekst og Tegninger af Overlærer <i>Victor Jensen</i> , Aarhus	63
9. Syn paa Marselisborg 1770. Af <i>Poul Rasmussen</i>	66
10. Hyrdedrengens Tidsfordriv. Af <i>M. Sørensen</i> , Cedar Rapids, Iowa, U.S.A.	67
11. Dagligliv i Hads Herred i Slutningen af forrige Aarhundrede. Af Lærer <i>Einar Jørgensen</i> , Balle	69
12. Røvere i Rye Skov. Af Bibliotekar <i>Chr. Heilskov</i>	72
13. Forstander <i>Jens Kristensen</i> og Ask Højskole. Af <i>J. Christensen Maarsøe</i> (†)	73
14. Ydske Ordsprog om Kneb og Begærlighed. Ved <i>R. P. Randløv</i> (†)	77
15. Gravene i Borum Æshøj. Af Museumsinspektør, Dr. phil. <i>H. C. Broholm</i>	78
16. Palle Hansen og hans Kamp for Bevarelsen af Borum Æshøj. Af fhv. Landslingsmand <i>Rs. Nielsen</i> , Lillering	84
17. Skjoldlevkredsen. II. 1879—93. Af pens. Lærer <i>Kjeld Jensen</i> , Skanderborg	89
18. Kirkelige Tilstande i Østjylland omkring Aar 1800. II. Af Forstander, cand. theol. <i>F. Elle Jensen</i> , Viborg	101
19. Bindebreve. Ved <i>Thorv. Madsen</i>	108
20. Elev Højskole 1895—1912. Af Højskolelærer <i>Olaf Andersen</i> , Tommerup	110
21. Kr. D. Konraden, Sognepræst til Hvirring-Hornborg 1873—1903. Ved Lektor <i>Viggo Glud Konraden</i> , Hjøring	121
22. Skanderborg i 1660. Af Overretssagfører <i>Chr. Hollet</i> , Skanderborg	130
23. Om Hundslund Sogns Præster efter Reformationen. I. Af Sognepræst <i>N. Krag</i> , Hundslund	135
24. Følle for en Menneskealder siden. Af pens. Lærer <i>Thøger Jensen</i> , Følle	147
25. Følle — en driftig Landsby. Af Fru <i>Marie Rasmussen</i> , Følle. Tegninger af <i>H. E. Jensen</i>	151
26. Gaardene i Følle før 1688. Af <i>Poul Rasmussen</i>	157
27. Følle paa Udskiftningstiden	161
28. Slægten <i>Jørgensen</i> fra Følle. Ved <i>Peter Sørensen</i>	162
29. Behrmannslægten i Odder. Af fhv. Skolebestyrer <i>Thv. Madsen</i> , Odder	167
30. Aarhus Vandværks Historie. Af Vandværksdirektør, Civilingeniør <i>Erik Frederiksen</i> , Aarhus Vandforsyning	175
31. Udflyttere i Salten Skov. II. Af <i>Kristian P. Kristiansen</i> , Virklund	186
32. Den hellige Kilde ved Skellerup. Af Læge <i>Ulrik Balslev</i> , Aidt	189
33. Fra Sygekassernes Barndom og Opvækst. Af Sygekasseformand <i>Laurits K. Larsen</i> , Taastrup	190
34. Laasby gamle Krogaard. Af Gdr. <i>Jens Lundgaard</i> , Laasby	196
35. Østjydsk Hjemstavnsforening 1948—49	202

(Smaaestykker: Slump-Laus. Af *M. Sørensen*, Side 156. De gamle Bykort. Af *Rs. Nielsen*, Side 166. En Oplysning om Randers-Ryvejen. Af Bibliotekar *Chr. Heilskov*, Side 188. Hvem kender Sangen. Side 195. Lidt mere om Mads Slange, Side 199. Da ingen turde byde paa Kalø, Side 201. Regnskab for Østjydsk Hjemstavnsforening).

Titelbillede efter Tegning af *Borges*. Motiv fra Kysten ved Silistria.

Rettelse: Side 105, Lin. 11 fra oven, Nærum, læs Værum.

Indmeldelse i Østjydsk Hjemstavnsforening modtages af Sektetæren, Redaktør *N. P. Østergaard*, Toftevej 1, Brabrand. Kontingentet er Kr. 4,50 aarlig.

Virk for Tilgang af nye Medlemmer.

Andelsbanken

AARHUS-AFDELING

10 - 3½ LØRDAG 10-1

ALLE BANKFORRETNINGER UDFØRES

Landbosparekassen i Aarhus

Søndergade 44

Kontortid 10-4 ✕ Telefon 367

Reserver: 5.000.000 Kr.

Filialer i Brabrand - Hinnerup - Hjortshøj - Løgten - Trige og Kolt

Alfred Kaae: *Laasby Sogn* gennem Tiderne

Forf. Aug. F. Schmidt skriver om Bogen: »Den er et ualmindelig lædigt Arbejde, som det er en Glæde at hende den interesserede Læseverdens Opmærksomhed paa«

276 SIDER . 90 BILLEDER . STORT FORMAT . PRIS: KR. 20,00

KAAES FORLAG — Kronhede pr. Ulfborg.

Østjydsk Hjemstavn:

1. Aargang 1936 indeholder bl. a.: Hjemstavnsrøgt. Af *Olaf Andersen*. Vor Hjemstavns Tilblivelse. Af Lektor *Mathias Møller*. Skanderborg Amts 2. Valgkreds. I. Kredens Historie 1818—1890. Ved pens. Lærer *Kjeld Jensen*, *Niels Blicher* og *Bondestanden*. Af Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Hedeopdyrkningen paa Frijsenborgeggen. Af Gdr. *Povl R. Povlsen*. Præsten *Niels Bak*. Af Højskoleforstander *Rs. Bording*. Da *Lars Bjørnbak* oprettede *Viby Højskole*. Af Red. *N. P. Østergaard*. Aarhus Aa. Af Viceskoleinspektør *J. Kr. Findal*. Folkemængden i østjydske Købstæder og Landkommuner 1769—1930. Gamle Stednavne og Beboere i en gammel Landsby. Af *R. P. Randsløv*. Stednavne i Ø. Lisbjerg Herred. Af mag. art. *Kr. Hald*. »Gamle Weiersøe«. Af *Knud Skytte*.

2. Aargang 1937 udsolgt.

3. Aargang 1938 indeholder bl. a: Træer i Landskabet og ved Hjemmene. Af *Olaf Andersen*. Stednavne i Hasle og V. Lisbjerg Herreder. Af mag. art. *Kr. Hald*. Amtsraadsvalg og Amtsraadsmedlemmer i Skanderborg Amtsraads-

kreds. Af *Kjeld Jensen*. Peder Lausen, en østjydsk Eventyrfortæller. Af Højskoleforst. *Rs. Nielsen*, Særslev. Fra Beder og Malling Sogne. Af *Aug. F. Schmidt*. Ane Jensdotters Erindringer. Af *Johs. Vinther*. Biologiske Skildringer fra Lilleaa. Af *Hj. Ussing*, Randers. Vandringer i Vrads Herred. Af *Chr. Heilskov*. Aandelige Strømninger i Aarhusegnen i 1850'erne og 60'erne. Af Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Fæstebonden Niels Remmer. Af Gdr. *Povl R. Povlsen*. Gamle Gader i Aarhus Af Adjunkt *Jens Clausen*, Aarhus. Marked i Skanderborg omkr. 1870. Af *R. P. Randlev*. Af Skvæt Møllens Historie. Af Overretssagfører *Chr. Holtet*.

4. Aargang 1939 indeholder bl. a.: Et Lærerhjem. Bårndomserindringer af *Edv. Egeberg*. Østjyllands Skove i Fortiden. II. Af *Henrik Larsen*. Klaks Mølle i 1860'erne. Af fhv. Proprietær *Carl Ammitzbøll*. Tobaksfabriker Th. P. Funder. Af Adjunkt *Jens Clausen*. Fuglelivet i Aarhuskovene. Af Kommune­ lærer *Sigfred Knudsen*. Erindringer I. Af *R. P. Randlev*. Lidt om »Hærommen« og dens Forekomst i Silkeborgegnen. Af Dr. phil. *P. Esben-Pedersen*. Ungdom i 1880'erne. Skyttebevægelsen i den sydlige Del af Randers Amt. Af Lærer *Jens Birk*. Odderkredsen og Gert Winther. Af *Kjeld Jensen*. Aandelige Strømninger i Aarhusegnen i 1850'erne og 60'erne. Af fhv. Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Jens Lassen Thommesen. Af Gdr. *Povl R. Povlsen*, Højskoleforstander N. P. Simonsen, Hesselballe. Af Gdr. *Villads Villadsen*. Kapitelstaksterne for hvert Aar i Aarhus Stift 1659—1938. Lidt om de gamle Fastelavnsrevyer i Skanderborg. Af *L. Thane*.

5. Aargang 1940 udsolgt.

6. Aargang 1941 udsolgt.

7. Aargang 1942 indeholder bl. a.: Amtsraadsvalg og Amtsraadsmedlemmer i Aarhus Amtsraads­kreds. II. 1892—1942. Af *Kjeld Jensen*. Hylke Sogn i ældre Tid. Af *Børge Christensen*. Skorstenshamre og Skorstenshylder. Af *Søren Knudsen*. Landevejen. Af Skoleinspektør *Jørg. H. Jørgensen*. Ulden og Hørrens Behandling i Halvfjerdserne. Af Gdr. *R. P. Rasmussen*, Oldrup. Bindingsværk i Østjylland. Tegninger og Tekst af *Søren Knudsen*. Af Stads­ gaards ældste Historie. Af *Povl Rasmussen*. Om Constantinsborg og dens Ejere. Af *Aug. F. Schmidt*. Et Tilbageblik. Af Godsejer *Alf. Pontoppidan*. Et Under­ grundspørgsmål ved Laasby. Af Dr. phil. *S. A. Andersen*. Erindringer. IV. Af *R. P. Randlev*. En anselig østjydsk Bondegaard. Af *Søren Knudsen*. Erindringer om Jens Busk. Af *A. Ballisager*.

8. Aargang 1943 udsolgt.

9. Aargang 1944 udsolgt.

10. Aargang 1945 udsolgt.

11. Aargang 1946 udsolgt.

12. Aargang 1947 (kun enkelte Expl.) indeholder bl. a.: Grev C. E. Frijs til Frijsenborg. Af Højskoleforst. *Frøde Aagaard*. Fra gamle Papirer. Af Sognepræst *R. Glarman*, Skødstrup. Væver Laust Thomsen Optegnelser. Af *H. P. Berthelsen*. Af Hundslund Præstegaards Historie. Af Sognepræst *N. Krag*. Fulden, en gammeldags by. Af *R. Baden*. De økonomiske Tilstande i Lille Fulden efter Svenskekrigene. Af *Povl Rasmussen*. Den døve Præst i Ødum. Af *F. Elle Jensen*. En Lærerefamilie i Vellev. Af *Wilh. Kjær Jensen*. Mossø geologiske Historie. Af Dr. phil. *V. Nordmann*. Mossø, dens Flora og Fauna og Fiskeriet i gamle Dage. Af *J. K. Andersen*. Borgmester Oluf Hansen Svane i Horsens. Af *Thv. Madsen*.

13. Aargang 1948 indeholder bl. a.: Vandringer paa Mols. Tekst og Tegninger af *Victor Jensen*. Aakær og Bilsbæk. Af *Regnar Knudsen*. Mads Johansen Slange, kaldet Skrædermads. Af *S. P. Petersen*. Stednavne i Ning Herred. Af Dr. phil. *Kr. Hald*. Hundslund Kirke. Af *N. Krag*. Skjoldlevkredsen. I. Af *Kjeld Jensen*. Gudenaasens Forgænger. Af Dr. phil. *V. Nordmann*. Kunstmaler *J. Th. Jensen*. Af *Chr. Holtet*. En Børneflokk vokser op. Af *C. Christensen-Dalsgaard*. Kirkelige Tilstande i Østjylland omkring Aar 1800. I. Af cand. theol. *F. Elle Jensen*. Strejftog i Hørlev og Framlev Sogne. Af *Rs. Nielsen*. Tingskriveren fortæller om Tilstandene i Framlev Herred 1661. Af *Povl Rasmussen*. Grev M. Krag-Juel-Vind-Frijs. Af *Frøde Aagaard*. Nybyggerliv paa Vrads Sande. Af *Kr. Løvstad*.

Disse ældre Aargange af Østjydsk Hjemstavn faas ved Henvendelse til Østjydsk Hjemstavnforenings Sekretariat, Brabrand. Prisen er for Medlemmer 3 Kr. pr. Aargang, dog 3,25 for 1942 og 4,25 for 1947 og 48. For Ikke-Medlemmer 4,50 a 9 Kr. pr. Aarg.